UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Svenskan i Finland 17

Thylin-Klaus, Jennica; Hartama-Heinonen, Ritva; Henricson, Sofie; Mäntynen, Anne; Nelson, Marie ...

Lehti-Eklund, Hanna; Silen, Beatrice; Huhtala, Anne; Stenberg-Sirén, Jenny; Syrjälä, Väinö

2018

http://hdl.handle.net/10138/238351

Lehti-Eklund, H (red.), Silen, B (red.), Huhtala, A (red.), Stenberg-Sirén, J (red.), Syrjälä, V (red.), Thylin-Klaus, J, Hartama-Heinonen, R, Henricson, S, Mäntynen, A, Nelson, M, Savijärvi, M, Kauko, M, Kolu, J, Lassus, J, Norrby, C, Lindström, J, Wide, C, Nilsson, J, Mezhevich, O, Sahlstein, A, Sundman, M, Vaakanainen, V, Mäkilä, M, Holm, S & Heinonen, H 2018, Svenskan i Finland 17. Nordica Helsingiensia, nr. 17, vol. 53, Nordica Helsingiensia (NH) , Helsingfors.

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

HELSINGFORS UNIVERSITET
NORDICA HELSINGIENSIA

SVENSKAN I FINLAND 17

FÖREDRAG VID DEN SJUTTONDE SAMMANKOMSTEN FÖR BESKRIVNINGEN AV SVENSKAN I FINLAND

BEATRICE SILÉN, ANNE HUHTALA, HANNA LEHTI-EKLUND, JENNY STENBERG-SIRÉN OCH VÄINÖ SYRJÄLÄ

Svenskan i Finland 17

Svenskan i Finland 17

Föredrag vid den sjuttonde sammankomsten för
beskrivningen av svenskan i Finland

Helsingfors den 18-19 maj 2017

Redigerade av
Beatrice Silén, Anne Huhtala, Hanna Lehti-Eklund, Jenny Stenberg-Sirén och Väinö Syrjälä

© 2018 Författarna

Denna volym är nummer 53 i publikationsserien Nordica Helsingensia som utges av Finskugriska och nordiska avdelningen vid Helsingfors universitet.

Redaktionssekreterare: Hanna Wiik & Daniela Piipponen

Foto: Eero Roine

Unigrafia
Helsingfors 2018

ISBN 978-951-51-4348-8 (hft)
ISBN 978-951-51-4349-5 (PDF)

Distribution:
Unigrafia
http://shop.unigrafia.fi/
books@unigrafia.fi

Innehållsförteckning

Jennica Thylin-Klaus
Svenskan i den unga republiken Finland. Språkvård och samhälle 9

Ritva Hartama-Heinonen
Kunskapsluckor och intra- och interkulturella ingrepp i original och översättning 18

Henna Heinonen
Uttalsfärdigheter och begriplighet i finskspråkiga gymnasisters L2-svenska 32

Sofie Henricson, Anne Mäntynen, Marie Nelson, Marjo Savijärvi
Positiva studentresponser i finska, finlandssvenska och sverigesvenska språkhandledningssamtal..... 46

Mikko Kauko
Latinska kasusändelser i svenska texter genom tiderna 61

Jaana Kolu
Se on aika kräsen - mikä on kräsen? Metaspråk som uttryck för tvåspråkig språkkänsla i ungdomssamtal i Haparanda, Stockholm och Helsingfors..... 77

Jannika Lassus
Svensköversättares orientering mot målspråket och källspråket..... 92

Catrin Norrby, Jan Lindström, Camilla Wide och Jenny Nilsson
Kivasvenska och kanonsvenska. Sekvensavslutande värderingar i servicesamtal..... 107

Olga Mezhevich
Översättning av ryskt litterärt talspråk. (Finlands)svenska talspråksmarkörer i skönlitterära översättningar från ryska till svenska..... 118

Annmari Sahlstein
Svenska eller inte svenska? Finsktalande medicinstudenters syn på svenskan i Finland..... 131

Marketta Sundman
Hjälpverbet *skall* och dess finska motsvarigheter i romanen ”Is” / ”Jää” 147

Veijo Vaakanainen & Mari Mäkilä
Meningsstruktur i två läroboksserier för svenskundervisning på högstadienivå..... 168

Sophie Holm
Middagstal om historiebruket kring Sveaborg 183

Bästa läsare

Konferensen Svenskan i Finland 17 hölls i ett soligt Helsingfors den 18–19 maj 2017. Som arrangör stod ämnet nordiska språk vid Institutionen för finska, finskugriska och nordiska språk och litteraturer vid Helsingfors universitet.

Eftersom konferensen hölls samma år som Finland som självständig nation fyllde 100 år ville vi att det skulle synas i konferensprogrammet. Temat för konferensen blev *Finlandssvenskan i en föränderlig värld*. Med det ville vi uppmärksamma de förändringar finlandssvenskan genomgått i takt med att vårt samhälle omvandlats. År 1917 var också året då Hugo Bergroths *Finlandssvenska* kom ut. Därmed ökade medvetenheten om att den svenska som talades i Finland skilde sig från det språk som talades i Sverige. Samtidigt kom Bergroths verk att rita upp riktlinjerna för den finlandssvenska språkvården ända fram till våra dagar. I dag talas finlandssvenska av en allt tvåspråkigare minoritet i en allt mer globaliserad värld där de tekniska möjligheterna öppnat upp för både nya kommunikationsformer och nya forskningsresurser.

Plenarföredragen planerades utifrån tanken på finlandssvenskans föränderliga situation. Det första föredraget hölls av förlagschefen på Svenska litteratursällskapet, Jennica Thylin-Klaus, som talade om *Svenskan i den unga republiken Finland. Språkvård och samhälle*. Det andra plenarföredraget tog fasta på den digitala utvecklingen och särskilt språket i översättningar. Det hölls av professorn i språkteknologi Jörg Tiedemann under rubriken *Ett språk är en dialekt med en ordklasstaggare och en trädbank - Varför man inte ska vara rädd för språkteknologi och digitalisering!*

Det historiska temat återspeglades också i valet av plats för konferensmiddagen som intogs på Sveaborg. Där höll historikern Sophie Holm ett middagstal om Sveaborgs roll i den finländska historien under tiderna.

Konferensen hade lockat 66 deltagare, främst från olika universitet i Finland, men också några från Ryssland och Sverige. Sammanlagt hölls 35 olika föredrag och 6 posterpresentationer under de två konferensdagarna. Föredragen tog upp svenskan i Finland ur många olika perspektiv: Studier av äldre texter från 1700-talet till sekelskiftet 1900 bjöd på ett historiskt perspektiv. Språkinlärning var den gemensamma nämnaren för många av föredragen som kunde handla om allt från uttals- och grammatikinlärning till studenters syn på svenskan i Finland. Flera föredrag behandlade också översättning och språkgranskning. I de samtalsstudier som presenterades kunde man notera ett jämförande perspektiv där finlandssvenska och sverigesvenska samtal jämfördes. Ett jämförande perspektiv på svenska i förhållande till finska var av naturliga skäl framträdande också i många av föredragen oberoende om de handlade om språkinlärning, översättning eller finlandismer.

I denna volym publiceras 11 av föredragen. Samtliga insända manuskript har referentgranskats av två anonyma granskare. En ledstjärna vid granskningen har varit att de ska innehålla ny kunskap i någon form. Därtill har vi glädjen att få publicera Jennica Thylin-Klaus plenarföredrag och som en form av postludium Sophie Holms tal om Sveaborg.

Utan finansiellt stöd av Svenska litteratursällskapet i Finland hade volymen inte kunnat publiceras. Vi tackar varmt litteratursällskapet för det generösa bidraget.

När detta skrivs är det mindre än ett halvt år tills nästa upplaga av konferensserien Svenskan i Finland ska arrangeras. Vi önskar Åbo universitet lycka till med arrangemangen!

Helsingfors i juni 2018
Beatrice Silén, Anne Huhtala, Hanna Lehti-Eklund, Jenny Stenberg-Sirén och Väinö Syrjälä

Svenskan i den unga republiken Finland

Språkvård och samhälle

Jennica Thylin-Klaus

Bästa konferensdeltagare,

I det här föredraget kommer jag att knyta an till min tidigare forskning kring språkvårdsdiskussionen i Finland i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet.[1] Jag är historiker, och jag har närmat mig språket i historien uttryckligen som historiker: i min doktorsavhandling från 2012 undersökte jag hur man diskuterade svenskan i Finland, vilka tankar man hade om språkets framtid och vilka ideologier som påverkade diskussionerna. Det var alltså inte språket i sig som var i fokus, utan diskussionen *om* språket mot bakgrund av framför allt de nationella rörelsernas och modernitetens framväxt. Vilka gemenskaper ville man betona när man diskuterade språkvårdande åtgärder, och vilka gränser ville man dra? På vilka sätt talade man om språk, och vilka teman lyftes fram? På vilket sätt påverkades de här temana av det omkringliggande samhället? Redan före arbetet med doktorsavhandlingen hade jag intresserat mig för kopplingen mellan språk och samhälle – i min avhandling pro gradu undersökte jag utifrån domboksmaterial ärekränkningar i Åbo på 1600-talet för att skapa en bild av hederns betydelse i lokalsamhället.

I det här föredraget kommer jag att, utifrån svenskan i Finland, diskutera språkets koppling till självbilden, vilket i sin tur är en fråga som är tydligt kopplad till det omkringliggande samhället. Hur ser vi på oss själva som individer och som grupper, och hur tänker vi när villkoren förändras? Hur hanterar vi hotbilder?

Vi ska ta avstamp i året 1917 och den unga republiken. 1917, året för Finlands självständighet har blivit ett nyckelhål i Finlands historia. Vi betraktar vårt förflutna genom det här nyckelhålet, och vår historiesyn påverkas ofta så att vi tänker oss att Finland hela tiden varit på väg mot sin nationella självständighet.[2] Året 1809 med riksdelningen mellan Finland och Sverige kan på så vis tolkas som ett steg mot självständigheten, fast det var något som låg helt fjärran från den samtid och de ledande skikt som efter 1809 hade hamnat i en ny situation. Det nya storfurstendömet var i början bara ett ramverk som måste fyllas med ett innehåll. Modern forskning har till exempel visat att man ska vara försiktig med att dra en alltför skarp gräns just vid året 1809. I stället har man lyft fram kontinuiteten efter 1809, det vill säga de många gemensamma dragen i utvecklingen i Finland och Sverige efter 1809 och det långlivade svenska arvet i Finland. (Engman 2016; Engman 2009.) Jag har inget emot jubileer, men det är ett faktum att de lätt befäster och förstärker ögonblick i historien. Här är det en utmaning för både historiker och andra att placera in dessa händelser och märkesår i ett sammanhang. Historien är nämligen full av val och sammanträffanden som har lett fram till den verklighet som vi ofta tar för given.

På sätt och vis är året 1917 också ett slags nyckelhål i vår syn på svenskan i Finland, eftersom det var då som Hugo Bergroth lät utge sin bok *Finlandssvenska*. Den innebar att det fanns en tydlig norm för det svenska språket i Finland, något man kunde förhålla sig till. Svenskan i Finland fick inte utvecklas till ett eget språk, utan med något undantag, främst uttalet, skulle vi följa samma norm som man följde i Sverige. Det innebar i praktiken att man skulle undvika finlandismer i språket. Året 2017 är därför lite av ett dubbelt jubileum, även om det ena jubileet lär hamna lite i skuggan av det andra.

---

[1] Delar av det här föredraget har publicerats i Jennica Thylin-Klaus & Henry Rask, ”När finlandssvenskan fick sin form och norm”, Charlotta af Hällström-Reijonen & Jamima Löfström (red.), *Finlandssvenska – ett språk, en känsla, en bok* (Helsingfors 2017).

[2] För en diskussion om året 1917 som nyckelhål, se Nils Erik Villstrand och Petri Karonen, ”Titthålshistoria eller öppna framtider”, Nils Erik Villstrand och Petri Karonen (red.), *Öppet fall. Finlands historia som möjligheter och alternativ 1417–2017*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 813 (Helsingfors 2017).

Finlandssvenskan som regional standardvarietet är långt ifrån en självklarhet ur ett längre historiskt perspektiv, det vet alla ni som sitter här – men det är inte självklart för alla. Här måste man beakta en rad faktorer, inte minst att ett standardspråk, regionalt eller överregionalt, inte är något som automatiskt finns. För svenskans del handlade det om en lång utveckling i båda riksdelarna, för Finlands del med ett centrum i Åbo. Att finlandssvenskan måste problematiseras också historiskt framgår redan av det faktum att begreppen *finlandssvenska* för språkarten och *finlandssvensk* för de svenskspråkiga i Finland historiskt sett är ganska sena produkter – de etablerades under 1910-talet: först *finlandssvensk* efter en diskussion i *Studentbladet,* och några år senare *finlandssvenska*, som slutgiltigt etablerades genom just Hugo Bergroths bok. Under 1800-talet hade man använt andra benämningar, till exempel *den finländska svenskan*, och också benämningarna på de svenskspråkiga hade varierat. (Thylin-Klaus 2015; Engman 2016; Mustelin 1983.)

Här är det viktigt att påpeka att det inte bara handlar om att skapa begrepp och benämningar för företeelser och grupper, utan allt det här kan betraktas som en del av ett identitetsbygge. Det innebar att det skapades en grupp, finlandssvenskarna, som också själva var medvetna om att de tillhörde en sådan grupp. Det här skedde, som ni vet, genom en nationell mobilisering som inleddes av Axel Olof Freudenthal efter mitten av 1800-talet. En orsak var att finskhetsrörelsen höll på att växa sig allt starkare, och att kraven från finskt håll skärptes. Mobiliseringen kring det svenska spred sig sedan till större grupper, inte minst genom de olika institutioner och föreningar som grundades under senare hälften av 1800-talet. (Thylin-Klaus 2015; Engman 2016; Meinander 2016.)

Går vi tillbaka till tiden före 1800-talet ser kopplingen mellan språk och identitet annorlunda ut. I dag, efter den nationella mobiliseringen, tar vi ofta för givet att språket har en stor betydelse för den egna identifikationen. Vi tänker oss också lätt att det alltid har varit så. I historien kan det ändå ha varit helt andra faktorer som var avgörande för vilken grupp man identifierade sig med. Väldigt länge var geografin, alltså hemorten, viktigast, och så småningom började man också i allt högre grad identifiera sig med personer ur samma stånd.

En intressant fråga är förstås på vilket sätt man i det äldre samhället, nu talar jag om den tidigmoderna tiden, alltså tiden från 1500- till 1700-talet, såg på svenskan i Finland. Vem fäste uppmärksamhet vid den, och i vilka sammanhang? Och vad säger iakttagelserna om samtidens synsätt?

Överlag finns det bara ett fåtal källor som ger oss information om hur svenskan i Finland förhöll sig till svenskan i Sverige under äldre tider. Det finns också rätt så lite forskning på området, och det måste sägas att det är ett krävande område. När man sätter sig ner och läser igenom texter skrivna på svenska i Finland under 1700-talet tror man sig lätt upptäcka finlandismer – särskilt arkaismer – både här och där. När man sedan utreder de enskilda språkdragen visar det sig att de ofta har varit gångbara också i den västra riksdelen.

Så även om materialet är litet vill jag här lyfta fram något exempel. Flera av er har säkert läst Rolf Nordenstrengs studie av 1700-talssvenskan, men den går jag inte närmare in på här eftersom han studerar sitt material med 1900-talsglasögon, och jag är ute efter hur samtiden såg på språket. Att Nordenstreng noterade att Porthan använde ”råsk” för skräp och ”slippa” i en finländsk betydelse är en observation som ger information om språket i sig, inte om språksynen på 1700-talet. Detsamma gäller för övrigt Carl Ivar Ståhles intressanta studie av Johan Henrik Kellgren (1751–1795) och Carl August Ehrensvärds (1745–1800) språk på 1700-talet. (Nordenstreng 1903; Ståhle 1981.)

I stället är jag intresserad av *samtida* kommentarer om språk. När man tittar på äldre kommentarer om finländskt språkbruk är det, precis som man kunde förvänta sig, det finländska uttalet som har noterats. Här handlar det rimligtvis ofta om accentskillnaden, alltså den finländska avsaknaden av grav accent.

Ett intressant exempel från 1700-talet är Gustaf Mauritz Armfelt, som från 1780 var kavaljer eller snarast barnskötare åt den svenske kronprinsen Gustav Adolf, som då var i treårsåldern. Man ansåg då att Armfelts uttal smittade av sig på kronprinsen så att också han började tala med ett sjungande finskt tonfall. Ett annat exempel är Göran Magnus Sprengtporten, som var född i Borgå socken 1740. När han var tolv år gammal skickades han till kadettskolan Karlberg utanför Stockholm. I sina hågkomster skrev han senare att han kände sig osäker på grund av att kamraterna fäste uppmärksamhet vid att han talade annorlunda än de. Ytterligare ett exempel, som Nils Erik Villstrand också behandlar i sin bok *Riksdelen*, är studenten Carl Edvard Bladh som kom till Stockholm under finska kriget 1808. Han skulle för kungen rapportera om förhållandena i Finland, men kom aldrig längre än till förmaken. Han verkar senare ha

varit lite lättad över det, han sade själv att han hade ett förläget sätt och dessutom hade han inte kunnat undvika ”den för svenskarne vanligen så roliga finska brytningen”. (Cit. i Villstrand 2009, s. 113.)

Ett mycket spännande material när det gäller identitet under tidigmodern tid är Pehr Stenbergs levernesbeskrivning. Den finns nu i utgiven form, i fyra tjocka volymer. Stenberg var född 1758 och bondson från en by i närheten av Umeå. Han gick i skola i Umeå, och reste därefter till Åbo för att studera till präst vid Kungliga akademien. Han bodde i Åbo mellan 1779 och 1789. Därefter återvände han till Västerbotten där han verkade som präst. För er som är språkligt intresserade kan också nämnas att han senare gav ut en ordbok över Umemålet. Stenberg skrev alltså en mycket detaljerad självbiografi på nästan 5 000 handskrivna sidor. För några veckor sedan var jag inbjuden till ett seminarium för att kommentera Pehr Stenbergs resande, både i rummet, alltså i praktiken till den östra riksdelen, och socialt, alltså hur det var att för en begåvad pojke från ett fattigt bondehem att gå i skola och sedan studera vid universitet. För mig var det förstås särskilt intressant att se i vilken utsträckning Stenberg reflekterar kring det som var främmande för honom i Åbomiljön – vad är det han reagerar på?

Vi kan åtminstone urskilja två, konkreta saker som Stenberg noterade som annorlunda. Det ena var bastuseder, och det andra var språk. I anteckningarna för december 1779 står det att han förundrade sig över att folk var så angelägna om att bada bastu varje lördag kväll. Alldeles särskilt förundrade han sig över att de ofta gick från bastun till boningshuset alldeles nakna. (Stenberg 1758–1784, s. 237.) När det gäller finska traditioner kan här mest som en parentes sägas att Stenberg också fick stifta bekantskap med påskdelikatessen memma. ”För min del kunde jag ej äta mycket af honom i sänder”, konstaterade han. (Stenberg 1758–1784, s. 243.)

Det andra som var främmande för Stenberg var språket. Som jag tidigare nämnde finns det väldigt få tidiga reflektioner kring svenskan i Finland, men Stenbergs levernesbeskrivning innehåller ett verkligt guldkorn. Han skriver: ”Det andra, som åter i början mycket stötte mina öron war: at höra dem, som skulle låddas tala swenska, ja till och med Herrskaper, inblanda i swenskan hwarjehanda Fennicismer och finska talesätt, utom hwad de kunde bryta på finska medelst accenten på ordena. Jag wil för ro skull anföra några sådana finska idiotismer: såsom till exempel: *Sätt dörrn fast; sätt spjellet fast; lägg stopet fatet, bouteillen, Carafin, glaset et: på bordet,* i stället för: *sätt stopet et:* och åter twärtom: *Sätt knifwen, bandet, skeden, mössan, näsduken et: på bordet,* i stället för: *lägg knifwen et:* Widare: *Intet har jag ingen sax; Intet ser jag ingen ting; intet hittar jag ingenting. Intet wet jag ingalunda.* och sedan: *Går jag nu straxt?* i stället för: *skall jag gå nu straxt?* Såsom ock: Intet kan jag gå, *som* jag är sjuk; Intet wet jag, *som* jag har warit borta. Jag kunde ej hindra det, *som* jag war borta, eller: *som*, jag såg det intet. Så at de brukte ofta: *som*, i stället för: *eftersom, när* eller *då*. Med mångfaldiga flere sådana, som i början ganska mycket stötte öronen; men till slut blef jag så wan derwid, at jag ej märkte det; jag jag kunde wäl ock ibland, sjelf säga så, sedan jag flera år hade warit i landet.” (Stenberg 1758–1784, s. 237–238.)

Här ger Stenberg alltså flera exempel på särdrag i svenskan i Finland, sådana särdrag som i språkforskningen i slutet av 1800-talet skulle få benämningen finlandismer. Det här citatet är värdefullt eftersom det inte är lika ytligt som en del andra exempel, där fokus ligger helt på uttal. Och intressant nog finns det ytterligare en kommentar som ansluter till detta: När Stenberg 1784 åkte hem för att hälsa på sina föräldrar så gör han nämligen också en språklig iakttagelse: ”Hwad som mäst föreföll mig owant war at höra deras bonde språk; ty ehuru det war mitt modersmål, och jag blott hade warit 5. år borta, så hördes dock deras tal i mina örom så underligt, gnällande och dragande, at jag knapt kunde tro det wara samma mundart, som i mina barna år taltes. At tala nu deras språk war för mig aldeles omöijligt; men nog förstod jag det mycket wäl. Å andra sidan förebråddes jag, icke allenast af Föräldrar och Syskon; utan äfwen af Herrskaper, at jag bröt på finska, hwilket ock war sant; men som jag aldrig förr hade märkt. Häraf ser man huru lätt man antager de mundarter i språket, som man sednast hörer, samt at det är både lätt och möijeligt, at snart aldeles förglömma sitt modersmål.” (Stenberg 1784–1789, s. 28.)

De här kommentarerna gällde alltså det svenska språket, men Stenberg reflekterar också kring det finska språket och möjligheterna att lära sig det. Han skriver att hans kunskaper i finska var små, och han var inte heller så väldig intresserad av att lära sig det. Det berodde inte på språket i sig utan på att Stenberg trodde att han inte skulle kunna lära sig det så bra för att kunna fungera tillräckligt bra som präst på finska. Dessutom cirkulerade det en del roliga historier om hur till exempel präster använt finska ord fel och på ett löjeväckande sätt (eller till och med blivit lurade at göra så), vilket gjorde att Stenberg inte kände sig särskilt lockad att utsätta sig för den risken. Några små försök att tala finska gjorde han ändå. Han hade sett en hök som försökte ta en höna, och ville berätta det för en finsk dräng, trots att han inte visste vad höna var på finska. ” [...] sedan jag hade funderat en stund så sade jag: ”Hauka tullä

åttaman pois kuckon waimu": det will säga: "Höken kom och wille taga bort tuppens hustru". Det visade sig sedan att den här historien spred sig ända bort till Tavastland, vilket bara verkar ha roat Stenberg själv. Lite finska fick Stenberg senare i livet möjlighet att använda när han i samband med finska kriget träffade finska soldater på sjukhuset i Umeå. (Stenberg 1784–1789, s. 187–188.)

Pehr Stenberg var helt klart språkligt intresserad, och man kunde ju önska att han skrivit ännu mer om sina språkliga iakttagelser. Det som är värt att notera här är att han inte fäster någon särskild uppmärksamhet vid språkgrupper, och han reflekterar väldigt lite kring sig själv som sverigesvensk, om vi nu tillåter oss en sådan benämning här. Det allmänna intrycket när det gäller Stenberg är att han *inte* reagerar på staden Åbo som en främmande miljö – det handlar trots allt om en stad i samma rike, och de få kommentarer som finns gäller sedvänjor och språk. Det är den sociala resan som är den stora utmaningen. Han får hela tiden kämpa för att passa in och för att klara av de sociala koderna. Det kan handla om allt mellan att klä sig rätt till att uppföra sig på rätt sätt vid middagsbordet. Det här tror jag att avspeglar verkligheten ganska bra: före 1800-talet var det tillhörigheten till ett visst stånd eller en viss socialgrupp som var avgörande för identiteten.

För att språket ska bli riktigt viktigt för identiteten eller självbilden får vi göra ett hopp framåt i tiden, till 1800-talet och de nationella rörelserna. Då kan vi iaktta en nationell mobilisering på både finskt och svensk håll, där den svensknationella mobiliseringen i många avseenden är en reaktion på och även en parallell till motsvarande rörelse på finskt håll. När det gäller de svenskspråkiga blev centralgestalten, som jag redan nämnde, Axel Olof Freudenthal. Han pläderade för språkets betydelse för identifikationen: en nation bestod av människor som talade samma språk. På det här sättet betonades också bandet till Sverige, samtidigt som man drog upp en gräns mot "de andra", alltså i det här fallet de finskspråkiga. Vi kan här dra en parallell till begreppet "föreställda gemenskaper" som myntats av Benedict Anderson – den gemenskap man föreställde sig var svensk och definierad av språket. (Anderson 1991 [1983], s. 6.)

När det gäller svenskhetsrörelsen är det viktigt att göra ett förtydligande. Rätt så ofta ser man att det talas om "svenskhetsideologin", precis som om det fanns *en* enda svenskhetsideologi. Verkligheten var ändå mycket mer komplicerad än så. Den mest kända uppdelningen är den mellan kultursvenskhet och bygdesvenskhet, som hade sina rötter i 1800-talet. Kultursvenskheten, med Carl Gustaf Estlander som centralgestalt, lyfte fram det svenska språkets betydelse för den västerländska bildningen och kulturarvet. Det svenska i Finland betraktades som en förutsättning för att man skulle kunna upprätthålla kontakterna västerut och det svenska kulturarvet. Enligt den kultursvenska synen bildade de svenskspråkiga och de finskspråkiga i Finland ett folk. På den här punkten skilde man sig från den bygdesvenska linjen, som representerades av Freudenthal. (Thylin Klaus 2015; s. 51–52; Meinander 2016, s. 20–21.) Den här spänningen kom fram i olika sammanhang, inte minst när Zacharias Topelius gav ut *Boken om vårt land*, som betonade det finska folket som en enhet. Den väckte en del reaktioner på svenskt håll, bland dem som tyckte att Topelius inte tillräckligt uppmärksammade den svenska nationaliteten i Finland. (Rask 1999; om receptionen se Nylund et al. 2017.)

När det gäller Freudenthal så kan det sägas att han på sätt och vis fick en dubbel betydelse när det gäller det svenska i Finland. Han var upphovsmannen till den svensknationella rörelsen, men han blev också den första professorn i svenska språket och en avgörande gestalt inom studiet av det svenska språket. Som exempel kan nämnas hans studie "Om svensk språkvård" från 1868 där han uppmanade till en aktivare språkvård. Han fick också en framträdande plats i den diskussion och debatt som fördes angående stavningen. Genom den lärobok han gav ut kom han att ansluta sig till strävandena för en mer fonetisk stavning. Som akademisk lärare fick han stort inflytande på språkstudenter och forskare, det vill säga den generation som efter honom livligt diskuterade olika språkrelaterade frågor såsom stavning men inte minst särdrag i den finländska svenskan, och överlag den finländska svenskans förhållande till sverigesvenskan. (Thylin-Klaus 2015; Mustelin 2004.)

Bland de här personerna finner vi lektorn Karl Lindström, som på 1880-talet blev den som inledde den egentliga diskussionen om den finländska svenskan. I sitt resonemang påpekade Lindström att också den svenskspråkiga befolkningen i Finland språkligt sett måste räknas till "hela riket". "Rike" stod alltså inte bara för den politiska enheten (staten) Sverige utan också för en större svensk språkgemenskap. Det här är ett intressant sätt att genom begrepp fånga gemenskaper – tre decennier före tillkomsten av den självständiga republiken Finland. (Lindström 1885a, s. 264.)

Lindström betonade att svenskan i Finland inte skulle få utvecklas i en egen riktning, även om den i enstaka fall kunde få "göra sin röst hörd". Att det skedde en differentiering var naturligt och helt i

enlighet med språkutvecklingens lagar, men han ansåg ändå att man borde motarbeta en sådan utveckling. Alltför pessimistisk är han ändå inte: skulle det gå så att differentieringen inte gick att hejda, trodde han att den svenskspråkiga bildade klassen kunde klara av att uppbära ett språk som i viss mån var självständigt i förhållande till moderlandet. (Lindström 1885b, s. 462; Lindström 1888, s. 170–171, 175.)

Karl Lindströms diskussion om särdragen bidrog till att allt fler började intressera sig för svenskan i Finland och dess förhållande till svenskan i Sverige. Under 1800-talets sista decennium började filologerna i allt större utsträckning studera och kartlägga skillnaderna mellan den bildade finländska svenskan och den bildade sverigesvenskan. Här spelade Svenska landsmålsföreningen en viktig roll. Ända sedan föreningen grundades 1874 på initiativ av Freudenthal hade medlemmarna ägnat sig åt att, som det stod i stadgarna, ”samla och ordna alt som kan bidraga till en noggrann kännedom om de svenska allmogemålen i Finland, såsom ordförråd, sägner, skrock m. m”. Avsikten var att man genom att studera dialekterna i Finland, som betecknades som mycket ”fornartade”, skulle kunna lämna ett bidrag till den nordiska språkvetenskapen. Arbetet tillskrevs också en fosterländsk betydelse. Överlag kan dialektforskningen betraktas som ett uttryck för 1800-talets fokusering på ”folket”. Detta intresse hade både en vetenskaplig och en politisk dimension: genom att lyfta fram folksjälen skulle man väcka nationalandan. (Engman 2000, s. 9; Thylin-Klaus 2015, s. 66).

I början av 1890-talet skedde en omorientering i landsmålsföreningens verksamhet. Man bestämde sig nämligen då för att samla in och uppteckna ord och uttryck som förekom i skriftspråket i Finland, men inte i rikspråket i Sverige. (Thylin-Klaus 2015, s. 9.) Kartläggningen av finlandismerna aktualiserade också frågan om hur man egentligen skulle förhålla sig till att svenskan i Finland utvecklades i en annan riktning än svenskan i Sverige. Kunde man tänka sig en särskild norm för den finländska svenskan? Det här är en fråga som jag har behandlat i min avhandling och i flera andra sammanhang, så jag tänker inte fördjupa mig i den nu. Jag vill i stället peka på den intressanta omständigheten att svenskan i Finland diskuteras parallellt med att det finska språkets ställning blir allt starkare och man i samhället i övrigt ställs inför ett påtagligt förryskningshot.

Som jag ser det kan man därför tolka diskussionen både ur ett samhällsperspektiv och ur ett språkvårdsperspektiv. Det är alldeles uppenbart att man upplever hot, ett eller flera, som man måste reagera på. Om vi ser på språket i sig så utgörs hotet av differentieringen, som hotar den inbördes förståelsen mellan svenskspråkiga i Sverige och i Finland. Utgår vi från samhällsperspektivet så finner vi en grupp svenskspråkiga som ser sitt inflytande försvagas, samtidigt som storfurstendömets autonoma ställning hotas när man från ryskt håll försökte driva igenom sina unifieringssträvanden i det stora riket. De finska partiernas inflytande ökade mot slutet av 1800-talet med bland annat satsningar på skolpolitik som ledde till att före detta elever från finska skolor kom till universitetet för att studera och sedan blev yrkesverksamma. Från 1894 krävdes att universitetslärare skulle kunna undervisa och examinera på finska. Det här är bara ett exempel på att det finska språket var på frammarsch och skulle komma att ta plats och befästa sin ställning i det officiella livet. (Engman 2016, s. 24, 180–188.)

Parallellt med detta vidtogs alltså en rad konkreta, politiska åtgärder för att i högre grad integrera Finland med Ryssland. Situationen tillspetsades efter att Nikolaj Bobrikov tillträdde som generalguvernör i Finland 1898. Följande år utfärdades det så kallade februarimanifestet som innebar att lagar som var av vikt för det ryska imperiet som helhet skulle stiftas i enlighet med rysk ordning, alltså så att lantdagen bara skulle ha yttranderätt. Det var den enväldige kejsaren som fattade besluten. Det här stred mot Finlands grundlagar, där det stod att lantdagens samtycke krävdes för lagändringar. Beslutet väckte stor bitterhet i Finland, och detsamma gällde den nya värnpliktslagen från 1901 som innebar att den finska armén upplöstes och att finska värnpliktiga kunde kallas in till ryska förband. (Meinander 2006, s. 143–146.)

Det här var bara några exempel, men de visar att den verklighet som det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets språkdebattörer och språkvårdare skulle förhålla sig till var både komplex och osäker. Det är kanske inte så förvånande att ord som ”överlevnad” dyker upp i materialet. Jag har också valt att kalla den strategi som innebar att man betonade att svenskan i Finland skulle följa den sverigesvenska normen för en överlevnadsstrategi. Med några undantag var den mest framträdande, och fångas ganska väl i det här citatet av juristen och redaktören för *Finsk Tidskrift*, Reinhold von Willebrand: ”Att bibehålla vår svenska såsom kulturspråk, hvilket den aldrig kan bli under fortgående deviation från rikssvenskan, det är hufvudsaken, lifsfrågan för vår odling.” (von Willebrand 1903, s. 459.) von Willebrand ansåg att ingen folkgrupp i världen ”uppehållit sin tillvaro under mera tryckande

omständigheter än den svenska nationaliteten i vår tids Finland". För att i fortsättningen kunna garantera det andliga livet måste man "bevara förmågan att tala och skrifva verklig svenska". Härefter gör Willebrand en intressant kommentar angående språknormen. Han skriver:

> Hvad som är verklig svenska, afgöres i detta tungomåls enspråkiga hufvudland. Låtom oss inte tvista om den saken. Hvad båtar det oss om vi, slående oss för vårt bröst, högljudt bedyra att ett och annat som vi oss emellan tala och skrifva, men ingen människa i Sverige begriper, *är* svenska. I bästa fall inbringar det oss ett intyg af någon språkprofessor att så verkligen förhåller sig, och den stora svenska allmänheten, som inte består af vetenskapsmän, skall då måhända, om den vill vara höflig, svara: "Jaså, gubevars, kanske det är svenska." (von Willebrand 1903, s. 452.)

Härefter drog von Willebrand en slutsats som på många sätt utgör kärnan i överlevnadsstrategin:

> Vårt språk behöfver för sin utveckling och därmed för möjligheten af fortsatt tillvaro i Finland ovillkorligen det intimaste samband med språket i Sverige. Differentieringen, gynnad af läget, politiken och allt det andra, blir, om den fortgår, dess död. En finländsk svenska, så pass afvikande från rikskspråket att den gör skäl för benämningen dialekt, skall sakna all existensmöjlighet, och förtjänar väl för öfrigt knappast tillvaron. (von Willebrand 1903, s. 453.)

Enligt von Willebrand fanns det alltså inga möjligheter att skapa en separat norm för svenskan i Finland. I det citat jag nyss läste fångar von Willebrand på ett bra sätt det komplexa sammanhang som språkvetarna och språkvårdarna skulle verka i. En differentiering skulle leda till den finländska svenskans död, men differentieringen drevs på av de politiska omständigheterna.

Just när det gäller det politiska skedde en viktig förändring genom lantdagsreformen 1906 och det påföljande lantdagsvalet 1907. Tidigare, i ståndslantdagen, hade de svenskspråkiga dominerat i två stånd av fyra, alltså i adeln och borgerskapet. Detta förändrades radikalt genom den nya reformen som innebar att de svenskspråkigas inflytande i lantdagen och senare riksdagen var betydligt mindre. Det nygrundade partiet SFP fick 24 av 200 platser (Sundberg 1985, s. 97.) Året 1906 innebar också en brytning när det gällde tillkomsten av lagar, i och med att de nu började skrivas på finska för att sedan översättas till svenska. Detsamma gäller andra myndighetstexter, vilket, precis som Mikael Reuter har konstaterat, har lett till att språkbruket inom politiken och förvaltningen har kommit att präglas av finskan. Det är inte så förvånande att överlevnadsmotivet fick luft under vingarna. (Reuter 2006, s. 30–31.)

Ni som kan er Bergroth känner igen det här överlevnadsmotivet – det finns också hos honom. Han konstaterade att särdragen i den finländska svenskan var betydligt fler än de som landsmålsföreningen hade upptecknat på sin lista – det var en iakttagelse som fick stöd om man granskade de nyaste häftena av Svenska Akademiens ordbok. Många högst vanliga ord och uttryck användes i andra betydelser i Finland än i Sverige. Om det verkligen var så att antalet särdrag var betydligt fler än man tidigare känt till och att många av dem var ett resultat av en utveckling som var svår att iaktta,

> då äro vi väl ock tvungna att erkänna, att vårt språk hotas af en fara som vi måste söka genom aktiva åtgärder bekämpa: faran att nedsjunka till en dialekt, till ett särskildt språk, och som sådant gå en säker död till mötes. Låt vara att faran ingalunda är öfverhängande; detta är intet skäl att bida tills den blir det. Då är det för sent att göra något. Ty kampen mot språkutvecklingen är en svår kamp – för mången ter den sig hopplös – och den kräfver lång tid, ja den måste pågå oaflåtligt. (Bergroth 1911a.)

Bergroth betonade att det var viktigt att fästa särskild uppmärksamhet vid de språkliga förhållanden som påskyndade differentieringen, nämligen att finskan blivit det första språket och att handlingar nu översattes från finska till svenska. Här kan vi alltså notera att Bergroths resonemang påminner väldigt mycket om von Willebrands.

Bergroth kopplade alltså ihop språkets differentiering med risken för att det svenska språket i Finland skulle dö ut. Det handlade alltså om en språklig dimension av den överlevnadsstrategi som utöver språket också omfattade den svenska nationaliteten och den svenska kulturen i Finland. Ytterligare en tydlig representant för överlevnadsstrategin var filologen Oskar Hultman, som i samband med Svenska litteratursällskapets årshögtid 1914 talade om "den bildade talsvenskan" i Finland. Han betonade vikten

av att man arbetade för att språket, särskilt i de högre stilarterna, skulle följa det sverigesvenska idealet. Och eftersom samtalsspråket följde efter den högre stilen, skulle det ”då av sig själv småningom [...] utvecklas i en riktning, som icke avlägsnar oss från våra stamfränder, utan för oss närmare dem”. Och Hultmans slutsats var tydligt förankrad i den nationella problematiken:

> Må vi söka genomföra detta verk utan att låta förvilla oss av den falska patriotism, som mer än en gång har upprest sig emot att vi skulle utom Finlands gränser söka normerna för vårt språk. Om det är någon sak, där finsk nationalism har ingen talan, är det väl denna; om det är något vår svenska bör sträva till, är det väl att vara *svensk*. (Hultman 1914, s. 249)

Under 1910-talet upplevde rätt så många ett behov av en ”antibarbarus” som *Finlandssvenska* i takt med att man med oro noterade skillnaderna mellan svenskan i Finland och svenskan i Sverige. Som ett exempel kan nämnas Gustaf (Guss) Mattsson som 1910 beklagade sig över att ingen arbetade systematiskt för svensk ”språkrenhet” i Finland. (Mattsson 1910, s. 201.) Bergroth skrev själv redan 1911 att en viktig uppgift var att göra allmänheten medveten om särdragen i den finländska svenskan. Det saknades en enhetlig sammanställning, och särdragen behandlades i ett flertal olika publikationer som alla inte hade tillgång till. Dessutom innehöll framställningarna en rad brister när det gällde till exempel urvalsprinciperna, och de var även ofullständiga. (Bergroth 1911b.)

Under 1910-talet lät Hugo Bergroth ge ut flera artiklar och andra publikationer om svenskan i Finland. I dessa texter arbetade han fram den norm som sedan fick sitt stora genomslag i *Finlandssvenska* 1917 och *Högsvenska* 1918. En viss kritik fick Bergroth utstå – flera av er känner till det skarpa angreppet från Hagar Olsson, som kritiserade ”Sverigeskryperiet” och undrade varför man inte vågade ha ett eget språk om man nu hade ett eget fosterland och en egen kultur. En orsak till den här kritiken var att Olsson inte byggde sin identitet på språket – de svenskspråkiga i Finland var inte svenskar. Olsson hade låtit publicera sitt inlägg i *Studentbladet*, och fick en skarp tillrättavisning av redaktionen som ansåg att det var fantasier att tro att man kunde skydda sig mot vad man kallade den ”finska mordlusten” genom att resa en språklig mur mellan ”oss och västern”. (Olsson 1916; *Studentbladet* 1916.) Också här handlar det om olika föreställda gemenskaper: de som försvarar den bergrothska linjen betonar en svensk gemenskap, medan Olssons gemenskap närmast är finländsk. Och när sverigesvenska språkvetare ibland kunde betrakta de finländska särdragen som en krydda, så upplevdes de av många finländska språkvetare som ett hot. I Finland var frågan om den svenska kulturens och språkets fortbestånd en ständigt brännande fråga. Jag vill än en gång lyfta fram ett citat av Reinhold von Willebrand:

> Vore vi ett enspråkigt folk, som självt bestämde sina öden, så såge äfven jag saken annorlunda. Då finge man gärna göra gällande regeln att ett språk skall få utveckla sig på sina naturliga banor, att så som det ”allmänt” säges, så är det rätt, m. fl. dylika teorier, som rättvisligen anföras på tal om utvecklingen i Sverige, men med vår fruktansvärdt ”praktiska” språkfråga inte ha något att göra. Vi fattiga trehundratusen *kunna* icke utveckla åt oss ett eget språk, äfven om vi ville det, hvilket vi icke göra. Åtminstone inte tillräckligt många af oss, för att det blefve något af, äfven om förhållandena voro gynnsammare än de äro. (von Willebrand 1903, s. 453–454.)

Trots att det i viss mån fanns avvikande åsikter, särskilt när det gällde specifika språkliga särdrag, så blev ändå överlevnadsstrategin dominerande. Just i den här kretsen behöver jag inte berätta vilket inflytande Bergroths program har haft på språkvården.

Hugo Bergroth daterade sitt förord till *Finlandssvenska* under storfurstendömets sista skälvande veckor, på svenska dagen 1917, en månad före självständighetsförklaringen. Jag brukar tänka på *Finlandssvenska* både som en inledning och som en avslutning – den är en avslutning på och ett resultat av den flera decennier långa diskussionen om och kartläggningen av svenskan i Finland, en diskussion som alltså pågått parallellt med att de svenskspråkiga hade mobiliserats i nationellt hänseende men också fått se sin situation omprövas. På många sätt hade världen, också den lilla finländska, förändrats på ett avgörande sätt mellan Freudenthals uppmaning till aktiv språkvård i slutet av 1860-talet och Bergroths *Finlandssvenska*. Samhället hade i många avseenden upplevt en demokratisering, och gamla strukturer hade fått ge vika. En modernisering hade inletts på många olika områden, järnvägsnätet hade byggts ut, och stimulerat handel och ekonomi. Industrin hade utvecklats, och skogsbrukets betydelse hade ökat

radikalt. Befolkningen växte i rask takt, och allt fler människor flyttade in till städer och industriorter. En annan stor flyttningsrörelse gick västerut, över Atlanten. Samtidigt skedde andra betydande samhällsförändringar – en av de viktigaste var att skolnätet byggdes ut och att allt fler barn gick i skola. En uppsjö olika föreningar och institutioner grundades, särskilt från 1880-talet framåt, och inom föreningarna stärktes känslan av samhörighet – man upplevde att man tillhörde en gemenskap. (Se t.ex. Meinander 2006, s. 127–138).

Den nationella mobilisering som skedde på finskt och svenskt håll kan närmast beskrivas som en parallell process, där den svenska var en reaktion på den finska. De svenskspråkiga hade fått se sin situation förändras på ett betydande sätt genom lantdagsreformen 1906 och det påföljande lantdagsvalet året därpå. Några år tidigare, 1902, hade svenskan och finskan blivit helt jämställda inom rättsväsende och förvaltning. Sammantaget hade finskans frammarsch varit synnerligen stark, även om svenskan ganska länge lyckades behålla positioner i den konkreta maktutövningen.

Men *Finlandssvenska* pekar alltså också framåt: den är en grund för det språkvårdande arbete som flitigt har bedrivits i det självständiga Finland och ett slags utgångspunkt för vår uppfattning om vad som är finlandssvenska – och vad som är korrekt finlandssvenska. På samma sätt som *Finlandssvenska* är året 1917 både ett slut och en början – ett slut på storfurstendömet och en början på republiken, men man skulle komma att få genomleva ganska många formativa år innan man uppnådde stabilitet. På många sätt präglades den unga republiken av kamp. De yttre gränserna skulle befästas – här tänker jag särskilt på Ålandsfrågan – och landet skulle splittras av det blodiga inbördeskriget 1918 som efterlämnade ett trauma som skulle ta flera decennier att återhämta sig från. Sedan senare delen av 1800-talet hade språkstriden svallat fram och tillbaka: ibland hade man skjutit språkpolitiska meningsskiljaktigheter åt sidan när man hade förenats av behovet att försvara de nationella intressena gentemot förryskningen, ibland hade striderna blossat upp på nytt.

Självständighetens första år präglades också av en aktivering på svenskspråkigt håll. För samlingsrörelsen och SFP blev det en utmaning att mobilisera alla svenskspråkiga, över gamla stånds- och klassgränser. På många sätt handlade det om att man upplevde ett behov av att reagera på finskhetens framväxt. Tanken om självstyrelse aktualiserades, pådriven av frågan om förfinskningen av den svenska jorden. De svenskspråkiga landskap som planerades blev inte av, men man lyckades nå en del andra mål, inte minst ett rätt så autonomt svenskt skolväsende och ett svenskt stift. Här kan också nämnas ett svenskt universitet, Åbo Akademi som grundades med hjälp av privata donationer och inledde sin verksamhet 1918. (Engman 2016.)

Vid samma tid höll man på att arbeta fram en ny regeringsform, som godkändes i juni 1919. På svenskt håll hade man krävt att svenska och finska skulle förklaras vara landets nationalspråk, vilket också lyckades: stadgandet om två nationalspråk måste ses som en framgång för samlingsrörelsen. År 1922 kom en reviderad språklag, som innebar att svenska också i fortsättningen kunde användas vid de centrala ämbetsverken, i lagberedningen och som expeditionsspråk, alltså i kommunikationen mellan medborgare och myndigheter i kommuner med en svenskspråkig minoritet på minst tio procent. På så vis hade det juridiska ramverket kring de två språken fallit på plats. (Engman 2016.)

***

I det här föredraget tog jag avstamp i året 1917, för att sedan göra en tidsresa flera sekel bakåt i tiden och därefter landa i den unga republiken igen. Ganska många gestalter har flimrat förbi – språkvetare, kända och mindre kända, en student från Västerbotten som reste både socialt och i rummet och kommenterade svenskt språkbruk i Finland utan att veta att han samtidigt skapade ett guldkorn för forskare 250 år senare. En röd tråd har varit kopplingen – den existerande eller icke-existerande – mellan språk och identitet. Gång på gång har jag återkommit till Hugo Bergroth, men inte bara för att hylla hans insatser för den finlandssvenska språkvården och lyfta fram honom som en banbrytare, utan lika mycket för att placera in honom i en samhällskontext och ge honom en historisk bakgrund. Vi behöver nämligen ett lite längre tidsperspektiv för att vi ska kunna vidga horisonten och nyansera bilden av 1917 som nyckelhål, både för samhället och för språket.

Litteratur

Anderson, Benedict 1991 [1983], *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London/New York.

Bergroth, Hugo 1911a: ”Vårt språk I”, *Hufvudstadsbladet* 19/3 1911.

Bergroth, Hugo 1911b, ”Vårt språk II”, *Hufvudstadsbladet* 27/3 1911.

Engman, Max 2016: *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. Finlands svenska historia 4. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet 702:3. Helsingfors.

Hultman, Oskar 1914: ”Om uppkomsten av den bildade talsvenskan i Finland. Föredrag vid Svenska Litteratursällskapets årshögtid den 5 febr. 1914”, *Förhandlingar och uppsatser* 27, Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CXV. Helsingfors. S. 231–249.

Lindström, Karl 1885a: ”Studier på svensk språkbotten i Finland I”, *Finsk Tidskrift* 1885:II. S. 264–273.

Lindström, Karl 1885b: ”Studier på svensk språkbotten i Finland II”, *Finsk Tidskrift* 1885:II. S. 452–462.

Lindström, Karl 1888: ”Huru bör undervisningen i modersmålet förhålla sig gent emot de afvikelser från rikspråket, hvilka kunna uppvisas i den finländska svenskan?” *Tidskrift utgifven av Pedagogiska föreningen i Finland* 23. S. 167–176.

Mattsson, Gustaf 1910: ”Svenskt kulturarbete i Finland II. Författarekåren”, *Argus* 1910:22. S. 201–202.

Meinander, Henrik 2006: *Finlands historia. Linjer, strukturer, vändpunkter.* Helsingfors: Söderströms.

Meinander, Henrik 2016: *Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015.* Finlands svenska historia 4. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet 702:4. Helsingfors.

Mustelin, Olof 1983: ”’Finlandssvensk’ – kring ett begrepps historia”, Max Engman och Henrik Stenius (red.), *Svenskt i Finland 1. Studier i språk och nationalitet efter 1860*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 511. Helsingfors. S. 50–70.

Mustelin, Olof 2004: *Stafva eller stava? Svenska rättstavningssträvanden i Finland i slutet av 1800-talet*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 664. Helsingfors.

Nordenstreng, Rolf 1903: ”Finländsk svenska på 1700-talet”, *Förhandlingar och uppsatser* 16, Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland LVI. Helsingfors. S. 20–84.

Nylund, Magnus, Pia Forssell, Håkan Andersson & Henrik Knif, ”Inledning”, Zacharias Topelius, *Naturens Bok och Boken om Vårt land. Utgivna av Magnus Nylund under medverkan av Håkan Andersson, Pia Forssell och Henrik Knif*, Zacharias Topelius Skrifter XVII, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 816. Helsingfors. S. XI–LXXVI.

Olsson, Hagar 1916: ”En ropandes röst i öknen”, *Studentbladet* 1916:26. S. 256–257.

Rask, Hedvig 1999: ”Topelius Boken om vårt land”, Johan Wrede (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis. S. 424–425.

Reuter, Mikael 2006: ”Svenskan i Finland på 1900-talet”, Ann-Marie Ivars, Mikael Reuter, Pia Westerberg & Ulla Ådahl-Sundgren (red.), *Vårt bästa arv. Festskrift till Marika Tandefelt den 21 december 2006*, Skrifter utgivna vid Svenska handelshögskolan nr 165. Helsingfors. S. 29–45.

Stenberg, Pehr 1758–1784 [2014]: *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning: av honom själv författad på dess lediga stunder. D. 1, 1758–1784,* utg. Fredrik Elgh, Göran Stenberg, Ola Wennstedt. Umeå.

Stenberg, Pehr 1784–1789 [2015]: *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning: av honom själv författad på dess lediga stunder. D. 1, 1758–1784,* utg. Fredrik Elgh, Göran Stenberg, Ola Wennstedt. Umeå.

[*Studentbladet]* 1916: ”Redaktionens tillägg”, *Studentbladet* 1916:26. S. 257.

Ståhle, Carl Ivar 1981: ”Stockholmsspråket och finlandssvenskan”, *Folkmålsstudier. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi* 27. Helsingfors. S. 1–13.

Sundberg, Jan 1985: *Svenskhetens dilemma i Finland. Finlandssvenskarnas samling och splittring under 1900-talet*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.

Thylin-Klaus, Jennica 2015: *Särdrag, stavning, självbild. En idéhistorisk studie av svensk språkplanering i Finland 1860–1920*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 793. Helsingfors.

Thylin-Klaus, Jennica & Henry Rask 2017: ”När finlandssvenskan fick sin form och norm”, Charlotta af Hällström-Reijonen & Jamima Löfström (red.), *Finlandssvenska – ett språk, en känsla, en bok*. Helsingfors. S. 13–24.

Villstrand, Nils Erik 2009: *Riksdelen. Stormakt och rikssprängning 1560–1812*. Finlands svenska historia 4. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet 702:2. Helsingfors.

Villstrand, Nils Erik & och Petri Karonen 2017: ”Titthålshistoria eller öppna framtider”, Nils Erik Villstrand och Petri Karonen (red.), *Öppet fall. Finlands historia som möjligheter och alternativ 1417–2017*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 813. Helsingfors. S. 7–26.

von Willebrand, R.F. 1903: ”Våra böcker och vårt språk”, *Finsk Tidskrift* 1903:I. S. 451–461.

Kunskapsluckor och intra- och interkulturella ingrepp i original och översättning

Ritva Hartama-Heinonen

Introduktion

En central faktor i all *interlingval, mellanspråklig, översättning* är den tilltänkta mottagaren eller målgruppen. Ingen text föds i ett vakuum, inte heller utan hänsyn till den eller dem som behöver eller kan tänkas behöva texten och som texten därför är riktad till. Mottagarens existens och inverkan syns redan i originalet eller källtexten i och med alla de val som originalskribenten har gjort med tanke på att texten ska fungera på ett önskat och ändamålsenligt sätt. Detta innebär bland annat att den ska lyckas sprida kunskap (och därmed fylla sin *informativa* funktion), förmedla estetiska värden och eventuellt underhålla (*expressiv* funktion), eller få mottagaren att agera (*operativ* eller *appellativ* funktion) (om denna Karl Bühler-inspirerade texttypologi och dess översättningsrelaterade tillämpning se Reiss [1971] 2000, 24–26).

När källtexten sedan vandrar vidare och deltar i *översättningstrafiken*[1], det vill säga blir översatt i syfte att informera, tilltala och påverka en ny målgrupp i en annan spatiotemporal kontext, kan en del av originalskribentens ursprungliga val dock visa sig vara mindre funktionella. Kommunikationen kan nämligen bli lidande på grund av kunskapsluckor eller den *kommunikativa asymmetri* som med ens och ofrånkomligen råder mellan originalskribenten och den nya målgruppen. Orsaken till denna asymmetri är att det som skribenten har kunnat ta för givet eftersom hen och målgruppen har en gemensam grund (*common ground*) och delar en och samma värld, inte längre gäller i den ursprungliga omfattningen. Textens meningspotential och tolkningsrikedom kan då förminskas och delvis till och med förstöras om ingen återbalansering i form av textuell eller kulturbetingad bearbetning och mottagaranpassning görs. Även här spelar mottagaren således en roll, hur fiktiv eller virtuell denna mottagare ursprungligen än har varit.

De ändringar som översättningstrafiken och därmed den nya språklig-kulturella kontexten med sina egna förväntningshorisonter kräver kan handla om mindre omformuleringar, större ändringar och ingrepp, och i vissa fall även det som inom översättningsvetenskapen kallas för *översättarens interventioner*, ”manipulering av källtext som överskrider det som språkligt sett är nödvändigt” (House 2008, 16; min övers.). Det är detta slags ingrepp min artikel har som primär utgångspunkt och fokus. Jag utgår från Juliane Houses idé som också innebär att översättaren ska vara såväl försiktig som lojal i alla slags bearbetningar, vare sig de är dolda eller öppna. Interventionerna, hur välmenta de än är, kan såsom *ideologiskt*, *socio-politiskt* eller *etiskt betingade omtextualiseringar* och *omkontextualiseringar* medföra risker, och därför kan de ifrågasättas, anser House (ibid.; jfr dock Munday 2012, 1–2, 19–20; om interkulturell mediering och intervention se även Katan 2013). House (2008, 6, 16), som karaktäriserar sig själv som kättersk vad gäller interventioner, frågar lite provokativt om översättarens behov att ingripa (och eventuellt göra en translatorisk intervention) kan anses vara en *översättningsuniversalie*, det vill säga ett drag som kännetecknar översättningar oberoende av språk och kultur.

[1] Termen *översättningstrafik*, som syftar på den textuella rörelse som uppkommer via översättningar, används inom projektet FACK OCH FIKTION som denna artikel bidrar till. Det gäller ett historiskt projekt som startades år 2012 med prof. Pirjo Kukkonen och mig som projektledare och som fokuserar på Finlands svenska översättningshistoria från femtonhundratalet till våra dagar. Mitt huvudsakligen teoretiska fokusområde i projektet är *intrakulturell översättning*.

Den kanske mer mottagarcentrerade och mindre kulturinriktade infallsvinkel som jag vill lyfta fram och betona i denna artikel finner en förklaring i mitt forskningsobjekt *intrakulturell översättning*, ett begrepp som kanske inte finns, så jag har varit mer eller mindre tvungen att skapa det. Det handlar om en företeelse vars existens och natur jag tidigare har redogjort för i flera föredrag och i två artiklar (Hartama-Heinonen 2014, 2017). Artiklarna kan placeras under den sammanfattande rubriken ”Att översätta tid och värld, att översätta Finland”. Så som den senare delen av rubriken visar ligger tyngdpunkten i min undersökning på ett visst geografiskt område med två officiella språk: det är frågan om att översätta mellan Finlands nationalspråk svenska och finska *i* Finland och *för* Finland, ofta till och med *om* Finland.

Mitt mål är att teoretiskt ringa in begreppet och fenomenet intrakulturell översättning genom att finna olika, kompletterande synvinklar och närmandesätt. På så sätt syftar jag till att ge den en egen plats och roll i relation till *interkulturell översättning* vilken ingår inherent men implicit i begreppet interlingval översättning, och därför har tagits för givet i forskning kring översättande och översättningar. Betoningen har dock en naturlig förklaring: intrakulturell interlingval översättning – översättning mellan två officiella språk som talas i samma land och kultur – är sällsynt.

Mitt forskningsgrepp är vanligen teoretiskt, men i mina resonemang om *översättandets intrakulturalitet* tar jag undantagsvis avstamp från det empiriska. Syftet är att finna ytterligare bevis för fenomenet och göra en närmare karaktäristik av det. Likaså är det centralt att finna argument för att intrakulturalitet är något som bör studeras vidare i Finland, inte minst med tanke på landets tvåspråkighet och de behov som översättarutbildningen inom språkparet svenska och finska uttryckligen har. (Om begreppets tillämpbarhet se Manuela Tallberg-Nygårds doktorsavhandling [2017] där en av utgångspunkterna utgörs av mina studier kring intrakulturell vs. interkulturell översättning. Se även Eveliina Tolvanens doktorsavhandling [2016, 22–23, 72].)

Uppläggningen av artikeln är följande. Först sätts fokus på det kulturbundna och det mottagarcentrerade i interkulturell interlingval översättning. Avsikten är att implicit belysa det specifika i alternativet, intrakulturell interlingval översättning. Sedan diskuteras de tolkningar som *intra-* och *inter-* har fått och kan få i översättningssammanhang. Efter begreppsanalysen illustrerar jag artikelns fokusområden intra- och interkulturalitet och mottagarens roll genom att jämföra översättningar inom språkparet svenska och finska där den ena svenska källtexten är från Sverige och den andra från Finland. I den här avslutande empiriska delen av artikeln hämtar argumentationen således stöd från mitt undersökningsmaterial som består av två dagböcker i original och översättning.[2] Dessa är *Krigsdagböcker 1939–1945* av Astrid Lindgren (2015) respektive *Sotapäiväkirjat 1939–1945* (2016; översatt av Kari Koski) och *Dagbok 1909–1944* av Jean Sibelius (2005; utgiven av Fabian Dahlström) respektive *Päiväkirja 1909–1944* (2015; översatt av Juha Saikkonen och Arja Gothoni).

Kulturbundenhet och mottagarorientering

En utgångspunkt och tes som upprepas inom översättningsvetenskapen är att översättning sker mellan språk och kulturer,[3] och då de involverade språken och kulturerna inte är likadana kan det uppstå problem som behöver lösas. Kulturbundenheten och de kulturrelaterade översättningsproblemen är därför ett ständigt återkommande tema inom disciplinen (om pragmatiska, konventionsrelaterade, lingvistiska och textspecifika översättningsproblem se Nord 2005, 174–177; om översättningsproblem som begrepp se Toury 2012, 35–46). Detta syns bland annat i att forskning kring översättning av allusioner och realia inte har förlorat sin aktualitet eller popularitet (se t.ex. Leppihalme 1997, 2001, [2011] 2016).

Vi möter tesen i fråga även i den nya finska boken om översättning av facklitteratur, *Tiedontuojat: Opas tietokirjan suomentajalle* av Natasha Vilokkinen (2017). Enligt Vilokkinen (a.a., 11; min övers.)

[2] I min artikel från 2014 utgörs materialet av böcker om lagöversättning och av den finlandssvenska språkvårdens anvisningar och råd, och i artikeln från 2017 av Jean Sibelius *Dagbok 1909–1944* och dess översättning till finska.

[3] Observera också denna bedömning av Christiane Nord (2005, 58; min kursiv.), som bevisar att möjligheten av intrakulturalitet eller *intranationalitet* (i motsats till *transnationalitet*, eller *transnationality*) inte har tagits i beaktande: ”Every TT [target text] receiver will be different from the ST [source text] receiver in at least one respect: they are members of another cultural and linguistic community. Therefore, a translation can *never* be addressed to ‘the same’ receiver as the original.”

är ”översättarens uppgift att för en helt ny omgivning introducera en text som är skriven på ett främmande språk i en främmande kultur”. Denna beskrivning är säkert rätt. Men samtidigt vet vi att karaktäriseringen inte nödvändigtvis överensstämmer med just den typ av översättning som sker inom språkparet svenska och finska i Finland och som syftar till att tillgodose finländarnas egna behov och därmed till att producera texter för i första hand inhemsk konsumtion. Kulturen är inte främmande utan densamma, källspråket i sig är inte främmande utan det andra inhemska språket, och omgivningen är inte heller ny utan förblir oförändrad. Även om det finns några andra officiellt två- eller flerspråkiga länder i Europa kan vi fråga oss om det finns någonting speciellt i de finländska förhållandena och därmed i den finländska översättningskulturen, som forskningen bör synliggöra, om inte annars så för att öka medvetenheten. Vad detta finlandrelaterade kan bero på (lagstiftning eller invånarnas språkliga attityder som förklaring) behöver således en närmare granskning – något som denna artikel delvis strävar efter att göra i syfte att ifrågasätta ovan nämnda vedertagna uppfattningar om översättning.[4] Ett ytterligare incitament är att den internationella forskning som tangerar institutionella eller relaterade översättningspraktiker inte brukar nämna Finland (se dock Koskinen 2008: 30), medan många andra flerspråkiga men större länder som Belgien, Canada, Schweiz eller Sydafrika, får synlighet (se till exempel Denise Merkles artikel [2013] om officiell översättning [*official translation*] i nationella och supranationella kontexter). I detta sammanhang får vi inte heller glömma den nordiska dimensionen och parallellen. I dag har Sverige officiellt ett huvudspråk och fem nationella minoritetsspråk som likaså är mål för intrakulturell översättning, och med tanke på språkparet svenska och finska erbjuder Sverige och Finland en berikande möjlighet att studera översättning av pluricentriska språk (jfr Hartama-Heinonen 2014, 122, 126–127; 2017, 20–21).

Om de kulturrelaterade eller pragmatiska översättningsproblemen förknippas med att kulturerna är olika måste vi fråga oss vad som översättningsmässigt kan vara problematiskt då kulturen mestadels, och eventuellt helt och hållet, är gemensam.[5] Detta är en fråga som jag har ställt och som svar föreslagit att det enda problematiska i så fall utgörs av de språkliga skillnaderna. Jag har också kunnat hämta stöd för påståendet att då det gäller översättning inom språkparet svenska och finska i Finland är de kulturella skillnaderna inte i samma utsträckning synliga och relevanta som i andra översättningskontexter (se Hartama-Heinonen 2014, 126; 2017, 20–21, 24–25; jfr dock 2017, 26). Även om materialet som jag (se fotnot 2 ovan) hittills har studerat är tämligen begränsat finns det enligt min tolkning all anledning att tala om intrakulturell översättning som har sina egna drag, krav och omständigheter, så som att det språkliga och det tidsbundna kan accentueras. Forskning som strävar efter att göra den praktiska verksamhet som kallas översättning till teoretisk vetenskap producerar lätt generaliseringar som inte är

[4] En jämförelse med de övriga två- eller flerspråkiga länderna ingår dock inte i denna artikel.

[5] Jag är medveten om att *kultur* är ett suddigt och svårdefinierat men även ett icke-problematiserat begrepp inom översättningsvetenskapen, och att symbiosen mellan språk och kultur inte heller är tydlig utan relativ. Kulturen kan vara global, den kan vara västerländsk, men även nationell och syfta på ett mer avgränsat område, som på Finland i min studie. I detta fall tycks kulturen följa statens gränser, geografiska gränser, men i min undersökning om *intra*kulturell översättning är en sådan tolkning också möjlig och naturlig, eftersom nationalspråken svenska och finska, den finländska kulturen och Finland inherent hör ihop. Det är på detta övergripande plan intrakulturell översättning finner sitt berättigande. Jannika Lassus ger stöd till mitt antagande om ett land med två språk och en delad kultur, då hon i sin doktorsavhandling (2010, 45; min kursiv.) tangerar kulturrelaterade frågor och konstaterar: ”Ett språk kan användas för att uttrycka flera kulturer, och *en kultur kan uttrycka sig på två olika språk*. […] På motsvarande sätt delar finlandssvenskar och enspråkiga finländare i stor utsträckning betydelsepotential – men vi uttrycker betydelserna på olika språk.”

Även om kulturen med sin betydelsepotential ”i stor utsträckning” är gemensam kan ingen neka att den finlandssvenska och den finlandsfinska kulturen har sina särdrag. Men avgörande är om särdragen slutligen utgör stora eller till och med oöverkomliga hinder och måste överbryggas med olika translatoriska ingrepp, eller om kulturen i själva verket har en mekanism som kontinuerligt möjliggör intrakulturell översättning och förståelse. Mekanismen finns och kallas inom kultursemiotiken för *semiotisk översättning* eller *semiotisering* (se närmare Lotman 1990; jfr Hartama-Heinonen 2017, 20). Kulturen som ett semiotiskt rum består av allt det som vi känner att är vårt eget (finländskt) och bär betydelse. *Det kollektiva minnet* som lager ger oss en ytterligare möjlighet att förstå allt och alla i Finland. Utifrån det här kultursemiotiska tänkesättet omfattar vår kultur det som vi har *velat* förstå och har översatt, så att det som ursprungligen varit främmande och tillhört en annan (finlandssvensk eller finlandsfinsk) kultur, en icke-kultur, har blivit vårt eget, vår finländska kultur. Varför skulle vi som bor i samma land inte vilja förstå varandra och därmed bygga upp en mer eller mindre gemensam kultur?

verklighetstrogna då det gäller specifika språkpar och de kulturer som förknippas med det aktuella språkparet.

Där de kulturella skillnaderna inte utgör en gemensam nämnare för översättningsproblemen är mottagarens roll dock något som kan framhävas, utöver språket. Det är denna aspekt som jag inte har fäst speciell uppmärksamhet vid i min tidigare forskning kring intrakulturell översättning som med fördel kan studeras utifrån accentuerad språk- och mottagarspecificitet. Meningen är dock inte att föreslå en enkel ändring i terminologi så att kulturskillnaderna nu skulle ersättas av eller reduceras till mottagarskillnader.

Mottagarnas individuella förväntningar påverkar receptionen av en text, hävdar Christiane Nord (2005, 17). Förväntningarna är i sin tur kontextbundna: den aktuella situationen, målgruppens sociala bakgrund, kunskaper och kommunikativa behov är alla beaktansvärda faktorer. Mottagarorientering är därför viktigt, och eventuella skillnader mellan dem som en text ursprungligen är riktad till och dem som utgör målgruppen för en översättning av texten är det översättarens uppgift att analysera. (A.a., 57–62.) Mottagarvinklingen är trots allt inget entydigt begrepp. Läsarna av skönlitteratur utgör inte en målgrupp med en tydlig profil och en inverkan på översättarens val, något som läsarna av facklitteratur kan göra. De senare kan vara både lekmän och experter och ha varierande bakgrundskunskaper, vilket ska beaktas i översättningen. Översättarens medel att då göra translatoriska ingrepp är bland annat expliciteringar och förklaringar, fotnoter och översättarens anmärkningar. (Vilokkinen 2017, 33, 74–75.)

Ingreppen kommer i själva verket till uttryck i *översättningsstrategier*, vilka Andrew Chesterman (1997, 89) definierar som *explicit textuella manipuleringar*. Han (a.a., 92–112) delar in dem i syntaktiska, semantiska och pragmatiska strategier. De *pragmatiska* översättningsstrategierna som manipulerar budskapet (a.a., 107) måste nämnas här eftersom de synliggör mottagarnas roll i översättarens problemlösning och val av dels globala eller textomfattande strategier, dels lokala, enskilda motsvarigheter. Det gäller sådana strategiska val som främmandegörande, domesticering, explicitering och implicitering, som skiljer sig från varandra genom sin orientering mot mål- och källspråket respektive mål- och källkulturen, tillägg/utelämning av information, förändrad stil, talakt eller koherens och ändring i översättarens synlighet (a.a., 107–112). De är ändringar som med undantag av stil-, talakts- eller koherensändringar blir aktuella i analysen nedan av dagsboksmaterialet både i original och i översättning.

intra- och *inter-* i översättning

Som ovan konstaterats, lyder den översättningsvetenskapliga standarddefinitionen att översättning är både *interlingval* och *interkulturell* verksamhet. Detta är ett synsätt som upprepas och troligtvis delas av de flesta översättningsforskarna, ett synsätt och en uppnådd konsensus som forskarna inte tycks ha velat reflektera över eller problematisera vidare. Men eftersom jag redan tidigare (se närmare nedan) har talat för en vid semiotisk tolkning av begreppet och fenomenet översättning finner jag det lätt att ta ställning och vid behov ifrågasätta. Detta sker med hjälp av några specifika tankegångar (delvis presenterade i Hartama-Heinonen 2017).

Som inledning kan vi fråga huruvida definitionen att översättning kännetecknas av det interlingvala och interkulturella är rent teoretisk eller om den baserar sig på empiri, induktion och generalisering. Möter vi här kanske en tendens eller till och med en översättningsuniversalie, det vill säga något som kan tillämpas på all översättning och som slutligen också avgränsar översättning enbart till det interlingvala och interkulturella? Vi ska med andra ord fråga vad grunden för definitionen är men också vad allt definitionen omfattar, eller snarare vad den kan omfatta och bör omfatta.

Vi fortsätter våra reflektioner och ändrar infallsvinkeln från *inter-* till alternativet *intra-*. Om vi nu utgår från standarddefinitionen att det finns *interlingval*/*mellanspråklig* och *interkulturell*/*mellankulturell* översättning, blir den naturliga följdfrågan om det därtill finns *intralingval*/*inomspråklig* och *intrakulturell*/*inomkulturell* översättning.[6] Ifall dessa typer existerar vill vi veta vad som är karaktäristiskt för dem. Därutöver kan vi ändra synvinkeln till en negation. Eftersom det finns en språk- och kulturbunden typ av översättning, finns det också *icke-lingval* och *icke-kulturell*

[6] *Mellankulturell* kan ersättas med *transnationell* och *inomkulturell* med *inomnationell* där det är ändamålsenligt att betona nationen mer än kulturen. I denna artikel använder jag dock konsekvent termerna med *-kulturell*.

översättning, med andra ord översättning som inte är språk- eller kulturbunden? Dessa är synvinklar som kan utmana standardsynsätten och därför behöver förklaras och diskuteras utförligare nedan. Utifrån de olika typerna kan var och en ta ställning till vad definitionen av översättning ska inkludera eller exkludera.

Resonemanget ovan kan sammanfattas i uppställning 1:

Uppställning 1: Konstellationen språk, kultur, *intra-* och *inter-*.

	Utgångspunkt	Alternativ	Negation
Språk	interlingval (mellanspråklig) översättning	intralingval (inomspråklig) översättning	icke-lingval översättning
Kultur	interkulturell (mellankulturell) översättning	intrakulturell (inomkulturell) översättning	icke-kulturell översättning

För att kunna förstå dialektiken mellan *intra-* och *inter-* i översättning är det nödvändigt att vara medveten om det semiotiska tänkesättet som denna artikel återspeglar. Det teoretiska ramverket tillåter bland annat följande påståenden som jag (Hartama-Heinonen 2008, 27, 31) sammanfattat utgående från Charles Sanders Peirces (1839–1914) *semeiotik*:

- varje tolkning är en översättning
- översättning är teckenöversättning och omfattar både teckenhandling och teckentolkning
- livet är en kedja och ett flöde av översättningar eller en oändlig tecken- och översättningsprocess som kallas *semiosis*
- översättning är en grundläggande mekanism i vårt universum – en tolkning som säkert är den vidaste som kan ges åt översättning.

Roman Jakobson (1896–1982), lingvist och semiotiker, var den som inspirerad av Peirces tankar byggde upp en översättningstypologi och därmed lade grunden för den inriktning som i dag kallas för *översättandets semiotik* (*semiotics of translation*, SofT). Det revolutionerande i typologin är att interlingval översättning anses vara endast ett av de tre olika sätten att tolka (översätta) verbala tecken (Jakobson [1959] 1966, 233, 238). För det första kan de verbala tecknen tolkas med andra tecken från samma språk (*intralingval översättning*). Då opererar man inom ett och samma språk och omformulerar exempelvis med hjälp av synonymer eller omskrivningar. För det andra kan tecknen tolkas med hjälp av ett annat språk (*interlingval översättning*). För det tredje kan tolkningen av språkliga tecken ske med tecken från ett icke-verbalt teckensystem (*intersemiotisk översättning*), exempelvis då en bok blir en film eller ger inspiration till en målning. Hur visionär Jakobson än var då han i slutet av 1950-talet föreslog att man kan översätta inom ett språk, mellan två språk eller mellan olika teckensystem är det anmärkningsvärt att det är *interlingval* översättning som för honom innebar *translation proper*, egentlig översättning. Men så anses den vara än i dag.

Vad gäller de två andra typerna är attityden till intralingval översättning fortfarande något ambivalent inom översättningsvetenskapen. Detta trots att det finns nya former av intralingval översättning och ett levande intresse att granska dem: skrivtolkning (*speech-to-text interpreting*) och textning för hörselskadade med hjälp av *respeaking* och automatisk taligenkänning, med andra ord intermodal översättning från tal till text utan att språket nödvändigtvis ändras. Vi kan också finna forskare som talar varmt för forskning i intralingval översättning: det finns så mycket som är gemensamt med interlingval översättning, men också sådant som kan komplettera och vidare förädla vår syn på översättning och därmed göra vår definition av den mer öppen (Zethsen 2009). Men vi finner också kritiska röster som vill att dessa typer av intralingval verksamhet – trots likheterna – inte bör samlas under ett och samma översättningsvetenskapliga paraply (se till exempel Mossop 2016).

De negerande alternativen i uppställning 1 ovan fungerar primärt som *översättningsteoretiska* platshållare och tankeväckande framtida tolkningsmöjligheter. Fenomenet intersemiotisk översättning vittnar dock om möjligheten av icke-lingval översättning. Här är det frågan om den typ av tolkning som kräver att vi accepterar den semiotiska och vida tolkningen av översättning: att översättning inte

förutsätter att naturliga språk är involverade, exempelvis att en årstid ger inspiration, översätts, till en komposition. Intersemiotisk översättning omfattar också sådana nya översättningsgenrer som syntolkning (*audio description*) där visuella och verbala teckensystem möts. Det bör också nämnas att min artikel inte behandlar det alternativ och begrepp som explicit utesluter *intra-* och *inter-*prefixen (även om *intra-* och *inter-*aspekterna inte kan förbigås då det gäller översättning), nämligen *kulturell översättning* (*cultural translation*; se Conway 2012). Den har tagits upp ganska sent inom översättningsvetenskapen, men har lyfts fram tydligt inom kultursemiotiken där kulturen i sig uppfattas som en ständigt pågående översättningsprocess (se Peeter Torops semiotisk-översättningsvetenskapliga studier, bland annat 2002). Slutligen: om vi som utgångspunkt väljer en ytterst peirceansk-semiotisk synvinkel är kanske största delen av allt översättande något både icke-lingvalt och icke-kulturellt, då vad som helst (som regn, fågelsång, en sten eller en nervimpuls) kan vara ett tecken, som väntar på att bli tolkat och översatt, och när det har tolkats och översatts blir det ett *semiotiskt* tecken.

intra- och *inter-* i Lindgrens krigsdagböcker i original och översättning

I detta kapitel övergår jag från begreppsanalysen till den empiriska delen och redogör för vissa drag hos Astrid Lindgrens *Krigsdagböcker 1939–1945* (2015) och *Sotapäiväkirjat 1939–1945* (2016; övers. Kari Koski). Dragen och analysen av dem har relevans med hänsyn till *intra-* och *inter-*tanken som genomsyrar denna artikel. Syftet är dels att studera kulturbundenhet (det spatiotemporala, d.v.s. faktorerna tid och rum) och dess relation till mottagarbundenhet, dels att diskutera såväl redaktörens och förläggarens som översättarens explicit markerade ingrepp i böckerna. Det är med andra ord de synliggjorda redaktionella och translatoriska ändringarna som i främsta rummet står i fokus och som förhoppningsvis belyser den uppfattning om målgruppen som ligger bakom ingreppen.

De redaktionella principerna för *Krigsdagböcker 1939–1945* framgår av ”Redaktörens förord” (Lindgren 2015, 14–15); det kommer dock fram i slutet av boken (s. 368) att den har två redaktörer. Enligt förordet har avsikten varit att bevara anteckningarna i de ursprungliga 17 dagböckerna så oförändrade som möjligt med undantag av vissa språkliga ändringar, harmoniseringar och mindre utelämningar.

Fokus sätts inledningsvis på det som i det svenska originalet (s. 14; min kursiv.) kallas för *redaktionella hakparenteser*: ”Där det bedömts nödvändigt för förståelsen har *förklaringar* skjutits in inom hakparentes.” Beskrivningen är ett direkt ställningstagande till när och hur texten har bearbetats av hänsyn till läsarna och deras förståelse. Boken har också ett tämligen omfattande personregister (s. 356–363) som uttryckligen är ”till hjälp för läsaren” (s. 15). Därtill innehåller boken ett artikelregister (s. 364–367).

En genomgång av den svenska förlagan visar sammanlagt 17 hakparenteser. Fyra av dem (s. 144, 188, 268, 312) kommenterar bokens typografiska lösningar, det vill säga var i boken de aktuella ställena med ”[Avskrift av brev från Astrid Lindgrens tid vid Pka:s brevcensur.]” finns. Hakparentesen ”[oläsligt ord]” (s. 175) visar att någonting saknas i den tryckta texten. Två parenteser förklarar förkortningar: ”M [Motormännens Riksförbund]” (s. 64) och ”Ö.Ä. [Överståthållarämbetet]” (s. 107). Tio av beläggen förtydligar syftningen och visar hur textstället i fråga ska tolkas:

> Det är Barnens Dag, ack, en sån Barnens Dag! … och det var just då, jag fick syn på anslaget att 1898 års män var utkallade. [Sture var född 1898]. (s. 20)
> mors [svärmors] makabra kofta (s. 26)
> Sammel Agusts [Samuel August] och Hannas barn (s. 74)
> Far [svärfar] (s. 74)
> han [maken Ingvar] (s. 92)
> Ä’ jag vetig [citat av den småländska piga som utbrast ”Ä ja’ veti’ som har röa byxer när Olle ä dö”] (s. 196)
> ”Britt-Mari”. [”Britt-Mari lättar sitt hjärta”]. (s. 270)
> ”Barbro och jag” [publicerad som ”Kerstin och jag”] (s. 302)
> sluta mitt ”unkjobb” första juli. [Pka:s brevcensur] (s. 311)
> inte särskilt [stor] (s. 318).

Förklaringarna inom de redaktionella hakparenteserna kan sägas vara *intralingvala* översättningar. Om de också är tidsbundna, *intra-* eller *interkulturella* översättningar kommer inte tydligt fram, men de som syftar på *Ö.Ä.*, *”Britt-Mari”* och *”Barbro och jag”* kan anses vara sådana. Analysresultatet är i varje

fall mycket magert och avslöjar endast att den avsedda målgruppen i några fall har ansetts behöva metatextuella anvisningar och förklaringar. Även om det gäller en bok vars text är bunden till ett visst land (dock utan geografiskt avstånd mellan författaren och läsarna) och till en viss tid i landets historia (med ett tidsmässigt avstånd på över 75 år) tycks den svenska läsaren inte behöva mer hjälp än enstaka förtydliganden och preciseringar. Som ovan bevisats har inget annat ”bedömts nödvändigt för förståelsen”.

Vad har hänt med dagbokstexterna i översättningstrafiken? I *Sotapäiväkirjat 1939–1945* har översättningen av redaktionens förord, ”Toimituksen esipuhe” (Lindgren 2016, 18–19), fått en ny del: ”Suomentajan ja kustantajan lisäys”, ’översättarens och förläggarens tillägg’. Av den framgår att nästan hälften av de reproducerade dagboksuppslagen i förlagan har utelämnats och de som har inkluderats har omplacerats. Valet har baserat sig både på vilka intressanta ämnen uppslagen handlar om och på det visuella i reproduktionerna. Brevavskrifterna har därtill placerats bland dagboksanteckningarna. Detta betyder att layouten i den finska boken är annorlunda. På samma sätt som i förlagan används redaktionella hakparenteser för att öka förståelsen, men det finns också hakparenteser som har lagts till i samband med översättningsarbetet.

Antalet redaktionella och translatoriska hakparenteser i den finska översättningen är sammanlagt 54. De 17 redaktionella hakparenteserna i förlagan har inkluderats och översatts, men inom tre av dem finns det svenska originaluttrycket med: ”M:n [Motormännens Riksförbund, Ruotsin Autoliitto]” (s. 68), ”Ö. Ä. [Överståthållarämbetet, Ylikäskynhaltijanvirasto; suom.]” (s. 105) och ”*Barbro och jag* [julkaistiin nimellä *Kerstin och jag*, *Kerstin ja minä*]” (s. 230).

Således finns det 37 nya hakparenteser som tydligen har lagts till med tanke på den nya målgruppen och dess eventuella kunskapsluckor. Av dessa 37 har 12 försetts med den förklarande förkortningen suom., ’övers[ättaren]’. Hakparentestexterna kan delas in i två grupper som återspeglar översättarens uppfattning om de finska läsarnas eventuellt bristande landskännedom och språkkunskaper:

Realia (kulturbundenheter) (8 ex.)

2 pakettia Persiliä [pyykinpesuainetta; suom.] (s. 26)
hiihtämässä Koalla [Karlbergin metsässä; suom.] (s. 144)
sai Ba:n [ei ilman kiitosta hyväksytty, suom.] kaikista aineista paitsi laulusta ja voimistelusta (s. 157)
(Bc [ei täysin hyväksytty, suom.] saksassa ja matikassa, B? [ehdollisesti hyväksytty, suom.] englannissa, historiassa, kemiassa ja ranskassa) (s. 157)
Aika typerä artikkeli *Dagens Nyheterin* Rooman-kirjeenvaihtajalta [Mussolinin viimeisestä rakkaussuhteesta; suom.] (s. 170)
luullakseni 3 AB:tä [kiittäen hyväksytty; suom.] (s. 210)
on aloittanut ensimmäisen lukukautensa Shalfissa [tyttölyseo; Stockholms högre allmänna läroverk för flickor, suom.] (s. 257–258)

Språkliga förtydliganden (4 ex.)

Kenraalimajuri ilmoittaa myös saaneensa Mannerheimilta kunniamerkin, »das Komturkreuz der weissen Rose» [Suomen Valkoisen ruusun komentajaristi; suom.] (s. 73)
Greuelista [karmeuksista, suom.] puheen ollen (s. 105)
missä kasvoi valtoimenaan Primula farinosaa [jauhoesikko; suom.] (s. 209)
käydä metsässä poimimassa »hvitveis» [valkovuokkoja, suom.] (s. 234)

Vad gäller de 25 återstående hakparenteserna är det oklart om de är förläggarens eller översättarens. Av dem förtydligar fem tolkningen av ett textställe: ”ottaneet [saaliiksi] suuria määriä kaikenlaisia aseita” (s. 32) och ”Kristianin vastaussähke kuulosti kaikessa sydäntäraastavassa tanskalaisuudessaan seuraavasti: »Mange Tak Christian Rex.» [Paljon kiitoksia Christian Rex.]” (s. 148), eller rättar till ett skrivfel i originalet: ”Suomosalmella [po. Suomussalmella]” (s. 37), ”Suomasalmella [po. Suomussalmella]” (s. 75; i originalet var namnet i själva verket Suomassalmella) och ”Hella Vuolijoki [po. Wuolijoki]” (s. 195).

Realia förklaras 13 gånger. Det gäller organisationer: ”maalaisliiton [Bondeförbundet] valtuuskunnan kanssa” (s. 38), ”*TT:n [Tidningarnas Telegrambyrå]*” (s. 41, 144, 235) och ”M.

[Motormännens Riksförbund]" (s. 120, 182), eller översättningar av boknamn: "hyvin kiistellyn kirjoituksen *Tyskt väsen – svensk lösen* [Saksan olemus – **Ruotsin lunastus**]" (s. 74; fetstil i översättningen), "Luen juuri Remarquen pakolaiskirjaa *Liebe Deinen Nächsten* [*Rakasta lähimmäistäsi*]" (s. 120), "kirjaa *All världens berättare* [Kaiken maailman kertojia]" (s. 160), "Agapitin kirjan *Säg dem det* [Sano se heille]" (s. 163) och "Sen nimi on *De döda skola döma* [Kuolleet tulevat tuomitsemaan]" (s. 187). Till realia hör också översättningar av två dikter (s. 37, 188).

Att den finska boken följer en annan ordning än originalet förorsakar sju ändringar. En egen grupp bildas av hakparenteser som förklarar att texten är ett brev, en brevavskrift eller hänvisar till ett tidningsurklipp (s. 99, 160, 201, 231), och en annan grupp av texter som är korta sammanfattningar av tidningsartiklar (s. 145, 147, 147).

Samtliga hakparenteser är delar av den finska översättningen och därmed *interlingvala* översättningar. Majoriteten av dem förtydligar kulturella skillnader vilket gör översättningarna *interkulturella*. *Intra*-aspekten kommer inte fram, även om hakparenteserna innehåller hänvisningar till Finland och finskan. Resultaten visar som väntat att den tilltänkta läsaren kan ha svårigheter med att förstå vissa hänvisningar till den svenska kulturen och det svenska samhället. Finns det möjlighet att någonting missförstås eller inte förstås alls, är redaktionella och translatoriska ingrepp naturliga. Ingreppen skiljer sig dock efter mottagarna. Det svenska originalet visar intralingvala och eventuellt några intrakulturella ingrepp, den finska översättningen interlingvala och interkulturella, och det spatiotemporala syns men framhävs inte.

Analysen ovan ger en bild av hur mottagaren har beaktats i redigeringen av originalet och i översättningen av det. Resultatet visar ingenting överraskande. Eller det överraskande är kanske att det ändå är så litet som den finska läsaren tycks behöva för att förstå ett annat land, en annan kultur och en annan tid. Bilden blir dock annorlunda om vi inte nöjer oss med att granska de inom hakparentes angivna ingreppen. Min avsikt är inte att göra en ny analys, endast avsluta genom att ge några exempel på det icke-synliggjorda, som å ena sidan och kanske motstridigt tyder på läsarnas omfattande kunskaper, å andra sidan bidrar till en mer ambivalent uppfattning om dem (eller om översättarens principer och val).

De finska läsarna har med hjälp av hakparenteser fått hjälp med ställen där språket inte är svenska (se gruppen Språkliga förtydliganden ovan). Översättningen har trots detta citat eller enstaka ord på tyska (s. 85, 143, 232, 240, 254), på engelska (s. 88, 134, 163, 229, 230), på latin (s. 236), och sångtitlar på tyska (s. 186, 236), på svenska (s. 46, 83, 235), på danska (s. 236), på norska (s. 237) och på engelska (s. 241). De är något som signalerar Astrid Lindgrens (1907–2002) språkliga omgivning, men också att svenskan ger en bättre möjlighet att förstå grannspråk. *Dramaten* (s. 93), *N. K.* (s. 167) och *Folkets park* (s. 209) återges på svenska, och namn på tidningar och tidskrifter (s. 51, 116, 144, 162, 167, 197, 203) likaså, utan närmare precisering. En blandning av svenska och finska namn på böcker kan vara vilseledande, här de som nämns i samband med barnens julgåvor: "*Nu ska vi sjunga*, *Pekka Töpöhäntä pääsee pälkähästä*, *Maija Poppanen tulee takaisin*, *Sagor man aldrig glömmer*" (s. 186; se också s. 78, 87, 208, 225, 256). Samma gäller hänvisningar till böcker vars namn ofta ges på finska, som "Luen juuri Stefan Zweigin *Eilispäivän maailmaa*" (s. 199; se också s. 138, 172). Speciellt förbryllande är ställen där de olika ingreppsformerna glöms och det som borde vara inom hakparentes plötsligt blir Lindgrens egen dagboksanteckning: "Niin, kuten oheisesta (*ks*. sivut 204–205) näkyy" (s. 200) eller "Liitin tähän Ivar Harrien arvostelun kirjasta *Den siste juden från Polen* (*ks*. kuvaliitteen kuva 13)" (s. 207). Allt som allt tyder observationerna på att det språk- och kulturbundna, som kräver transnationell översättningskompetens eller kunskaper om hur nationsgränserna överskrids via översättningar, inte alltid leder till konsekventa, mottagarcentrerade översättningslösningar, utan främmandegörande och domesticerande ingrepp varierar oväntat.

Avslutningsvis erbjuder Astrid Lindgrens *Krigsdagböcker 1939–1945* och *Sotapäiväkirjat 1939–1945* i varje fall ett översättningsbaserat panorama över tidens inverkan: när en text är skriven, när den redigeras, när den mottas, när den översätts och när översättningen läses, och slutligen vilken tid texterna handlar om.

intra- och *inter*- i Sibelius dagbok i original och översättning

Analysen av krigsdagböckerna har möjliggjort en tämligen lång introduktion till temat "Kunskapsluckor och intra- och interkulturella ingrepp". En annorlunda inblick i existensen av intrakulturell översättning

och i behovet av mottagarprofilering ges av Jean Sibelius *Dagbok 1909–1944*, utgiven av Fabian Dahlström år 2005, och dess finska översättning *Päiväkirja 1909–1944*, översatt av Juha Saikkonen och Arja Gothoni och utgiven år 2015. De ovan analyserade krigsdagböckerna bildar ett behövligt parallellmaterial till Sibelius dagbok i original och finsk översättning. De framhäver nämligen andra aspekter av och möjligheter till redaktionella och translatoriska ingrepp och kompletterar dessutom den analys jag (se Hartama-Heinonen 2017) redan tidigare har inlett och delvis återkommer till nedan.

Dagbok 1909–1944 är en fullständig, kritisk utgåva (Dahlström 2005a, 7). Den består naturligtvis av en dagboksdel, men dessutom av en omfattande kommentardel i form av slutnoter. Sidmässigt utgör Dahlströms kommentardel mer än en fjärdedel av boken, men textmässigt är den större än själva dagboken (Gothoni & Saikkonen 2015).

Omfånget av materialet framgår av tabell 1:

Tabell 1: Antalet slutnoter (kommentarer) i Sibelius *Dagbok 1909–1944* och omfånget av dagbokstext i ord per år (från Hartama-Heinonen 2017).

År	Antalet slutnoter*	Ord i dagboken*	År	Antalet slutnoter*	Ord i dagboken*
1909	1 + 40	ca 1 000	1923	8	470
1910	173	8 600	1924	19	ca 870
1911	267	16 700	1925	8	400
1912	261	15 350	1926	7 [6]	420
1913	127	6 300	1927	16	780
1914	197	ca 10 100	1928	3	ca 50
1915	169	11 000	1930	1	90
1916	78 [79]	4 730	1931	2	330
1917	45	3 600	1933	7 [8]	– –
1918	101	5 700	1934	4	140
1919	58	ca 3 600	1935	2	ca 70
1920	62	3 400	1943	15 [16]	850
1921	18	1 050	1944	4	200
1922	34 [36]	2 300	**Totalt**	**1 727**	**ca 98 100**

* Uppgifterna om notantalen baserar sig på verkens kommentardelar; de möjligen avvikande antalen i översättningen anges inom hakparentes. Uppgifterna om ordantalen har hämtats ur inledningen till den svenska dagboken (Dahlström 2005b, 19–21, 23).

Då antalet ord i dagboken är cirka 98 000 och antalet slutnoter eller kommentarer över 1 700 innebär det en not per varje 55 ord på svenska. Kommentartexten finns i två spalter och kommentarernas längd varierar från en rad till 110 rader. Jämför vi dessa siffror och omfånget av ingreppen med hakparenteserna i Lindgrens krigsdagböcker ser vi stora skillnader i de redaktionella principerna.

Vad det aktuella dagboksmaterialet har att ge åt diskussionen kring *intra-* och *inter-* i översättning, speciellt med tanke på den vida semiotiska tolkningen som jag vill ge åt översättning, framgår av följande. Genomgången baserar sig på Jakobsons ovan nämnda typologi med de tre sätten att översätta:

- Redan den ursprungliga dagboken kan anses vara en översättning – en *intersemiotisk* översättning där ett liv och dess olika skeden som ett eget teckensystem av händelser, tankar och minnesbilder har verbaliserats och därmed fått en ny form i ett annat, verbalt teckensystem.
- Där Sibelius ändrade och omformulerade sin text möter vi *intralingvala* översättningar.
- På samma sätt som en interlingval översättning är en text om en annan text är Dahlströms varje svenska kommentar en *metatext* (om metatext och översättning se Popovič 1975, 30–32), en förklarande omskrivning, och därför en *intralingval* översättning.
- När dagboken har översatts från svenska till finska representerar måltexten *interlingval* översättning.

Sibelius dagbok har visat sig vara ett mångsidigt material, för i den återspeglas den translationella mångfald som är relevant för min studie, vilket framgår av uppställning 2:

Uppställning 2: *intra*- och *inter*-aspekten i Sibelius dagbok i original och översättning.

Text	Översättningsriktning	Översättningstyp
Den ursprungliga svenska dagboken	ett liv till en text (mellan två olika teckensystem)	intersemiotisk
Den ursprungliga svenska dagboken	omformuleringar (inom samma verbala teckensystem)	intralingval
Dahlströms kommentarer (slutnoter) på svenska	metatext/förklarande tillägg (inom samma verbala teckensystem)	intralingval
Dagboken och kommentarerna i finsk översättning	från svenska till finska (från ett verbalt teckensystem till ett annat verbalt teckensystem)	interlingval

Relationen till mottagarna och kulturen är också den en viktig faktor och belyses i uppställning 3:

Uppställning 3: Mottagare och kultur visavi *intra*- och *inter*-.

Text	Mottagare/Målgrupp	Översättningstyp	Relation till kultur
Sibelius ursprungliga dagbok	Sibelius själv, ev. några andra	intersemiotisk	
Dahlströms svenska kommentarer	svenskspråkiga/svenskkunniga i Finland och i Sverige, ev. i det övriga Norden	intralingval	intrakulturell (Finland)
			interkulturell (Norden)
Översättningen till finska	finskspråkiga/finskkunniga närmast i Finland	Interlingval	intrakulturell
			[interkulturell i bet. mellan olika perioder i samma land]

Sibelius dagbok var privat, med några få tilltänkta samtida mottagare. Dahlströms ursprungliga svenska kommentarer, på samma sätt som den publicerade dagboksdelen, har som målgrupp de svenskspråkiga och svenskkunniga i Finland och i Sverige, möjligen i hela Norden: såväl Sibeliusforskare som ”alla vänner av hans musik” (Dahlström 2005a, 7). Det gäller intralingval och främst interkulturell översättning, men med tanke på Finland också intrakulturell översättning – en översättningsmässigt något motstridig situation, då mottagarnas behov (kunskapsluckor) kan antas skilja sig från varandra. Den finska översättningen är interlingval och avsedd för Finland och därmed i högsta grad intrakulturell. Därtill kan både översättningen och kommentarerna i sig i vissa fall anses representera interkulturell översättning, men då i den mycket specifika meningen att det tidsmässiga kulturella avståndet och en eventuell klyfta mellan olika perioder i den finländska kulturen och det finländska samhället behöver överbryggas. Tiden då dagboken skrivs, då den publiceras på svenska och då den mottas som översättning är inte densamma. Skillnaden är från 61 resp. 71 år till 96 resp. 106 år (och kan mycket väl jämföras med de drygt 75 år som Lindgrens krigsdagböcker har som tidsavstånd, som nämnts ovan).

Avslutningsvis presenterar jag sju exempel ur Sibeliusmaterialet. Syftet är att visa redaktionella och translatoriska ingrepp och samtidigt belysa den bakomliggande implicita uppfattningen om målgruppen. Jag (Hartama-Heinonen 2017) har tidigare redogjort för analysen av kommentarer från ett år, år 1918. De omfattar ungefär 6 procent av kommentarmaterialet. Kommentarerna är som redan konstaterats metatexter, men kan därtill kategoriseras som *informativa paratexter* (för en kort introduktion till paratexter, se till exempel Tahir Gürçağlar 2011). Paratexternas syfte är att hjälpa läsaren genom att erbjuda behövlig tilläggsinformation. Redaktionella kommentarer och översättningsrelaterade ändringar innebär mottagaranpassning som de som skriver och översätter gör för att säkerställa att deras texter förstås, förstås rätt och definitivt inte kan missförstås (jfr Nida & Taber [1969] 1982, 1).

De professionella språkbrukare vars å ena sidan intra- eller interlingvala, å andra sidan intra- eller interkulturella översättarinsatser jag granskar representeras av verkets utgivare och två översättare.

Kategoriseringen nedan baserar sig på kommentarmaterialet angående år 1918, men den motsvarar också Dahlströms (2005c, 30) egen beskrivning av textkommentarernas natur. De exempel som jag använder för att illustrera de olika kategorierna är från olika år och har valts slumpmässigt. Som det tydligt kommer fram är flera av kategorierna jämförbara med de kategorier som presenterades i samband med Lindgrens krigsdagböcker. I detta avseende är mottagarnas behov likartade.

En kommentar kan syfta till:

1. Att kontextualisera ett textställe och förankra det i en historisk kontext

3/1 1919 […] – Politiken mörkare än någonsin.[1] […]
1. År 1919 ägde många avgörande politiska förändringar rum. Den nya riksföreståndaren Gustaf Mannerheim hade upplöst lantdagen och utlyst nyval i mars 1919. I valet erhöll socialdemokraterna 80 av de 200 riksdagsmandaten. Efter valet stadfästes en republikansk regeringsform och den 25 juli valdes K.J. Ståhlberg till landets första president.

3/1 1919 […] – Politiikka synkempää kuin koskaan.[1] […]
1. Vuonna 1919 tapahtui monia ratkaisevia poliittisia muutoksia. Uusi valtionhoitaja Gustaf Mannerheim oli hajottanut eduskunnan ja julistanut uudet vaalit pidettäviksi maaliskuussa 1919. Vaaleissa sosiaalidemokraatit saivat 200 edustajapaikasta 80. Vaalien jälkeen vahvistettiin tasavaltalainen hallitusmuoto ja 25. heinäkuuta valittiin K. J. Ståhlberg maan ensimmäiseksi presidentiksi.

2. Att ge biografiska uppgifter

28/8 1918 […] – Dagligen sändelser af kritiker från Berlin. Nästan alla glänsande. Förutom Carl Krebs[83] i Der Tag, som ignorerat mig […]
83. Carl Krebs (1857–1937) var en av Berlins mest inflytelserika musikkritiker. Krebs var lärare i musikhistoria vid musikhögskolan i Berlin och hade stort anseende som musikforskare.

28/8 1918 […] – Minulle lähetetään päivittäin kritiikkejä Berliinistä. Lähes kaikki loistavia. Der Tagin Carl Krebsiä[83] lukuunottamatta, joka jättää minut huomiotta. […]
83. Carl Krebs (1857–1937) oli yksi Berliinin vaikutusvaltaisimmista musiikkiarvostelijoista. Krebs oli Berliinin musiikkikorkeakoulun musiikinhistorian opettaja, ja hän nautti suurta arvostusta musiikintutkijana.

3. Att förtydliga hänvisningar till musiken och den musikbundna miljön

6/4 1916 […] *Busoni uppfört sinf II* [op. 43] *i Zürich med stor framgång.*[37]
37. Zürich, Tonhalle-orkestern 1/3 1916, dir. Busoni. Bl.a. Sibelius, *Violinkonsert*. (Tawaststjerna 1996, s. 163)

6/4 1916 […] *Busoni esittänyt sinf II* [op. 43] *Zürichissä suurella menestyksellä*.[37] […]
37. Zürich, Tonhalle-orkesteri 1.3.1916, joht. Busoni. Mm. Sibelius, *Viulukonsertto*. (Tawaststjerna 4/1989, s. 171)

4. Att ge närmare information om korrespondens

20/9 1915 Skref till Hauch[151] och Stenhammar.[152] […]
152. I brevet till Vilhelm Stenhammar berörs bl.a. orkestermaterialet till *Okeaniderna*. (SibMus, kopia)

20/9 1915 Kirjoitin Hauchille[151] ja Stenhammarille.[152] […]
152. Kirjeessä Wilhelm Stenhammarille käsitellään mm. *Aallottarien* orkesterimateriaalia. (SibMus, kopio)

5. Att förklara vissa språkliga (finlandssvenska, latinska, finska, tyska, franska) uttryck

21/12 1910 […] „L'homme propose Dieu dispose!"[169] […]
169. (fr.) Människan spår och Gud rår.

21/12 1910 […] „L'homme propose Dieu dispose!"[169] […]
169. (ransk.) Ihminen päättää, Jumala säätää.

6. Att förtydliga hänvisningar bl.a. till böcker, målningar, bibelcitat

> **10/9 1926** […] Tapiola – ja – hade Runeberg varit tvungen leverera „Kung Fjalar“[2] inom mars månad, hade det väl blifvit nå't annat […]
> 2. Episk dikt av J. L. Runeberg (1844).

> **10/9 1926** […] Tapiola – kyllä – jos Runebergin olisi ollut pakko toimittaa „Kuningas Fjalar“[2] maaliskuun aikana, siitä olisi varmasti tullut aivan toisenlainen. […]
> 2. J. L. Runebergin eeppinen runo (1844).

7. Att hänvisa till en annan not

> **5/9 1922** […] Sände den 17 Augusti till Carl Fischer i New York min „Suite caractéristique“ [op. 100].[23] […]
> 23. Se not 7 ovan.

> **5/9 1922** […] Lähetin 17 elokuuta Carl Fischerille New Yorkiin „Suite caractéristiquen“ [op. 100].[25] […]
> 25. Ks. viite 7 yllä.

8. Att kommentera texten (ge en metakommentar, så som att något ställe inte är läsligt)

Av de ovanstående redaktionella förklaringarna skulle ytterst få ha rymts inom hakparentes. Så långa och detaljerade är noterna, och visar utgivarens beläsenhet och engagemang. Dagboksanteckningarnas flerspråkighet syns inte i mina exempel men kulturbundenheten syns. Observera speciellt noten i den första kategorin, som inte är unik i materialet. Den är inte skriven för finländare, utan för den nordiska publiken. Noten ifrågasätter mottagarna på ett speciellt sätt. För de sverigesvenska läsarna är noten viktig, men för finländare – kanske mindre viktig. Anmärkningsvärt är att noten inte endast förklarar en viss dag och en viss dagboksanteckning utan utökar kommentaren till vad som skulle komma att hända.

Hakparenteser och noter – tecken på kunskapsluckor

Dagboksmaterialet erbjuder som synes mycket att forska i. I denna artikel har jag med utgångspunkt i de olika synliga och mindre synliga ingreppen i två dagböcker strävat efter att visa och tolka vad målgruppen antas veta. Resultaten leder till motsatta slutsatser. Läsarna av Lindgrens dagbok både i original och i översättning tycks behöva endast lite hjälp, läsarna av Sibelius dagbok avsevärt mer.

Sibelius dagbok var ursprungligen privat, i praktiken utan mottagare och läsare. Som publicerat verk har dagboken dock fått en språkligt, kulturellt och tidsmässigt ny kontext, och en läsekrets och målgrupp vars eventuellt varierande kunskapsluckor både utgivaren och därefter översättarna har varit tvungna att beakta eller har velat beakta: utgivaren i sitt förord, sin introduktion och sina kommentarer till dagbokstexten och översättarna i sitt förord och sina ytterligare bearbetningar. I deras arbete ser vi vad de ansett att boken *bör* innehålla och vad läsarna *bör* kunna för att förstå, även om min analys ger endast en allmän bild av läget. Detsamma gäller Lindgrens krigsdagböcker.

Läsarna och deras kunskaper är speciellt viktiga faktorer i interlingval översättning. Därför har de en uppenbar relevans också för översättarutbildningen, något som jag som översättningslärare och -forskare i mån av möjlighet beaktar i min egen forskning. För en lärare är det lätt att hänvisa till målgruppen och använda den som argument för de ingrepp och interventioner som översättaren gör och i vissa fall förväntas göra – kontexttillägg, förklaringar, expliciteringar och ibland till och med utelämningar. Men samtidigt är varje lärare medveten om att det praktiskt taget är omöjligt att säga vad mottagarna vet i den allt mer globaliserade världen och hur heterogen eller homogen grupp mottagarna egentligen är; översättaren är ofta tvungen att utgå från olika slags antaganden och approximationer.

Gör man en närläsning av Dahlströms noter ser man att det är mycket som läsaren behöver veta för att kunna förstå dagboken. Intrakulturalitet och således en gemensam grund kan inte tas för givet, då tid eller rum inte förenar om det tidsmässiga avståndet är betydande. Från Sibelius (1865–1957) synvinkel var hänvisningarna tydliga, eventuellt också för Sibelius samtida, men inte utan vidare för dagens läsare. Citatet ovan om varför politiken enligt Sibelius var mörkare än någonsin vittnar om detta. Vi får läsa en kommentar och en lång förklaring som säkert är avsedd för läsare i Sverige – en intralingval och interkulturell översättning. Men då vi träffar samma text som sådan på finska ser det ut som om finnarna

nuförtiden inte behöver endast en interlingval och intrakulturell översättning utan för säkerhets skull också en ”interkulturell” översättning som förmedlar det tidsbundna inom ens egen kultur. Både i svenskan och i finskan finns uttrycket *mannaminne – miesmuisti*. Det anses vara mindre än tjugo år, till och med en kortare tidsrymd. Det finns också ett annat begrepp – *ett kollektivt minne*. Det tycks ha försvunnit eller blivit ytterst begränsat.

Vi har egentligen mött en parallell till någonting annat, dock något översättningsrelaterat och relevant. Roman Jakobson (1998, 152; kursivering i originalet) har lyckats fånga någonting mycket väsentligt med tanke på interlingval översättning och förklarat varför den är möjlig: ”I huvudsak skiljer sig språk åt genom vad de *måste* uttrycka och inte genom vad de *kan* uttrycka.” Mina resultat tyder nämligen på att ingreppen inte alltid handlar om vad en text *måste* innehålla utan också om vad den överraskande *kan* innehålla.

Källförteckning

Undersökningsmaterial

Lindgren, Astrid 2015. *Krigsdagböcker 1939–1945*. Förord Kerstin Ekman. Efterord Karin Nyman. Redaktör Hélène Dahl & Annika Lindgren. Lidingö: Salikon Förlag.

Lindgren, Astrid 2016. *Sotapäiväkirjat 1939–1945*. Förord Kerstin Ekman. Efterord Karin Nyman. Övers. Kari Koski. Helsingfors: WSOY.

Sibelius, Jean 2005. *Dagbok 1909–1944*. Utgiven av Fabian Dahlström. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 681. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis.

Sibelius, Jean 2015. *Päiväkirja 1909–1944*. Red. Fabian Dahlström. Övers. Juha Saikkonen & Arja Gothoni. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 802. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Litteratur

Chesterman, Andrew 1997. *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory*. Benjamins Translation Library 22. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Conway, Kyle 2012. Cultural translation. I: Yves Gambier & Luc van Doorslaer (red.) *Handbook of Translation Studies* vol 3. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. S. 21–25.

Dahlström, Fabian 2005a. Förord. I: Sibelius, Jean 2005. *Dagbok 1909–1944*. Utgiven av Fabian Dahlström. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 681. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis. S. 6–7.

Dahlström, Fabian 2005b. Jean Sibelius dagbok – teman och variationer. I: Sibelius, Jean 2005. *Dagbok 1909–1944*. Utgiven av Fabian Dahlström. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 681. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis. S. 8–25.

Dahlström, Fabian 2005c. Om utgåvan. I: Sibelius, Jean 2005. *Dagbok 1909–1944*. Utgiven av Fabian Dahlström. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 681. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis. S. 26–30.

Gothoni, Arja & Juha Saikkonen 2015. Presentation vid Nordiska tecken och landskap – Pohjoismaisia merkkejä ja maisemia – Nordic Signs and Landscapes: Ett seminarium till professor Irma Sorvali, språk-, kultur- och översättningsforskare, semiotiker. Helsingfors universitet 6.11.2015.

Hartama-Heinonen, Ritva 2008. Översättning som abduktiv teckenprocess. I: *Folkmålsstudier* 46. S. 27–36.

Hartama-Heinonen, Ritva 2014. Inomkulturell översättning – problemfri verksamhet? I: Jan Lindström m.fl. (red.) *Svenskans beskrivning 33. Förhandlingar vid Trettiotredje sammankomsten för svenskans beskrivning. Helsingfors den 15–17 maj 2013*. Nordica Helsingiensia 37. Helsingfors: Helsingfors universitet. S. 119–128.

Hartama-Heinonen, Ritva 2017. Kulttuurin rajat, kääntämisen rajat. Kulttuurinsisäisen kääntämisen mahdollisuus ja luonne. I: Ritva Hartama-Heinonen m.fl. (red.) *MikaEL. Nätpublikation för Symposiet om forskning i översättning och tolkning KäTu* vol 10. S. 17–30.

House, Juliane 2008. Beyond intervention: Universals in translation? I: *trans-kom* 1: 1. S. 6–19.

Jakobson, Roman [1959] 1966. On linguistic aspects of translation. I: Reuben A. Brower (red.) *On Translation*. New York: Oxford University Press. S. 232–239.

Jakobson, Roman 1998. Lingvistiska aspekter på översättning. Övers. Erik Andersson. I: Lars Kleberg (red.) *Med andra ord. Texter om litterär översättning*. Stockholm: Natur och Kultur. S. 147–155.

Katan, David 2013. Intercultural mediation. I: Yves Gambier & Luc van Doorslaer (red.) *Handbook of Translation Studies* vol 4. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. S. 84–91.

Koskinen, Kaisa 2008. *Translating Institutions. An Ethnographic Study of EU Translation*. Manchester, UK & Kinderhook (NY), USA: St. Jerome Publishing.

Lassus, Jannika 2010. *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer. Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen.* [Akad. avh.] Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet. [Tillgänglig som e-publikation på https://helda.helsinki.fi/handle/10138/19627.]

Leppihalme, Ritva 1997. *Culture bumps. An Empirical Approach to the Translation of Allusions*. Clevedon: Multilingual Matters.

Leppihalme, Ritva 2001. Translation strategies for realia. I: Pirjo Kukkonen & Ritva Hartama-Heinonen (red.) *Mission, Vision, Strategies, and Values. A Celebration of Translator Training and Translation Studies in Kouvola.* Helsingfors: Helsinki University Press. S. 139–148.

Leppihalme, Ritva 2011. Realia. I: Yves Gambier & Luc van Doorslaer (red.) *Handbook of Translation Studies* vol 2. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. S. 126–130. [Reviderad version (2016) hämtad från *HTS online* 9.10.2017.]

Lotman, Yuri M. 1990. *Universe of the Mind. A Semiotic Theory of Culture*. Övers. Ann Shukman. London: I. B. Tauris.

Merkle, Denise 2013. Official translation. I: Yves Gambier & Luc van Doorslaer (red.) *Handbook of Translation Studies* vol 4. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. S. 119–122.

Mossop, Brian 2016. 'Intralingual Translation': a Desirable Concept? I: *Across Languages and Cultures* 17: 1. S. 1–24.

Munday, Jeremy 2012. *Evaluation in Translation. Critical points of translator decision-making*. London & New York: Routledge.

Nida, Eugene A. & Taber, Charles R. [1969] 1982. *The Theory and Practice of Translation*. Second photomechanical reprint. Helps for translators prepared under the auspices of the United Bible Societies vol. VIII. Leiden: E. J. Brill.

Nord, Christiane 2005. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Övers. Christiane Nord och Penelope Sparrow. Andra upplagan. Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur 94. Amsterdam & New York, NY: Rodopi.

Popovič, Anton 1975. *Dictionary for the Analysis of Literary Translation*. Department of Comparative Literature. Edmonton: The University of Alberta.

Reiss, Katharina 2000. *Translation Criticism – the Potentials and Limitations. Categories and Criteria for Translation Quality Assessment.* Trans. Erroll F. Rhodes. Manchester, UK: St. Jerome Publishing & New York: American Bible Society. [Originalet: *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen* 1971.]

Tahir Gürçağlar, Şehnaz 2011. Paratexts. I: Yves Gambier & Luc van Doorslaer (red.) *Handbook of Translation Studies* vol 2. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. S. 113–116.

Tallberg-Nygård, Manuela 2017. *Semiosfärerna över Helsingfors. Kjell Westös romankvartett i intrakulturell och interkulturell översättning.* [Akad. avh.] Acta Translatologica Helsingiensia Vol. 5. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet. [Tillgänglig som e-publikation på https://helda.helsinki.fi/handle/10138/228325.]

Tolvanen, Eveliina 2016. Myndighetskommunikation på två språk – pensionstexter på svenska och finska i Finland och Sverige i ett systemisk-funktionellt perspektiv. [Akad. avh.] Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis Sarja - ser. B tom - osa 425. Åbo: Åbo universitet.

Torop, Peeter 2002. Translation as translating as culture. I: *Sign Systems Studies* 30: 2. S. 593–605.

Toury, Gideon 2012. *Descriptive Translation Studies – and beyond*. Revised edition. Benjamins Translation Library 100. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Vilokkinen, Natasha 2017. *Tiedontuojat. Opas tietokirjan suomentajalle*. Tampere: Vastapaino.

Zethsen, Karen Korning 2009. Intralingual Translation: An Attempt at Description. I: *Meta* 54: 4. S. 795–812.

Uttalsfärdigheter och begriplighet i finskspråkiga gymnasisters L2-svenska

Henna Heinonen

1. Inledning

Målet med (det svenska) uttalet i språkundervisningen har redan länge varit förståelighet, begriplighet och lyssnarvänlighet (t.ex. Thorén 2008; GLGY 2015; GLGY 2003; se även Levis 2005). Förståeligheten (dvs. en objektiv evaluering) och begripligheten (dvs. uppfattningen om hur lätt det är att förstå) av andraspråkstalares tal har undersökts i ett flertal studier, vanligast med engelska som målspråk (för en översikt se Jesney 2004). Målet med studierna har varit att definiera de drag i talet som har störst inverkan på att förstå och att bli förstådd, och enligt dem gäller det oftast prosodi, t.ex. ord- och satsbetoning, rytm och taltempo (t.ex. Saito, Trofimovich & Isaacs 2016; Crowther, Trofimovich, Saito & Isaacs 2015; Field 2005; Munro & Derwing 2001). Prosodin är också central när målspråket är svenska: rätt sats- och ordbetoning samt korrekta stavelselängder är viktigast för begripligheten (Thorén 2008; Bannert 2004; Kjellin 2002). De viktigaste uttalsdragen kan vara olika i olika språk (Crowther m.fl. 2015; se också Bannert 1984, 203–204) och kunskapen om begripligheten av just finskspråkiga talares svenska uttal är ända fram till nu begränsad till hypoteser (Bannert 2004, 56ff); det saknas empiriska studier om språkparet. Det finns ett litet antal undersökningar om finskspråkiga talares svenska vars syfte har varit att hitta drag som avviker från det inföddlika uttalet (för en översikt se Kautonen, Kuronen & Ullakonoja 2016). Vad gäller prosodin är avvikelserna inte få (ibid., 207), men om dessa avvikelser har någon betydelse för kommunikationen har förblivit outforskat (se dock Kuronen & Zetterholm 2017; Wingstedt & Schulman 1984).

Vidare har det undersökts hur begripligt finskspråkiga gymnasisters svenska uttal anses vara av svenskspråkiga lyssnare (Heinonen u.u.). Begripligheten värderades med en verbaliserad skala på 1–7 av finlandssvenska och sverigesvenska lyssnare. Begriplighetsvärderingarna placerades genomsnittligt i tre kategorier: värdering 4 – *förstod helheten men några saker blev oklara*, värdering 5 – *förstod allt men behövde koncentrera mig noga* och värdering 6 – *förstod allt*. I studien analyserades dock inte om skillnaderna i begriplighetvärderingarna orsakades av skillnaderna i uttalsfärdigheter hos talarna.

Syftet med denna undersökning är att analysera finskspråkiga gymnasisters uttal av svenska och i synnerhet sambandet mellan begriplighetsvärderingarna och talarnas uttalsfärdigheter. Målet är att undersöka om några specifika uttalsdrag korrelerar med begriplighetsvärderingarna och om uttalsfärdigheterna skiljer mellan talproven med olika begriplighetsvärderingar. Ett av undersökningsmålen är att studera om de korrelerande uttalsdragen är desamma för finlandssvenska och för sverigesvenska lyssnare. Forskningsfrågorna är följande: 1) Hurdana uttalsfärdigheter har finskspråkiga gymnasister i svenska? 2) Har uttalsfärdigheter och begriplighetsvärderingar något samband? Om ja, för vilka uttalsdrag? 3) Finns det skillnader i korrelationerna mellan talarens uttalsfärdigheter och begriplighetsvärderingarna givna av finlandssvenska och sverigesvenska lyssnare? 4) Skiljer färdigheterna i (vissa) uttalsdrag begriplighetsnivåerna från varandra, dvs. är det vissa uttalsdrag som avgör om talprovet värderats vara helt förståeligt eller inte?

Undersökningen ger kunskap om de viktigaste uttalsdragen att ta hänsyn till i språkundervisningen. Kunskapen är relevant och aktuell inför att ett muntligt delprov införs i studentexamen i Finland inom den närmaste framtiden.

2. Lyssnar- och talarperspektivet på att bli förstådd

Förståelse är en kommunikationsprocess som är beroende av både lyssnaren och talaren, och den kan således granskas ur lyssnar- och talarperspektiv. Metoderna för att undersöka vartdera perspektivet är olika. En studie som syftar till att redogöra för lyssnarens uppfattning om hur lätt det är att förstå talarens uttryck genomförs oftast med en skalvärdering och benämns i den anglosaxiska uttalsforskningen med begreppet *comprehensibility* (Munro & Derwing 1995; Derwing & Munro 2005, 385). Begreppet *intelligibility* (ibid.) innebär i sin tur att lyssnaren identifierar vad talaren säger genom att transkribera uttrycket eller att välja mellan givna alternativ, och med metoden mäts talarens förmåga att uttrycka sig förståeligt. *Comprehensibility* och *intelligibility* har ofta förknippats med begreppet *accentedness* som syftar på hur mycket inlärarens uttal avviker från det inföddlika uttalet. *Accentedness* har undersökts genom skalvärdering. Motsvarande begrepp är inte etablerade i svensk forskningstradition, men begreppen *begriplighet* (eng. *comprehensibility), förståelighet* (eng. *intelligibility*) och *brytning* (eng. *accentedness*) förekommer i några studier (se t.ex. Sturesson 2016; Eriksson 2013; Björk & Pagoldh 2013; Heinonen u.u.) och dessa begrepp används också i denna undersökning i de ovannämnda betydelserna.

Det har visat sig vara omöjligt att skapa en universell hierarki över de kommunikativt mest betydelsefulla uttalsdragen. Undersökningsmetoderna och språken i undersökningarna har varit olika, och därtill kan de mest kritiska dragen vara av olika typer beroende av talarens förstaspråk eller om talaren och lyssnaren är representanter för olika språkfamiljer (Crowther m.fl. 2015; Bannert 1984, 203–204; Pihko 1994). Ändå visar sig avvikande segment (dvs. enstaka ljudenheter) kunna sammankopplas med brytningsperceptionen medan förståeligheten och begripligheten oftare förknippas med prosodiska drag (t.ex. Kuronen & Zetterholm 2017; Saito m.fl. 2016; Thorén 2008).

Prosodin har en avgörande betydelse vid talförståelseprocessen. Lyssnaren börjar med att avkoda talet genom att identifiera fasta fonetiska sekvenser och genom att skapa ett metriskt mönster (eng. *metrical template*) för uttrycken (Cutler & Clifton 1999, 124; Lynch 1998, 3; Rost 1990, 56). Lyssnaren fäster störst uppmärksamhet vid den betonade stavelsen och segmenten i det betonade ordet (Zielinski 2008; Thorén 2008; Field 2005, 403; Cutler & Clifton 1999; Lynch 1998, 3; Bannert 1984). De återkommande prosodiska dragen är viktigast vid talförståelse, och eventuella överraskningar i mönstret stör lyssnaren (Hahn 2004). Överraskningarna är karaktäristiska för just L2-tal. L2-talaren bibehåller ofta det metriska mönstret från sitt förstaspråk i stället för att anpassa sig till rytmen i målspråket (Crowther m.fl. 2015; Lynch 1998; Cruttenden 1997; Vihanta 1990, 204–205). Prosodin kan också få ett annat mönster om taltempot är lägre, och ett lägre taltempo är vanligt hos L2-talare (Munro & Derwing 2001). Det långsammare taltempot och den annorlunda, ”överraskande” prosodin försämrar lyssnarens process att uppfatta betydelsen och således också lättheten att förstå (Munro & Derwing 1998, 2001; Albrechtsen, Hendrikren & Faerch 1980).

Som ovan nämnts fäster lyssnaren uppmärksamhet också vid de betonade segmenten. Om talaren i en betonad stavelse använder en allofon som i L1-tal förekommer bara i obetonad position (eller vice versa), kan det fördröja eller till och med hindra ordidentifikationen (Cutler & Clifton 1984). Alla segmentfel antas dock inte vara lika avgörande. I engelskan har det skapats en ranglista över segmentens ”*funktionella vikt*” (eng. *high / low functional load*, egen översättning) som uppfattas som ett värde för minimala par som fonemet i fråga förekommer i (Brown 1991). Funktionell vikt kan också syfta på fonemets frekvens i språket. Till exempel anses det fonemiska paret /l/ och /n/ i engelskan ha en högre funktionell vikt än paret /ð/ - /d/ (se Munro & Derwing 2006). Som ovan nämnts anses segmentfelen dock inte vålla allvarliga begriplighetsproblem utan relaterar främst till brytningsperceptionen (t.ex. Lintunen 2014; Field 2005; Kjellin 2002).

Enligt Rost (1990, 56–57) kan lyssnaren anpassa sig till L2-talarens variation för att förstå talet. Anpassningen verkar inte vara så enkel eller så kan den bero på stimulus. Wingstedt och Schulman (1984) upptäckte nämligen att L1-lyssnaren kan ha nytta av en tidigare exponering för samma brytningstyp. Lyssnarna lyckades igenkänna det nya, avvikande mönstret och förstå en lista av ord (Wingstedt & Schulman 1984). Däremot hade L1-lyssnarna svårigheter att anpassa sig till längre yttranden (Zielinski 2008). Wingstedt och Schulman (1984) förklarar problematiken med antagandet att ordbetoningsfel försämrar uppfattningen om ordgränserna i längre uttryck, och att anpassningen av det metriska mönstret (el. strategin) snarare gäller enstaka ord.

Begripligheten kan alltså också påverkas av talprovstyp, vilket bör tas hänsyn till vid uttalsforskning. Om materialet består av korta eller långa talprov eller om talet är spontant eller uppläst kan ha en roll för både talproduktionen och -perceptionen. Spontant producerat tal ger talaren en möjlighet att själv välja uttrycken, men å andra sidan kan eventuella brister i grammatik och lexikon påverka begripligheten (Saito m.fl. 2016; Albrechtsen m.fl. 1980). De lexiko-grammatiska bristerna kan också leda till pauser i talet, och om de är felplacerade försämras begripligheten. Däremot förbättras begripligheten om pauser, tysta eller fyllda t.ex. med mummel, är på syntaktiskt rätt plats: i ”en spricka” i konstituentstrukturen (Johnson & Friedman 1971; Friedman & Johnson 1971; Blau 1991 refererade i Buck 2001, 41–42; Wiik 1981, 121–122). Medan spontant producerat tal ger talaren en möjlighet att själv välja uttrycken – och således också segmenten och de prosodiska dragen, ger textuppläsning lexikalt, grammatiskt och segmentmässigt mera information om vad som ska uttalas. Textuppläsaren får däremot mindre information om prosodin. Skiljetecken (punkt, kommatecken, utropstecken och frågetecken) ger viss prosodisk information, men i övrigt måste talaren lita på sin kunskap om målspråkets uttalsnormer. Till exempel i finskan uttrycks ljudlängderna i skrift, men i svenskan får man inte motsvarande information. Långa konsonanter uttrycks visserligen i skrift med dubbelkonsonanter, men motsvarande sker inte med vokalerna (Riad 2015, 19; Engstrand 2007). Vokalerna kan dock antas vara långa om de inte följs av två eller flera konsonanter, men det behöver talaren veta om på förhand (Thorén 2008, 19). Den skriftliga formen kan också ha en negativ inverkan på de uttalade kvantitetsförhållandena i L2-textuppläsningen (Bassetti & Atkinson 2005). Inverkan kan även bero på språket i den upplästa texten: finlandssvenska och sverigesvenska talare verkar tillämpa samma rytmiska mönster såväl i en uppläst text som i spontant tal på svenska (Leinonen m.fl. 1990, se också Bannert 2004, 13).

3. Finskspråkiga talare och ett begripligt svenskt uttal

De perceptoriskt viktigaste uttalsdragen i L2-svenska har ansetts vara prosodiska av ett flertal forskare, och sålunda kan teorin om det metriska mönstret och förståelsen av L2-tal uppenbarligen anpassas också till L2-svenska (t.ex. Thorén 2008; Bannert 2004; Kjellin 2002). Thorén (2008, 28) föreslår att den rätta betoningen och kvantiteten är de viktigaste villkoren för ett lättbegripligt uttal. I sitt sammandrag av tidigare uttalsundersökningar har Thorén (2008) sammanfattat det viktigaste i svenskt uttal: betona rätt ord i satsen, rätt stavelse i ordet och rätt ljud i stavelsen.

Mot bakgrund av tidigare empiriska undersökningar om och en kontrastiv granskning av språkparet – eller snarare språktrion – finska, finlandssvenska och sverigesvenska kan det antas att finskspråkiga talare har svårigheter med realiseringen av vissa uttalsdrag i Thoréns (2008) teser. Till att börja med verkar betoningen av det rätta ordet i satsen orsaka problem för finskspråkiga talare (Kautonen 2017; Bannert 2004). Detta beror dock inte nödvändigtvis på att talaren är finskspråkig: satsbetoningsfel är typiska för de flesta L2-talare på grundläggande nivå – oberoende av källspråk och målspråk (Rasier & Hiligsmann 2007, 47–48). Intrycket av en misslyckad satsbetoning kan också orsakas av en fonetisk olikhet mellan språken vad gäller betoningsgrupperna, dvs. avståndet från en betonad stavelse till en annan. I sverigesvenska är betoningsgrupperna längre (t.o.m. åtta stavelser) än i finlandssvenska (2–3 stavelser) och i finska (2–3 stavelser) (Leinonen m.fl. 1990, 339; Wiik 1988 refererad i Vihanta 1990). Därtill kan skillnader i syntaktisk struktur orsaka skillnader också i uttalet: i finskan läggs betydelseskiljande suffix till ordet och således utgör enstaka ord prosodiska enheter, medan samma uttryck i svenskan bildas genom självständiga ord (Lehtonen 1980, 14, 21). Exempel från Lehtonen (1980, 14) belyser denna olikhet: ”*Heittäytyisinköhän seikkailuun*” uttrycks på finska med två ord, medan samma uttryck i svenska kräver tio ord: ”*Tänk om jag skulle kasta mig in i ett äventyr*”.

Att betona rätt stavelse i ordet och förlänga rätt ljud i stavelsen har däremot inte inneburit några stora utmaningar för finskspråkiga talare av svenska (Kautonen 2016), vilket från ett kontrastivt perspektiv kan tänkas vara överraskande. För det första är ordbetoningen i finska fastställd på den första stavelsen i ordet, medan ordbetoningen i svenska i princip kan ligga på vilken stavelse som helst beroende på ordets ursprung (jfr t.ex. *UNderlig, läraRINna, ambassaDÖR*) (Elert 2015, 119, 124; Bruce 2010, 48; Vihanta 1990). För det andra uttrycks ordbetoningen i sverigesvenska främst med förändringar i durationer men också i intonation och intensitet (Garlén 1988, 116), medan betoningens primära korrelat i finlandssvenska är intensitet och intonation (Kuronen & Leinonen 2010) och i finska små skillnader i kvantiteten (Suomi, Toivanen & Ylitalo 2008, 75–77; Suomi 2005). För det tredje är kvantiteten och kvantitetsförhållandena olika mellan finlandssvenska och sverigesvenska; t.ex. kortstavigheten är vanlig

i finlandssvenska men inte i sverigesvenska och långa ljud är längre i finlandssvenska än i sverigesvenska (se t.ex. Reuter 2015: 26ff; Helgason, Ringen & Suomi 2013). Därtill får ord med flera stavelser olika kvantitetsförhållanden i finlandssvenska och i sverigesvenska. I sverigesvenskt uttal förekommer högst två långa och betonade stavelser i ett ord medan det kan förekomma fler än två långa stavelser i finlandssvenska (t.ex. *´opålitlighet´*) (Kuronen & Leinonen 2001).

Vid sidan av satsbetoningen har vissa svenska segment ansetts innebära utmaningar i finskspråkiga talares svenska. Svåra ljud är t.ex. korta och långa varianter av vokalerna /ʉ/ /o/ /y/, tje- och sje-ljud, klusilerna /b d g/, aspiration i /p, t, k/ samt konsonantkluster (för en översikt se Kautonen m.fl. 2016). Om de nämnda segmenten har låg eller hög funktionell vikt har visserligen inte tidigare tagits ställning till, men det har ställts en hypotes enligt vilken vissa segment kan vara kritiska för begripligheten i finskspråkiga talares svenska uttal (Bannert 2004, 56ff). Enligt hypotesen har finskspråkiga talare kritiska problem med uttal av sibilanterna (främst sje- och tje-ljud) och klusilerna (/p/, /t/, /k/, /b/, /d/, /g/) men förutom dem också med satsrytmiken. En likartad uppfattning har Lehtonen (1980, 22) som hävdar att finskspråkiga talare har problem i främmande språk med satstryck, otillräcklig reduktion, signalering av ordgränser genom felaktig pausering, ordbetoning och tillägg av ovanliga gränssignaler med t.ex. glottalisation.

Hypoteserna i denna undersökning avviker från de ovannämnda bara för konsonanternas del: materialet som Bannert (2004) grundar sina hypoteser på har insamlats för ca 40 år sedan och efter det har kunskapen om hur man uttalar t.ex. tonande klusiler och sibilanter troligen förbättrats tack vare en ökad tillgång till och användning av främmande språk, t.ex. engelska. Som ovan påpekats finns det vissa prosodiska olikheter mellan finska, finlandssvenska och sverigesvenska. På grund av detta och av att uttal och prosodi har förbisetts i den finska språkundervisningen (Tergujeff 2013; Iivonen & Tella 2009) är det lätt att instämma i uppfattningen om att satsrytmen är kritisk för begripligheten i finskspråkiga talares L2-svenska: i värsta fall kan satsrytmiken vara slumpmässig.

4. Material och metod

I detta kapitel presenteras undersökningens material och metoder. Avsnitt 4.1 behandlar talarna, talmaterialet och inspelningen av talproven och i avsnitt 4.2 redogörs för metoden, expertlyssnarna och deras uppgift i undersökningen samt för analysen av uttalsfärdigheter.

4.1 Material

Talarna i denna undersökning är 16 (12 kvinnor och 4 män) finskspråkiga gymnasister mellan 17 och 19 år. Talarna är i slutskedet av sina studier i svenska i Finland. De har läst en medellång lärokurs i svenska, dvs. studerat svenska i 5–6 år. Talarna uppgav sig inte ha några lässvårigheter. Talarna har exponerats för svenska för det mesta bara vid formell undervisning, men 8 av talarna sade sig använda svenska (lyssna, skriva, läsa eller tala) i viss mån också på fritiden. Talarna har inte tillbringat mer än två månader i något annat land (inklusive Sverige) än i Finland. Talarnas framgång i svenskstudier är på olika nivåer: vitsordet (ssv. betyget) varierar mellan 6 och 9 på skalan 4–10.

Talmaterialet är en uppläst text (ett röstmeddelande, se Heinonen u.u.) som innehåller en bred variation av svenska segment, stavelsetyper, ord- och satsbetoningsmönster. Texten har vardagligt lexikon och enkla konstruktioner. Talmaterialet inspelades i ett språklabb; en del av talarna med utrustning SanakoLab100, en del med separata digitala Roland-inspelningsapparater. Före inspelningen fick talarna bekanta sig med texten och ställa eventuella frågor. Om det blev felsägningar under inspelningen eller om talaren inte var nöjd med uttalet, hade hen möjligheten att läsa om hela meningen, och den sista versionen togs med i undersökningen. Att läsa upp hela texten tog från 80 till 130 sekunder per talare. Talproven skapades genom att indela texten i mindre delar (22–31 ord) som utgjorde talprov på 8–19 sekunder. Fastän texten var tänkt att vara uttalsmässigt omfattande innehöll talproven dock inte samma antal samma uttalsdrag.

Begripligheten av talproven värderades tidigare (Heinonen u.u., se kap. 1). Av talproven i den tidigare undersökningen (= 21) valdes 16 talprov till denna undersökning så att olika begriplighets-värderingar representeras i samma utsträckning. Begriplighetsvärdering 4 – *förstod helheten, men några saker blev oklara* – presenteras med 5 talprov, begriplighetsvärdering 5 – *förstod allt, men behövde koncentrera mig noga* – med 6 talprov och begriplighetsvärdering 6 – *förstod allt* – med 5 talprov.

Begriplighetsvärderingarna av finlandssvenska och sverigesvenska lyssnare var i stort sett likriktade i den tidigare undersökningen (Heinonen u.u.), men vissa av talarna värderades ändå till olika begriplighetsnivåer beroende på lyssnarens varietet. Detta gör att antalet talprov som representerar begriplighetsnivåerna i denna undersökning är olika beroende på lyssnargruppen. De nämnda begriplighetsnivåerna blir dock representerade med 4–8 exempel i båda lyssnargrupperna. De varierande antalen är väsentliga att beakta vid granskningen av resultaten, i synnerhet då det gäller korrelationerna.

Talproven i den tidigare undersökning fick begriplighetsvärderingar som presenterades som genomsnitt och eventuellt placerades mellan två värderingar. I denna undersökning har talproven dock grupperats för att få jämförbara och generaliserbara data. Talproven med begriplighetsvärderingarna 4,00–4,99 representerar värdering 4, talproven med värderingarna 5–5,99 värdering 5 och talproven som värderats med värdering 6 eller högre representerar värdering 6. För att underlätta läsningen hänvisas härefter till talproven med värdering 4 med *talargrupp 4*, talproven med värdering 5 med *talargrupp 5* och talproven med värdering 6 med *talargrupp 6*.

4.2 Metod

För att utreda uttalsfärdigheterna i talproven analyserades uttalet auditivt av fyra expertlyssnare. **Expertlyssnarna** är forskare i svenskt uttal och de har en omfattande kännedom om svensk fonologi (finlands- och sverigesvenska). Expertlyssnarna uppgav att de har mycket bra färdigheter i fonetik och fonetisk analys och de har också tidigare erfarenhet av att analysera svenskt uttal. Alla uppgav sig ha normal hörsel. För att undvika oeniga tolkningar av definitionerna av uttalsdragen och för att expertlyssnarna skulle fästa uppmärksamheten på samma nyanser i uttalsdragen fick expertlyssnarna enhetliga anvisningar både muntligt och skriftligt (Bilaga 1). Analyserna gjordes självständigt. Expertlyssnarna hade möjligheten att lyssna på talproven ett obegränsat antal gånger om de så ville.

Expertlyssnarnas uppgift var både att värdera färdigheterna i givna uttalsdrag genom en skalvärdering och genom att beskriva eventuella uttalsdrag som avvek från normen med givna specificeringskategorier och med öppna kommentarer. Som ett medel i analysen använde expertlyssnarna en värderingsmatris (Bilaga 2, Heinonen & Kautonen 2017). Vid värderingen av färdigheterna på ljud- och ordnivåerna använde expertlyssnarna sig av en skala med definitioner från 1 (dålig) till 5 (felfri), på satsnivån definitioner från 1 (dålig) till 5 (mycket bra) och för taltempot definitioner från 1 (för långsamt) till 7 (för snabbt), siffra 4 stod för ett optimalt taltempo.

Värderingsmatrisen grundar sig på ett flertal tidigare uttalsundersökningar (bl.a. Saito, Trofimovich & Isaacs 2017; Saito m.fl. 2016; Trofimovich & Isaacs 2012; Fayer & Krasinski 1987), vars syfte har varit att genom ett lyssnartest analysera enskilda faktorers inverkan på olika aspekter i talet, såsom brytningsperception och förståelighet. Materialet i de ovannämnda undersökningarna har utgjorts av spontant tal, vilket innebär att också inverkan av andra lingvistiska faktorer, såsom grammatik och lexikon, har analyserats. Eftersom materialet i denna undersökning består av textuppläsning, uteslöts onödiga (lexiko-grammatiska) variabler ur analysen. Variablerna i matrisen har valts, anpassats och beskrivits i anvisningarna så att de anpassar sig till en uttalsundersökning med svenska som målspråk (enligt Elert 2015; Riad 2014; Kuronen & Leinonen 2010; Engstrand 2007; Garlén 1988).

Vid granskningen av analysen är det viktigt att minnas följande linjedragningar: i) Expertlyssnarnas uppgift var att analysera uttalsfärdigheter. Utgångspunkten i lyssnarvärderingarna var inte begriplighet. ii) Segmentanalysen avgränsades genom att utesluta allofonerna förutom allofonen [æ] framför /r/. Av talaren krävdes korrekthet bara på den fonemiska nivån. Allofonernas – och segmentens överhuvudtaget – betydelse för begripligheten har inte konstaterats vara avgörande (Saito m.fl. 2016; 2017; Lintunen 2014; Thorén 2008; Kjellin 2002). Därför kunde en noggrannare analys av allofoner tänkas vara onödig. Om expertlyssnarna dock misstänkte att någon allofon/några allofoner hade betydelse för begripligheten kunde de nämna om det separat i variabeln *annat*. iii) Vad gäller värdering och analys av ord- och satsbetoning uteslöts eventuella fel i tonaccenterna, eftersom tonaccenternas inverkan på lyssnares uppfattning av uttalet inte ansetts vara betydande (Kuronen & Tergujeff, u.u; Kuronen & Zetterholm 2017; Abelin & Thorén 2015).

Talproven spelades upp i olika ordning för expertlyssnarna för att undvika inverkan av lyssningströtthet. Alla expertlyssnarna värderade alla 16 talprov, och allt som allt gav expertlyssnarna 444 separata skalvärderingar om uttalet. Fyra värderingar av enstaka uttalsdrag saknades. För att få veta hur eniga lyssnarvärderingarna var, utfördes testet ICC (*intra class correlation*) som visade att

korrelationen mellan värderingarna är stark (enstaka mätningar r=.546/mätningar genomsnittligt r=.829). Enligt testet med envägs variansanalys fanns det inga statistiskt signifikanta skillnader mellan analyserna, bortsett från två fall: en lyssnare hade värderat en talare konsekvent en enhet lägre än en annan lyssnare och i det andra fallet fanns det en skillnad på två enheter mellan två lyssnare i analysen av ett uttalsdrag.

Relationen mellan begriplighetsvärderingarna och skalvärderingarna av uttalsfärdigheter analyserades statistiskt. I analysen genomfördes korrelationstest (*Pearson correlation*). Relationen mellan talprovsgrupperna med begriplighetsvärderingarna 4, 5 och 6 och specifika uttalsdrag analyserades med parametriska *t-test* då *Shapiro-Wilk* visade fördelningen vara normal (p>0,05). Ifall *Shapiro-Wilk* resulterade i onormal fördelning (p<0,05) användes ett non-parametriskt *Mann-Whitney U* test. Resultaten är statistiskt signifikanta om värdet är mindre än p=0,05 och korrelationen mycket stark om värdet är nära r=1.0. Förkortningen t syftar på värdet på testvariabeln och förkortningen U på storleken på testvärdet. Frihetsgraden har markerats med förkortningen df.

5. Resultat

I det här kapitlet presenteras resultaten. I avsnitt 5.1 ges en överblick av talarnas uttalsfärdigheter oberoende av begriplighetsvärderingen. Avsnitt 5.2 behandlar uttalsfärdigheter på olika begriplighetsnivåer och uttalsfärdigheternas korrelation med begriplighetsvärderingarna. I avsnitten 5.2.1, 5.2.2 och 5.2.3 presenteras specificerade uttalsanalyser gällande ljud-, ord- och satsnivåerna ur begriplighetsvärderingarnas synvinkel. I avsnitt 5.3 behandlas varietetens roll i korrelationerna mellan begriplighetsvärderingen och färdigheterna i vissa uttalsdrag. I avsnitt 5.4 jämförs talprovsgrupperna 4, 5 och 6 med varandra, analyseras skillnaderna i uttalsfärdigheter och presenteras vilka uttalsdrag som skiljer grupperna från varandra.

5.1 Gymnasisternas uttalsfärdigheter

Enligt expertlyssnarna varierar uttalsfärdigheterna hos de finskspråkiga talarna beroende på uttalsdraget; vissa uttalsdrag behärskas bättre än andra (Tabell 1). Det drag som behärskades bäst enligt värderingarna var ordbetoningen. Satsbetoningen och intonationen visade sig vara de svåraste uttalsdragen (Tabell 1). Taltempot värderades vara lägre än optimalt (jfr Munro & Derwing 2001).

Tabell 1. Talarnas uttalsfärdigheter enligt expertlyssnarnas värderingar på skalan 1–5 (skalan vid taltempo 1–7)

	Segment	Kvantitet	Ord-betoning	Sats-betoning	Intonation	Pauser	Taltempo
Antal värderingar	64	64	64	64	62	63	63
Medelvärde	3,13	3,72	4,23	2,66	2,81	3,33	2,74
Median	3	4	4	3	3	3	3
Typtal	3	4	4	2	3	3	3

5.2 Uttalsfärdigheter och begriplighetsvärderingar

Enligt resultaten verkar begripligheten och uttalsfärdigheten följa varandra: begriplighetsvärderingen förhöjs då uttalsfärdigheterna förbättras (Figur 1). De enda uttalsdrag där färdighetsskillnaderna mellan begriplighetsnivåerna var små gäller ordnivån: färdigheterna i kvantitet och i ordbetoning var jämna och relativt höga oavsett begriplighetsvärderingen. De lägsta uttalsvärderingarna förekom på satsnivån: satsbetoning, intonation och taltempo visade sig vara de svåraste dragen hos alla talargrupper (Figur 1).

Korrelationen mellan uttalsfärdigheterna och begriplighetsvärderingarna (alla L1-lyssnare sammanlagt) är stark och statistiskt signifikant på ljudnivån (r=.846 p=0,000) och satsnivån (r=.744 p=0,001) (satsbetoning r=.717, p=0,002, intonation r=.635, p=0,008, pauser r=.615, p=0,011, taltempo r=.648, p=0,007). Färdigheterna på ordnivån var relativt höga på alla begriplighetsnivåer och därför kunde ingen statistiskt signifikant relation påvisas.

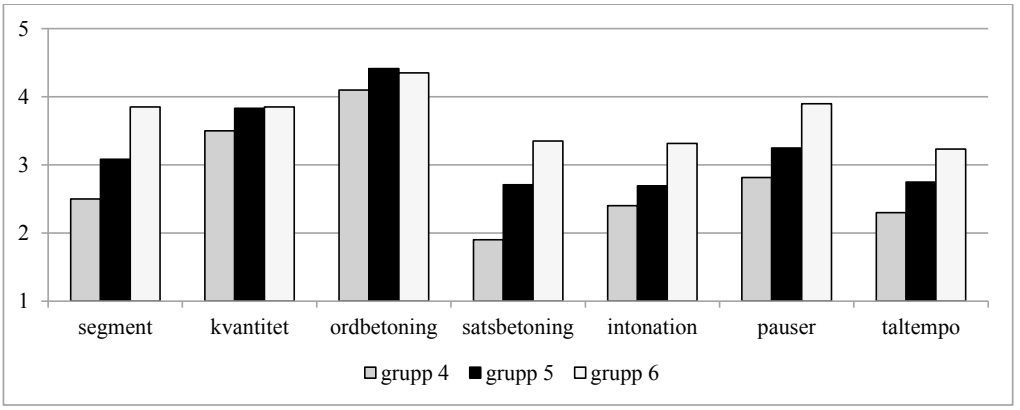

Figur 1. Färdigheter i uttalsdrag på olika begriplighetsnivåer på skala från 1 (dåligt) till 5 (felfritt eller mycket bra). Skalan anges vertikalt och uttalsdragen horisontalt. Begriplighetsvärdering 4 – *förstod helheten men några saker blev oklara* – har gråa staplar, värdering 5 – *förstod allt men behövde koncentrera mig noga* – har svarta staplar och värdering 6 – *förstod allt* – har vita staplar.

5.2.1 Ljudnivå

Enligt expertanalyserna utvecklas färdigheterna på ljudnivån, dvs. i vokalerna och konsonanterna, hand i hand med begriplighetsvärderingen (Figur 1). Färdigheterna i segmentuttal hos talargrupp 4 värderades i genomsnitt med 2,5 medan de hos talargrupp 5 värderades med 3,1 och hos talargrupp 6 med 3,85.

Den specificerande analysen visar att det förekom flera slags fel i segmentuttal i talproven med en lägre begriplighetsvärdering än i talproven med en högre begriplighetsvärdering. Vidare uppträdde segmentella tillägg (t.ex. *avstRängd* i stället för *avstängd*) bara hos talargrupp 4 och också i ett talprov i talargrupp 5.

Feluttalade segment blir färre då begriplighetsvärderingen förbättras. De flesta talprov i talargrupp 4 hade feluttal av /ʉ/, /u/, /b/, /g/, tje- och sje-ljud. Mer än hälften av talproven i talargrupp 5 hade feluttal i /ʉ/, /u/, /g/ och sje-ljud. Segmentuttal var inte felfritt hos talargrupp 6 heller. Feluttal med /ʉ/ och /u/ och med sje-ljud förekom också i talproven med den högsta begriplighetsvärderingen.

De vanligaste problemen med konsonantuttalet gällde avtoningen och grafem-fonem-motsvarigheten. Fonemet /b/ avtonades (t.ex. buss [puss]). Felaktiga uttal av variationer med ’g’ var [k] och [ts] (t.ex. ryggen [ryk:en], gärna [tsæ:rna]). Tje-ljud ersattes beroende av kontexten med [k] eller med [ts] (t.ex. körde [kø:rde]) och sje-ljudet uttalades som [s], [sj] eller [sk] (t.ex. sjukhus [su:khu:s], kanske [kanske]). De avvikande vokaluttalen gällde främst fonemen /u/ och /ʉ/. /u/ uttalades oftast som [o] (t.ex. hon [hon]) och /ʉ/-ljudet som [u] eller [y]. Felaktiga segmentuttal förekom på alla begriplighetsnivåer, men i talprov med högre begriplighetsvärderingar var felen färre och de var inte lika markanta.

5.2.2 Ordnivå

Kvantiteten och ordbetoningen behärskades generellt sett mycket bra (jfr Kautonen 2016). Inte heller i talproven med de lägsta begriplighetsvärderingarna förekom några större problem med uttalet på ordnivån.

Det vanligaste problemet med kvantiteten var för korta vokaler, t.ex. sjukhus [suk:hus], fort [fort]. Orsaken kan vara ortografin eller talarens omedvetenhet om prosodiska skillnader mellan finska och svenska (se kap. 2). Några enstaka felaktigt förlängda vokaluttal förekom med ordet rum [ru:m] vilket antas spegla engelskans påverkan.

Felen i ordbetoning var sporadiska och de framträdde som en skiftning av betoningen antingen till den föregående stavelsen eller till den efterföljande stavelsen. Ordbetoningen lades dock alltid antingen på den första eller på den andra stavelsen i ordet. Orden med betoning på den andra stavelsen (t.ex. moBIL) kunde ha vållat problem p.g.a. skillnaderna mellan språken (se kap. 3), men så var inte fallet.

Det förekom också felaktiga ordbetoningsvariationer med betoningen åt höger, dvs. på den andra stavelsen i stället för den första (t.ex. förDES). Betoningsfelen var inte heller konsekventa – de följde inte samma mönster (t.ex. FÖRsökte, förDES).

5.2.3 Satsnivå

Uttalsdrag som analyserades gällande satsnivån var satsbetoning, intonation, pauser och taltempo. Enligt expertlyssnarnas specificeringar ansågs satsbetoningen bli sämre om den var hackig eller svag, med andra ord om det saknades en identifierbar satsbetoning. Dessa typer av uttal var vanliga hos talargrupp 4 och 5. Däremot beskrevs satsbetoningen vara något svag hos talargrupp 6, men det förekom inga anmärkningar om en hackig satsbetoning på denna nivå. Sammantaget blev begripligheten sämre när satsbetonade ord saknades eller var för många (jfr Hahn 2004).

Specificeringarna som gäller intonationen var få, men intonationens onaturliga mönster, jämnhet och att intonationen lät som ”uppläsning” nämndes som svagheter. Problematiskt ansågs också pauser som semantiskt sett förekom på fel ställe, t.ex. inne i ett ord. Vad gäller värderingen av taltempot samvarierade den också med begriplighetsvärderingarna (jfr Munro & Derwing 1998, 2001; Albrechtsen m.fl. 1980). Ju högre taltempo, desto bättre var begriplighetsvärderingen och vice versa. Anmärkningsvärt är dock att taltempot inte värderades vara helt optimalt, dvs. med värde 4 på skala 1–7, ens i talproven med den högsta begriplighetsvärderingen, utan det var lite för långsamt.

5.3 Uttalsdragens betydelse för lyssnare av olika varieteter av svenska

Korrelationen mellan uttalsfärdigheterna och begriplighetsvärderingen var stark och statistiskt signifikant för båda lyssnargrupperna (ljudnivån fisv r=.805 p=0,000/svsv r=.781 p=0,000, satsnivån fisv r=.633 p=0,009/svsv r=.681 p=0,004). Korrelationerna mellan begriplighetsvärderingarna och färdigheterna i de specifika uttalskategorierna (segment, kvantitet, ordbetoning, satsbetoning, intonation, pauser och taltempo) verkade variera en aning beroende på lyssnargruppen. Begriplighetsvärderingarna givna av sverigesvenska lyssnare korrelerade med segment (r=.781 p=0,000), satsbetoning (r=.644 p=0,007), intonation (r=.532 p=0,034), pauser (r=.568 p=0,022) och taltempo (r=.645 p=0,007) medan de finlandssvenska lyssnarnas begriplighetsvärderingar korrelerade bara med segment (r=.805 p=0,000), satsbetoning (r=.663 p=0,005) och taltempo (r=.564 p=0,023), men inte med intonationen (r=.487, p=0,06) eller pauserna (r=.479, p=0,05). Korrelationen mellan färdigheterna och begriplighetsvärderingarna givna av fisv-lyssnare är ändå mycket nära statistisk signifikans.

Skillnaderna i korrelationerna med intonationen och pauseringen kan förklaras med de fonetiska skillnaderna mellan varieteterna i förhållande till talares L1, dvs. finska. Intonationsloppet i finska liknar finlandssvenska medan det kan låta främmande för sverigesvenska lyssnare. Orsaken till att pauseringen inte verkade relatera så starkt till de finlandssvenska lyssnarnas begriplighetsvärderingar kan föranledas av skillnaden i betoningsgruppernas storlek (se kap. 3).

5.4 Uttalsdrag som skiljer begriplighetsnivåer

Talargrupperna visade sig skilja mellan färdigheterna i uttalsdrag (se Figur 1), men endast vissa av skillnaderna var statistiskt signifikanta. Uttalsdrag som utgjorde statistiskt signifikanta skillnader mellan talargrupperna varierar en aning beroende på om analysen genomfördes med båda lyssnargrupperna sammanlagt eller med lyssnargrupperna separat.

Analysen med båda lyssnargrupperna sammanlagt påvisade flest uttalsdrag med en statistiskt signifikant skillnad. Mellan talargrupp 4 och 5 utgjorde färdigheterna i segmentuttal (t=-2,297, df=9, p=0,047) och satsbetoningen (t=-2,471, df=9, p=0,036) en statistiskt signifikant skillnad. Mellan talargrupp 5 och talargrupp 6 var färdighetsskillnaderna i segmenten (U=0,50, p=0,004) och pauseringen (U=2,00, p=0,017) statistiskt signifikanta. Färdigheterna i dessa uttalsdrag var alltså konsekvent bättre i talprov med en bättre begriplighetsvärdering.

Då analysen gjordes med de finlandssvenska och sverigesvenska lyssnargrupperna separat visade begriplighetsvärderingen relatera till ett mindre antal uttalsdrag. Intressant är dock att de drag där

skillnaden är signifikant är desamma hos båda lyssnargrupperna. Mellan talargrupperna 4 och 5 var endast färdigheterna i satsbetoningen statistiskt signifikanta (fisv t=-2,666, df=10, p=0,024/svsv t=-2,741, df=10, p=0,021). Relationerna till färdigheterna i alla andra uttalsdrag var inte statistiskt signifikanta, med undantag av att begriplighetsvärderingarna givna av de sverigesvenska lyssnarna också relaterade till segmenten (t=-2,524 df=10, p=0,029).

Vid jämförelsen mellan talargrupp 5 och talargrupp 6 framkom endast ett uttalsdrag som utgjorde en statistiskt signifikant skillnad: uttalsfärdigheter i segmenten var konsekvent bättre i talprov med bättre begriplighetsvärdering (fisv U=0,00, p=0,004/ svsv t=2,263, df=9, p=0,050). Mellan talargrupperna 5 och 6 relaterade begriplighetsvärderingarna givna av de finlandssvenska lyssnarna också till pauseringen (U=3,50, p=0,028).

Detta tyder på att färdigheterna i satsbetoningen är det drag som skiljer de talprov som värderats vara delvis oförstådda från dem som förståtts med koncentration, medan färdigheterna i segmenten avgör om det krävts koncentration för att förstå talprovet eller inte.

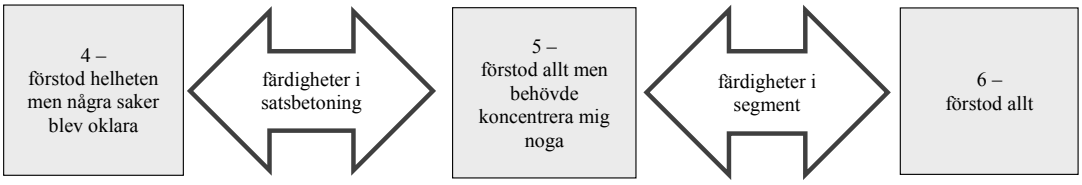

Figur 2. Uttalsdrag som urskiljer begriplighetsnivåer.

6. Diskussion och slutsatser

Enligt resultaten av denna undersökning går uttalsfärdigheter och talets begriplighet hand i hand. Ju bättre uttalsfärdigheterna är, desto bättre är begriplighetsvärderingen. Uttalsdraget som verkar avgöra om talprovet har uppfattats som helt förståeligt eller inte är satsbetoningen – en hackig satsbetoning försämrar begripligheten (jfr Hahn 2004). Segmentuttalet avgör i sin tur om förståelsen har krävt koncentration eller inte. Undersökningsresultaten följer tidigare undersökningar som dock oftast har haft engelska som målspråk: uttalet av prosodiska drag har en avgörande roll för begripligheten medan segmentuttal oftast förknippas med brytning (t.ex. Lehtonen 1980; Bannert 2004; Kuronen & Zetterholm 2017; Saito m.fl. 2016; Thorén 2008).

Angående begripligheten bekräftar resultaten alltså uppfattningen om att uttal och begriplighet är sammanknutna och det gäller också språkparet finska och svenska (t.ex. Kjellin 2002; Fayer & Krasinski 1987). Fast finska fonetiskt liknar finlandssvenska mera än sverigesvenska var uttalsdragen som relaterade till begriplighetsvärderingen given av en finlandssvensk lyssnare och av en sverigesvensk lyssnare liknande: färdigheterna i satsbetoningen och segmenten har de starkaste korrelationerna med begriplighetsvärderingarna hos båda lyssnargrupperna. Intonationen och pauseringen verkar dock vara mindre viktiga för finlandssvenska lyssnare än för sverigesvenska lyssnare, och orsaken till detta kan antas ligga i fonetiska skillnader mellan varieteterna.

Såsom Bannert (2004) antog vållade uttalet av sibilanter (tje- och sje-ljud) och klusiler problem för finskspråkiga gymnasister. Om problemen är kritiska för begripligheten är inte så klart, och detta beror förmodligen på kontexten. I verkligheten kommunicerar man sällan utan någon kontext, vilket förstärker prosodins betydelse för begripligheten jämfört med segmenten. Man kan anta att segmentfel som avtoningen av /b/ eller /g/ i satser som ”*Eva åkte till jobbet med min bil*” och ”*Hon hade ont i ryggen*” knappast leder till missförstånd. Motsvarande avtoning i ett test med enstaka ord och minimala par skulle dock sannolikt orsaka utmaningar. Detsamma gäller sibilanterna: så länge de blir uttalade som sibilanter (t.ex. *sjukhus*, *körde*) i en kontext kan de inte antas vålla några begriplighetsproblem. I denna undersökning upptäcktes felaktigt segmentuttal också i talproven med de allra högsta begriplighetsvärderingarna: sje-ljud uttalades som [s], /ʉ/ som [y] och /u/ som [o]. Däremot verkade tje-ljudet uttalat som [k] (t.ex. *kyligt*, *okörbar*) förekomma endast i talproven med de lägsta begriplighetsvärderingarna. Det är således tänkbart att distinktionen [k] / [tʃ] resp. [ç] har en större

funktionell vikt än t.ex. [s] / [ʃ] resp. [ɧ]. I stället för segmentkvaliteten visar sig det mest kritiska felet i segmentuttalet vara fonemiska tillägg – de förekom endast i talproven med de lägsta begriplighetsvärderingarna. För att analysera segmenten skulle dock ett test med minimala par vara bättre, men den testtypen är dock troligen inte ändamålsenlig då det gäller begripligheten och kommunikativiteten.

För språkundervisningen är resultaten betydelsefulla. Uttalet och uttalsundervisningen anses beklagligt ofta omfatta endast segmenten (Vihanta 1990, 200). Prosodin har fått mindre uppmärksamhet i finländsk språkundervisning (Tergujeff 2013; Iivonen & Tella 2009; Vihanta 1990, 204–205). I synnerhet satsbetoningen bör ges mera uppmärksamhet i språkundervisningen för att garantera studenterna färdigheter i ett begripligt uttal. Inför den muntliga delens inträde i studentexamen är uttalsundervisningen aktuell och viktig. Prosodin har ansetts vara ett av de svåraste språkområdena att tillägna sig i främmande språk (Vihanta 1990, 204–205) och det har antytts att färdigheterna i uttal knappast utvecklas utan explicit undervisning (se Zielinski & Yates 2014). Om man inte får undervisning i prosodi kan följderna vara kritiska med tanke på begripligheten. Inte bara läroplanerna (GLGY2015, 2003) utan också uttalsforskning (se t.ex. Thorén 2008; Levis 2005) framhäver begripligheten som det viktigaste uttalsmålet, vilket aktörerna vid språkundervisningen bör iaktta.

Metoden som användes i denna undersökning för att undersöka uttalsfärdigheter visade sig vara fungerande och ge tillräckligt med information om talarnas uttalsfärdigheter. Matrisen kan tillämpas i språkundervisningen och i uttalsvärderingen också i andra språk. Det är dock viktigt att minnas att uttalsanalysen i denna undersökning inte gjordes med tanke på begripligheten, utan den fokuserade bara på uttalsfärdigheterna. Några feluttalade uttalsdrag kan alltså ha påverkat uttalsvärderingen men inte begriplighetsvärderingen. Resultaten visar ändå klara relationer mellan begriplighetsvärderingen och uttalsfärdigheterna. Det är dock väsentligt att minnas att begripligheten också kan påverkas av andra faktorer förutom uttalet (se Heinonen u.u.).

Slutligen bör en viktig sak påpekas: enligt resultaten var uttalet inte helt felfritt ens i talproven med de högsta begriplighetsvärderingarna. Av detta kan man dra slutsatsen som är angelägen att komma ihåg vid både uttalsundervisningen och -inlärningen: uttalet behöver inte vara helt felfritt för att vara helt begripligt.

***

Genomförandet av denna undersökning var beroende av expertlyssnarnas insats, som var oersättligt viktig. Till expertlyssnarna vill jag rikta ett stort tack. Jag vill också tacka Svenska Kulturfonden, som finansierade och således också möjliggjorde denna undersökning.

Litteratur

Abelin, Å., & Thorén, B. 2015. The relative perceptual weight of two Swedish prosodic contrasts. The *International Symposium on Monolingual and Bilingual Speech* 2015. S. 1–7.

Albrechtsen, D., Henriksen, B., & Faerch, C. 1980. Native speaker reactions to learners' spoken interlanguage 1. *Language Learning*, 30 (2). S. 365–396.

Bannert, R. 2004. *På väg mot svenskt uttal*. Lund: Studentlitteratur.

Bannert R. 1984. Problems in learning Swedish pronunciation and in understanding foreign accent. *Folia Linguistica*, 18 (1–2). S. 193–222

Bassetti, B., & Atkinson, N. 2015. Effects of orthographic forms on pronunciation in experienced instructed second language learners. *Applied Psycholinguistics*, *36* (01). S. 67–91.

Björk, H., & Pagoldh, S. 2013. *Dysartribedömning på svenska av typiska talare över 65 år med finska som förstaspråk.* Göteborg: Göteborgs universitet.

Brown A. 1991. Functional load and teaching pronunciation. I: A. Brown (red.), *Teaching English Pronunciation: A Book of Readings. Routledge*. London. S. 221–224.

Bruce, G. 2010. *Vår fonetiska geografi*. Lund: Studentlitteratur.

Buck, G. 2001. *Assessing listening*. Cambridge: Cambridge University Press.

Crowther, D., Trofimovich, P., Saito, K., & Isaacs, T. 2015. Second language comprehensibility revisited: Investigating the effects of learner background. *TESOL Quarterly*, 49 (4). S. 814–837.

Cruttenden, A. 1997. *Intonation*. (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

Cutler, A., & Clifton Jr, C. 1984. The use of prosodic information in word recognition. *Attention and performance X:*

Control of language processes. S. 183–196.
Cutler, A., & Clifton, C. 1999. Comprehending spoken language: A blueprint of the listener. *The neurocognition of language*. S. 123–166.
Derwing, T. M., & Munro, M. J. 2005. Second language accent and pronunciation teaching: A research-based approach. *TESOL Quarterly*, 39 (3). S. 379–397.
Elert, C. 2015. *Allmän och svensk fonetik* (9 uppl.). Lund: Studentlitteratur.
Engstrand, O. 2007. *Fonetik light [lajt]: Kortfattad ljudlära för språkstudier och uttalsundervisning*. Lund: Studentlitteratur.
Eriksson, J. 2013. *"Han låter svensk": En undersökning av svenskfödda lyssnares upplevelse av andraspråkstalares uttal*. Falun: Högskolan Dalarna.
Fayer, J. M., & Krasinski, E. 1987. Native and nonnative judgments of intelligibility and irritation. *Language Learning*, *37* (3). S. 313–326.
Field J. 2005. Intelligibility and the listener: The role of lexical stress. *TESOL Quarterly*, 39 (3). S. 399–423.
Garlén, C. 1988. *Svenskans fonologi*. Lund: Studentlitteratur.
GLGY. 2003. *Grunderna för gymnasiets läroplan 2003*. Grunderna för läroplanen för gymnasieutbildning för ungdomar. http://www.oph.fi/lagar_och_anvisningar/laroplans-_och_examensgrunder/gymnasiet [hämtad 29.11.2016] / LOPS. 2003. *Lukion opetussuunnitelman perusteet*.
GLGY. 2015. *Grunderna för gymnasiets läroplan 2015*. Grunderna för läroplanen för gymnasieutbildning för ungdomar. http://www.oph.fi/lagar_och_anvisningar/laroplans-_och_examensgrunder/gymnasiet [hämtad 29.11.2016] / LOPS. 2015. *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015*. http://www.oph.fi/download/172124_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2015.pdf [hämtad 29.11.2016].
Hahn, L. D. 2004. Primary stress and intelligibility: Research to motivate the teaching of suprasegmentals. *TESOL Quarterly*, 38 (2). S. 201–223.
Heinonen, H. (u.u.). Begripligheten av finskspråkiga gymnasisters uttal av svenska: lyssnarvärderingar. *AFinLA-e 10: Insights into Second Language Speech.*
Heinonen, H., & Kautonen, M. 2017. Miten ääntämistä arvioidaan? Käytännön työkalu opettajille. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta: Kielikoulutuspolitiikan verkoston verkkolehti*. http://www.kieliverkosto.fi/article/miten-aantamista-arvioidaan-kaytannon-tyokalu-opettajille/?format=pdf
Helgason, P., Ringen, C., & Suomi, K. 2013. Swedish quantity: Central Standard Swedish and Fenno-Swedish. *Journal of Phonetics,* 41. S. 534–545.
Iivonen, A., & Tella, S. 2009. Vieraan kielen ääntämisen ja kuulemisen opetus ja harjoittelu. I: O. Aaltonen, R. Aulanko, A. Iivonen, A. Klippi, & M. Vainio (red.), *Puhuva ihminen. Puhetieteiden perusteet*. S. 269–281.
Jesney, K. 2004. The use of global foreign accent rating in studies of L2 acquisition. *Language Research Centre Reports.* Calgary: University of Calgary. S. 1–44.
Kautonen, M. 2017. Finskspråkiga talares intonation av finlandssvenska i påståendeyttranden i fritt tal. *Folkmålsstudier* 55. S. 31–60.
Kautonen, M. 2016. Finskspråkiga grundskoleelevers uttal av finlandssvenska på olika färdighetsnivåer. I: J. Kolu, M. Kuronen, & Å. Palviainen (red.), *Svenskan i Finland 16*. Jyväskylä Studies in Humanities 298. Jyväskylä: University of Jyväskylä. S. 58–75.
Kautonen, M., Kuronen, M., & Ullakonoja, R. 2016. Studier i uttalsinlärning i finska, svenska och engelska: Litteraturöversikt. *Puhe ja kieli*, 36 (3). S. 197–220.
Kjellin, O. 2002. *Uttalet, språket och hjärnan: teori och metodik för språkundervisningen*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
Kuronen, M., & Tergujeff, E. (u.u.). L1 listeners' perception of L2 pronunciation – effect of prosody on accentedness ratings in Swedish. *AFinLA-e 10: Insights into Second Language Speech*.
Kuronen, M. & Zetterholm, E. 2017. Olika fonetiska drags relativa betydelse för upplevd införddlikhet i svenska. *Nordand,* 2, 2017. S. 134–156.
Kuronen, M., & Leinonen, K. 2010. *Svenskt uttal för finskspråkiga. Teori och övningar i finlandssvenskt och rikssvenskt uttal.* Tammerfors: Juvenes.
Kuronen, M. & Leinonen, K. 2001. Fonetiska skillnader mellan finlandssvenska och rikssvenska. I: L. Jönsson, V. Adelswärd, A. Cederberg, P. A. Pettersson, & C. Kelly (red.), *Svenskans beskrivning 24: Förhandlingar vid tjugo-fjärde sammankomsten för svenskans beskrivning*, Linköping, 22–23 oktober 1999. Linköping: Linköping University Electronic Press. S. 125–138.
Lehtonen, J. 1980. Psykolingivstiska aspekter på en finnes förmåga att förstå skandinaviska språk. I: C.-C. Elert, (red.), *Internordisk språkförståelse*. S. 12–26.
Leinonen, K., Vihanta, V., & Pitkänen, A. 1990. Om rytmen i finlandssvenska och sverigesvenska. Ett bidrag till forskningen om finlandssvenskt uttal. I: K. Nikula, & A. Pitkänen (red.), *Svenskan i Finland. SiF rapport 1. Seminariet i Tammerfors 12–13 okt. 1989*. Tammerfors: Tampereen yliopistopaino. S. 49–100.
Levis, J. 2005. Changing context and shifting paradigms in pronunciation teaching. *Tesol Quarterly,* 39 (3). S. 369–377.

Lintunen P. 2014. Ääntämisen oppiminen ja opettaminen. I: P. Pietilä, & P. Lintunen (red.), *Kuinka kieltä opitaan: Opas vieraan kielen opettajalle ja opiskelijalle*. Helsingfors: Gaudeamus. S. 165–187.
Lynch, T. 1998. Theoretical perspectives on listening. *Annual review of applied linguistics*, 18. S. 3–19.
Munro, M. J., & Derwing, T. M. 1995. Foreign accent, comprehensibility, and intelligibility in the speech of second language learners. *Language learning*, 45 (1). S. 73–97.
Munro, M. J., & Derwing, T. M. 1998. The effects of speaking rate on listener evaluations of native and foreign-accented speech. *Language Learning*, 48 (2). S. 159–182.
Munro, M. J., & Derwing, T. M. 2001. Modeling perceptions of the accentedness and comprehensibility of L2 speech the role of speaking rate. *Studies in Second Language Acquisition*, 23 (4). S. 451–468.
Munro, M. J., & Derwing, T. M. 2006. The functional load principle in ESL pronunciation instruction: An exploratory study. *System*, 34 (4). S. 520–531.
Pihko, M. 1994. *Cross-linguistic intelligibility of native and non-native L2 speech varieties*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Korkeakoulujen kielikeskus.
Rasier, L., & Hiligsmann, P. 2007. Prosodic transfer from L1 to L2. Theoretical and methodological issues. *Nouveaux cahiers de linguistique française*, 28. S. 41–66.
Reuter, M. 2015. Finlandssvenskt uttal. I: M. Tandefelt (red.), *Gruppspråk, samspråk, två språk. Svenskan i Finland – i dag och i går I:2*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 19–34.
Riad T. 2015. *Prosodin i svenskans morfologi*. Stockholm: Morfem.
Riad, T. 2014. *The phonology of Swedish*. Oxford: Oxford University Press.
Rost M. 1990. *Listening in language learning*. London: Longman.
Saito, K., Trofimovich, P., & Isaacs, T. 2017. Using listener judgments to investigate linguistic influences on L2 comprehensibility and accentedness: a validation and generalization study. *Applied Linguistics 38* (4). S. 439–462.
Saito, K., Trofimovich, P., & Isaacs, T. 2016. Second language speech production: Investigating linguistic correlates of comprehensibility and accentedness for learners at different ability levels. *Applied Psycholinguistics*, 37 (2). S. 217–240.
Sturesson, L.-O. 2016. *Bruten svenska: Brytning och förståelighet i svenskt uttal*. Kalmar Växjö: Linne universitet.
Suomi, K., Toivanen, J., & Ylitalo, R. 2008. Finnish sound structure. *Studia Humaniora Ouluensia*, 9. http://jultika.oulu.fi/Record/isbn978-951-42-8984-2
Suomi, K. 2005. Suomen kielen prominenssin foneettisesta toteutumisesta. *Virittäjä* 2/2005. S. 221–243. http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2005_221.pdf
Tergujeff, E. 2013. *English pronunciation teaching in Finland*. Jyväskylä studies in humanities, 207. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
Thorén B. 2008. *The priority of temporal aspects in L2-Swedish prosody. Studies in perception and production*. Stockholm: University of Stockholm.
Trofimovich, P., & Isaacs, T. 2012. Disentangling accent from comprehensibility. *Bilingualism: Language and Cognition*, *15* (4). S. 905–916.
Vihanta V. 1990. Suomi vieraana kielenä foneettiselta kannalta. I: J. Tommola (red.) *Foreign language comprehension and production. AFinLA Yearbook 1990*. Åbo: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys. S. 199–225.
Wiik, K. 1981. *Fonetiikan perusteet*. Juva: WSOY.
Wingstedt, M., & Schulman, R., 1984. Comprehension of foreign accents. I: W. Dressler (red.), *Phonologica 1984: Proceedings of the 5th International Phonology Meetin*g. Cambridge: Cambridge University Press. S. 339–344.
Zielinski, B. W. 2008. The listener: No longer the silent partner in reduced intelligibility. *System*, 36 (1). S. 69–84.
Zielinski, B., & Yates, L. 2014. Pronunciation instruction is not appropriate for beginning-level learners. I: L. Grand (red.), *Pronunciation myths: Applying Second Language research to classroom teaching.* Michigan: The University of Michigan Press. S. 56–79.

Bilaga 1. Anvisningar

Ljudnivå

Denna studie fokuserar på vokalfonemen **/i, y, e, ɛ, ø, ʉ, u, o, a/** och allofonen **[æ]**
och konsonantfonemen **/p, t, k, b, d, g, m, n, ŋ, f, s, ç** resp. **tʃ, ɧ** resp. **ʃ, h, v, j, r, l/.**

Exempel på fel: felaktig kvalitet/**ersättning** av ett ljud med ett annat ljud (t.ex./ ʉ/ ljudet blir för /u/-aktigt, /b/ ersätts med /p/), **bortfall** av fonem (*stranden* - *sranden*) och **tillägg** av fonem (*hjälpa* - *Hjälpa*)
om det blir något annat, t.ex. andra allofoner än [æ], som du tänker påverka begripligheten markera gärna i kategorin ”annat”

Ordnivå

Kvantitet: Kvantiteten innebär att vokaler oh konsonanter uttalas med rätt längd, inte för kort eller för lång.
Exempel på fel: segmentlängden är för kort eller för lång, t.ex. sjukhus uttalas som sjuKKhus, lärare uttalas som [lærare] (i stället för [læ:rare]) med en för kort vokalkvantitet i [æ].
Ordbetoning: Den rätta stavelsen i ordet blir betonad. Den hänger oftast ihop med stavelselängden men också med intonationen och ibland med intensiteten.
Exempel på fel: *huvudet* betonas som *huVUdet*

Satsnivå

Satsbetoning: Det finns en tydlig satsbetoning som placerats på ett ställe som låter naturligt. Inte för många ord blir betonade i ett yttrande/en mening. Satsbetoning markeras med intonationstoppar, intensitet och med förlängning av stavelsen.

Intonation: Med intonation anses talets melodi; melodin låter naturlig då variationernas storlek och riktning motsvarar målspråkets normer: är inte för monoton eller uppvisar för mycket variation. Markera gärna om du upplever att intonationen överhuvudtaget är fallande, stigande eller jämn.

Exempel på fel: Jag HAR en LITEN hund i stället för *Jag har en liten HUND eller Jag ska FAra hem* i stället för *Jag ska fara HEM*. *Jag vet -- inte* i stället för *Jag vet inte.*

Taltempo: Taltempot är lagom; inte för långsamt eller för snabbt.

Annat: Du kan kommentera, om det är några andra saker i talprovet som du tänker kan påverka begripligheten (t.ex. volym, brus, omtagningar, irritation, tvekandet...) eller om det finns några andra kategorier som du anser är värda att nämnas

Bilaga 2. Värderingsmatris

		SKALA	SPECIFICERING		
LJUDNIVÅ	**vokaler och konsonanter**	dåliga felfria 1 2 3 4 5	ers	bortfall	tillägg
ORDNIVÅ	**kvantitet**	dålig felfri 1 2 3 4 5	för korta	för långa	
	ordbetoning	dålig felfri 1 2 3 4 5	fel		
SATSNIVÅ	**satsbetoning**	dålig mycket bra 1 2 3 4 5	öppna kommentarer:		
	intonation	dålig mycket bra 1 2 3 4 5	fallande/ stigande / jämn	öppna kommentarer:	
	pausering	dålig mycket bra 1 2 3 4 5	öppna kommentarer:		
	taltempo	för långsamt optimalt för snabbt 1 2 3 4 5 6 7			
	annat				

Positiva studentresponser i finska, finlandssvenska och sverigesvenska språkhandledningssamtal

Sofie Henricson, Anne Mäntynen, Marie Nelson, Marjo Savijärvi

Introduktion

I institutionella samtal finns det klara mål för interaktionen och precis som i de flesta andra samtal en strävan efter samförstånd och en trevlig stämning. I handledningssamtal kan strävan efter ett gynnsamt samtalsklimat och en bra relation mellan deltagarna t.ex. visa sig i att handledaren framför sina råd och anmärkningar på ett sätt som visar förståelse och respekt för studenten, medan studenten ger uttryck för sin positiva inställning till och uppskattning av de råd som ges.

Inom ett nystartat samarbete mellan forskare från Finland och Sverige utreder vi på vilket sätt studenter i finska, finlandssvenska och sverigesvenska handledningssamtal visar att de förhåller sig positivt till de råd och förslag de får i språkhandledningssamtal.[1] Vårt material består av autentiska sverigesvenska, finlandssvenska och finska språkhandledningssamtal, insamlade under 2014 och 2015. I de handledningssamtal vi studerat bemöter studenten i praktiken alltid handledarens råd med positiva responser av olika slag, och vi hittar endast sällan tecken på att studenten uttryckligen avvisar handledarens råd (sådana sekvenser diskuteras däremot av Waring 2005; 2007 och Vehviläinen 2017).

I den här artikeln studerar vi positiva studentresponser närmare och bidrar på så sätt med nya infallsvinklar som kompletterar tidigare forskning om pragmatisk variation och interaktion i handledningssamtal (t.ex. Vehviläinen 2009; Henricson & Nelson 2017). Vi utgår ifrån ett material insamlat i tre närliggande kulturella kontexter och koncentrerar oss på att studera fenomenet positiva studentresponser i materialet som helhet. Syftet är att kartlägga med vilka slags positiva responser studenterna återkopplar till handledarens turer. Den huvudsakliga fråga vi söker svar på är: Hur visar studenterna att handledarna bidragit till skrivprocessen?

Vår analys av de tre materialsamlingarna är inte genomgående komparativ, men i analysen noterar vi ställvis uppenbara skillnader mellan samtalen insamlade i sverigesvensk, finlandssvensk och finsk universitetsmiljö. Utifrån den grund som läggs här är det vår avsikt att i kommande forskning utnyttja våra parallella materialsamlingar för att mer systematiskt jämföra de interaktionella mönster som framkommer i de sverigesvenska, finlandssvenska och finska handledningssamtal vi studerat.

Vi inleder artikeln med en forskningsbakgrund samt allmänna uppfattningar om interaktion i Finland och i Sverige. Sedan redogör vi för material och metod, varefter vi presenterar exempel på olika typer av positiva responser. Genomgången mynnar ut i ett exempel som belyser en av dessa responstyper: uttryck för ökad insikt. Artikeln avrundas med en sammanfattande diskussion.

Forskningsbakgrund

Ett språkhandledningssamtal är ett asymmetriskt institutionellt möte mellan en handledare och en student. Asymmetrin bygger på de institutionella rollerna, men att entydigt tillskriva handledaren rollen som expert och studenten rollen som icke-expert fångar inte de aktuella deltagarrollerna i sin helhet. Handledaren är expert på akademiskt skrivande, medan studenten inte har samma erfarenhet och kunskap av akademiska texter. Studenten är däremot i regel mer insatt än handledaren i själva

[1] Samarbetet har fått finansiering av Humanistiska fakulteten vid Helsingfors universitet för år 2017. Forskarna som deltar i samarbetet är Marjo Savijärvi (Helsingfors universitet), Anne Mäntynen (Jyväskylä universitet/Helsingfors universitet), Marie Nelson (Stockholms universitet) och Sofie Henricson (Åbo universitet/Svenska litteratursällskapet i Finland).

uppsatsämnet och intar därmed rollen som expert på det ämnesområde som är aktuellt i uppsatsen. Inom ramen för ett språkhandledningssamtal kan handledarens roll som expert på akademiskt skrivande ändå anses vara mer tongivande, i och med att handledningssamtalet går ut på att diskutera hur studentens text kan förbättras språkligt och som akademisk text och inte primärt fokuserar på ämnet eller innehållet i sig. Även vad gäller erfarenheten av motsvarande institutionella samtal har handledaren en starkare position. Handledningssamtalet är i regel en rutin för handledaren men inte nödvändigtvis för studenten, vilket förstärker handledarens roll som expert och ökar asymmetrin i interaktionen (Vehviläinen 2015, 13).

Handledningssamtal består till stor del av rådgivande sekvenser, där handledaren ger information med syftet att frammana en viss reaktion eller handling hos studenten (Waring 2007, 109–110; Vehviläinen 2009, 163–164). Studenten bemöter rådet och det vanliga är att bemötandet inkluderar en signal om att rådet accepteras. Som redan nämnts i artikelns inledning finns alltid en möjlighet för studenten att mer eller mindre öppet motsätta sig de råd som framförs i handledningssamtal av olika slag, vilket t.ex. Waring (2005; 2007) och Vehviläinen (2017) diskuterat. I vårt material är detta dock ytterst ovanligt. I samband med rådgivningen ställer handledaren ofta frågor till studenten, t.ex. för att få veta mer om skrivprocessen, klargöra vilket innehåll studenten vill förmedla eller frammana studentens egna förbättringsförslag och reflektioner kring texten.

Handledningssamtal, med fokus på den interaktion som äger rum mellan handledare och student i olika universitetskontexter, har studerats i flera tidigare undersökningar (se t.ex. Thonus 1999, 2002; Vehviläinen 2001, 2009; Waring 2007, 2012; Svinhufvud & Vehviläinen 2013; Lennartson-Hokkanen 2016; Magnusson 2016; Svinhufvud m.fl. 2017). I tidigare studier av sverigesvenska och finlandssvenska handledningssamtal har det visat sig att studenterna i praktiken alltid bemöter handledarnas råd med en positiv respons av ett eller annat slag (Nelson & Henricson 2016; Henricson & Nelson 2017). Studierna lyfter ändå fram att studenterna i de sverigesvenska och de finlandssvenska samtalen delvis väljer olika sätt att visa att de accepterar rådet, vilket bland annat syns i att de sverigesvenska studenterna använder sig av mer uppgraderade uttryck, såsom *absolut* och *guld värt*, medan de finlandssvenska studenterna rör sig på en mer neutral skala och t.ex. accepterar rådet med responser som *okej* och *ganska bra*. Det är viktigt att notera att det inte nödvändigtvis handlar om att de finlandssvenska studenterna är mindre positivt inställda till råden än de sverigesvenska, utan att det snarare handlar om att uttrycken för positivitet rör sig på delvis olika skalor i sverigesvensk och finlandssvensk kontext.

En forskare som uppmärksammat, och kommenterat, språkliga skillnader i sättet att vara positiv är språkvetaren Marja-Leena Sorjonen. I en intervju i Helsingin Sanomat (9.1.2016) säger hon: ”Pitäisikö meidän sanoa vähän väliä ruotsalaisittain *härligt* tai amerikkalaisittain *fantastic*? Sekö olisi se mittapuu?”, *Borde vi på svenskt eller amerikanskt vis flika in ett härligt eller fantastic här och där? Skulle det vara måttstocken?* (vår översättning). Även i skönlitterära sammanhang har ett svenskt och ett finländskt mönster för att uttrycka positivitet lyfts fram. Författaren Miika Nousiainen formulerar skillnaderna på följande sätt i romanen Vadelmavenepakolainen, *Hallonbåtsflyktingen,* (2014 [2007], 92): ”Jos ruotsalainen sanoo ruuan olleen fantastista, on se Suomessa ihan ok. Jos joku asia on *kanonbra*, huippuhyvä, ilmaistaan sama arvio suomeksi muodossa: ”ei huono”.” *Om en svensk säger att maten var fantastisk, är den i Finland helt okej. Om en grej är kanonbra uttrycker finnen sin uppskattning med orden ’inte illa’* (översättning i original från 2009, 99).

Att det finns kommunikativa skillnader mellan Sverige och Finland har även lyfts fram i forskningssammanhang. I undersökningar genomförda i företagsmiljö har finländare beskrivits som mer resultatorienterade än de relationsorienterade svenskarna (Charles & Louhiala-Salminen 2007; Kangasharju 2007). Forskningen tyder också på att man i Sverige tenderar att tona ner asymmetrier mer än i Finland, där hierarkier inte förefaller vara lika problematiska (Kangasharju 2007). Ett annat särskiljande drag som uppmärksammats i tidigare forskning är att lyssnaren tar en mer aktivt uppbackande roll i Sverige, vilket bland annat kommer fram i kortare pauser, fler överlappningar och såväl mer frekventa som mer uppgraderade uppbackningar i Sverige än i Finland (Tryggvason & De Geer 2002; Tryggvason 2004, 2006; Nelson m.fl. 2015; Henricson & Nelson 2016).

Material och metod

Vårt material består av videoinspelade språkhandledningssamtal där handledare träffar uppsatsskrivande studenter för att diskutera texter som studenterna skrivit. Handledningssituationerna är autentiska och handledningen hade ägt rum även om inte forskningen genomförts. Det finska materialet består av totalt sjuttio samtal (ca 10 h), det finlandssvenska av nio samtal (ca 6 h) och det sverigesvenska av sex samtal (ca 5 h). Samtliga handledare i de tre materialsamlingarna är kvinnliga universitetsanställda med tidigare erfarenhet av handledning. I samtliga fall skriver och handleds studenterna individuellt. Materialet har samlats in under 2014 och 2015.

Det finska materialet består av språkhandledningstillfällen där studenterna får handledning och respons av en språkgranskare inom ämnet finska. De här handledningstillfällena är institutionellt speciella, eftersom det gäller texter som studenterna har skrivit för det så kallade mognadsprovet, utifrån sina kandidatuppsatser. Mognadsprovet är ett obligatoriskt moment som krävs för att kunna få en kandidatexamen i Finland och det avläggs på samma språk som skolutbildningen (finska i det här fallet). I vårt material har studenterna skrivit ett kort sammandrag (max en sida) av sina kandidatuppsatser. Före handledningssamtalet har språkgranskaren läst och bedömt sammandraget enligt en tregradig skala: i) accepterad, ii) accepterad efter korrigeringar och iii) skriv om och lämna in i ny version. Under själva handledningssamtalet framför språkgranskaren de korrigeringar som rekommenderas och samtalet handlar om på vilka sätt studenten kan bearbeta och förbättra sin text.

Det finlandssvenska och det sverigesvenska materialet består av handledningstillfällen där uppsatsskrivande studenter får handledning av en språkhandledare, i en språkverkstad, vid ett språkcentrum eller en liknande institution vid universitet eller högskola. Före handledningssamtalet har handledaren läst en eller flera texter som studenten skrivit och själva handledningen utgår i vårt material i regel från en genomgång av dessa texter.

Rollfördelningen i de tre materialsamlingarna är likartade. Handledaren intar en expertroll vad gäller akademiskt skrivande, men är inte nödvändigtvis en representant för ämnet eller insatt i uppsatsämnet i sig. Alla studenter och handledare har informerats om forskningen inför språkhandledningen, och de som har valt att delta i undersökningen har också gett sitt skriftliga samtycke till att samtalet videofilmas och att materialet används för forskning. De finlandssvenska och de sverigesvenska samtalen har samlats in inom det pågående forskningsprogrammet *Interaktion och variation i pluricentriska språk – Kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska* (*IVIP*).[2] Forskningen inom IVIP har genomgått etikprövning i både Sverige och Finland.

Det finns en grundläggande skillnad mellan det finska och det finlandssvenska respektive det sverigesvenska materialet. De finska samtalen ingår i en process där studentens text antingen blir godkänd eller inte, medan motsvarande granskning inte görs i de sverigesvenska och de finlandssvenska handledningssamtalen. I dem handlar det snarast om att stödja och hjälpa studenten att förbättra texten språkligt, medan bedömningen av uppsatsen görs vid ämnesinstitutionen. Denna skillnad kan eventuellt tänkas leda till att de finska studenterna deltar i handledningssamtalet med ett större allvar. En annan genomgående skillnad är att de finska samtalen är betydligt kortare än de svenska. De språkliga rådgivningssekvenser som förekommer i alla tre materialsamlingarna är ändå så pass likartade att de framstår som jämförbara.

Handledningssamtalen går ut på att diskutera studentens text, som alltså är en viktig del av samtalet. Textens betydelse under handledningssamtal har också lyfts fram i tidigare forskning, där t.ex. Svinhufvud och Vehviläinen (2013) har visat hur central texten är för att inleda och strukturera denna typ av samtal. Även i våra samtal används texten som en resurs i interaktionen. I alla de undersökta språkhandledningssamtalen utgör texten ett gemensamt fokus. Figur 1, hämtad ur det finska materialet, visar hur både handledaren (till vänster) och studenten (till höger) utgår ifrån, och tittar ner i, studentens text under samtalet. Handledaren har ofta antecknat kommentarer i marginalerna och dessa kommentarer fungerar både som ett stöd för minnet och som en agenda för genomgången av texten. För studentens del gör pappret på bordet det möjligt och på sätt och vis legitimt att fortsätta titta på texten även om

[2] Forskningen inom IVIP bedrivs vid Stockholms universitet, Institutet för språk och folkminnen i Göteborg, Helsingfors universitet och Åbo universitet. Projektet, som startade 2013 och pågår till 2020, finansieras av Riksbankens Jubileumsfond (projektnummer M12–0137:1).

handledaren ställer en fråga. På detta sätt kan studenten undvika att lyfta blicken mot handledaren (se figur 2).

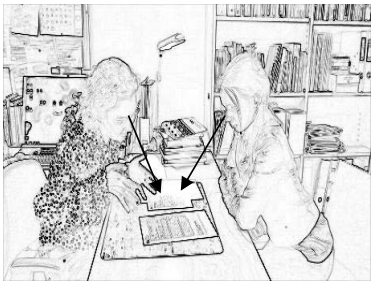

Figur 1

Figur 2

Vår studie av positiva studentresponser i handledningssamtal bygger på inspelning, bearbetning och analys av autentiska samtal. Samtalen är delvis transkriberade och de sekvenser som valts ut för näranalys har transkriberats i större detalj (en transkriptionsnyckel återfinns i bilaga 1). I de inspelade samtalen har vi analyserat sekvenser där handledarna ger studenterna råd och där studenterna sedan bemöter råden på ett accepterande och positivt sätt.

I analysen av de utvalda sekvenserna utgår vi ifrån interaktionell lingvistik och använder därmed samtalsanalytiska metoder i språkvetenskapligt syfte (se t.ex. Lindström 2014). Ställvis noterar vi även skillnader mellan de tre materialsamlingarna och även detta komparativa perspektiv har beröringspunkter med den interaktionella lingvistiken, där just tvärspråkliga jämförelser har varit vanliga och relevanta (se Lindström 2014:33). Med vår komparativa ansats anknyter vi även till variationspragmatiken (Schneider 2010), vars explicita utgångspunkt är att det finns språk- och kulturspecifika pragmatiska kännetecken och vars uttalade syfte är att jämföra hur vi kommunicerar i olika språkliga och kulturella kontexter.

Studenternas responser på handledarnas råd och förslag

I vårt material bemöter studenten i regel handledarens förslag med neutrala eller positiva responser av olika slag. I många fall räcker det med korta kvitteringar som *joo okei* 'ja okej', *totta* 'sant' eller *nii aivan* 'ja precis' i det finska materialet, *jå okej*, *precis jå* eller *mm* i det finlandssvenska materialet och *mm*, *ja okej* eller *precis* i det sverigesvenska materialet. I vissa fall kan det även vara fullt tillräckligt att studenten nickar, småler eller böjer sig framåt.

Vanligen bemöter studenten relativt snabbt och självmant handledarens råd eller förslag med neutrala eller positiva responser av olika slag. I vissa fall märks dock att studentens svar uteblir eller är mycket vagt. Vid dessa tillfällen händer det att handledaren efterfrågar tydligare besked om hur studenten förhåller sig till förslaget. I exempel 1, från det finska materialet, finns ett belägg på detta. Precis innan exemplet tar vid har studenten frågat om hon bör skriva in en motivering till sitt val av uppsatsämne i mognadsprovstexten (abstractet). Handledaren svarar med ett längre råd, och det som följer här är slutet på detta råd.

Exempel 1. *Aivan aivan* (finskt samtal)

```
01 H:       et sä sanoisit niinku lyhyesti sen          ((studenten tittar på
            att du skulle liksom kortfattat säga det     handledaren och nickar))

02 H:       että et on et s- okei
            att att är att s- okej

03 H:       et sul on niinku (.) uusi (.) lähestymis[tapa
            att du har liksom en ny infallsvinkel
```

04 S: [nii
ja

05 H: mutta sit sä et niinku lii- lähe siihen niinku liiemmin tossa nyt s´tte
men sen börjar du inte liksom fö- gå in på det liksom desto mera där nu

06 (0.6) ((H tittar med höjda ögonbryn på S))

07 S: aivan (.) aivan
exakt exakt

Då handledaren börjar vara klar med sitt förslag kvitterar studenten förslaget med den korta och relativt neutrala partikeln *nii* på rad 4, som kommer i överlapp med handledarens pågående förklaring. Partikeln *niin* kan tolkas som ett bekräftande svar och ett tecken på att studenten håller med handledaren, men *niin* kan även vara något av en fortsättningsmarkör, som inte entydigt visar hur studenten förhåller sig till förslaget (se t.ex. Sorjonen 1997; VISK § 1046). Efter att handledaren framfört hela sitt förslag till hur studenten skulle kunna rama in sin sammanfattning tittar handledaren på studenten med höjda ögonbryn (rad 6). Denna blick, som möter studentens, verkar fungera som en uppmuntran till studenten att bemöta förslaget på något sätt, och studenten svarar på rad 7 med ett starkt instämmande *aivan* 'exakt' i dubblett.

Att handledarens agerande leder till ytterligare och ofta uppgraderade responser från studenten får vi exempel på även i det finlandssvenska och det sverigesvenska materialet. I de sverigesvenska handledningssamtalen ser vi flera exempel på hur handledarens tystnad och uteblivna initiativtagande följs av att studenten uppgraderar sin respons. Exempel 2 visar ett sådant fall.

Exempel 2. *A men det e ju jättesmart* (sverigesvenskt samtal)

01 H: *eh*(0.4) att dom delarna kunde få introduceras lite också varför

02 H: de e viktigt å titta på

03 S: mm

04 H: hur man skapar (0.3) [mening i sitt] arbetsliv

05 S: [ja]

06 S: pre[cis aa]

07 H: [en motsvarande introduk]tion

08 (0.2)

09 H: för för de

10 (0.2)

11 S: a[a]

12 H: [innan] du kommer in på

13 H: syftesfor[mulering] °å liksom mer specifikt så°

14 S: [a+a]

15 S: ja

16 (0.3)

17 S: å varför man varför man behöver de i sitt arbetsliv som du säger

18 H: mm

19 S: eh aa↑

20 (0.2)

21 S: a men de e ju jättesmart

22 (0.8)

23 ((studenten spelar in samtalet med sin mobiltelefon och kommenterar kort inspelningen))

24 S: e:h (0.3) men (1.3) mm precis för här (0.6) kommer v- ja+a de

25 S: fi- ja+a

26 (0.3)

27 S: som du säger de finns inte så mycke:t liksom (1.4) hur f:unkar

28 S: de i: (1.5) var- varför vill jag göra de här inom arbetet liksom

29 (0.4)

30 H: mm

31 S: a+a

32 (0.4)

33 S: ↑ja

34 (0.3)

35 S: ↑gud va bra (.) har jag inte tänkt på ((skrattar))

I exemplet ger handledaren studenten råd om hur textens inledning skulle kunna formuleras. Studenten backar i början av exemplet upp handledaren med neutrala responser som *mm* på rad 3 och *precis aa* på rad 6. På rad 13 sammanfattar handledaren sitt råd med orden *å liksom mer specifikt så*. Studenten säger *aa* och *ja* till detta på rad 14 och 15 och efter en kort paus fortsätter studenten sedan med att söka bekräftelse på att hon uppfattat handledaren korrekt och upprepar, med variation, det handledaren sagt: *å varför man varför man behöver det i sitt arbetsliv som du säger* (rad 17). Handledaren bekräftar att studenten uppfattat det hela korrekt med ett kort *mm* (rad 18). När handledaren sedan inte tar något nytt initiativ eller introducerar någon ny topik fortsätter i stället studenten och kommenterar då rådet med en klart uppgraderad respons: *a men de e ju jättesmart* (rad 21). Efter detta fokuserar studenten kort på sin mobiltelefon, som ligger på bordet, för att se om den spelar in samtalet som planerat och det gör den. Studenten kommer sedan tillbaka till handledarens råd (rad 24) och förtydligar på rad 27 detta genom att påpeka att det handlar om det handledaren tidigare sagt: *som du säger*. Även om handledaren inte explicit säger att hon önskar ett starkare bemötande från studentens sida får hennes korta *mm* på rad 30 och uteblivna initiativtagande studenten att fortsätta bemöta rådet med korta instämmanden på rad 31 och 33, *aa* och *ja*, för att sedan lovorda handledarens råd och ge tecken på ökad insikt: *gud va bra har jag inte tänkt på* (rad 35). Det finns gott om liknande, och även än mer explicita, exempel i det sverigesvenska materialet.

Förutom att studenten som i exempel 1 och 2 i sina responser visar att rådet eller förslaget tagits emot och uppskattas kan studenten också tydligt förmedla att rådet behövs, t.ex. genom att bekräfta att handledarens förslag är relevant och att texten behöver åtgärdas enligt detta förslag. Exempel på sådana svar i vårt material är bland annat *ai just joo niin pitäiski olla* ’ja just det så borde det ju vara’ i det

finska, *ja just de ja förstås* i det finlandssvenska och *de var väldigt bra att du sa de för de e ju otydligt* i det sverigesvenska materialet. Dessa exempel signalerar att rådet snarast handlar om något som behöver åtgärdas och som studenten inte själv lagt märke till i texten, men som studenten direkt håller med om då handledaren lyfter fram det.

Studenten kan även bekräfta att problemet redan är bekant och att rådet som handledaren ger inte innebär ny information i sig. Ett sådant belägg finns i exempel 3, hämtat ur det finlandssvenska materialet, där handledaren på rad 2–3 ger studenten rådet att försöka skriva kortare meningar, varefter studenten med skratt i rösten konstaterar att hon redan vet det (rad 6).

Exempel 3. *Jo tack jag vet* (finlandssvenskt samtal)

```
01          (0.3)
02  H:      å sen (.) de här med tanke (.) mera på (0.4) de yrke du ska ha
03          så får du ju då börja förkorta dina me[ningar]
04  S:                                            [mm    ]
05          (1.4)
06  S:      [jo tack jag *vet* ((skrattar))]
07  H:      [så där ibland har du kring ti-] tie (.) ord istället för (0.2)
08          tretti[två (ord)] eller s-
09  S:            [mm       ]
10          (0.2)
11  H:      vet du om [de]
12  S:                [ja]
```

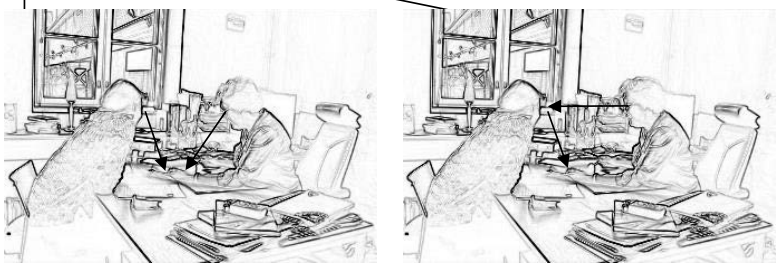

((H lyfter blicken från pappret och ser på S, som fortsätter se på pappret))

```
13  S:      jå+å (.) jag har nog sett de själv
14          [också speciellt när jag läser] genom de
15  H:      [ja (ohb) mm                   ]
16  S:      de var [därför jag] tog den där texten också
17  H:             [så dä-    ]
18  S:      [för jag hade inte gått igenom den så] jättenoga
19  H:      [jaja så så jå mm                    ]
20          (0.4)
```

```
21  H:      jaja
22          (0.4)
23  H:      så de här Astrid Lindgren lär ha skri- lär kunna skriva över femti
24          ord men vi van[liga dödliga så] (0.3) så förkorta de här
25  S:                    [ja nä mm       ]
26          (0.3)
27  S:      °mycke sant°
28          (0.4)
29  H:      °jå+å°
30          (0.6)
31  H:      .h de e ju sällan ett problem men att de e ju onödigt att du
32  S:      mm
33          (0.4)
34  H:      °du du kör (0.5) kör med de°
35          (0.2)
36  S:      jå jag har faktiskt själv också räknat (0.2) nån *gång*
37  H:      [mm mm jå                    ]
38  S:      [en del meningar ((skrattar))]
39  S:      å de var lite
40          (0.9)
41  H:      så de här att du: (0.2) när du skriver till vuxna så högst
42          tjugofem när du skriver till barn (.) tie
43  S:      mm
44          (1.5)
45  S:      [jå]
46  H:      [så]
47          (2.9)
```

I överlapp med att studenten skrattande säger *jo tack jag vet* (rad 6) fortsätter handledaren på rad 7–8 att utveckla sitt råd genom att tillägga att studenten ibland kunde skriva meningar som omfattar *tie ord* i stället för *trettitvå*. Efter en kort paus verkar handledaren inse vad studenten precis sagt på rad 6, i det att hon lyfter blicken från texten (som de båda tittar på genom så gott som hela exemplet), ser på studenten och frågar *vet du om de* (rad 11). Studenten möter inte handledarens blick, utan fortsätter se på texten. På raderna som följer (12–14) bemöter hon ändå handledarens fråga genom att bekräfta att hon vet att hon tenderar att skriva för långa meningar: *ja jå+å jag har nog sett de själv också speciellt när jag läser genom de*. På rad 16 och 18 tillägger studenten att en orsak till att hon valt att diskutera den här texten med språkhandledaren är att hon inte ännu har *gått igenom den så jättenoga*. Handledaren fortsätter sedan utveckla och motivera sitt råd om att skriva kortare meningar, varefter studenten på rad 36 och 38 ytterligare en gång poängterar att hon är medveten om att hon ibland skriver för långa

meningar genom att tillägga att hon *faktiskt själv också räknat* sina meningar. Handledaren bemöter inte egentligen denna berättelse, utan tillägger i stället en tumregel om högst tjugofem ord per mening för texter riktade till vuxna och högst tio för texter riktade till barn (rad 41 och 42). Detta kvitterar studenten med ett *mm* på rad 43 och ett *jå* på rad 45, varefter de går över till ett nytt ämne.

I våra samtal ger studenterna ibland explicit uttryck för att de kommer att åtgärda det som handledarna poängterat och ger på så sätt ett slags löfte om att texten kommer att justeras på den punkten. Här finns bemötanden som *men jag ska göra de så att inte jag sen glömmer helt bort* (finlandssvenskt exempel) eller *eli mä nyt korjaan nää* 'så jag korrigerar nu de här' (finskt exempel).

Då handledaren löst ett större problem eller en fråga som studenten grubblat på kan studenten tydligt signalera att det är en lättnad att handledningen lett till en lösning. Då studenten med skratt i rösten säger *a de känns skönt* (sverigesvenskt), får handledaren tydligt besked om att rådet har varit till nytta.

Speciellt i det sverigesvenska materialet noterar vi att studenterna ofta ger positiva evalueringar av de råd som ges, t.ex. med uttryck som *gud va bra* eller *a men de e ju jättesmart* som i exempel 2 ovan. Liknande exempel finns även i de andra materialsamlingarna, t.ex. *de där är ganska viktigt* ur ett finlandssvenskt språkhandledningssamtal. I de finlandssvenska och de finska handledningssamtal som vi studerat är det ändå inte alls lika vanligt som i de sverigesvenska att studenten evaluerar eller värderar de råd som handledaren ger under samtalet (se Nelson & Henricson 2016 och Henricson & Nelson 2017 vad gäller sverigesvenska och finlandssvenska handledningssamtal).

Det händer att studenternas responser ger en antydan om att nya insikter vunnits och att en lärandeprocess aktiverats under handledningen. Detta kan studenterna signalera genom olika tecken på att de ökat sin förståelse tack vare handledarnas bidrag. Sådana exempel i våra material är bl.a. *joo se ihan itseasias nyt kun sen sanot niin* 'ja just det i själva verket nu när du säger det så' i det finska materialet, *aha jag tror att jag har förresten när jag har kollat på de där så att jag har kollat på webbsidor å liksom å via det försökt hitta men kanske de var fel väg* i det finlandssvenska materialet och *gud va bra har jag inte tänkt på* i det sverigesvenska materialet. Dessa explicita uttryck för nya insikter är spännande även ur pedagogisk synvinkel, vilket öppnar upp för fortsatta studier inom det pågående samarbetet.

Uttryck för ökad insikt

I ett av våra finska samtal uttrycker studenten uppgraderat positiva responser på ett sätt som vi tidigare huvudsakligen känner igen från de sverigesvenska handledningssamtalen. Exempel 4 är hämtat från detta finska samtal som alltså inkluderar ytterst positiva responser från studenten av ett slag som är ovanligt i det finska och det finlandssvenska materialet, men betydligt vanligare i det sverigesvenska (se t.ex. *gud va bra* i exempel 2). I och med att exemplet kombinerar responsmönster från samtliga materialsamlingar får det i egenskap av hybridexempel avrunda vår analys. Påfallande i sammanhanget är att inte endast interaktionen framstår som en kombination av svenskt och finskt, utan att även studenten själv har en mycket stark svenska som tyder på en funktionell tvåspråkighet. Studenten har skrivit sin uppsats på svenska, vilket explicit framgår av samtalet då studenten lite tidigare i samma samtal säger det i sitt svar på handledarens fråga om en term som studenten har använt. Handledaren frågar om studenten har använt samma term i avhandlingen, och då säger studenten *mä oon kirjottanu tän ruotsiks* 'jag har skrivit den här på svenska'. Studenten förklarar sedan ytterligare att det har varit svårt att hitta en lämplig formulering på finska även om hon inte hade några problem med den svenska formuleringen (rad 8, 10–12).[3]

I vår analys fokuserar vi på flera drag. För det första använder studenten det uppgraderade uttrycket *ihanaa* 'härligt' (rad 36) som respons på handledarens förslag, vilket inte är något typiskt ordval i det finska eller det finlandssvenska materialet. Studenten uttrycker därtill att hon fått ökade insikter under handledningen, i och med att hon berättar att handledarens kommentarer har hjälpt henne med någonting som har varit svårt (rad 14, 16–18). Hon uttrycker även explicit att hon, när hon skrev texten, också själv tyckte att detta ställe blev oklart (rad 38). Utöver den uppgraderade responsen och det explicita uttrycket av ökad insikt fokuserar vi på samspelet mellan handledaren och studenten som avspeglas både verbalt och förkroppsligat. Vi föreslår att det kan vara de upplevda svårigheterna som handledarens råd löser

[3] Studenten har ett svenskspråkigt huvudämne och har alltså skrivit sin uppsats på svenska. Mognadsprovet skrivs dock på det officiella skolspråket, som i detta fall har varit finska för denna student.

och det smidiga samspelet som tillsammans bidrar till att studenten använder den uppgraderat positiva responsen.

Exemplet inleds med att handledaren föreslår en omformulering av metodbeskrivningen (rad 1–3), varefter studenten säger att det var svårt att skriva beskrivningen på finska (rad 6, 8).

Exempel 4 *Ihanaa* (finskt samtal)

```
01 H:   ja sit mä (.) vielä jättäsin pois tästä tän (1.0) ei ole puhdasta
        och sen skulle jag därtill utelämna härifrån det här är inte ren

02      diskurssianalyysia vaan sanosin ihan suoraan et metodinani on
        diskursanalys utan jag skulle säga helt direkt att min metod är

03      diskurssianalyysi jossa on myös keskustelunanalyyttisia piirteitä
        diskursanalys som även har samtalsanalytiska drag

04      ((H tittar på S))

05 S:   okei
        okej

06 S:   joo toi oli niin vaikee
        jå det där var så svårt

07 H:   £niif ((tittar på S))
        ja

08 S:   mä en tiänny miten mä sen ilmasen suameks
        jag visste inte hur jag skulle uttrycka det på finska

09 H:   nii ((tittar på S))
        ja

10 S:   koska siin- se on niinku ruatsiks
        för där- det är liksom på svenska

11 S:   se on jotenkin niin (.) lyhyesti sanottu niin kun ää
        det är på något sätt så kort sagt så liksom eh

12      (0.3) ää (.) samtalsanalytiskt inspirerad diskursanalys

13 H:   m:[m

14 S:     [ja mä [mietin sitä [pitkään mut
          och jag funderade på det länge men

15 H:           [mm          [mm

        |((tittar på pappret))
16 S:   |↑nyt ku sä sanot näin ni se kuulostaa ihan selkeältä et metodinani on
        nu när du säger så här så låter det helt tydligt att min metod är

17      siis >diskurssianalyysi jossa on myös keskustelunanalyyttisia
        alltså diskursanalys som även har samtalsanalytiska

18      piirteitä< ((tittar på pappret, finger på pappret))
        drag

19 S:   o[kei] ((sträcker på sig))
        okej

20 H:    [↑mm]

21 S:   joo (.) joo (.) et mun ei tarvi [niinkun
        att jag behöver inte liksom
```

22 H: [.hhh ((vänder blicken mot S))

23 S: joo sitä niinku että ((H nickar och tittar på S))
ja det liksom att

24 H: mm

25 S: korostaa tota ((sätter fingret på papper))
betona det där

26 H: ei tarvi kor[ostaa] sitä e- e- et se on jotenkih
behöver inte betona det att det är på något sätt

27 S: [joo]
ja

28 H: ettäh
att

29 S: joo
ja

30 H: et koska sit että (.) lukijalle vaan että no (0.5)
att för att då att för läsaren bara att nå

31 mitä sitten vaa että [↑okei] se on diskurssianalyysi
vad då utan att okej det är diskursanalys

32 S: [(ohb)]

33 H: [ja se riittää] tässä [että se] on ihan
och det räcker här att det är helt

34 S: [(ohb) joo] [okei]
ja okej

35 S: hyvä hyvä ((lyfter händerna))
bra bra

36 S: ihanaa mä ajat[telin]
underbart jag tänkte

37 H: [↑no nii]
just de

38 S: että tää on varmaan se yks kohta [mikä jäi epäselväks hehehe]
att det här är kanske det ena stället som förblev oklart hehehe

39 H: [£jooh£ hehehe hihihihi]
jå hehehe hihihihi

40 H: £no mutta se on aika hy[vin]
nå men det är ganska bra

41 S: [joo](.) joo
jå jå

42 H: hienosti tässä nyt sitten (0.5) fiksattu [paikalleen
fint här nu då fixat i ordning

43 S: [£joo£
ja

Handledaren inleder med ett råd som gäller metodbeskrivningen. På rad 1–3 föreslår hon en kortare och mer direkt formulering av metoden studenten använt, *diskurssianalyysi jossa on myös keskustelunanalyyttisia piirteitä* ’diskursanalys som även har drag av samtalsanalys’ i stället för att

studenten talar om vad metoden inte är, *ei ole puhdasta diskurssianalyysia* ’inte ren diskursanalys’. Handledaren använder här första person och konditionalis: *mä vielä jättäsin pois* ’jag skulle därtill utelämna’ på rad 1 och *sanosin* ’jag skulle säga’ på rad 2. Därmed uttrycker handledaren vad hon själv skulle göra om hon skulle skriva texten. Därefter vänder handledaren blicken mot studenten som på rad 5 bemöter handledarens yttrande med den neutrala responsen *okei* ’okej’.

Studenten fortsätter med en förklaring om hur svårt det varit att skriva metodbeskrivningen på finska (rad 6, 8). På rad 10 och 11 tillägger hon hur kortfattat metoden uttrycks på svenska och växlar på rad 12 till det svenska uttryck hon använt i sin uppsats, *samtalsanalytiskt inspirerad diskursanalys.* På rad 14 förtydligar hon att hon funderat länge på formuleringen. Efter denna utredning om skrivprocessen ger studenten uttryck för att handledarens förslag bidragit till ökad insikt, *nyt kun sä sanot näin niin se kuulostaa ihan selkeältä* ’nu när du säger så här så låter det helt tydligt’ (rad 16). I samma tur upprepar studenten den formulering som handledaren har föreslagit och uttrycker därmed explicit att hon förstår och accepterar rådet (rad 17–18). Med denna tur ger studenten även uttryck för en vändpunkt i sin förståelse. Hon övergår från att i preteritum ge uttryck för en upplevd kunskapsbrist (rad 8), *mä en tiänny miten mä sen ilmasen suameks* **’**jag visste inte hur jag skulle uttrycka det på finska’, till att beskriva att hon med hjälp av handledaren nått nya insikter (rad 16–18). Vändpunkten speglas också på det språkliga planet. Studenten inleder turen på rad 16 med *nyt* ’nu’ och fortsätter med presens, *sä sanot* ’du säger’ och *se kuulostaa ihan selkeältä* ’låter det helt tydligt’.

Avsnittet visar samspel på flera olika plan. Vad gäller språket ser man att studenten och handledaren återanvänder delar av varandras turer. Handledaren föreslår en formulering (rad 3) som studenten upprepar (rad 16–18). På rad 21, 23 och 25 förklarar studenten vad hon, enligt handledarens råd, inte behöver göra, och använder då verben *ei tarvi* ’behöver inte’ och *korostaa* ’betona’. Handledaren svarar med att bekräfta detta, och använder då samma verb (rad 26): *ei tarvi korostaa* ’behöver inte betona’. Återanvändning av ord och uttryck är ett typiskt drag i samtal (Anward 2005, 2015). Enligt Linell (2005, 243) är det något som manifesterar samförfattande i dialogen.

Vidare kommer det fram att studenten och handledaren också samspelar på det icke-språkliga planet. Texten används som resurs, som det talas om, och som båda parterna orienterar sig mot. Om vi tittar närmare på handledarens inledande förslag (se rad 2–3 och figur 3) och studentens respons på det (rad 16–17) ser vi att båda tittar på texten och har antingen pennan (figur 3) eller fingret (figur 4) på pappret då de uttalar den korrigerade versionen av metodbeskrivningen. Studenten visar alltså både språkligt, genom att upprepa, och med kroppslig orientering att hon har förstått rådet och accepterar det.

Figur 3 ’Min metod är diskursanalys som även har samtalsanalytiska drag’

Figur 4 ’Att min metod är alltså diskursanalys som även har samtalsanalytiska drag’

En tydlig orientering mot texten och samtalets karaktär som samspel är något som är typiskt för samtliga delmaterial. Ofta har språkhandledaren i våra samtal enbart tillgång till ett kort sammandrag eller vissa avsnitt av uppsatsen och dessa korta texter är alltså i fokus under samtalets gång. Detta medför att även om handledaren är expert vad gäller rådgivning över lag (se Vehviläinen 2015), är studenten expert vad gäller själva uppsatsen och dess innehåll. Handledarna har inte tillgång till hela texten, utan utreder med hjälp av frågor hur studenten har gått till väga med sin uppsats. Detta upplägg accentueras i det finska materialet där handledaren utgår ifrån en kort sammanfattning. Samtalet blir i dessa fall ett tillfälle då handledaren tillsammans med studenten diskuterar vilka formuleringar som bäst beskriver det som studenten har skrivit i sin uppsats. Även i det finlandssvenska och det sverigesvenska materialet handlar samtalen om att gemensamt försöka vidareutveckla och förbättra den text studenten skrivit.

Sammanfattande diskussion

Upplägget för alla samtal vi studerat är att en språkhandledare och en student möts för att diskutera text som studenten skrivit. Samtalen är institutionella, vilket ger en viss asymmetri. Den hierarkiska indelningen i expert och icke-expert är en aspekt av den institutionella ramen, men rollerna nyanseras av att studenten är expert på innehållet, även om handledaren är expert på det språkliga. I interaktionen är det ändå tydligt att det är handledaren som leder diskussionen och lägger fram de flesta förslagen, medan studenten i första hand bemöter dessa förslag. Detta utesluter dock inte att handledaren och studenten kommer fram till lösningar och förslag i samspel med varandra.

Ett genomgående drag i alla de språkhandledningssamtal som vi studerat är att texten är en viktig resurs och ett gemensamt fokus, vilket även noterats i tidigare forskning om handledningssamtal (se t.ex. Svinhufvud & Vehviläinen 2013). Texterna, och förbättrandet av dem, är själva syftet med interaktionen, men som analyserna visar görs även mycket relationellt arbete med och via texterna. Ofta tittar både handledare och student ner i texten. Att lyfta blicken från texten kan i sig utgöra ett viktigt led i interaktionen, t.ex. då handledaren genom att ändra blickriktning ordlöst efterfrågar en respons av studenten.

Den studie vi presenterat i den här artikeln utgör inledningen på ett samarbete med syftet att jämföra språkhandledningssamtal i sverigesvensk, finlandssvensk och finsk universitetsmiljö. För att lägga en grund för fenomenet studentresponser i språkhandledningssamtal har vi diskuterat den helhetsbild vi fått av studentresponserna i vårt material. I alla tre materialsamlingarna bemöter studenterna vanligen handledarens förslag och råd med relativt rutinartade och korta kvitteringar. Vilka responser som framstår som rutiniserade kvitteringar av detta slag varierar ändå mellan de tre materialen. Studenterna i de finska och de finlandssvenska samtalen väljer i regel mer neutrala uttryckssätt som *okei/okej* eller *joo/jå*, medan de sverigesvenska studenterna tenderar att uttrycka sig mer uppgraderat med responser som *absolut* och *precis*. Utöver de korta kvitteringarna har vi identifierat mer utförliga responstyper, där studenten på olika sätt utvecklar sin respons. I vårt material finner vi exempel på att studenterna [a)]bekräftar problemet, *ai just joo niin pitäiski olla* 'ja just det så borde det ju vara', [b)]bekräftar problemet som redan känt, *jo tack jag vet*, [c)]utlovar framtida åtgärder, *men jag ska göra det så att int jag sen glömmer helt bort*, [d)]uttrycker lättnad, *a det känns skönt*, [e)]yttrar positiva evualeringar, *gud så bra*, och [f)]visar tecken på ökad insikt, *joo se ihan itseasias nyt kun sen sanot niin* 'ja just det i själva verket nu när du säger det'. De iakttagelser vi gjort i denna studie motiverar fortsatt samarbete och öppnar upp för mer uttalat komparativa studier.

Syftet med språkhandledningssamtal är att bidra till att förbättra texter som är under arbete samt att vägleda studenter i skrivprocessen. Huruvida detta syfte uppnås och handledningssamtalet de facto leder till att texten förbättras eller att studenten utvecklas som skribent kan vi inte svara på genom att studera handledningssamtalet i sig. En interaktionell analys kan heller inte svara på om studenten genuint uppskattar de råd som handledaren ger under samtalet eller faktiskt har lärt sig något nytt under samtalet. Däremot kan vi studera den uppskattning som studenten i sina samtalsbidrag förmedlar till handledaren under handledningssamtalet och här har vi noterat att studenten genom att positivt bemöta handledarens yttranden under samtalet regelbundet signalerar att handledningssamtalet uppfyller sitt syfte och att handledarens observationer och råd är till nytta.

Studenterna i våra materialsamlingar använder sig av olika slags positiva signaler, som i styrka och tydlighet varierar mellan de olika responstyper vi identifierat. Rutinartade kvitteringar av råden säger inte så mycket om i vilken utsträckning studenten egentligen uppskattar rådet eller ens tagit till sig det,

men är ändå viktiga sociala smörjmedel som bidrar till en känsla av samstämmighet mellan handledare och student. Då studenten bekräftar att texten behöver utvecklas på den punkt handledaren lyfter fram förmedlas en signal om att studenten tagit till sig och accepterat rådet i fråga, medan löften om framtida åtgärder är ett sätt för studenten att förmedla en avsikt att ta vara på rådet. Responser med vilka studenten uttrycker lättnad över att ett problem är löst eller evaluerar rådet positivt är andra sätt att visa uppskattning av den handledning som äger rum. Att lära sig något innebär att förändras och utifrån den tanken är det speciellt genom de responser som ger uttryck för nya insikter som studenten skickar de starkaste signalerna om att en lärandeprocess har ägt rum och att handledaren har bidragit till skrivprocessen. De positiva studentresponser vi identifierat i denna studie visar att det som sker under ett handledningssamtal kan beskrivas som en växelverkan mellan resultatorientering och relationsarbete. När handledare och student visar varandra respekt och uppskattning öppnar de upp för ett samtal som lotsar studenten mot en vidareutvecklad akademisk text och skrivprocess.

Litteratur

Anward, Jan 2015. *Doing language*. Linköping: Linköpings universitet.

Anvard, Jan 2005. Lexeme recycled. How categories emerge from interaction. – Logos and language 2. S. 1–38.

Charles, Mirja-Liisa & Louhiala-Salminen, Leena 2007. Vems språk talas, vilken är verksamhetskulturen? Intern kommunikation och språkval i finsk-svenska fusionerade företag. I: *Ordens makt och maktens ord*, red. av Olli Kangas & Helena Kangasharju. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 416–447.

Helsingin Sanomat 9.1.2016. Professori: suomalaisten small talk muuttumassa, skriven av Mari Manninen. Hämtad 1.10.2017. Tillgänglig på https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005037868.html.

Henricson, Sofie & Nelson, Marie 2016. Att tala var för sig, samtidigt eller inte alls? Uppbackningar, överlappningar och pauser i finlandssvenska och sverigesvenska handledningssamtal I: Gustafsson & al (red.), *Svenskans beskrivning 34*. Lund: Lunds universitet. S. 187–200.

Henricson, Sofie & Nelson, Marie 2017. Giving and receiving advice in higher education. Comparing Sweden-Swedish and Finland-Swedish supervision meetings. I: *Journal of Pragmatics 109*. S. 105–120.

Kangasharju, Helena 2007. Interaktion och inflytande. Finländare och svenskar vid mötesbordet. I: *Ordens makt och maktens ord*, red. av Olli Kangas & Helena Kangasharju. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 341–377.

Lennartson-Hokkanen, Ingrid 2016. Organisation, attityder, lärandepotential. Ett skrivpedagogiskt samarbete mellan en akademisk utbildning och en språkverkstad. Institutionen för svenska och flerspråkighet. Stockholms universitet.

Lindström, Jan 2014. Interaktionell lingvistik: procedurer, teman och analyser. Folkmålsstudier: Meddelanden från Föreningen för Nordisk Filologi , vol 52. S. 31–55 .

Linell, Per 2005. En dialogisk grammatik? I: Anward & Nordberg (red.), *Samtal och grammatik. Studier i svenskt samtalsspråk.* Lund: Studentlitteratur.

Magnusson, Jenny 2016. Text i samtal. Hur text används som resurser i handledningssamtal. I: Gustafsson & al (red.), *Svenskans beskrivning 34*. Lund: Lunds universitet. S. 343–355.

Nelson, Marie & Henricson, Sofie 2016. Hur språkliga råd motiveras och förklaras i finlandssvenska och sverigesvenska handledningssamtal. I: Kolu & al (red.), *Svenskan i Finland 16*. S. 124–137.

Nelson, Marie, Henricson, Sofie, Norrby, Catrin, Wide, Camilla, Lindström, Jan & Nilsson, Jenny 2015. Att dela språk men inte samtalsmönster: återkoppling i sverigesvenska och finlandssvenska handledningssamtal. I: *Folkmålsstudier* 53. S. 141–166.

Nousiainen, Miika 2009. Hallonbåtsflyktingen. Översättning av Mårten Westö. Pocketutgåva. Stockholm: Brombergs.

Nousiainen, Miika 2014 [2007]. Vadelmavenepakolainen. Pocketutgåva. Helsingfors: Otava.

Saari, Mirja 1994. Diskurspartiklar i sociokulturell belysning. I: Jörgensen & al. (red.) *Språkbruk, grammatik och språkförändring: en festskrift till Ulf Teleman*. Lund: Lunds universitet. S. 65–74.

Saari, Mirja 1995. ”Jo, nu kunde vi festa nog”. Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. I: *Folkmålsstudier* 36. S. 75–108.

Schneider, Klaus P. 2010. Variational pragmatics. I: Fried & al. (red.) *Variation and Change. Pragmatic Perspectives.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. S. 239–267.

Sorjonen, Marja-Leena 1997. *Recipient activities: particles nii(n) and joo as responses in Finnish conversations*. Los Angeles: University of California.

Svinhufvud, Kimmo & Vehviläinen, Sanna 2013. Papers, documents, and the opening of an academic supervision encounter. I: *Text & Talk 33(1)*. S. 139–166.

Svinhufvud, Kimmo, Voutilainen, Liisa, Weiste, Elina 2017. Normalizing in student counseling: Counselors’

responses to students' problem descriptions. I: *Discourse Studies* 19 (2). S. 196–215.
Thonus, Terese 1999. How to communicate politely and be a tutor, too: NS-NNS interaction and writing center practice. [Tillgänglig 20 september 2017 på: http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED419414.pdf]
Thonus, Terese 2002. Tutor and student assessments of academic writing tutorials: What is "success"? I: *Assessing Writing* 8. S. 110–134.
Tryggvason, Marja-Terttu 2004. Comparison of topic organization in Finnish, Swedish-Finnish, and Swedish family discourse. I: *Discourse Process*es 37 (3). S. 225–248.
Tryggvason, Marja-Terttu 2006. Communicative behavior in family conversation: comparison of amount of talk in Finnish, SwedishFinnish, and Swedish families. I: *Journal of Pragmatics* 38. S. 1795–1810.
Tryggvason, Marja-Terttu & De Geer, Boel 2002. Eliciting talk as language socialization in Finnish. Swedish-Finnish and Swedish families: a look at syntactic structures. I: *Multilingua* 21 (4). S. 345–369.
Vehviläinen, Sanna 2001. Evaluative advice in educational counseling: the use of disagreement in the "stepwise entry" to advice. I: *Research on Language and Social Interaction* 34:3. S. 371–398.
Vehviläinen, Sanna 2009. Student-initiated advice in academic supervision. I: *Research on Language and Social Interaction* 42:2. S. 163–190.
Vehviläinen, Sanna 2015. *Ohjaustyön opas. Yhteistyössä kohti toimijuutta*. E-bok. Helsingfors: Gaudeamus
Vehviläinen, Sanna 2017. Problems of understanding and misalignment in academic supervision. Föredrag vid IPrA 2017..
VISK = Hakulinen, Auli, Vilkuna, Maria, Korhonen, Riitta, Koivisto, Vesa, Heinonen, Tarja Riitta & Alho, Irja 2004. Iso suomen kielioppi. Helsingfors: Finska litteratursällskapet. Nätupplaga. Hämtat 1.10.2017. Tillgänglig på: http://scripta.kotus.fi/visk URN:ISBN:978-952-5446-35-7.
Waring, Hansun Zhang 2005. Peer tutoring in a graduate writing centre: Identity, expertise, and advice resisting. I: *Applied linguistics* 26/2. S. 141–168.
Waring, Hansun Zhang 2007. Complex advice acceptance as a resource for managing asymmetries. I: *Text & Talk* 27 (1). S. 107–137.
Waring, Hansun Zhang 2012. The advising sequence and its preference structures in graduate peer tutoring at an American university. I: Limberg & Locher (red.) *Advice in discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. S. 97–117.

Bilaga 1

Transkriptionsnyckel

(0.2)	Paus mätt i tiondels sekunder
(.)	Mikropaus, kortare än 0.2 sekunder
[bra	Överlappande tal börjar
bra]	Överlappande tal slutar
|	Tal och samtidiga ickeverbala handlingar
bra	Sägs med skratt i rösten
£bra£	Sägs med ett leende
°bra°	Sägs med lägre volym än det omgivande talet
bra	Sägs med emfas
>bra<	Sägs med snabbare tempo än det omgivande talet
bra:	Förlängt ljud
bra+a	Legatouttal
br-	Hörbart avbrott
s'tte	Bortfall av ljud i ordet (*sitten* 'sedan')
.bra	Sägs under inandning
.h	Hörbar inandning
.hhh	Lång hörbar inandning
mt	Smackljud
bra↑	Högre tonhöjd än i det omgivande talet
((skrattar))	Kommentar
(bra)	Osäker transkription
(ohb)	Ohörbart tal
H	Handledare
S	Student

Latinska kasusändelser i svenska texter genom tiderna

Mikko Kauko

1. Inledning

I denna artikel diskuterar jag bruket av latinska kasusändelser i svenska texter från olika århundraden.[1] Centrala syften med artikeln är att förklara varför latinska kasusändelser har använts och vilka skillnader som finns mellan de olika texterna i mitt material. Latinet har sedan medeltiden och ända fram till våra dagar haft en central ställning i den europeiska kulturtraditionen, eftersom kulturarvet från antiken länge förmedlades till nya generationer på latin. Latinet hade en stor betydelse också som den katolska kyrkans språk och hörde till vardagen i de medeltida klostren. Fram till 1800-talet var latinet också det viktigaste undervisningsspråket vid universiteten och det viktigaste ämnet i skolorna. Mot denna bakgrund är det inte överraskande att latinet på olika sätt påverkade även utvecklingen av de skrivna folkspråken, t.ex. svenskan.

Både latinet och fornsvenskan hade flera olika böjningsmönster eller deklinationer, vilket innebär att samma kasus inte alltid får samma ändelse. Medeltidssvenskan hade fyra kasus, nämligen nominativ, genitiv, dativ och ackusativ, men systemet förenklades ca 1450. Orsaken till förenklingen var närmast språkkontakten med medellågtyskan, men det finns också kompletterande förklaringar (t.ex. Enger 2010; Delsing 2014). Också i medellågtyskan fanns liknande tendenser mot förenkling och parallella utvecklingar i olika språk stödde varandra (Glück 2002, 306). Utöver de kasus, som svenskan hade, förekom även ablativ och vokativ i latinet. Det finns belägg på alla latinska kasus i äldre svenska texter, även om vissa av dem inte ingick i det svenska kasussystemet.

Materialet för denna undersökning utgörs av ett urval av Jöns Buddes skrifter, *Codex Holmiensis A49* eller *Nådendals klosterbok* (för innehållet se Arvidsson 2016; Kauko & Lamberg 2017), de två första böckerna av heliga Birgittas uppenbarelser, 1541 års kyrkohandbok, stickprov ur *Gustav Vasas Bibel* (1541) samt valda skrifter av 1700-talsförfattarna Anders Chydenius, Johan Gabriel Oxenstjerna och Carl Gustaf Leopold. Vid excerperingen av *Nådendals klosterbok* har jag använt originalhandskriften vid sidan av tryckta editioner. Som jämförelsematerial har jag excerperat en finsk text från 1540-talet och ett latinskt tal från 1740-talet.

Bruket av latinska kasusändelser i äldre svenska texter har sporadiskt diskuterats av tidigare forskare (t.ex. Fortelius 1969; Norde 1997), men diskussionerna utgör delar av större studier och är inga systematiska undersökningar om just detta ämne. Nedan diskuterar jag bruket av latinska kasusändelser i svenska texter från senmedeltiden, reformationstiden och 1700-talet. I slutet av artikeln diskuterar jag stelnade uttryck i modern svenska och orsaker till att latinska ändelser använts. Jag avslutar artikeln med några allmänna kommentarer. Jag diskuterar texterna i en ungefär kronologisk ordning med några undantag, eftersom jag jämför texter från olika tider med varandra. Jag anför en representativ samling belägg för att illustrera hur vanligt och mångsidigt fenomen det rör sig om. De undersökta texterna är starkt påverkade av latinet också på många andra sätt och bruket av latinska kasusändelser är sålunda inget isolerat fenomen utan snarare ett exempel på texternas allmänna latinberoende.

2. Senmedeltiden

Från senmedeltiden har jag excerperat de två första böckerna av Birgittas uppenbarelser och alla texter som ingår i *Nådendals klosterbok*. Av Jöns Buddes skrifter har jag excerperat *Jöns Buddes bok* (Hultman 1895), *Mechtilds uppenbarelser* (Geete 1899) och *Apokalypsen* (Klemming 1853, 333–369). Buddes

[1] Jag tackar Camilla Wide, Ville Leppänen och två anonyma referenter för värdefulla kommentarer.

produktion är omfattande och har därför inte excerperats i sin helhet, men de nämnda texterna utgör ett representativt urval.

I senmedeltida svenska texter påträffas latinska kasusändelser i synnerhet i personnamn. Latinska ändelser förekommer också i lånord, men inte lika regelbundet som i personnamn och samma ord kan ibland få inhemska, ibland främmande ändelser (Norde 1997, 44–45; Kauko 2015, 188). Om namnen är försedda med attribut får även dessa ibland latinska ändelser som framgår av exempel 1.

1. Nokat ther äpter kom budh til **sanctum germanum** at kättara oc trowillara toko vpstigha i **britannie** lande. Tha tok han mz sik **sanctum gallum** biscop. oc wille wäria cristna tro (*Cod. Holm. A49*, 243v.; Stephens 1874, 214).

I exempel 1 står `britannie` i genitiv. Namnen `Germanus` och `Gallus` samt attributet `sanctus` får latinska ackusativändelser i exemplet. `Sanctum gallum` står som direkt objekt och därför i ackusativ medan `sanctum germanum` föregås av prepositionen `til`. Prepositionen `til`, som förekommer i exempel 1, 7 och 8, styrde ursprungligen genitiv, men också ackusativ under den yngre fornsvenska tiden (t.ex. Söderwall 1884–1918, s.v. `til`). Ackusativformerna i exemplen är förklarliga även därför att `til` närmast motsvaras av prepositionen `ad` i latinet och den latinska prepositionen styr ackusativ. Det finns också belägg på att ett personnamn får en svensk ändelse medan attributet `sanctus` får en latinsk ändelse som framgår av exemplen 2–3.

2. **sancti marthens** skogh (gen. sg, *Cod. Holm. A49*, 190v.; Klemming 1887–1889, 178).
3. **sanctj pedhers** kirkio (gen. sg, *Cod. Holm. A49*, 203r.; Klemming 1887–1889, 206).

`Kirkio` står i ackusativ i exempel 3, eftersom frasen står som direkt objekt i en sats. I genitivattributet får namnet `Peter` en svensk ändelse medan `sanctus` står i latinsk genitivform. I senmedeltida texter eftersträvade man alltså inte någon sträng konsekvens utan svenska och latinska former användes tillsammans med varandra inom samma fras. Som framgått är kasusvalet oftast syntaktiskt motiverat. Indirekt objekt står i dativ som i exemplen 4–5.

4. han thedde sik **trøm apostolis** pa berghet thabor (*Jöns Buddes bok*; Hultman 1895, 18).
5. Thetta thedis **sancto ansgario** i sama timanom som pilten do (*Cod. Holm. A49*, 9r; Geete 1902, 16).

I exempel 4 består det indirekta objektet av det inhemska räkneordet *tre* som står i dativ och den latinska dativformen `apostolis` – ett ytterligare belägg på kodväxling inom en fras. Uttrycket `sancto ansgario` i exempel 5 är inte taget direkt från den latinska förlagan som i stället har pronomenet `ei` ’honom’ (Migne 1880, 965). Formen `ei` är också en dativform, men den svenska översättaren har för tydlighetens skull använt Ansgars namn i stället och aktivt bildat en latinsk dativform. Konstruktionen *accusativus cum infinitivo* är också vanlig vilket framgår av exempel 6. Ackusativdelen har en latinsk kasusändelse i exemplet, men även konstruktionen som sådan har förebilder i latinet även om den delvis har inhemska rötter (Wessén 1965, 338–345).

6. teridacius **vndirstodh gregorium vara cristin** (*Cod. Holm. A49*, 67v; Klemming 1860, 358).

Prepositionsfraser, som består av en svensk preposition och ett namn eller ett substantiv med latinska ändelser, är vanliga i senmedeltida religiösa texter, vilket framgår av exempel 7 och 8. Fraserna är speciella, eftersom det förekommer kodväxling inom en fras.

7. Hwat ey var Moyses sændir **til konung Pharaonem**? (Andersson 2016, 112).
8. Nokat ther äpter kom budh **til sanctum germanum** (*Cod. Holm. A49*, 243v.; Stephens 1874, 214).

Exempel 7 är ur andra boken av *Birgittas uppenbarelser*. Ordet `Pharao`, som står i ackusativ singularis, dvs. i samma form som i den latinska förlagan, verkar ha uppfattats som konungens namn och den textkritiska apparaten i editionen visar att ordet `konung` saknas i vissa handskrifter. I senmedeltida texter är bruket av latinska kasusändelser inte begränsat till vissa kasus utan alla tänkbara kasus

förekommer, också vokativ som saknades i fornsvenskan. I exempel 9 som är ur *Nådendals klosterbok* tilltalas Gregorius i vokativ.

9. Hwilkum han swa til taladhe. **O gregori** thu väest… (*Cod. Holm. A49*, 69r; Klemming 1860, 361).

Att det handlar om tilltal blir desto tydligare, eftersom namnet föregås av partikeln `O`. Det är uppenbart att översättaren i många fall låtit orden stå i den form de har i den latinska förlagan. Översättaren verkar följa den principen att personnamn inte kan översättas och att de därför också bevarar den ursprungliga böjningen. En annan princip tillämpas t.ex. i Wulfilas gotiska Bibel där främmande personnamn ofta får gotiska ändelser (Braune 1912, 62–63; Streitberg 1920, 116–117). Namn på folkslag får också ofta latinska ändelser i fornsvenska texter som framgår av exemplen 10–11.

10. alla **galyleos** (ack. pl; *Cod. Holm. A49*, 148r.; Klemming 1887–1889, 62).
11. **caldei greci oc egypcij** (nom. pl; *Cod. Holm. A49*, 150r.; Klemming 1887–1889, 66).

Alla nämnda främmande folkslag i exemplen är sådana som svenskarna inte var i en omedelbar kontakt med. Det kan ha bidragit till att den främmande böjningen också bevarats i den svenska översättningen. Fortelius (1969, 59) påpekar att folkslagsnamnen relativt ofta får svenska ändelser i *Historia Trojana* jämfört med person- och ortnamn, men resultatet beror på att största delen av hans belägg med svenska ändelser är former av orden `troyan` och `grek` som är frekventa i *Historia Trojana*. Eftersom över 95 % av alla beläggen i Fortelius' material är belägg på bara två ord, som får en försvenskad form betydligt oftare än alla andra folkslagsnamn, är hans resultat inte generaliserbart.

Lånord kan som framgått också få latinska kasusändelser, men inte lika regelbundet som personnamn. Det finns exempel på att samma ord ibland får inhemska ändelser och ibland latinska ändelser. I vissa fall förekommer belägg på båda nära varandra i samma text. Exempel på detta kan anföras ur *Mechtilds uppenbarelser* som översattes från latin till svenska av Jöns Budde år 1469. I exempel 12 får ordet `cantilena` 'visa' en svensk pluraländelse. En dryg halv sida senare i editionen har ordet `cantilena` däremot en latinsk ackusativändelse som framgår av exempel 13.

12. hwilka brudhahus wisor oc **cantilenor** min öron hördo (Geete 1899, 238).
13. siongandis j thy kärlexfullo brudhahuseno siw sötasta **cantilenas** (Geete 1899, 239).

En tänkbar förklaring till att `cantilena` får en svensk ändelse i exempel 12 är att ordet där bildar ett ordpar med ordet `visa` och båda orden i ordparet får samma ändelse: `wis`**`or`**` oc cantilen`**`or`**. Böjningen av ordet `cantilena` har i ordparet anpassats till det andra ordets böjning antingen medvetet eller omedvetet. Båda orden i ordparet har ungefär samma betydelse, vilket betyder att det andra ordet semantiskt sett är överflödigt. I exempel 13 står ordet `cantilena` emellertid mer självständigt och får en latinsk ändelse. Beläggen tyder på att variationen inte är godtycklig. Fortelius (1969, 88–89, 113) som diskuterar liknande tautologiska ordpar i texten *Historia Trojana*, vilka består av ett latinskt ord och dess inhemska synonym, påpekar att de är motiverade av att översättaren är starkt påverkad av sin latinska förlaga, vill briljera med främmande ord och visa sin lärdom eller ger en interpretatorisk översättning. Vissa ord var svåra att återge med ett enda svenskt ord och översättarna kunde också skapa en autentisk stämning genom att ta med det främmande ordet i ordparet. Buddes syfte var också att undervisa i synnerhet nunnor och att lära ut både sakinnehållet och latin (Kauko 2015, 191, 231). Det är möjligen ingen slump att ordet `cantilena` först förekommer i ett ordpar och senare ensamt utan ett svenskt förklarande tillägg. I exempel 12 introducerar Budde det främmande ordet för läsaren genom att förse det med en inhemsk motsvarighet. I exempel 13 är det främmande ordet redan bekantare och förekommer därför ensamt. Dessutom får ordet `cantilena` en svensk pluraländelse i exempel 12 men en latinsk ackusativändelse i exempel 13. När läsaren blivit van vid det nya ordet, används det utan den svenska synonymen med en latinsk ackusativändelse.

Om Buddes syfte var att undervisa även i latin, kan detta vara hans sätt att vänja läsaren vid det främmande ordet. Sålunda är både ordparet och morfologin delar av Buddes pedagogiska metod (jfr Hirvonen 1987, 141, 143). Som framgår av Söderwalls ordbok (1884–1918, s.v. `kanterlena, kanterlene`), dess supplement (1925–1973, s.v. `kanterlena, kanterlene`) och Noreens (1944, 29) undersökning om Buddes ordförråd, finns det många belägg på ordet `cantilena` i flera av

Buddes skrifter, men bara några få i andra fornsvenska skrifter som för övrigt är yngre än Buddes texter. Eftersom *Mechtilds uppenbarelser* torde vara den äldsta av Buddes översättningar (Lamberg 2007, 377–378), är det inte långsökt att tänka sig att Budde i denna text ville presentera `cantilena` som ett nytt ord för sina tilltänkta läsare.

Enligt Noreen (1944, 29) beror den latinska formen `cantilenas` i exempel 13 visserligen på att avskrivaren ändrat Buddes formulering, men jag finner det sannolikt att den latinska formen också på detta ställe härstammar från Budde själv, eftersom Buddes texter i allmänhet vimlar av latinska ändelser, ord och citat. Hypotesen att en avskrivare har ingripit just på detta ställe är problematisk, eftersom det återstår bl.a. att förklara, varför hen i så fall inte gjorde en likadan ändring också i exempel 12, där ordet förekommer i formen `cantilenor`. Den bevarade handskriften av *Mechtilds uppenbarelser* har därtill tillkommit strax efter Buddes översättning på 1470-talet och är en avskrift av Buddes autograf från år 1469 och har sålunda inte tillkommit via ett mellanled (Laurén 1972, 21, 25–26), vilket betyder att den bevarade texten ligger nära Buddes ursprungliga formuleringar. Om formen `cantilenas`, som föreligger i den bevarade handskriften, härstammar från avskrivaren eller Budde har inte heller någon betydelse ur läsarens synvinkel, eftersom ordet `cantilena` i vilket fall som helst först presenteras för läsaren som en del av ett ordpar med en svensk synonym och en svensk ändelse. När läsaren blivit van vid det nya ordet, används det utan den svenska synonymen med en latinsk ackusativändelse.

Ordet `cantilena` var emellertid ett relativt lättbegripligt ord i nordiska förhållanden och fick kanske därför lättare svenska ändelser genast när ordet hade inlånats. Däremot får ordet `scorpio` 'skorpion' regelbundet latinska ändelser i medeltida svenska texter. Som framgår av exemplen nedan har det av förståeliga skäl varit något oklart vad ordet `scorpio` betyder. Ordet har nämligen försetts med förklaringar som innehåller missförstånd. Å andra sidan förklaras ordet `scorpio` i alla följande belägg konsekvent på ungefär samma sätt. I exempel 14 som är ur första boken av *Birgittas uppenbarelser* står ordet `scorpio` i nominativ singularis. Något senare i samma text får ordet `scorpio` en latinsk ablativändelse som framgår av exempel 15.

14. hans hiærta ær fult mædh værsta etirorm som callas **scorpio** (Andersson 2014, 103).
15. vm nakar vardhir stungin aff thøm ormenom **scorpione** (Andersson 2014, 109).

Prepositionen `aff` styr dativ i fornsvenskan men agens uttrycks med `a` eller `ab` + ablativ i latinet. Det är därför förklarligt att latinska ablativer används i svenska texter trots att fornsvenskan saknade ablativ. Latinska ablativer är dessutom ibland identiska med dativer. Ordet `scorpio` heter emellertid `scorpioni` i dativ och formen `scorpione` kan alltså inte tolkas som något annat än ablativ.
I *Apokalypsen*, som Jöns Budde översatte till svenska med *Versio Vulgata* som förlaga, förekommer ordet `scorpio` i nominativ pluralis:

16. oc the haffdo stiärta swa som **scorpiones** (Klemming 1853, 346–347).
17. oc them war giffwen makt, tolken makt som **scorpiones** haffwa, thz äru etherorma (Klemming 1853, 346).

Orden `thz äru etherorma` i exempel 17 är ett förklarande tillägg som saknas i den latinska Bibeltexten (*Nouum Testamentum Latine*, Apocalypsis 9: 3) och den grekiska grundtexten (*Novum Testamentum Graece*, Apokalypsis 9: 3). Det är oklart om Budde gjort tillägget själv eller om hans förlaga var en med förklaringar försedd version av texten. Förklaringen är i vilket fall som helst identisk med motsvarande förklaringar i *Birgittas uppenbarelser*, vilket gör det mindre sannolikt att Budde gjort tillägget självständigt. Det är sannolikt att han utnyttjade andra birgittinska texter som hjälpmedel eller att tillägget ingick i hans latinska förlaga. Något förklarande tillägg finns inte på det här stället i *Gustav Vasas Bibel* från reformationstiden som framgår av exempel 18. *Gustav Vasas Bibel* innehåller den heliga skriften som sådan medan den medeltida versionen är tolkad och förklarad. Den medeltida översättningen förklarar hur *Vulgata* skall förstås och det finns mindre utrymme för läsarens egna tolkningar. Också de latinska böjningsändelserna förstärker anknytningen till *Vulgata*.

18. Och vthu röken komo gräszhoppor på iordena, Och them wardt giffuin macht, såsom **Scorpioner** på iordenne macht haffua (GVB, Apokalypsen 9: 3).

Som framgår av exempel 18 får ordet skorpion en svensk pluraländelse i *Gustav Vasas Bibel* (Apokalypsen 9: 3; Apokalypsen 9: 10), vilket är ett exempel på diskontinuitet mellan den yngre fornsvenska och den äldre nysvenska texten. Jöns Budde använder sig en gång av formen scorpion i nominativ (Klemming 1853, 346). På detta ställe har även *Gustav Vasas Bibel* formen Scorpion (Apokalypsen 9: 5). Jag återkommer till *Gustav Vasas Bibel* i avsnitt 3. Ett ytterligare belägg på lånord som får latinska ändelser utgörs av exempel 19.

19. konungin bödh vpsäthia **disputacionem** til annan daghin (ack. sg; *Cod. Holm. A49*, 151v.; Klemming 1887–1889, 70).

Disputatio 'meningsbyte, ordbyte, diskussion, utredning' som åsyftas i passusen äger rum mellan hedniska visa män och kristna. Syftet är att utreda vilkendera gruppen har rätt eller är klokare. I den här kontexten är disputatio sålunda en term med en speciell betydelse, vilket kan ha gjort det svårt att återge den exakta betydelsen med något annat svenskt ord. Lånordet disputatio var emellertid oetablerat och relativt obekant, vilket kan vara orsaken till att den svenska översättaren låtit ordet stå i samma form det hade i förlagan. Ett liknande fall visas i exemplen 20 och 21.

20. Han hafdhe xij enkannelica **discipulos** (ack. pl; *Cod. Holm. A49*, 151r; Klemming 1887–1889, 69).
21. hiälp tinom **discipulo** (dat. sg, *Cod. Holm. A49*, 195r.; Klemming 1887–1889, 188).

De som åsyftas i exempel 20 är Jesu lärjungar och ordet discipulus 'discipel, lärjunge, lärling, elev' har därför en speciell betydelse. I exempel 21 står ordet discipulus i dativ i samband med ett verb som styr dativ. Av supplementet till Söderwalls ordbok (Söderwall 1925–1973, s.v. discipel) framgår att ordet discipel också förekom i fornsvenskan med svenska ändelser: discippler.

Böjningen av lånord är sålunda mindre konsekvent än böjningen av personnamn. Variationen är emellertid inte godtycklig. Som Norde (1997, 44) påpekar får t.ex. ordet abbatissa latinska ändelser när det förekommer i obestämd form men svenska ändelser i bestämd form. Också i mitt material finns belägg på ord som får inhemska ändelser i bestämd form men latinska i obestämd form. Detta sammanhänger med att latinet överhuvudtaget saknar både bestämda och obestämda artiklar och distinktionen mellan bestämda och obestämda former är främmande för den latinska grammatiken. Exempelvis i Jöns Buddes översättning av *Apokalypsen* får ordet tempel latinska ändelser i obestämd form, som framgår av exempel 22, medan svenska ändelser är belagda i bestämd form. I exempel 23 förekommer en latinsk och en svensk ändelse till och med i samma mening.

22. j hans **templo** (ablativ, Klemming 1853, 350).
23. oc gudz **templum** vart vpfylt mz røke aff gudz walde oc aff hans dygdh oc enghin gath in gangit j **tämplit** (Klemming 1853, 356).

Också i *Jöns Buddes bok* finns liknande belägg:

24. J trøm daghum skoopp han iiij **elementa** (ack. pl.) som ær elden vædhret vathnet ok jordhena Ok j androm trøm daghum skop han all the tingh som æru nidher eller vndher thennæ **elementen** (Hultman 1895, 4).
25. j thy høgxtæ **elemento** (abl. sg; Hultman 1895, 4).
26. Aff thet yterstæ ok nidherstæ **elementet** (Hultman 1895, 4).

Formuleringen i exempel 26 motsvaras i Buddes latinska förlaga av de ultimo **elemento** (Migne 1895, 1113), där elemento står i ablativ som i exempel 25, men Budde har valt att använda den svenska bestämda formen elementet i stället.

Ett kriterium vid gränsdragningen mellan kodväxling och lån är om ordet följer det långivande eller det låntagande språkets morfologiska struktur (t.ex. Saari 1989, 197). Åtminstone i samband med medeltida texter är detta enkla kriterium emellertid problematiskt. Som framgått ovan, får nämligen samma ord ibland svenska, ibland latinska ändelser till och med inom samma mening. Därtill kommer

att även personnamn, som inte är bibliska eller antika, ofta får latinska ändelser, vilket jag återkommer till nedan. I Jöns Buddes skrifter är latinska former vanliga också i substantiv med lärd eller främmande betydelse som framgår av exemplen 27–29.

27. Gudh han giorde tw ædlæstæ **creaturas** (ack. pl; Hultman 1895, 5).
28. om Christus hafde taghit pa sik englanna **naturam** (ack. sg; Hultman 1895, 7).
29. Huat **formam** eller varilse hafua englane (ack. sg; Hultman 1895, 9).

Orden `creaturas`, `naturam` och `formam` har Budde tagit direkt från den latinska förlagan där de står i samma form som i Buddes version (Migne 1895, 1113–1116). Buddes text är en teologisk text och orden är filosofiska eller teologiska begrepp som Budde lämnar oöversatta, möjligen därför att deras exakta innehåll var svårt att återge på svenska, men även därför att hans avsikt var att lära ut både sakinnehållet i texten och den latinska terminologin. Som framgår av Söderwalls ordbok (1884–1918, s.v. `forma`, s.v. `kreatur`, s.v. `natur`), fick alla tre ord även inhemska ändelser i fornsvenskan. Det är sålunda rimligt att betrakta också dem som lånord i fornsvenskan även om de ibland följer latinsk morfologi. I den lärda kontexten gav de latinska formerna texten auktoritet och det latinfärgade språkbruket var ett uttryck för en lärd identitet. Latinska former var också genrebetingade och gav texten autenticitet. Speciella betydelser sammanhänger med att kontexten är på ett eller annat sätt kulturspecifik, vilket är en faktor som kan utlösa kodväxling (t.ex. Kolu 2017, 134, 149).

Som Fortelius (1969, 60) påpekar förekommer latinska ändelser i ord som är benämningar på t.ex. mineraler, material, djur och träd (`ebenholts`, `smaragd`, `tiger` osv.) som är ovanliga eller främmande i nordiska förhållanden. Bruket av latinsk morfologi hänger sålunda ofta ihop med exotiska referenter. Exemplen ovan visar emellertid också att bruket av latinska kasusändelser inte är inskränkt till nyligen inlånade eller relativt obekanta ord utan även etablerade och frekvent förekommande lånord får latinska ändelser.

Sammanfattningsvis kan sägas att latinska ändelser förekommer i medeltida svenska texter i synnerhet i personnamn men också i folkslagsnamn och lånord med en speciell betydelse som var svår att återge med andra ord. De ord som fick latinska ändelser tillhör olika deklinationer (t.ex. `Pharao` tillhör tredje, `natura` första och `discipulus` andra deklinationen) och alla kasus är belagda. Kasusvalen är syntaktiskt betingade. Kasus och deklination är faktorer som senare fick en större betydelse och jag återkommer till dem nedan. I många fall lät medeltida svenska översättare orden stå i samma form som i förlagan och tog intryck av sina förlagor. De var emellertid också kreativa i vissa detaljer och det finns exempel på att svenska översättare bildat latinska former som saknar direkta motsvarigheter i förlagan. De latinska formerna var genrebetingade och ett sätt att visa lärdom, att undervisa och att skapa en autentisk stämning.

Jag övergår nu till reformationstiden men återkommer till medeltida texter senare, eftersom jag jämför dem med nyare texter nedan.

3. Reformationstiden

Från reformationstiden har jag excerperat 1541 års svenska kyrkohandbok och tre stickprov ur *Gustav Vasas Bibel* som utkom samma år. Stickproven utgörs av evangelierna enligt Markus och Johannes samt *Apokalypsen*. 1541 års upplaga av kyrkohandboken brukar tillskrivas Georg Norman i stället för Olaus Petri som gav ut de tidigare upplagorna (Collijn 1927–1931, 106). Den skiljer sig från de tidigare upplagorna på flera punkter, bl. a. har förordet utelämnats och litanian lagts till (Collijn 1927–1931, 104–106). 1541 års kyrkohandbok har emellertid inte varit föremål för lingvistiska undersökningar och få exemplar av originalupplagan finns bevarade. Jag har använt exemplaret som bevaras på Uppsala universitetsbibliotek. Exemplaret är i gott skick, alla blad är bevarade och oskadade. Boken saknar sidnumrering och jag hänvisar därför till bladens *recto*- och *verso*-sidor.

I kyrkohandboken förekommer latinska ändelser i olika kasus, närmast i namn, som i exemplen 30–33. Även andra ord än namn får ibland latinska ändelser som i exempel 34, men detta är sällsynt.

30. **Satanam** (1541, 26v., ackusativ).
31. i **Jesu** nampn (1541, 3r., genitiv).

32. Pijnter vnder **Pontio Pilato** (1541, 14v., ablativ).
33. O Herre **Jesu Christe** (1541, 15v., vokativ).
34. Ther effter siunger Presten **Prefationem** (1541, 8v., ackusativ).

Kyrkohandboken användes av latinkunniga präster och följer på denna punkt det religiösa språkets etablerade tradition med rötter från medeltiden. Även om reformatorerna också var förnyare, lösgjorde de sig inte plötsligt från det hävdvunna. Genrebundna traditioner och förebilder på främmande språk är faktorer som länge gynnade bruket av latinska ändelser. En intressant jämförelsepunkt är härvidlag den finländska handskriften *Codex Westh* som åtminstone huvudsakligen är från tiden mellan 1545 och 1549 (Häkkinen 2012, 9). Den innehåller några av de äldsta bevarade längre texterna på finska, bl.a. just en kyrkohandbok som är en översättning från svenskan. Den handskrivna finska versionen av kyrkohandboken i *Codex Westh* är något äldre än den första finska tryckta kyrkohandboken som översattes av Mikael Agricola och blev färdig 1549 (Häkkinen 2016, 139). I många fall bevarar även den finska texten i *Codex Westh* latinska ändelser, t.ex. lyder passusen i exempel 34 på finska `Sijtten Weisau pappi` **`Prefationem`** (Häkkinen 2012, 77). Något tidigare i texten förekommer namnet `Tobias` i den latinska ackusativformen `Tobiam` både i *Codex Westh* (Häkkinen 2012, 76) och i 1541 års svenska kyrkohandbok (1541, 8r.). Även namnet `Jesus Kristus` får i regel latinska ändelser i den svenska texten vilket framgår av exempel 35.

35. Genom tin enfödda Son **Jesum Christum** (1541, 2v., ackusativ).

Formuleringen i exempel 35 motsvaras av den finska textens `cautta sinun ainoan poicas` **`Jesusen Christusen`** (Häkkinen 2012, 76) där `Jesus Kristus` får finska ändelser. I den svenska texten verkar latinska kasusändelser alltså förekomma också på ställen där den finska versionen från samma tid saknar dem. Skillnaden mellan den svenska och den finska versionen är intressant, eftersom `Jesus Kristus` är ett centralt och frekvent förekommande namn. En förklaring är att den finska prepositionen (och postpositionen) `kautta` 'genom' styr genitiv och den latinska ackusativen därför inte skulle ha passat in i den finska konstruktionen. Den finske översättaren valde sannolikt inte heller att använda latinska genitiver, eftersom orden i förlagan stod i ackusativ. Det skulle emellertid också ha varit ett tänkbart alternativ att ersätta de latinska ackusativerna med latinska genitiver, eftersom det finns t.ex. belägg på att latinska ablativer av syntaktiska orsaker ersatts med latinska ackusativer i *Historia Trojana* (Fortelius 1969, 28). En förklaring till skillnaden mellan den svenska och den finska texten är också att den skrivna finskan inte hade någon äldre etablerad tradition utan skriftspråket höll på att skapas och skribenterna inte kunde bygga på äldre inhemska förebilder. Därför hade den finske översättaren relativt fria händer, även om det också är uppenbart att hen i regel följde sina svenska förebilder troget. Skillnaden mellan den svenska och den finska texten beror sålunda delvis på att det för svenskans del finns kontinuitet från medeltiden till reformationstiden. Den lutherska reformationen innebar i allmänhet både kontinuitet och diskontinuitet (t.ex. Schmidt 2000, 113; Heinonen, Lahtinen & Räsänen 2016, 9–10). Vad gäller det finska skriftspråket, fick man alltså börja nästan från noll och någon betydande kontinuitet fanns därför inte, även om åtminstone *Fader vår* fanns på finska i en skriftlig form redan tidigare (t.ex. Häkkinen & Keinästö 2009, 4). Skillnaden mellan den svenska och den finska versionen av kyrkohandboken talar för att medeltida föregångare för svenskans del spelat en viss roll under reformationstiden. Mellan det medeltida religiösa språket och reformationstidens svenska Bibelspråk har äldre forskare hittat både kontinuitet (t.ex. Lindqvist 1928) och diskontinuitet (t.ex. Ståhle 1970, 3–4). Också i *Gustav Vasas Bibel* får åtminstone namn ofta latinska ändelser som i exemplen 36–38.

36. bundo **Jesum** (ack.) och leedde honom bortt, och antwardadhe honom **Pilato** (dat.) (Mark. 15: 1).
37. Ah, hwadh haffue wij medh tigh bestella **Jesu Nazarene**? (vokativ) (Mark. 1: 24).
38. och folgde **Jesum** j wäghen (ack.) (Mark. 10: 52).
39. Fölgh **migh**. Och han stoodh vp, och folgde **honom** (Mark. 2: 14).

Det är i regel lätt att förklara varför man valt att använda dativ eller ackusativ, eftersom bruket oftast är betingat av syntaxen. Några enstaka fall är emellertid mer komplicerade som i exempel 38. Verbet `följa` styr nämligen i regel dativ, men `Jesum` står i ackusativ i exempel 38. I den latinska Bibeltexten

lyder stället: et sequebatur **eum** in uia (*Nouum Testamentum Latine*, Mark. 10: 52). Kasusvalet kan sålunda ha skett med latinet som utgångspunkt, även om det svenska verbet egentligen kräver en annan form och även om den latinska texten har ett personpronomen i stället för namnet Jesus. Å andra sidan förekommer verbet följa också i *Gustav Vasas Bibel* ofta i samband med personpronomina som inte har skilda ackusativ- och dativformer som framgår av exempel 39. Det framgår av Söderwalls ordbok (Söderwall 1884–1918, s.v. fylghia) att verbet följa i regel styr dativ i fornsvenskan men det kan ibland styra även ackusativ, som under yngre fornsvensk och äldre nysvensk tid i allmänhet började dominera över dativen. Därför är det inte självklart att valet av formen Jesum i exempel 38 är betingat av formen i den latinska Bibeltexten. Latinska och svenska ändelser förekommer också vid sidan av varandra i *Gustav Vasas Bibel*:

40. Och **Jacobum Zebedei** son, och **Johannem Jakobs** brodher (Mark. 3: 17).

I exempel 40 är Jacobum och Johannem latinska ackusativformer och Zebedei en latinsk genitivform. Jakobs är emellertid en svensk genitivform vilket är något förvånande, eftersom den latinska formen Jacobi skulle ha varit att vänta. Någon sträng konsekvens verkar man alltså inte ha strävat efter. Även lånord får latinska ändelser i 1541 års Bibeltext, men det finns bara få belägg.

41. Thetta är begynnelsen aff Jesu Christi Gudz Sons **Euangelio** (Mark. 1: 1).
42. Bätren idher, och tror **Euangelio** (Mark. 1: 15).

Samma form som i exempel 42 förekommer i den latinska bibeltexten: et credite **euangelio** (*Nouum Testamentum Latine*, Mark. 1: 15). Det latinska verbet credo 'tro' styr dativ och formen är dativ singularis, även om den i detta fall är identisk med ablativformen. Ordet evangelium är ett undantag, eftersom belägg på andra lånord med latinska ändelser inte förekommer i de stickprov jag excerperat.

En möjlighet för jämförelser utgörs av *Apokalypsen* som också finns bevarad i Jöns Buddes översättning från tiden före 1484 (Noreen 1944, 11). Jag har jämfört Buddes version med texten i *Gustav Vasas Bibel* och latinska kasusändelser är vanligare i Buddes översättning. Ett exempel utgörs av vers 11: 19 i *Apokalypsen*. Exempel 43 utgörs av Buddes formulering medan exempel 44 visar samma vers i *Gustav Vasas Bibel*.

43. Oc gudz mønstir wart vplätit j hymmerike oc j hans **templo** syntis hans archa **testamenti** (Klemming 1853, 350–351).
44. Och Gudz Tempel wardt vplåtet j himmelen, och hans **Testamentz** Arck wardt seedd j hans **Tempel** (GVB, Apokalypsen 11: 19).

Budde använder sig alltså av den latinska ablativformen templo och genitivformen testamenti som båda ersatts med svenska former i 1541 års version. Ordet profet förekommer i Buddes text i den latinska formen prophetis som är dativ pluralis (Klemming 1853, 350), medan *Gustav Vasas Bibel* har den svenska formen Propheter på motsvarande ställe (Apokalypsen 11: 18). Den latinska Bibel-texten har samma form som Budde. Skillnaden mellan Budde och reformationsbibeln beror delvis på olika ordval. Budde använder sig exempelvis ofta av formen seniores (t.ex. Klemming 1853, 350, 363) som i *Gustav Vasas Bibel* återges med ordet Äldste (t.ex. Apokalypsen 11: 16; Apokalypsen 19: 4). Det finns emellertid också belägg på liknande skillnader som inte beror på ordvalet, som framgår av exemplen 45–46.

45. oc frestade them som sighia sik vara **apostolos** (Klemming 1853, 335).
46. och haffuer försökt them som säya at the äro **Apostlar** (GVB, Apokalypsen 2: 2).

I Buddes version i exempel 45 står apostolos i ackusativ pluralis, eftersom ordet ingår i konstruktionen *accusativus cum infinitivo*. I *Gustav Vasas Bibel* har översättaren emellertid valt att använda sig av en annan grammatisk konstruktion, där en ackusativform överhuvudtaget inte skulle ha

passat in. Liknande exempel utgörs av ordet `skorpion`, som diskuterats ovan, och av orden `Cristal` (Apokalypsen 4: 6) och `Leyon` (Apokalypsen 4: 7) som inte får latinska ändelser i *Gustav Vasas Bibel*. Buddes formuleringar framgår av exemplen 47 och 48.

47. eeth haff aff glas likt **cristallo** (Klemming 1853, 340).
48. oc første dyuret var likt **leone** oc thz andra likt kalffwe (Klemming 1853, 340).

Den latinska Bibeltexten har dativformer: `simile` **`crystallo`** och `simile` **`leoni`** (Apokalypsen 4: 6–7). Det latinska adjektivet `similis` (i neutrum `simile`) styr nämligen dativ. Ablativformen `leone` som Budde använder sig av är förvånande men kan bero på att den inhemska dativformen `kallfwe` förekommer i samma mening. Det är också möjligt att tolka `leone` som en inhemsk dativform i stället för en latinsk ablativform, eftersom ordet får inhemska ändelser på andra ställen som framgår av exemplen 49 och 50.

49. swa som **leonith** rywther (Klemming 1853, 348).
50. swa som **leeons** mwn (Klemming 1853, 352).

Exemplen ovan visar att det finns diskontinuitet mellan 1400-talstexten och 1541 års text och att latinberoendet minskade på grund av den lutherska reformationen. Observera att diskontinuiteten inte gäller böjningen av personnamn som i regel får latinska ändelser också i *Gustav Vasas Bibel*:

51. **Jesu Christi** uppenbarelse (genitiv, Apokalypsen 1: 1).
52. witnesbyrd om **Jesum Christum** (ackusativ, Apokalypsen 1: 2).
53. aff **Jesu Christo** (ablativ, Apokalypsen 1: 5).

Vanan att använda latinska ändelser var starkast i samband med personnamn också under medeltiden och det är logiskt att det finns kontinuitet just på den punkten. Vad gäller namn på folkslag, finns det emellertid skillnader mellan Buddes text och 1541 års text, vilket framgår av exemplen 54–55.

54. aff them som sighia sik wara **iwdeos** (Klemming 1853, 335).
55. aff them som sigh säya wara **Judar** (GVB, Apokalypsen 2: 9).

Båda versionerna har konstruktionen *accusativus cum infinitivo* men bara Buddes version har en latinsk ackusativform. Som framgått ovan är latinska ändelser i samband med lånord emellertid inte heller helt obelagda i *Gustav Vasas Bibel*, men de är inskränkta till få speciella fall. Tendensen mot ett mer begränsat bruk av latinska ändelser är synlig också senare som jag kommer att visa nedan. Den största skillnaden mellan Buddes översättning och 1541 års Bibeltext gäller emellertid inte bruket av latinska kasusändelser. Buddes text innehåller nämligen även längre citat på latin samt förklarande tillägg, som saknas i själva Bibeltexten, och Buddes översättning är dessutom ställvis ganska fri (Kauko 2015, 200–201). Sålunda har Buddes text olika stämning och även olika funktion jämfört med 1541 års version – Buddes tolkning var närmast ett hjälpmedel vid läsningen av den latinska texten i *Versio Vulgata* (Kauko 2015, 231). Jag övergår nu till 1700-talstexter men återkommer till *Gustav Vasas Bibel* vid jämförelser av texter från olika tider.

4. 1700-talet

Jag har excerperat texter av tre författare som var aktiva i slutet av 1700-talet. Carl Gustaf Leopold (1756–1829) och Johan Gabriel Oxenstjerna (1750–1818) var från den västra riksdelen, Anders Chydenius (1729–1803) från den östra. Leopold och Oxenstjerna var ungefär jämnåriga med varandra medan Chydenius var något äldre. Jag har valt texterna så att de är från ungefär samma tid men representerar olika genrer. I materialet ingår ett teologiskt verk av Chydenius i originalupplaga från 1782 samt ett band av Leopolds samlade skrifter från 1802 och ett band av Oxenstjernas samlade skrifter från 1808. I Leopold-bandet ingår skådespel, dikter och små avhandlingar medan Oxenstjerna-bandet innehåller tal och annan sakprosa. Texterna är svenska original men starkt latininfluerade.

I slutet av 1700-talet var den akademiska världen genomsyrad av latinet. Det var centralt i alla studier att lära sig klassiskt latin flytande och även språket i prästernas predikningar påverkades av den latinska retoriken (Kinnari 2015, 270, 275). Dissertationer och akademiska tal var i regel på latin ända fram till mitten av 1800-talet, men latinets betydelse minskade snabbt på 1850-talet (Laine & Laine 1997, 19; Karlsson 1998, 33; Johansson 2016, 129; Engman 2016, 92). Också i skolor hade latinet en viktig roll som läroämne och dessutom fick man inhämta sig kunskaper i andra läroämnen delvis på latin (Vasenius 1912, 309–311; Rossi 2012, 2). Lärda författare som skrev till en lärd publik tog således intryck av latinet både medvetet och omedvetet.

Hos Anders Chydenius förekommer latinska kasusändelser i olika kasus:

56. af den Heliga Apostelen **Paulo** (Chydenius 1782, 25, ablativ).
57. **Uriae** hustru (Chydenius 1782, 27, genitiv).
58. genom Propheten **Jeremiam** (Chydenius 1782, 28, ackusativ).
59. **Lutheri** ord (Chydenius 1782, 236, genitiv).

Även grekiska ändelser förekommer hos Chydenius som framgår av exempel 60. Samma form i samband med samma preposition förekommer i *Gustav Vasas Bibel* som framgår av exempel 61. Den latinska Bibeltexten har samma grekiska form på motsvarande ställe (*Nouum Testamentum Latine*, Joh. 1: 17). I latinet heter namnet `Moses` antingen `Mosen` eller `Mosea` i ackusativ (t.ex. Georges 1879–1880, s.v. `Moses`). Formerna är grekiska och namnet får aldrig en latinsk ackusativändelse.

60. genom **Mosen** (Chydenius 1782, 109, ackusativ).
61. Ty genom **Mosen** äro Laghen giffuin (GVB, Joh. 1: 17).

Hos Oxenstjerna och Leopold är latinska ändelser vanliga men av de oblika formerna bara genitiv:

62. **Virgilii** graf (Oxenstjerna 1808, 77).
63. **Plinii** berättelse (Leopold 1802, 354).

Som framgår av exemplen 56–58 och 62–63 är det vanligast att antika och bibliska namn får latinska ändelser. T.ex. uttrycket `Plinii berättelse` i exempel 63 är entydigare än uttrycket `Plinius berättelse` där genitivformen är identisk med nominativformen, vilket gör bruket av den latinska ändelsen motiverat. Som framgår av exempel 59 kan även andra namn få latinsk böjning enligt konventionen i latinska texter från samma tid.

Konventionellt i latinska texter var nämligen att frekvent förekommande namn som var oproblematiska att förse med latinska ändelser i regel fick latinska kasusändelser, medan namn som inte utan större våld kunde förses med latinska ändelser eller anpassas till den latinska andra deklinationen i regel inte böjdes alls. Jag har för jämförelsens skull excerperat ett akademiskt tal som Carl Fredrik Mennander (1712–1786) höll på latin i Åbo den 12 mars 1740 (utgivet i Melander 1938, 55–69). Redan rubriken innehåller belägg på böjningen av namn som framgår av exempel 64. Jag har genomgående bevarat originalets bruk av stora bokstäver som förekommer närmast i namn.

64. ORATIO habita […] a **Carolo Frederico Mennander** 'tal hållet av Carl Fredrik Mennander' (Melander 1938, 55).

Namnen `Carl` och `Fredrik` står i ablativ och böjs enligt andra deklinationen medan släktnamnet `Mennander` är oböjt. Namn som enkelt kan böjas enligt andra deklinationen verkar i regel få latinska ändelser, t.ex. `Carl` heter `Carolus` i nominativ, `Caroli` i genitiv. Det ovan anförda exemplet `Lutheri` följer samma regel. Nominativformen är alltså `Lutherus` (t.ex. Chydenius 1782, 22). Namn som inte passar in i detta mönster är däremot ofta oböjda som framgår av exemplen 65–66.

65. ARVIDO HORN (Melander 1938, 58; ablativ).
66. OLAVVM CEDERSTRÖM (Melander 1938, 58; ackusativ).
67. Urbanum Hiernium (Melander 1938, 60, ackusativ).
68. Elias et Henricus Brennerii (Melander 1938, 60; nominativ).

En tydlig tendens är att bara förnamnen böjs medan släktnamnen är oböjliga som i exemplen 65–66, men det finns belägg på att även släktnamn böjs som i exemplen 67–68. Av exemplen framgår att namn som oproblematiskt kan böjas enligt andra deklinationen (t.ex. Urban Hiärne = Urbanus Hiernius; Henrik Brenner = Henricus Brennerius) böjs i olika kasus i synnerhet om namnen är i allmänt bruk i latinska texter, medan namn (t.ex. Horn, Cederström), som borde böjas enligt tredje deklinationen, inte böjs alls, särskilt om namnen sällan förekom i latinska texter.

Som Fortelius (1969, 24) påpekar är sambandet mellan bruket av latinska kasusändelser och den deklination det böjda ordet tillhör välbelagt också i texten *Historia Trojana* från år 1529. I *Historia Trojana* får person- och ortnamn i regel latinska ändelser som emellertid ibland ersätts med svenska ändelser. Belägg på svensk böjning finns oftast i namn som böjs enligt den latinska tredje deklinationen, men relativt sällan i namn som tillhör första deklinationen och nästan aldrig i namn som böjs enligt andra deklinationen (Fortelius 1969, 44, 56). Av Fortelius' undersökning framgår att latinska kasusformer ibland bildas aktivt av den svenske översättaren. Exempelvis genitiver på -i (andra deklinationen) och på -is (tredje deklinationen) förekommer nämligen på ställen, där de av syntaktiska skäl saknar en direkt motsvarighet i textens latinska förlaga (Fortelius 1969, 25, 36–37). Alla kasus är inte heller lika frekventa, eftersom det finns färre belägg på dativ och ablativ än på genitiv och ackusativ också i andra deklinationen (Fortelius 1969, 25, 28). Mot denna bakgrund är det förklarligt att just genitiver av namn som böjs enligt andra deklinationen (t.ex. Pauli brev) har använts längst i svenskan. Som framgått ovan finns det också exempel på latinska texter, där för latinet främmande namn antingen böjs enligt andra deklinationen eller är oböjda. Detta tyder på att skiljaktigheterna mellan de olika deklinationerna delvis har sin förklaring i latinet självt.

Som framgått av de latinska exemplen ovan är det vanligt i latinska texter att förnamnet får latinska ändelser medan släktnamnet är oböjt. I svenska texter finns belägg på att ett förnamn får latinska ändelser men är försedd med en bestämning som får svenska ändelser:

69. efter **Apostelens Pauli** förmaning (Chydenius 1782, 123).
70. **Judæ Iscariots** trettio silfpenningar (Chydenius 1782, 137).

Judas Iskariot heter alltså Judæ Iscariots i genitiv i Chydenius' text. Förklaringen till att Iskariot får en svensk genitivändelse är att namnet inte brukar böjas i den latinska Bibel-texten (*Nouum Testamentum Latine*). I nominativ heter Judas Iskariot antingen Iudas Scarioth (Matt. 26: 14) eller Iudas Scariotis (Mark. 14: 10) i det latinska Nya Testamentet. I oblika kasus har namnet Iskariot samma form som i nominativ, t.ex. Iudam Scarioth (ackusativ, Mark. 3: 19), Iudae Simonis Scariotis (genitiv, Joh. 13: 26, 'åt Judas, Simon Iskariots son'). I det sist nämnda exemplet står Iudae i dativ medan Simonis Scariotis står i genitiv. Iskariot var nämligen också faderns tillnamn (t.ex. Gyllenberg 1939, 124). Av exemplen framgår att Iskariot alltid är oböjt i den latinska Bibeln men förekommer i två varianter Scarioth och Scariotis. Också i den grekiska grundtexten (*Novum Testamentum Graece*) förekommer två varianter 'Ισκαριώτης (Matt. 26: 14) och 'Ισκαριώθ (Mark 14: 10). Det är förvånande att den form som latinet har i Matt. 26: 14 är ungefär identisk med den form grekiskan har i Mark. 14: 10 medan latinets Scariotis i Mark. 14: 10 är nästan identisk med grekiskans 'Ισκαριώτης i Matt. 26: 14. Formerna har på sätt och vis bytt plats med varandra om vi jämför den latinska texten med den grekiska. I den grekiska texten är Iskariot inte alltid oböjt, t.ex. 'Ισκαριώτου (Joh. 13: 26). Namnet är av hebreiskt ursprung (Gyllenberg 1939, 124), vilket förklarar varför dess böjning är speciell i de klassiska språken. Eftersom "vanliga" latinska ändelser inte kommer i fråga, använder Chydenius sig av svenska ändelser. I *Gustav Vasas Bibel* är Iskariot oböjt som framgår av exemplen 71–72.

71. gaff han thet Jude (dativ singularis) Simons Jscarioth (genitiv singularis) (Joh. 13: 26).
72. Judam Jscarioth (ackusativ singularis) (Mark. 3: 19).

Jude står alltså i dativ i exempel 71 och Judam i ackusativ i exempel 72 medan Iskariot i båda fallen har samma form som i nominativ som lyder Judas Jscarioth (Mark. 14: 10).

Även lånord kan på 1700-talet ibland ha latinska ändelser som framgår av exempel 73, men det är inte vanligt. I ordpar kan det ena ordet få en latinsk och det andra en svensk ändelse som i exempel 74.

73. **Gymnasii** Bibliotek (Oxenstjerna 1808, 301).
74. både **Lagsens och Evangelii** (Chydenius 1782, 380).

Ordparet i exempel 74 är också ett exempel på Chydenius' arkaiserande språkbruk, eftersom `Lagsens` har dubbel böjning med två genitiv-s som i fornsvenskan. Denna dubbla böjning kvarstod länge i Bibelspråket men var annars föråldrad senast i början av 1600-talet (Wessén 1962, 184). Det är som sagt relativt sällsynt att lånord får latinska ändelser i 1700-talstexter. Som vi sett ovan, utgjorde ordet `evangelium` emellertid ett specialfall redan under reformationstiden. Det är därför inte förvånande att just detta ord också på 1700-talet hör till de få lånorden som får latinska kasusändelser.

En viktig skillnad mellan å ena sidan Chydenius och å andra sidan Leopold och Oxenstjerna är alltså den att Chydenius använder sig av latinska ändelser i alla möjliga kasus medan det hos Oxenstjerna och Leopold bara förekommer nominativ- och genitivformer. Förklaringen är knappast den att Chydenius kom från den östra riksdelen och var något äldre än de två andra författarna utan snarare den att skillnaden är genrebetingad och beror på att Chydenius' texter är teologiska. Bruket av latinska böjningsändelser hade en stark tradition i religiösa skrifter redan under medeltiden och reformationstiden. Chydenius ansluter sig till traditionen och kasusböjningen är relativt konservativ i hans skrifter också när han använder sig av inhemska ändelser. T.ex. dativformer är tämligen vanliga hos honom som framgår av exemplen 75–77.

75. med **ordom** (Chydenius 1782, 283).
76. at tacka **HErranom** (Chydenius 1782, 419).
77. det är hans skyldighet at vara **androm** en eftersyn i goda gärningar (Chydenius 1782, 168).

Dativformer förekom i Bibel-språket men var annars föråldrade redan omkring år 1600 (Wessén 1962, 185). Av exemplen framgår att vissa prepositioner och verb styr dativ och att indirekt objekt också står i dativ. Kasusvalet är alltså i hög grad syntaktiskt betingat, vilket också beror på latinska förebilder.

Bruket av latinska kasusändelser är alltså inskränkt till genitiv hos Leopold och Oxenstjerna. De är sålunda på väg mot situationen i modern svenska där latinska ändelser också används bara i genitiv om de överhuvudtaget förekommer. Leopold och Oxenstjerna använder emellertid sig av latinska genitivändelser relativt ofta och inte bara i vissa stelnade uttryck som numera. Förklaringen är den att latinkunskaperna var både vanligare och grundligare i slutet av 1700-talet än numera. Orsaken till att man fortsatte använda just genitivformer även om andra latinska kasusformer gått ur bruk i svenska texter är att svenskan överhuvudtaget bara hade grundformen och genitivformen kvar i bruk. Bara Chydenius, som också använder sig av arkaiserande inhemska dativformer, kunde obehindrat använda sig av alla latinska kasusformer. Bruket av latinska kasusändelser är sålunda inget isolerat fenomen hos Chydenius utan en del av den allmänna stilistiska karaktären av hans texter.

5. Stelnade uttryck i modern svenska

I modern svenska förekommer latinska genitivändelser i stelnade uttryck som `Kristi himmelsfärdsdag`, `Pauli brev`, `Nationalmusei vänner` (Teleman et al. 1999, 148). Andra latinska kasus än genitiv används inte. I andra än stående uttryck är latinska ändelser inte längre övliga i genitiv heller och typen `Topelii dikter` används i regel inte. Redan i 1941 års upplaga av *Riktig svenska* konstaterar språkvårdaren Erik Wellander att man skall skriva `Augustus' regering` och `Horatius' dikter` i ställer för `Augusti regering` och `Horatii dikter`. Wellander fortsätter att de former som förekommer i stående förbindelser som `Kristi födelse` bör brukas rätt, men att missförstånd emellertid är vanliga.

Språkvården rekommenderade alltså redan 1941 att de latinska ändelserna inte gärna skall användas och konstaterade att de främmande formerna inte alltid kan bildas rätt. Numera kan relativt få aktivt bilda latinska genitivformer och det kan hända att alla inte ens uppfattar dessa former som genitiver i fall de används. Det som Wellander konstaterar om missförstånd och felbildade former stämmer idag i ännu högre grad än på 1940-talet, eftersom latinkunskaper gradvis blivit sällsyntare.

Det är värt att notera att de ord, som också under senare tider får latinska kasusändelser, i regel böjs enligt andra deklinationen, t.ex. `Kristi, Pauli, musei, Augusti, Horatii, Lutheri` (genitiver). I medeltida texter finns det däremot också belägg på ord som böjs enligt tredje deklinationen (t.ex. `scorpione`, ablativ; `Pharaonem`, ackusativ). Under medeltiden och ännu hos Chydenius påträffas belägg på ord som böjs enligt första deklinationen (t.ex. `cantilenas`, ackusativ pluralis; `Uriae`, genitiv singlaris). Bruket av latinska ändelser blir alltså mer och mer begränsat på flera olika sätt: de former man använder sig av är närmast genitiver som bildas enligt en viss deklination och de förekommer dessutom huvudsakligen i vissa stelnade uttryck. I några stelnade uttryck förekommer emellertid också genitiver av första deklinationen, t.ex. `Marie bebådelsedag`. Att just genitiver av andra deklinationen är vanliga sammanhänger med att genitivformen i t.ex. uttrycket `Augustus regering` är identisk med nominativformen. Om man emellertid använder sig av formen `Augusti regering`, kan man tydligt skilja mellan nominativ och genitiv. Den latinska ändelsen på `-i` har sålunda en förtydligande och särskiljande funktion.

6. Varför används latinska ändelser?

Bruket av latinska ändelser i svenska texter har flera funktioner som kan men inte behöver vara aktuella samtidigt. Kodväxling har sällan bara en funktion utan många faktorer är aktuella samtidigt (jfr Kolu 2017, 151). Funktionerna har delvis framkommit ovan men behandlas mer explicit här.

En enkel förklaring är latinets höga prestige: det främmande språket som sådant ger texten auktoritet (jfr Adams 2003, 369–372; Skaffari & Mäkilähde 2014, 266). Latinet har i några fall fortfarande denna funktion, t.ex. i läkarens diagnoser eller akademiska vitsord. Detsamma gäller också det juridiska språkbruket i den grad att juridikstudenter gärna använder sig av latinska fraser, eftersom de anser att dessa automatiskt hör till saken (jfr Bergström 2012, 41, 47). Latinet är alltså på många områden en historisk kvarleva som uppfattas ha ett egenvärde som sådant.

De latinska ändelserna kan ha som funktion att markera det exotiska. Den främmande böjningen kan sålunda signalera att det handlar om ett utländskt namn. Vad gäller lånord är de ofta benämningar på obekanta saker och fenomen och då kan till och med böjningen signalera det exotiska. Åtminstone Jöns Budde hade som avsikt att lära ut latinsk terminologi och han återgav därför vissa ord i samma form som förelåg i den latinska förlagan. Sålunda har latinska ord och former i Buddes texter en anknytning till texternas syfte och tjänar även pedagogiska ändamål. Samtidigt var det svårt att återge den exakta betydelsen av vissa termer på svenska, vilket också motiverade kodväxlingen till latin.

Å andra sidan kan även namn som inte är bibliska eller antika få latinska ändelser som framkommit ovan. Detta betyder att också andra motiv, t.ex. tradition och identitet, måste ligga bakom. Att traditionen spelar en stor roll ser man bl.a. däri att latinska ändelser ofta förekommer i stelnade uttryck och i texter som representerar vissa traditionella genrer, främst religiösa. Identitetsfrågorna kan vara av olika art. Namnbärarens identitet spelar en roll i många fall och de latinska ändelserna är ett sätt att visa att namnbäraren är t.ex. utlänning eller lärd. Författarens identitet och den tilltänkta läsarens identitet kan emellertid också spela in: man kan skapa en gemensam identitet t.ex. ”vi lärda” emellan eller ”vi latinkunniga” emellan. Latinet är också ett sätt att visa grupptillhörighet eller ett sätt att ta avstånd från andra, alltså att visa att man inte hör till en viss grupp (t.ex. Nesse 2009, 120–121; Rissanen 2015, 178–179; Henricson 2015, 129; Johansson 2016, 128).

I texter som är översättningar från latinet kan de latinska ändelserna delvis ha även andra förklaringar än i andra skrifter. I texter som översatts från latinet lämnar översättaren egentligen orden i fråga oöversatta eftersom de står kvar i samma form de har i förlagan. Det avgörande är emellertid varför översättaren valt att ha kvar orden i den form som föreligger i förlagan. Förklaringarna kan ofta vara desamma som redan diskuterats, alltså identitet, tradition, auktoritet och det exotiska men därtill kommer att översättaren medvetet eller omedvetet tar intryck av sin förlaga. Detta har också att göra med översättningsmetoder: översättaren kan t.ex. utgå ifrån att namn är oöversättbara och bör sålunda ha exakt samma form som i förlagan. Översättaren kan också sträva efter en större autenticitet med hjälp av latinska ord, citat och former (jfr Saari 1989, 199). Som framgått, är översättarna ibland självständiga gentemot förlagorna och bildar aktivt latinska former som saknar direkta motsvarigheter i förlagan. Svenska översättare har t.ex. ersatt förlagans pronomen med namn i översättningen för tydlighetens skull, men försett namnet med latinska ändelser för att skapa en autentisk stämning.

Under senmedeltiden höll det inhemska kasussystemet på att förenklas och var på väg att helt försvinna. Det fanns därför mycket variation och redundans också när man använde sig av de svenska ändelserna och det var därför relativt lätt att ta i bruk även främmande ändelser vid sidan av de inhemska. Det latinska inflytandet är starkt exempelvis hos Jöns Budde och det inhemska kasussystemets upplösning har å andra sidan hunnit långt i hans skrifter (jfr Hirvonen 1996, 53). Skriftspråkets normer var i allmänhet länge oetablerade, vilket möjliggjorde en större variation och gjorde det lättare för främmande element att tränga in i språket. Flerspråkighet och språkkontakter var normala vilket också ökade den språkliga toleransen.

Namn är en speciell typ av ord. De inhemska böjningsändelserna verkar ha försvunnit tidigare i namn än i vanliga substantiv (Enger 2010, 14, 17) och de latinska ändelserna är å andra sidan vanliga just i personnamn. Dessa två fakta är exempel på att namn på olika sätt utgör ett särfall. Bibliska namn är speciella eftersom de ofta är av hebreiskt ursprung och därför är oböjda eller har en ovanlig böjning också i de klassiska språken som vi sett ovan.

7. Avslutning

Jag har ovan diskuterat exempel på bruket av latinska kasusändelser i svenska texter från olika århundraden. Latinska kasusändelser är vanliga under medeltiden i alla kasus i synnerhet i namn men också i lånord. Det finns en stark tendens mot ett mer inskränkt bruk av latinsk morfologi under senare tider. Genitiven blir så småningom det enda kasus där latinska ändelser förekommer. Under senare tider är de latinska ändelser som förekommer i regel former som tillhör andra deklinationen, närmast genitiver på `-i`. Dessutom förekommer latinska genitivändelser numera endast i vissa stelnade uttryck och de brukar inte längre bildas aktivt av språkbrukarna. Förklaringen är att latinkunskaperna blivit ytligare och sällsyntare och att det latinska inflytandet på svenskan överhuvudtaget minskat. Under medeltiden berodde det starka latinberoendet också på att det inhemska skriftspråket var relativt oetablerat och varierande, vilket gjorde det lätt att tolerera främmande element i språket i synnerhet i översatta texter. Att bruket av latinska ändelser blivit mer inskränkt sammanhänger också med att det inhemska böjningssystemet samtidigt förenklats.

Som framkommit ovan är orsakerna till användningen av latinska kasusändelser många och delvis individuella och kontextbetingade. Delvis finns det också en stark kontinuitet i fråga om den latinska morfologins funktioner i svenska texter, i synnerhet auktoritet som latinet ger och genremässiga traditioner har alltid spelat en stor roll för bruket av latinska former. Som vi sett är namn ett särfall som också anknyter till identitetsfrågor. Den lutherska reformationen påverkade bruket av latinska kasusändelser, eftersom den allmänna latindominansen gradvis minskade. Namn fick visserligen ofta latinska ändelser också under reformationstiden och även senare, men i lånord blev den latinska morfologin sällsyntare än under medeltiden.

Källor och litteratur

Adams, James Noel 2003. *Bilingualism and the Latin Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Andersson, Roger 2014. *Heliga Birgittas texter på fornsvenska. Birgittas Uppenbarelser. Bok 1*. Stockholm: Sällskapet Runica et Mediævalia.

Andersson, Roger 2016. *Heliga Birgittas texter på fornsvenska. Birgittas Uppenbarelser. Bok 2*. Stockholm: Sällskapet Runica et Mediævalia.

Arvidsson, Maria 2016. *En handskrifts tillkomst- och brukshistoria. En närstudie av Cod. Holm. A49 (Nådendals klosterbok)*. København: Københavns universitet. Det Humanistiske Fakultet.

Bergström, Marina 2012. Juridikstudenters skriftliga ämnesspecifika kommunikation på två språk. I: Björklund, Siv; Lönnroth, Harry & Pilke, Nina (red.): *Svenskan i Finland 13*. Vasa: Publikationer från Vasa universitet. Rapporter 178. S. 40–50.

Biblia. Thet är All then Helgha Scrifft på Swensko 1541. Upsala.

Braune, Wilhelm 1912. *Gotische Grammatik*. Achte Auflage. Halle a.S: Verlag von Max Niemeyer.

Chydenius, Anders 1782. *Homiletiska försök IV: Fortsättning af predikningar öfver tio Guds bud*. Stockholm, Upsala & Åbo: Swederus.

Codex Holmiensis A49. Kungliga Biblioteket, Stockholm.

Collijn, Isak 1927–1931. *Sveriges bibliografi intill år 1600. Band 2: 1530–1582*. Uppsala: Svenska litteratursällskapet.

Delsing, Lars-Olof 2014. Stora katastrofen – med för- och efterskalv. Om kasussammanfallet i fornsvenska. I: Bylin, Maria; Falk, Cecilia & Riad, Thomas (red.): *Studier i svensk språkhistoria 12. Variation och förändring*. Stockholm: Acta universitatis Stockholmiensis (Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 60). S. 27–46.

Een Handbook ther vthi Döpelsen och annat meer christeliga förhandlas 1541. Upsala: Jörgen Richolff.

Enger, Hans-Olav 2010. Kasusbortfallet enda en gang – og morfologisk teori. I: Reinhammar, Maj et al. (red.): *Studier i svenska språkets historia 11*. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur (Acta academiae regiae Gustavi Adolphi CXIII). S. 9–30.

Engman, Max 2016. *Språkfrågan. Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland (Finlands svenska historia 3).

Fortelius, Bertel 1969. *Nya Historia Trojana –studier. Översättningsteknik, stil, syntax, lånord*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland (Studier i nordisk filologi. Band 57).

Geete, Robert 1899. *Hel. Mechtilds uppenbarelser (Liber spiritualis gratiæ). Öfversatta från latinet år 1469 af Jöns Budde. Efter gamla handskrifter*. Stockholm: Kungl. boktryckeriet P.A. Norstedt & söner.

Geete, Robert 1902. *Helige mäns lefverne jämte legender och järtecken. Efter gamla handskrifter*. Stockholm: Kungl. boktryckeriet. P.A. Norstedt & söner.

Georges, Karl Ernst 1879–1880. *Ausführliches Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch*. Siebente fast gänzlich umgearbeitete und sehr vermehrte Auflage. Leipzig: Hahn'sche Verlags-Buchhandlung.

Glück, Helmut 2002. *Deutsch als Fremdsprache in Europa vom Mittelalter bis zur Barockzeit*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

Gyllenberg, Rafael 1939. *Uuden Testamentin kreikkalais-suomalainen sanakirja*. Helsinki: Otava.

Heinonen, Meri; Lahtinen, Anu & Räsänen, Marika 2016. Reformeista reformaatioon. I: Heinonen, Meri & Räsänen, Marika (red.): *Pohjoinen reformaatio*. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys. S. 9–21.

Henricson, Sofie 2015. Svenska och finska i samma samtal. I: Tandefelt, Marika (red.): *Svenskan i Finland – i dag och i går I: 2. Gruppspråk, samspråk, två språk*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland (SLS 799). S. 127–142.

Hirvonen, Ilkka 1987. "Fornälskarom til tjenst" – Om språket i E. J. Biörners Nordiska kämpadater. En jämförelse med Olof Verelius' sagaöversättningar. I: *Diverse. Vänskrift till Bertel Fortelius 3.8.1987*. Åbo: Filologiska institutionen vid Åbo universitet. Nordisk filologi. Meddelanden 6. S. 105–161.

Hirvonen, Ilkka 1996. Konstruktionstyperna *den gamle man, den gamle mannen* och *gamle mannen* i fornsvenskan. I: *Studier i nordisk filologi 75*. S. 7–104.

Hultman, Oskar Fredrik 1895. *Jöns Buddes bok. En handskrift från Nådendals kloster*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Häkkinen, Kaisa (red.) 2012. *Codex Westh. Westhin koodeksin tekstit*. Turku: Turun yliopisto (Wanhan suomen arkisto 5).

Häkkinen, Kaisa 2016. Reformaatio ja suomen kirjakielen synty. I: Heinonen, Meri & Räsänen, Marika (red.): *Pohjoinen reformaatio*. Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys. S. 127–142.

Häkkinen, Kaisa & Keinästö, Kari 2009. Zu Geschichte und Wandel der Wörterbücher des Sprachpaares Deutsch-Finnisch mit einem Überblick über die historische Stellung des Deutschen in Finnland. I: *Ural-Altaische Jahrbücher. Neue Folge. Band 23*. S. 1–19.

Johansson, Lars-Erik 2016. Historisk språksociologi. Prolegomena till ramverk för analys av varietetsval. I: Andersson, Daniel et al. (red.): *Studier i svensk språkhistoria 13. Historia och språkhistoria*. Umeå: Institutionen för språkstudier, Umeå universitet & Kungl. Skytteanska Samfundet. S. 119–134.

Karlsson, Fred 1998. *Kielitieteen tohtorinväitöskirjat Suomessa 1840–1997*. Helsinki: Helsingin yliopisto (Yleisen kielitieteen laitos. Julkaisuja No. 29).

Kauko, Mikko 2015. *Jöns Budde och hans skrifter – yngre fornsvenskt textmaterial och mannen bakom det*. Turku: Annales universitatis Turkuensis B402.

Kauko, Mikko & Lamberg, Marko (red.) 2017. *Naantalin luostarin kirja*. Suomentaneet Mikko Kauko, Marko Lamberg, Rauno Tirri & Seija Tirri. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (Tietolipas 254).

Kinnari, Inkeri 2015. Turkulaiset ylioppilaat Ciceron jalanjäljillä. Turun akatemia ja Cicero 1700-luvulla. I: Knaapi, Kalle; Rissanen, Veli-Matti & Seppänen, Minna (red.): *Tullius noster. Kirjoituksia Cicerosta*. Turku: Faros. S. 268–288.

Klemming, Gustaf Edvard 1853. *Svenska medeltidens Bibel-arbeten. Efter gamla handskrifter. Andra bandet*. Stockholm: P.A. Norstedt & söner.

Klemming, Gustaf Edvard 1860. *Bonaventuras betraktelser öfver Christi lefverne. Legenden om Gregorius af Armenien. Efter gamla handskrifter*. Stockholm: P.A. Norstedt & söner.

Klemming, Gustaf Edvard 1887–1889. *Prosadikter från Sveriges medeltid*. Stockholm: Kongl. boktryckeriet. P.A. Norstedt & söner. Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet Serie 1: Svenska skrifter 28.

Kolu, Jaana 2017. ”Just de niillä oli sovmorgon”. Kulturella och pragmatiska aspekter på kodväxling i tvåspråkiga ungdomssamtal i Haparanda, Stockholm och Helsingfors. I: *Språk och stil. Ny följd 27*. S. 129–158.
Laine, Tuija & Laine, Esko M. 1997. Turun akatemia. I: Laine, Tuija (red.): *Vanhimman suomalaisen kirjallisuuden käsikirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 14–24.
Lamberg, Marko 2007. *Jöns Budde. Birgittalaisveli ja hänen teoksensa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1115.
Laurén, Christer 1972. Predikanten som översättare. Mechtilds uppenbarelser i Jöns Buddes fornsvenska version – handskrift och översättningsteknik. I: *Folkmålsstudier 21*. S. 3–162.
Leopold, Carl Gustaf 1802. *Samlade skrifter. Tredje bandet*. Stockholm: Carl Delén & J.G. Forsgren.
Lindqvist, Natan 1928. Bibelsvenskans medeltida ursprung. I: *Nysvenska studier 8*. S. 165–260.
Melander, Toini 1938. Carl Fredrik Mennanderin pitämän puheen käsikirjoitus Linköpingin hiippakunnankirjastossa. I: *Finska kyrkohistoriska samfundets årsskrift XXVI*. S. 51–75.
Migne, Jacques Paul 1880. *Patrologiae cursus completus. Series Latina. Tomus CXVIII*. Parisiis: Garnier fratres.
Migne, Jacques Paul 1895. *Patrologiae cursus completus. Series Latina. Tomus CLXXII*. Parisiis: Garnier fratres.
Nesse, Agnete 2009. Flerspråklige kilder fra Bergen. I: *Folkmålsstudier 47*. S. 109–132.
Norde, Muriel 1997. *The History of the Genitive in Swedish. A Case Study in Degrammaticalization*. Amsterdam: Faculteit der letteren. Universiteit van Amsterdam.
Noreen, Erik 1944. Studier i Jöns Buddes ordförråd. I: *Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 6*. Göteborg: Wettergren & Kerbers förlag. S. 1–72.
Novum Testamentum Graece. Cum apparatu critico. Ex editionibus et libris manu scriptis collecto curavit Eberhard Nestle. Editio sexta recognita 1906. Stuttgart: Privilegierte Württembergische Bibelanstalt.
Nouum Testamentum Latine. Secundum editionem Sancti Hieronymi. Editio minor. Curante Henrico I. White 1920. Oxonii: Clarendon.
Oxenstjerna, Johan Gabriel 1808. *Arbeten. Tredje delen*. Stockholm: C. Delén.
Rissanen, Veli-Matti 2015. Cicero ja kirjeenkirjoittamisen taito. I: Knaapi, Kalle; Rissanen, Veli-Matti & Seppänen, Minna (red.): *Tullius noster. Kirjoituksia Cicerosta*. Turku: Faros. S. 163–185.
Rossi, Paula 2012. Svenskan förr och svenska nu – i autonomitidens Finland och i dag. I: Björklund, Siv; Lönnroth, Harry & Pilke, Nina (red.): *Svenskan i Finland 13*. Vasa. Publikationer från Vasa universitet (Rapporter 178). S. 1–18.
Saari, Mirja 1989. Kodbyte och lån. I: *Folkmålsstudier 32*. S. 197–209.
Schmidt, Wilhelm 2000. *Geschichte der deutschen Sprache. Ein Lehrbuch für das germanistische Studium*. 8., völlig überarbeitete Auflage. Stuttgart: S. Hirzel Verlag.
Skaffari, Janne & Mäkilähde, Aleksi 2014. Code-Switching in Historical Materials: Research at the Limits of Contact Linguistics. I: Nicolaï, Robert (red.): *Questioning Language Contact. Limits of Contact, Contact at its Limits*. Leiden & Boston: Brill. S. 252–279.
Stephens, George 1874. *Ett forn-svenskt legendarium, innehållande medeltids kloster-sagor om helgon, påfvar och kejsare ifrån det I:sta till det XIII:de århundradet. Efter gamla handskrifter. Tredje bandet*. Stockholm: P.A. Norstedt & söner. Kongl. Boktryckare.
Streitberg, Wilhelm 1920. *Gotisches Elementarbuch*. Fünfte und sechste neuarbeitete Auflage. Heidelberg: Carl Winter.
Ståhle, Carl Ivar 1970. *Svenskt bibelspråk från 1500-tal till 1900-tal*. Stockholm: Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 40.
Söderwall, Knut Fredrik 1884–1918. *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket*. Lund: Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Serie 1: Svenska skrifter 27.
Söderwall, Knut Fredrik 1925–1973. *Ordbok över svenska medeltids-språket. Supplement*. Lund: Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet. Serie 1: Svenska skrifter 54.
Teleman, Ulf et al. 1999. *Svenska Akademiens grammatik 2: Ord*. Stockholm: Norstedts & Svenska Akademien.
Vasenius, Valfrid 1912. *Zacharias Topelius. Hans lif och skaldegärning. Första delen*. Helsingfors: G.W. Edlunds förlagsaktiebolag.
Wellander, Erik 1941. *Riktig svenska. En handledning i svenska språkets vård. Andra, översedda upplagan*. Stockholm: Svenska bokförlaget. P.A. Norstedt & söner.
Wessén, Elias 1962. *Svensk språkhistoria I. Ljudlära och ordböjningslära. Sjätte upplagan*. Stockholm, Göteborg & Uppsala: Almqvist & Wiksell.
Wessén, Elias 1965. *Svensk språkhistoria III: Grundlinjer till en historisk syntax. Andra upplagan*. Stockholm, Göteborg & Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Se on aika kräsen - mikä on kräsen?

Metaspråk som uttryck för tvåspråkig språkkänsla i ungdomssamtal i Haparanda, Stockholm och Helsingfors

Jaana Kolu

Bakgrund

Alla använder vi *metaspråk*, dvs. kommenterar eller beskriver vårt eget språk eller någon annans språkbruk. Cameron (1995, 1) konstaterar: ”humans do not just use language, they comment on the language they use”. Med metaspråk kan vi hänvisa till vilken aspekt som helst i vårt eget eller samtalspartnerns språk, t.ex. grammatiska strukturer, uttal, betydelseskillnader hos ord, språkkunskaper, avsikter med olika yttranden, samtalsstilar och genrer. Vi gör också jämförelser mellan språk och dialekter (Jaworski et al. 2004, 3). Ofta innebär metaspråk även värderande element. I vardagligt språkbruk kallas sådana människor för ”språkpoliser” som vill sätta upp gränser för hur andra får tala eller skriva. Med begreppet *språklig hygien* syftar Cameron (1995, förord) på människors ”urge to meddle in matters of language”, dvs. människors benägenhet att yttra sig om hur språket borde fungera, t.ex. vad som är normalt och fint och vad som inte är det.

Det som sägs om ett visst sätt att tala handlar inte sällan om de människor som talar på detta sätt. Även Milles (2010, 230) påpekar att metaspråk inte bara innebär att språket värderas, utan ofta även den som använder språket. Metaspråk har således en normerande och social funktion i mänsklig interaktion och det är i synnerhet detta sociala samspel mellan språkbruket och den sociala värderingen i metaspråk som intresserar språkforskare. Trycket mot social och språklig integration tar sig således uttryck i metaspråk där talarna sätter sociala gränser för sitt och andras språkbruk. Genom att beskriva metaspråk kan t.ex. sociolingvister utreda hur vanligt folk, dvs. icke-lingvister, tänker om och värderar sitt språkbruk (Jaworski et al. 2004, 3; 23).

Metaspråk är ett uttryck för metaspråklig medvetenhet eller s.k. *språkkänsla*. Enligt *Nationalencyklopedin* är språkkänsla en ”intuitiv språkkänsla för rätt och fel i (det egna) språket inklusive stilistiska nyanser m.m.” Varje talare är således rustad med någon slags dold, omedveten språkkunskap om sitt eller sina språk, som kallas för språkkänsla. Språkkänslan är en identitetsmarkör som formas och påverkas av språk- och normuppfattningarna i ens språkliga miljö (Teleman 1997, 68 f.). Den uppmärksammas främst när språkbrukaren upplever att något inte låter rätt i ens språk. Grunden för språkkänslan anses vara vissa grammatiska mönster, dvs. vår *inre mentala grammatik* (Engdahl 2009, 98; Språkriktighetsboken 2005, 8). Metaspråk kan göra denna omedvetna språkkunskap och mentala grammatik synlig.

Det kan antas att en tvåspråkig individ besitter en tvåspråkig och flerspråkig metalingvistisk medvetenhet och en språklig identitet som inte är en summa av två eller fler enspråkiga individers dito utan bildar någon slags integrerad språkkunskap och språkidentitet (jfr Jessner 2005, 57; García 2011, 4). Den tvåspråkiga diskursen ger en unik möjlighet att undersöka metaspråk, eftersom det ena språket kan fungera som kommentator till det andra språket (Maschler 1994, 325). En av faktorerna som utlöser språkalternering är just den metaspråkliga funktionen. Men det kan också fungera tvärtom, så att det är det tvåspråkiga språkbruket som utlöser den metaspråkliga kommentaren. Tvåspråkiga individer kan ha olika kunskaper i och om sina språkresurser, t.ex. huruvida de olika språkresurserna kan användas parallellt i ett och samma samtal och hur de i så fall kan kombineras (jfr Gafaranga 2000, 340). En utlösande faktor till metaspråket hos tvåspråkiga individer kan även vara talarnas preferens för det ena eller det andra språket (jfr Auer 1984; Gafaranga & Torras 2001; Henricson 2015).

Det övergripande syftet med denna studie är att beskriva tvåspråkiga 13–15-åriga ungdomars metaspråk om sitt eget och varandras språkbruk under vardaglig interaktion i skolan i Haparanda,

Stockholm och Helsingfors. Denna studie söker svar på följande forskningsfrågor: 1) Vad i det tvåspråkiga språkbruket är föremålet för ungdomarnas metaspråk? 2) Vad kan tänkas utlösa den metaspråkliga kommentaren? 3) Vilka funktioner har metaspråket i ungdomarnas interaktion? 4) Hur kommer den tvåspråkiga språkkänslan och den metaspråkliga språkmedvetenheten till uttryck i ungdomarnas metaspråk? Den första och andra forskningsfrågan går ut på att utreda vad som ger upphov till eller utlöser den metaspråkliga kommentaren. I vissa fall innebär det att samtalssekvenserna delvis analyseras ”baklänges”: Vad hände i samtalet just innan den metaspråkliga kommentaren? Gardner-Chloros (2009, 107) efterlyser studier av denna typ och konstaterar att den metaspråkliga kommentaren kan vara ett tecken på att talaren är medveten om att det t.ex. finns grammatiska regler som ibland måste kringgås i kodväxlingen. Gardner-Chloros (2009, 107) konstaterar att det i synnerhet saknas studier kring vilka grammatiska problem i kodväxlingen som får tvåspråkiga talare att använda metaspråk och parataktiska strategier.

Transspråkande och metaspråkande som uttryck för språkkänsla

Det teoretiska ramverket för denna studie utgörs av *translanguaging* eller *transspråkande*[1] som beskriver meningsskapande processer, språkandepraktiker och användning av multipla språkresurser bland två- och flerspråkiga individer (García 2009, 45). Ursprungligen användes begreppet translanguaging i pedagogiska sammanhang, och termen syftar fortfarande ofta på en systematisk, pedagogisk strategi där två- och flerspråkiga elevers hela språkrepertoar används som en resurs i undervisningen (Svensson 2017, 44). Begreppet har dock senare utvidgats till att omfatta all två- och flerspråkig kommunikation. I två- och flerspråkiga grupper *transspråkar* talare med olika språkbakgrund och olika grad av tvåspråkighet med varandra för att skapa mening i interaktionen. Inom translanguaging betraktas individens språkresurser som en integrerad språkrepertoar (t.ex. Pennycook 2016, 201).

Med paraplybegreppet translanguaging avses i denna studie *alla* språkresurser, språkandepraktiker och meningsskapande förhandlingsprocesser, t.ex. kodväxling och metaspråk. I undersökningen använder jag termen *kodväxling* om den konkreta språkpraktiken (jfr García 2009, 45), där ungdomarna omväxlande använder sig av sina *olika* språkresurser, dvs. språkliga inslag som kan härledas till olika språk enligt den enspråkiga normen. Men i likhet med translanguaging anses språken, t.ex. finska och svenska, bilda en integrerad språkrepertoar hos den tvåspråkiga individen.

Även *metaspråk* och *språkkänsla* utgör centrala teoretiska begrepp för denna studie. Metaspråk är en viktig meningsskapande praktik hos såväl enspråkiga som tvåspråkiga talare, men flera forskare hävdar att tvåspråkiga individer har bättre metalingvistiska färdigheter än enspråkiga individer (t.ex. Bialystok 2001, 134–150; García 2009, 95–96). Bialystok (2001, 135–145) delar in metalingvistisk medvetenhet i *ordmedvetenhet* (*word awareness*), *fonologisk medvetenhet* (*pholological awareness*) och *syntaktisk medvetenhet* (*awareness of word order*). Två- och flerspråkiga använder sig av sina multipla språkresurser i sitt metaspråkande, t.ex. i syfte att kommentera, förklara, specificera, upprepa, översätta, korrigera och värdera sitt eget och andras språkbruk samt för att nå en gemensam förståelse i interaktionen (Kolu 2017, 65; Henricson 2015, 71).

Språkkänslan utvecklas vid inlärningen av det första språket eller av de första språken om barnet växer upp i ett två- eller flerspråkigt hem (Engdahl 2009, 97). Ett barn lär sig ljudsystem, ord, böjningsmönster och sätt att bilda fraser och satser, och de grammatiska mönstren anses vara etablerade i sexårsåldern, medan ordförrådet utvecklas genom hela livet. Neurolingvistisk forskning (Alter et al. 2009; Horne & Roll 2010) visar att språkbrukarnas förnimmelse av att något är avvikande eller fel, när de läser eller hör en språklig struktur, beror på att de mönster som ligger till grund för språkkänslan aktiveras omgående när språkbrukarna uppfattar ett språkligt uttryck.

Tidigare studier kring metaspråk och metaspråkliga kommentarer i en två- och flerspråkig kontext har ofta varit förknippade med kommunikations- och språkinlärningsstrategier. En stor del av dessa studier handlar om språkinlärarnas metaspråk (t.ex. Zimmermann 1992; Williams & Hammarberg 1998; Hammarberg 2001; Jessner 2005). Zimmermann identifierade olika kategorier i inlärarnas metaspråk,

[1] *Transspråkande* har föreslagits som lämplig översättning av translanguaging av forskare vid Nätverket för translanguaging i Sverige (Györgu Ullholm 2016).

t.ex. frågor om ordförråd av typen ”vad betyder ’X’?” och uttryck för osäkerhet. Även Hammarberg (1998) och Hammarberg och Williams (2001) identifierade två typer av metaspråk i sina studier av inlärarnas kommunikations- och inlärningsstrategier. Den ena typen av metaspråk utgjordes av frågor som rörde lexikon ”what’s ’to like’?” och ”how do you say ’to enjoy yourself?’”, medan den andra typen handlade om själva kommunikationssituationen, t.ex. “I think it depends who I am talking to” (Williams & Hammarberg 1998, 307).

Jessner (2005) har redogjort för hur tvåspråkiga (tyska/italienska) universitetsstudenter använder tyska, italienska och engelska i sitt metaspråk som en problemlösningsstrategi i samband med ordsökning i målspråket engelska. I Jessners studie använde inlärarna de tre språken i sitt metaspråk för flera olika syften. Metaspråkliga frågor tolkades främst som uttryck för talarnas osäkerhet gällande ordförråd, eftersom de vanligen föregick kodväxling som talarna använde för att komma på det rätta ordet i målspråket engelska. Inlärarna kunde exempelvis fråga: ”wie sagt man da?”, ”come si dice?” och ”what’s that word in German?”. Frågorna åtföljdes ofta av växling till ett annat språk. Metaspråket kunde även syfta på till exempel grammatik, målspråksavvikande uttryck, alternativa formuleringar och ordval. Sammanfattningsvis konstaterar Jessner (2005, 65) att samtidig användning av flera språkresurser som en problemlösningsstrategi i ordsökning visar att de två- och flerspråkiga individernas språksystem inte är lagrade i separata fack utan bildar en integrerad uppsättning av språkresurser. Det var dock vanligt att de talare vars tyska var starkare än italienska, metaspråkade mer på tyska än på italienska, medan de talare vars italienska var det dominanta språket, använde mer italienska i sitt metaspråk.

Tidigare kodväxlingsstudier har visat att metaspråk ofta används för att förklara kodväxlingen (Sharp 2001, 158–159). Tvåspråkiga talare kan problematisera växlingen genom att kommentera, översätta och korrigera kodväxlingen (t.ex. Berglund 2008, 139; Gafaranga 2000). Om talarna inte alls markerar eller kommenterar inslagen från de olika språkresurserna i kodväxlingen, kan det antas att de orienterar sig till *en flerspråkig samtalskod* där de inte behandlar de olika språken som åtskilda system (Gafaranga & Torras 2001). Henricson (2013) har undersökt om tvåspråkiga ungdomar orienterar sig mot en enspråkig eller flerspråkig samtalskod på de så kallade svenska språköarna i Finland (Björneborg, Kotka, Tammerfors och Uleåborg). Hon har utrett om språkalterneringen är markerad eller omarkerad och bland annat analyserat de sekvenser där talarna fäster sig vid språkväxlingen genom att kommentera, reparera eller upprepa finska eller engelska inslag i det övrigt svenska samtalet. Även i språkösamtalen mellan ungdomarna (Henricson 2013, 105) förekommer ordsökning av typen ”vad är de (på svenska)?”.

Material och metod

Materialet för denna undersökning samlades in under åren 2014–2017 med hjälp av inspelningar (se tabell 1). Primärmaterialet, dvs. Haparandasamtalen, spelades in i alla de tre högstadieskolorna i Haparanda. Samtalsdeltagarna bestod av fyrtiofem 13–15-åriga högstadieelever. Sammanlagt består Haparandamaterialet av 22 inspelade samtal med en total längd på cirka 20 timmar. Som jämförelsematerial används inspelade samtal från två sverigefinska skolor i Stockholms län (2015–2016) och från en svenskspråkig högstadieskola i Helsingfors (2014). Stockholmsmaterialet omfattar 11 samtal med grupper av 13–15-åriga tvåspråkiga elever (22 samtalsdeltagare, sammanlagt ca 8 timmar). Helsingforsmaterialet innehåller 10 samtal med grupper av 14–15-åriga tvåspråkiga ungdomar (10 samtalsdeltagare, ca 6 timmar).

Inspelningarna kompletterades med ett frågeformulär om deltagarnas språkliga bakgrund och deras egna tankar om sin språkanvändning. Såsom det framgår av tabell 1 har inte alla deltagarna i Haparanda uppgett sig vara tvåspråkiga i frågeformuläret, men de har uppgett att de dagligen använder båda språken och att de deltar i den svenskspråkiga undervisningen, så de kan anses vara åtminstone i viss mån tvåspråkiga (jfr Tandefelt 2001, 20). Nästan alla talare använder båda språken även i samtalen. Det är viktigt att beakta att siffrorna för antalet ungdomar med finska respektive svenska som modersmål i tabell 1 inkluderar endast de elever som enbart uppgett finska eller svenska som modersmål, och som således inte har kryssat för båda språken. En samtalsdeltagare i Stockholm uppgav att hen är flerspråkig i svenska, finska och engelska. En deltagare i Helsingfors uppgav att hen är tvåspråkig i svenska och engelska, men hon använder även finska i samtalen.

Tabell 1. Informanterna och deras språkliga bakgrund

Ort	**Antalet informanter (N = 77)**	**Två- eller flerspråkiga (finska/svenska, svenska/engelska, finska/svenska/engelska)**	**Enspråkiga med finska som modersmål**	**Enspråkiga med svenska som modersmål**
Haparanda	45	15	27	3
Stockholm	22	5	12	5
Helsingfors	10	8	1	1

Alla samtal spelades in, både med en mp3-spelare och med en videokamera. Inspelningarna gjordes utanför klassrummet så att ungdomarna fick sitta parvis eller i grupper av 3–7 personer i ett avskilt rum och tala fritt om samtalsämnen som de själva ville tala om. Jag var inte själv närvarande under inspelningarna, eftersom jag ville göra inspelningssituationen så naturlig och avspänd som möjligt. Deltagarna fick före inspelningen veta att jag var intresserad av deras vardagliga språkbruk och tvåspråkighet, men de uppmanades tala med varandra som de normalt brukar göra och på det språk eller de språk de även i övrigt använder med varandra utanför klassrummet.

Analysen i artikeln baserar sig på de transkriberade samtalen från Haparanda, Stockholm och Helsingfors (2014–2017). Själva analysen har alltid utgått från samtalsmaterialen, dvs. de inspelande samtalen och inte från transkriptionerna. Jag har analyserat materialet kvalitativt utifrån mina syften och undersökt de sekvenser där det förekommer metaspråk. I vissa fall går det att göra antaganden om vad som har utlöst den metaspråkliga kommentaren på basis av det som sker i samtalet precis före den metaspråkliga kommentaren. Den kvalitativa analysen går även ut på att hitta kommunikativa mönster i metaspråket och utreda vilka funktioner metaspråket kan ha i samtalen och vad det avslöjar om de tvåspråkigas metaspråkliga medvetenhet och språkkänsla. Analysen illustreras med belysande exempel. Därtill kompletteras analysen med kvantitativa uppgifter om hur många gånger en viss typ av metakommentar förekommer i samtalen, men eftersom de tre delmaterialen är olika stora, går det inte att göra en kvantitativ jämförelse mellan de tre orterna.

De utdrag som presenteras i exemplen har grovtranskribetats utifrån det som har varit relevant för analysen. Samtalen i inspelningarna är transkriberade så att de inbäddade svenska inslagen i utdragen ur Haparanda- och Stockholmssamtalen följer svenskans ortografi. Både Haparanda- och Stockholmsungdomarna uttalar i regel de svenska orden enligt svenskans standarduttal bortsett från de finska böjningsändelserna. T.ex. *presentkortit* uttalas som [prəˈsɛnːtˌkuʈːɪt]. På motsvarande sätt följer exemplen ur Helsingforsmaterialet, där svenska utgör matrisspråket, svenskans ortografi, medan de inbäddade finska orden har transkriberats enligt finskans ortografi. Efter utdragen kommer en fri talspråklig översättning av de finska elementen i yttrandena. Metaspråket och de språkliga element som kan antas ha utlöst den metaspråkliga kommentaren har kursiverats i utdragen.

Metaspråkliga kommentarer i tvåspråkiga samtal i Haparanda, Stockholm och Helsingfors

I det följande presenteras resultaten, och de metaspråkliga kommentarerna i samtalen har indelats i tre huvudgrupper enligt Bialystoks (2001, 135–145) kategorier: 1) metaspråk om ordval och meningsskapande förhandlingar (som uttryck för *ordmedvetenhet*) 2) metaspråk om grammatik (morfologi och syntax, dvs. uttryck för *morfologisk och syntaktisk medvetenhet* 3) metaspråk om uttal (som uttryck för *fonologisk medvetenhet*). Därtill presenteras övriga typer av metaspråk i ett eget avsnitt.

Metaspråkliga kommentarer om ordval och meningsskapande förhandlingar

Det som metaspråk oftast riktar sig mot i de tvåspråkiga ungdomarnas samtal är ordförrådet. Det handlar ofta om att ungdomarna förhandlar om ordbetydelser eller söker rätt ord i kontexten. Exempel (1) är från Haparandamaterialet där finska är dominerande. I exemplet talar de fyra ungdomarna om hemmafester.

Exempel (1): Haparanda (2014)
festarit festarit festival

01 Emil:	sitten siellä on- niillä on *festarit* siellä niin isä on mukana
	'sedan har de- de har festarit där så pappan är med'
02 Janne:	isä on mukana
	'pappan är med'
03 Minna:	*festarit festarit festival* ((ironiskt))
	'festarit festarit festival'
04 Janne:	niillä on *festit* siellä niin sen isä on mukana
	'de har fest där så hans pappa är med'
05 Emil:	dom har *party* där så hans pappa är också där se on mukana
	'han är med'

På rad 1 inleder Emil på finska och använder först det finska vardagliga ordet *festarit* för 'fest': "sitten siellä on- niillä on *festarit* siellä niin isä on mukana", 'sedan har de- de har *festarit* där så pappan är med'. På rad 2 upprepar Janne Emils yttrande på finska "isä on mukana" 'pappan är med'. På rad 3 signalerar Minna med sitt metaspråk att hon inte godkänner ordet *festarit* i denna kontext. Hon upprepar två gånger det finska ordet *festarit* med ironi i rösten och tillägger sedan det svenska ordet *festival* som tydligen, enligt henne, motsvarar finskans *festarit*. *Festarit* är ett vardagligt ord för 'festival' i finskan, men tidigare slangordsstudier (Kolu 2014) har dock visat att ordet *festarit* faktiskt används som slangmotsvarighet för 'fest' i Haparanda. Ordet påminner dessutom om svenskans ord *fest*. På rad 4 upprepar Janne Emils yttrande på finska, men använder det sverigefinska ordet *festi* 'fest' i plural *festit*. Till slut på rad 5 upprepar Emil samma yttrande som i början, men nu byter han till svenska och använder det etablerade lånordet *party* (från engelskan): "dom har *party* där så hans pappa är också där". Till slut upprepar han ännu huvudpoängen i yttrandet på finska: *se on mukana* 'han (pappa) 'är med'. Översättningar av yttranden i tvåspråkiga samtal är mycket frekventa i Haparanda, och översättningarna kan även anses fungera som ett slags metaspråk. Detta stämmer även överens med Henricsons studie (2013, 70) om svenska språköar där talarna ofta stannade upp vid ett finskt eller engelskt inslag genom att upprepa, kommentera eller reparera det.

Exempel (1) tyder på att de tvåspråkigas språkkänsla för ordens betydelser och användningsområden kan variera vilket kan bero på talarnas olika språkliga bakgrund. Några av samtalsdeltagarna har flyttat till Haparanda från Finland senare än andra och vissa av dem bor fortfarande kvar på den finska sidan i Torneå. Somliga är däremot födda i Haparanda. Språkbrukarnas medvetenhet om ordbetydelser har troligen utvecklats och påverkats av det språkliga inflytandet i den egna närmiljön och omfattar de språk- och normuppfattningar som ryms in i den.

I exempel (2) beskrivs motsvarande situation i Helsingfors där svenska utgör huvudspråket. De tre ungdomarna förhandlar om den lämpligaste ordmotsvarigheten i kontexten. De tvåspråkiga flickorna Maria, Nora och Tea talar om den kända finska hiphop-artisten Cheek och varifrån han har fått sitt smek- och artistnamn.

Exempel (2): Helsingfors (2014)
cheek, poski 'kind'*, leuat* 'käkar'*, kindmuskler*, *ben*, *kindben*, *cheekbones*

01 Maria:	vet du vem de är
02 Nora:	cheek den där-

03 Maria:	*poski poski* ((pekar på sina egna kinder)) *cheek* det är ju *poski* alltså
04	*cheek*
05 Tea	*menmenmenmen*
06 Maria:	han fick namnet av-
07 Tea:	han har stora *leuat* int *posket*
08 Maria:	han har bra *kindmuskler inte kindmuskler utan ben- kindben*
09	*jag vet inte om man säger så cheekbones*

På rad 1 inleder Maria på svenska och undrar om Nora vet vem Cheek är. Innan Nora hinner bli färdig med sitt svar (rad 2), pekar Maria på sina egna kinder och upprepar ordet *poski* 'kind' på finska och förklarar att *cheek* betyder detsamma som *poski*. På rad 5 signalerar Tea en avvikande åsikt genom att upprepa fyra gånger *men* på svenska. Upprepning av konjunktionen *men* uttrycker en klar kontradiktion till det som har sagts precis före i samtalet. På rad 7 förklarar Tea att *han har stora leuat* 'käkar' *int posket* 'kinder'. På rad 8 fortsätter Maria med att säga *han har bra kindmuskler* och reparerar sig själv *inte kindmuskler utan ben- kindben.* På rad 9 signalerar Maria ännu osäkerhet med hjälp av metaspråk: *jag vet inte om man säger så.* Till slut upprepar Maria ordet på engelska och säger *cheekbones* som om hon ville försäkra sig om det rätta ordet. Efter det avslutas samtalsämnet och det kan tolkas som att alla tre samtalsdeltagarna har nått någon slags överenskommelse. Sammanlagt behövs dock sju olika ord från tre olika språk när talarna försöker uttrycka något som de förhandlar om i samtalet, dvs. varifrån artisten Cheek fått sitt smeknamn: *cheek - poski* 'kind' - *leuat* 'käkar' – *kindmuskler - ben – kindben - cheekbones*. Metaspråk som uttryck för ordmedvetenhet kan signalera en konflikt i hur samtalsdeltagarna uppfattar olika ord passa i samtalskontexten (jfr även exempel 1, rad 3).

Ordsökningen tycks inte i exempel (1) och (2) signalera att talarna skulle orientera till en enspråkig samtalskod: ungdomarna söker inte ett visst ord på ett bestämt språk, utan det gäller snarare att hitta det rätta betydelseinnehållet i kontexten. I exempel (1) väljer Emil till slut att använda lånordet *party* som en lösning i förhandlingsprocessen. I exempel (2) använder Maria först det finska ordet *poski* som Tea antagligen inte förkastar för att ordet just är ett finskt ord, utan för att hon tycker ordets innehåll inte motsvarar det som de vill uttrycka. Efter en lång rad svenska ord som Maria föreslår tyr hon sig till sist till det engelska ordet *cheekbones* vilket även antyder att talarna orienterar sig mot en flerspråkig samtalskod och vill hitta det mest beträffande ordet i kontexten på vilket som helst av sina språk.

I Stockholm finns det en tydlig preferens för svenska språket i samtalen. Ungdomarna kodväxlar nästan inte alls från svenska till finska, men när de använder finska med varandra, kodväxlar de ofta till svenska ord. I ett av samtalen från Stockholm uppstår en situation där en av de tre samtalsdeltagarna, Hanna, råkar använda fel ord på finska i kontexten, nämligen ordet *tunnus* 'symbol' i stället för *tunne* 'känsla' (rad 2) vilket får de två andra samtalsdeltagarna, Karolina och Stina, att upprepa ordet *tunnus* och brista ut i skratt. Såsom det framgår av exempel (3) kan ett avvikande ordval utlösa både skratt och upprepningar av det uttryck som upplevs vara fel i kontexten.

Exempel (3): Stockholm (2016)
tunnus känsla

01 Hanna:	mun iho tulee ihan semmonen kuivaks ja (( ))-
	'min hy blir helt sån där torr och (( ))
02	((ohörbart)) tulee ihan erilainen *tunnus* tai-
	'det blir en helt annan symbol eller-'
03 Karolina:	[↑**tunnus*** ((skratt))
	'symbol'
04 Stina:	[↑**tunnus*** ((skratt))
05 Hanna:	erilainen *känsla* ja niinku (.)
	'en annorlunda *känsla* och liksom'
06	*en mä tiedä*
	'jag vet inte'

På rad 5 byter Hanna ut det finska ordet till svenskans *känsla* som motsvarar finskans *tunne.* Hon löser således ordsökningen med ett svenskt ord. I Henricsons studie (2013, 115) av språkösamtalen förekommer motsvarande exempel där samtalsdeltagaren löser sökningen av ett svenskt ord med ett finskt ord, ”utan att det alls signaleras som ett dispreferererat alternativ”. Detta innebär att det inte alls förefaller viktigt vilket språk uttrycket kan härledas till.

På rad 6 signalerar Hanna fortfarande osäkerhet genom att säga *en mä tiedä* ’jag vet inte’ på finska. De metaspråkliga kommentarerna uttrycker ofta talarnas osäkerhet om ordförrådet. Även i exempel (2) använder Maria metaspråk och säger: *jag vet inte om man säger så* (rad 9).

De tvåspråkiga talarna korrigerar även varandras ordval och dessutom fäller sarkastiska kommentarer om de felaktiga formuleringarna. En talare i Haparanda frågar den andra ”*Mitä sää tykkäät* että sää saat joululahjaksi?” *vad tycker du* att du får i julklapp?”. Den andra talaren upprepar yttrandet med en ironisk ton och med ett starkt eftertryck och korrigerar därefter yttrandet: ”*mitä mää tykkään* että mää saan joululahjaksi?” *vad jag tycker* att jag får i julklapp? *Tarkoitat varmaan mitä mää luulen* että mää saan joululahjaksi” *du menar säkert vad jag tror* att jag får i julklapp”. Den första talaren i föregående exempel säger även *todisteet* ’bevis’ i plural på finska och hans samtalspartner korrigerar åter skrattande att det heter *todistukset* ’betyg’ eller *toikkarit*. *Toikkarit* är ett talspråkligt ord i finskan för ’betyg’ i plural. I vissa fall reparerar talaren själv sitt uttryck. Exempelvis byter en talare i Helsingfors själv ut det svenska ordet *märke* till finskans *malli* ’modell’: ”lite dyrare *märke nej inte märke utan malli* ja *malli* just de” (’modell’).

När det gäller tvåspråkigt ordförråd tycks den vanligaste metalingvistiska praktiken bland de tvåspråkiga talarna i denna studie vara att upprepa eller översätta samma ord eller yttrande på båda språken. Detta sker sammanlagt 52 gånger i de tre delmaterialen. Som sagt kan även denna praktik fungera som ett slags metaspråk. I Haparandamaterialet omformulerar talarna samma meningsinnehåll 26 gånger. Ungdomarna säger samma sak två eller flera gånger antagligen för att förtydliga budskapet, t.ex. ”se oli niinkö *i snitt pätkitty*” ’det var liksom i snitt’. Även i Stockholm och Helsingfors förekommer samma fenomen. I Stockholm upprepar eleverna samma innehåll 15 gånger, t.ex.”mää en pystyis elään *landella tai siis på landet*” ’jag skulle inte kunna leva på landet eller alltså…’. I Helsingfors upprepar talarna samma sak 11 gånger, t.ex. ”*oikeesti på riktigt*”. Både oavsiktlig och avsiktlig upprepning och omformulering av det sagda är en generell företeelse även i enspråkiga samtal och hos språkinlärare (t.ex. Biber et al. 1999), men det är möjligt att två- och flerspråkiga använder denna kommunikationspraktik mer än enspråkiga. De har ju oftast fler alternativa sätt att säga samma sak på sina språk.

En annan vanlig kommunikationspraktik bland de tvåspråkiga ungdomarna är en explicit ordsökning, dvs. att rakt ut fråga på det ena språket vad något ord heter på det andra språket. Detta sker sammanlagt 30 gånger i de tre delmaterialen. I Haparanda söker eleverna ett finskt ord 22 gånger, t.ex. ”*förknippaa mitä se on suomeksi en mää ees tiedä*?” ’förknippa vad är det på finska jag vet inte ens’, ”*vad är landa på finska*?”. I Haparanda letar man efter vad de svenska orden heter på finska. Det kan i vissa fall hända att ingen av talarna för tillfället kommer på vad ordet heter på svenska respektive finska. Men detta brukar inte vara något hinder för den gemensamma förståelsen: de tvåspråkiga talarna förstår varandra i de flesta fall och det blir inga större kommunikationsluckor i samtalen. I exempel (4) från Haparanda söker Jens den finska motsvarigheten till det svenska ordet *kräsen*, men får ingen hjälp av sin samtalspartner. Till slut ger han upp och nöjer sig med att konstatera att ”*nå kräsen on kräsen”* ’nå kräsen är kräsen’ (rad 3) och samtalet går vidare efter detta. *Kräsen* heter ’ronkeli’ eller ’nirso’ på finska.

Exempel (4): Haparanda (2015)
nå kräsen on *kräsen*

1 Jens:	se on aika *kräsen* se on aika *kräsen*
	’hen är ganska kräsen hen är ganska kräsen’
2	*mikä on kräsen*
	’vad är kräsen?’
3	*nå kräsen on kräsen*
	’nå kräsen on kräsen’

Även i Stockholm söker de tvåspråkiga ungdomarna finska motsvarigheter till svenska ord, t.ex. ”*mikä on taktvärde*?” ’vad är taktvärde (på finska)? och ”*mikä sport on suomeksi*?” ’vad är sport på finska?’. Detta sker sammanlagt 5 gånger. I Helsingfors letar ungdomarna däremot efter svenska ord 3 gånger, t.ex. ”*lukio vad heter de gymnasiet*”. Här fungerar metaspråk i samtalen som en problemlösningsstrategi i kommunikationen i samband med ordsökning. Som diskuterats ovan används en likadan kommunikationsstrategi såväl i språkösamtalen som i inlärarsamtalen (t.ex. Henricson 2013; Zimmermann 1992).

Metaspråk om grammatik (morfologi och syntax)

I det inspelade materialet från Haparanda är huvudspråket i samtalen oftast finska, men i sin finska använder ungdomarna rikligt med enstaka svenska ord, i synnerhet skolrelaterade ord, som de i de flesta fall böjer enligt finskans grammatiska regler, t.ex. ”*gud* ko meillä tulee olemaan paljon *lovdagar*eita” ’gud vad vi kommer att ha många lovdagar’. De svenska orden kan ha varierande böjningsformer i ungdomarnas finska och det tycks således inte alltid vara fråga om etablerade lånord. Orden *uppgift* och *sminkborste* förekommer exempelvis i finskans ackusativ plural i följande böjningsformer: *uppgiftejä*, *uppgifter*, *uppgiftereitä* respektive *sminkborstet* och *sminkborstit*. Finskan ger ändå oftast de morfosyntaktiska ramarna för de svenska orden. Och när dessa, åtminstone delvis, etablerade böjningsmönster följs, tycks kodväxlingen inte utlösa några metalingvistiska kommentarer om grammatik i samtalen. De tvåspråkiga ungdomarna förefaller således orientera sig mot en tvåspråkig samtalskod (jfr Henricson 2013).

Det finns endast tre exempel i alla de tre delmaterialen där grammatiken kan antas utgöra föremål för metaspråk. I exempel (5) från Haparanda konstaterar Mia på rad 1 att hon inte har lust att gå tillbaka till lektionen från inspelningarna för att göra några uppgifter: ”mää voisin istua täällä koko tunnin, mää en jaksa tehdä mitään *uppgiftereitä*” ’jag skulle kunna sitta här hela lektionen, jag orkar inte göra några uppgifter’. Alices skrattande röst och upprepning av ordet *uppgiftereitä* på rad 3 signalerar att hon upplever formen *uppgiftereitä* överraskande eller problematisk. Även hennes metakommentar ger stöd till detta antagande: ”*se täti varmaan sitten nauraa kun se kuulee miten me puhutaan*” ’den där tanten skrattar säkert då hon hör hur vi pratar’. Enligt Gardner-Chloros (2009, 107) kan sådana här metaspråkliga kommentarer vara ett tecken på att språkbrukarna är medvetna om vissa grammatiska restriktioner som ibland behöver kringgås i de tvåspråkiga samtalen.

Exempel (5) Haparandamaterialet (2014)
uppgiftereitä

01 Mia:	mää voisin istua täällä koko tunnin
	’jag skulle kunna sitta här hela lektionen’
02	mää en jaksa tehdä mitään *uppgiftereitä*
	’jag orkar inte göra några uppgifter’
03 Alice:	**uppgiftereitä** * *se täti varmaan sitten nauraa*
	’uppgiftereitä den där tanten skrattar säkert
04	*kun se kuulee miten me puhutaan*
	då hon hör hur vi pratar’
05 Mia:	*se varmaan kuolee nauruun*
	’hon dör säkert av skratt’
06	*vi är så normala människor*

Vad i ordet *uppgiftereitä* utlöser Alices metaspråkiga kommentar? Alice har själv lite tidigare i samtalet använt samma svenska ord *uppgiftejä* i finskans partitiv i pluralis: ”muuten me saadaan blackouteja kun me tehdään *uppgiftejä”* ’annars får vi blackouts bär vi gör uppgifter’, så det kan antas att hon inte upplever själva kodväxlingen till det svenska ordet som något problematiskt. Ordet har dock i Mias yttrande fått först svenskans pluraländelse *-er* och därutöver finskans pluralmarkering *-ei.* Därefter kommer finskans partitivändelse *-tä.* Ordet kan således vara ett exempel på *dubbel morfologi* (jfr Gardner-Chloros 2009, 108). Det betyder att ordet har två systemmorfem från båda inblandade språken

för en och samma funktion. I detta fall har ordet *uppgiftereitä* en dubbel pluralmarkering. En alternativ tolkning till formen är att *uppgifterit* används som ett slags kollektivt substantiv som nästan inte förekommer i singularis. Det förekommer två motsvarande exempel på en likadan böjningsform i samtalen i Haparanda: *glosorit - glosoreita, lovdagar - lovdagareita*, dock utan att någon fäster sig vid dessa böjningsformer i samtalen. Det antyder att detta kan vara ett tämligen etablerat mönster att böja svenska substantiv i pluralform i finskans partitiv.

Alices metakommentar på rad 3 innehåller dessutom ett tydligt värderande element om deras tvåspråkiga språkbruk, när hon antar att jag som lyssnar på deras språk kommer att skratta åt det. Även Mia konstaterar att ”*se varmaan kuolee nauruun*” ’hon dör säkert av skratt’ (rad 5) och lägger till en värderande kommentar ”*vi är så normala människor*” på rad 6. På så sätt hänvisar hon ironiskt till dem själva som språkbrukare. Detta är ett exempel på att talarnas metaspråk inte bara värderar själva språkbruket, utan även dem själva som språkbrukare. Förutom språklig medvetenhet tyder exemplet på att deltagarna är väl medvetna om den forskning som pågår. Enligt tidigare studier (t.ex. Börestam Uhlmann 1994, 71–73) kan metaspråkliga kommentarer vara mycket frekventa i sådana här arrangerade samtal, i synnerhet om fokus ligger på språkanvändningen. Däremot anses denna effekt minska om samtalsdeltagarna sedan tidigare känner varandra (Börestam Uhlmann 1994, 73), något som är fallet i denna studie. Det finns dock skäl att tro att inspelningssituationen gjort deltagarna mer medvetna om sitt språkbruk. Detta utesluter dock inte att talarnas metaspråk kan avslöja något om deras dolda språkkunskap och språkkänsla. I exempel (6) ur Haparandamaterialet diskuterar samtalsdeltagarna vad de gjorde föregående kväll. På rad 1 berättar Noora att hon pluggade till provet: ”*pluggasin* siihen *pro:viin*”. Därefter börjar hon reflektera över verbkonstruktionen *pluggasin* på rad 3.

Exempel (6) Haparandamaterialet (2014)
pluggasin siihen *pro:viin*

01 Noora:	*pluggasin* siihen pro:viin
	’jag pluggade till det där provet’
02 Emma:	ai niin joo (.) just de
	’ja just de’
03 Noora:	*pluggasin ootko sää ajatellu koskaan että pluggasin*
	’pluggasin har du någonsin tänkt på att pluggasin’
04	*ja se on niinkö plugga se on ruottia ja sin on niinkö*
	’och det är liksom plugga det är svenska och -sin är liksom
05	*suomea*
	finska’
06 Emma:	*mm. kyl mää tiiän mut eihän sitä ajattele sillai*
	’mm. ja jag vet men man tänker inte så där’
07 Noora:	*ei niin*
	’nej det gör man inte’

Det lexikala morfemet *plugga* kommer från svenskan, men böjningsmorfemet härstammar från finskan, dvs. verbet böjs enligt finskans grammatik i första person singularis i preteritum (indikativ): *pluggasin*. Noora frågar Emma om denne någonsin tänkt på att verbet innehåller element både från svenska och från finska (raderna 3–5). Emma medger på rad 6 att hon är medveten om saken men konstaterar att man inte tänker på det där sättet. Noora backar upp Emmas påstående på rad 7. Dessa metalingvistiska kommentarer tyder på att de tvåspråkiga ungdomarna i Haparanda inte nödvändigtvis är medvetna om de grammatiska strukturerna i kodväxlingen när de etablerade grammatiska mönstren följs. De inbäddade svenska verben i finskan böjs vanligen enligt finskans grammatik, t.ex. *joggaan* ’jag joggar’, *skolkkaisit* ’du skulle skolka’ och *ringannu in* ’har ringat in’. Samtalsämnet i exempel (6) kan vara ett tecken på att talarna orienterar sig till den pågående forskningen kring sin tvåspråkighet och därför blir mer språkligt medvetna under samtalet. Oavsett detta ger deras metaspråk värdefull information om hur de resonerar kring sitt språkbruk och multipla grammatiska resurser.

I alla de tre delmaterialen bildar även de grammatiska resurserna en integrerad språkrepertoar som de tvåspråkiga talarna kan använda sig av för sina kommunikativa syften. De tvåspråkiga ungdomarna

själva verkar inte ha strikta gränser mellan de språkliga resurserna, finska och svenska, och gränserna görs troligen därför inte heller relevanta i samtalen. Även talarnas metaspråk i exempel (6) och i synnerhet *avsaknaden* av metaspråk i samband med användningen av tvåspråkiga grammatiska resurser stöder denna uppfattning (jfr Kolu 2016a; 2016b; 2017).

I Stockholm finns en tydlig preferens för svenska i majoriteten av samtalen. Ungdomarna kodväxlar till svenska om de använder finska med varandra, men inte tvärtom. I exempel (7) ur Stockholmsmaterialet tycks Natalia höra någon knacka på dörren och hon konstaterar på finska (rad 1): ”joku koputti mutta älä avaa ovea” ’någon knackade på men öppna inte dörren’. Ines protesterar på rad 2 och säger: ”ei kukaan koputtanu” ’det var ingen som knackade’. Ines insisterar och bildar verbfrasen ”*koputti visst de*” ’knackade visst det’ som är någon slags hybrid av finskans och svenskans syntaktiska konstruktioner: fi. *koputti varmasti* ’knackade visst’, sv. *det gjorde visst det*.

Exempel (7) Stockholm (2016)
koputti visst de

1 Natalia:	joku koputti mutta älä avaa ovea
	’någon knackade på men öppna inte dörren’
2 Ines:	ei kukaan koputtanu
	’det var ingen som knackade’
3 Natalia:	*koputti visst de*
	’knackade visst det’ (’det gjorde visst det’)
4 Ines:	**koputti visst de mikä sana toi oli** ((skratt))
	’koputti visst de vad var det där för ett ord’
5 Natalia:	no se on Natalia S:n uusi keksintö
	’nå det är Natalia S:s nya innovation’

På rad 4 upprepar Ines skrattande Natalias syntaktiska konstruktion *koputti visst de* vilket kan tolkas som ett tecken på att hon upplever hybriden som överraskande eller problematisk. Konstruktionen utlöser även den metaspråkliga kommentaren: ”mikä sana toi oli?” ’vad var det där för ett ord?’. Natalia försvarar sig själv och konstaterar att konstruktionen är hennes eget påhitt. Sådana här metaspråkliga kommentarer är antagligen tecken på att samtalsdeltagarna själva är medvetna om de etablerade och aktiverade grammatiska mönstren i interaktionen och att dessa mönster bryts i det aktuella exemplet. Metaspråket kommer också direkt efter det yttrande som upplevs problematiskt i samtalet. Detta verkar också överensstämma med den neurolingvistiska forskning (Alter et al. 2009; Horne & Roll 2010) som visat att de mönster som ligger till grund för språkkänslan aktiveras omgående när språkbrukarna uppfattar att något inte stämmer i ett språkligt uttryck.

I Helsingforsmaterialet finns inga exempel på metaspråk om grammatik, men det är viktigt att beakta att samtalsmaterialet är mycket mindre än Haparanda- och Stockholmsmaterialet. I Helsingforssamtalen utgör svenska huvudspråket i de tvåspråkiga samtalen, men talarna kodväxlar flitigt till finska. De inbäddade finska orden följer finskans grammatik och de böjs såsom de skulle böjas i motsvarande satser i finskan, t.ex. ”du har satt *kiharoita*” ’du har lockat håret’ (jfr fi. olet laittanut *kiharoita*’). Detta tycks vara ett etablerat mönster i kodväxlingen, då det inte utlöser metaspråk i samtalen.

Metaspråk om uttal

Uttalet utlöser sammanlagt tre metaspråkliga kommentarer i materialen. I Haparanda- och Stockholmssamtalen integreras de inbäddade svenska orden oftast inte fonetiskt-fonologiskt i huvudspråket finska. Detta innebär att de svenska orden uttalas enligt svenskt uttal i kodväxlingen (jfr Kolu & Kuronen 2015). I exempel (8) från Stockholm uttalas det inbäddade svenska ordet *onödigt* med en tydlig grav accent [u:ˋnø:ˊdɪt], vilket resulterar i en metaspråklig kommentar från en av samtalsdeltagarna, Karolina på raderna 3–5.

Exempel (8) Stockholm (2016)
onö:digt [uːˋnøːˊdɪt]

01 Stina:	se on kumminki vähän *onödigt* kun ei me ikinä tarvita niitä
	’det är ändå lite onödigt när vi aldrig behöver de där
02	sanoja
	orden’
03 Karolina:	*tuo on just hyvä ko te silleen kun te puhutte suomea ja kun te sanotte ruotsalaisia*
	’det är just bra när ni liksom talar finska och när ni säger svenska
04	*sanoja* (.) *kun te sanotte niinku aksentilla sen ruotsalaisen sanan*
	ord när ni säger det där svenska ordet med liksom accent
05	*se on niin hyvän kuulosta*
	så låter det så bra’
06 Stina:	*se on vähän niinku onö:digt onö:digt* ((överdriver den grava accenten))
	’det är bara liksom onödigt onödigt’
07 Hanna:	*mutta meillä tulee se niin niinku naturligt kuitenki että me vaan sanotaan kaikki*
	’men för oss kommer det ändå så liksom naturligt att vi bara säger alla
08	*sanat*
	ord’

Karolina har nyligen flyttat från Finland till Stockholm och har tidigare i samtalet sagt att hon inte kan svenska så bra. De två andra talarna, Hanna och Stina, är födda i Stockholm. Hanna och Stina talar finska med Karolina, men de använder många svenska ord i sin finska. Karolina har märkt att Hanna och Stina använder svenskt uttal av de svenska orden även om de har finska som samtalets huvudspråk. Stina har en tydlig grav accent i ordet ***onödigt*** [uːˋnøːˊdɪt] på rad 1: ”se on kumminki vähän *onödigt* kun ei me ikinä tarvita niitä sanoja” ’det är ändå lite onödigt när vi aldrig behöver de där orden’. Ordet *onödigt* har inte integrerats vare sig fonetiskt eller grammatiskt i huvudspråket finska. Uttalet av ordet utlöser Karolinas metaspråk på raderna 3–5 där hon uttrycker sin uppskattande värdering om de två andra flickornas uttal av svenska ord: ”*tuo on just hyvä ko te silleen kun te puhutte suomea ja kun te sanotte ruotsalaisia sanoja kun te sanotte niinku aksentilla sen ruotsalaisen sanan se on niin hyvän kuulosta*” ’det är just bra när ni liksom talar finska och när ni säger svenska ord - när ni säger det där svenska ordet med liksom accent så låter det så bra’. Detta får Stina att upprepa ordet *onödigt* med en överdriven grav accent på rad 6. Hanna påpekar på rad 7 att orden kommer så naturligt för dem: ”*mutta meillä tulee se niin niinku naturligt kuitenki että me vaan sanotaan kaikki sanat* ’men för oss kommer det ändå så liksom naturligt att vi bara säger alla ord’. Även Hanna uttalar adjektivet *naturligt* enligt svenskt mönster. Hannas metakommentar antyder att talarna inte alltid själva är medvetna om att deras uttal växlar mellan de finska och svenska orden.

I Haparanda kommenteras uttalet två gånger. I det ena fallet värderar talarna sitt eget norrländska uttal och anser det inte vara lika fint som Stockholmarnas uttal. I det andra fallet råkar en av samtalsdeltagarna uttala det finska efternamnet *Kunnari* med svenskans u-ljud som [Kʉnnari][2] och det utlöser en metalingvistisk kommentar hos en annan talare där hon undrar hur talaren inte kan uttala det finska efternamnet rätt fast han är finne: ”*sää et osaa edes sanoa tuota nimeä vaikka olet suomalainen*” ’du kan inte ens säga det där namnet fast du är finne’. Denna metaspråkliga kommentar värderar inte bara samtalspartnerns språk utan även honom som finne. Den kritiserade talaren tycks bli irriterad över kommentaren och svarar ”*no vittu sori*” ’nå fan sorry’. I likhet med andra metakommentarer som handlar om ordförråd och grammatik (jfr exempel 5) yttrar sig talaren här värderingar och normer såväl om språkbruket som om språkbrukaren.

I mitt inspelningsmaterial finns inga belägg på metaspråkliga kommentarer om uttal i Helsingforsmaterialet. Detta kan givetvis delvis förklaras av att samtalsmaterialet är så begränsat, men det kan även antas att de tvåspråkiga Helsingforstalarnas finska och svenska uttal i de tvåspråkiga samtalen är närmare varandra än finskt och svenskt uttal i Haparanda- och Stockholmungdomarnas samtal (jfr Kuronen & Leinonen 2010; Kolu & Kuronen 2015).

[2] Det finska uttalet av namnet Kunnari är [Kunnari].

Övriga metaspråkliga kommentarer

De övriga metaspråkliga kommentarerna i de tvåspråkiga ungdomssamtalen handlar t.ex. om avsikterna med yttrandena (6 gånger): ”*mää sanoin sarkasmilla* som ett exempel” ’jag sa det med sarkasm som ett exempel’ eller ”*just kidding* förlåt Harri *no offence* men jag var tvungen att säga det”. Ungdomarna kommenterar även ordens stilistiska värde, t.ex. ”helkutti är ingen kirosana” ’fy tusan är inget svärord”. Talarna kan också kommentera sin egen eller någon annans samtasstil: ”jag pratar hur jag pratar *mind your own business*” eller ”*ei tarvitse aina kiroilla*” ’du behöver inte alltid svära’. En av Haparandatalarna ber först om ursäkt för sitt svärande i inspelningen, men strax efter det konstaterar hon: ”eller varför säger jag *sorry* det är ju mitt vanliga jag”. Ungdomarna diskuterar också sin användning av de olika språkresurserna i olika sammanhang: ”matteläxor så räknar jag på svenska”.

Själva valet av samtalskod eller huvudspråk kommenteras inte i något av samtalen med undantag av de tre samtal där samtalsdeltagarna tror att jag förväntar mig att de ger prov på sina språkkunskaper i både svenska och finska i åtskilda samtalssekvenser i inspelningarna. Jag hade dock betonat före inspelningarna att de skulle tala med varandra så som de vanligen brukar göra och använda det språk eller de språk som de normalt använder med varandra. Studien har fokuserat på det metaspråk som utlöses av det tvåspråkiga språkbruket, och det övriga metaspråket faller utanför ramen för denna studie.

Sammanfattande diskussion

I föreliggande studie har jag redogjort för metaspråk i de tvåspråkiga ungdomarnas samtal i Haparanda, Stockholm och Helsingfors. Ordförrådet är oftast föremål för de tvåspråkiga ungdomarnas metaspråkliga kommentarer. Detta innebär allt från förhandlingar om ordval och ordbetydelser till ordsökning. De tvåspråkiga talarnas språkkänsla för ordbetydelser och deras uppfattningar om det lämpligaste ordet i kontexten kan i vissa fall vara olika och då sätts förhandlingsprocessen igång i form av metaspråk. Dessutom använder talarna översättningar, reparationer och upprepningar av ord och fraser på finska och svenska samt även på engelska i syfte att nå den gemensamma förståelsen. En frekvent praktik bland de tvåspråkiga talarna är även att rakt ut fråga vad något ord heter på det andra språket. Grammatik ger däremot inte så ofta upphov till metaspråk i samtalen så länge de etablerade böjningsmönstren följs. Inte heller uttalet kommenteras ofta.

Sarkastiska metaspråkliga kommentarer, upprepningar och skratt kan tyda på att talarna upplever några ordval, grammatiska konstruktioner och uttal i kommunikationen som oväntade eller problematiska. Metaspråket utlöses vanligen direkt efter det yttrande som upplevs problematiskt eller oväntat. Den tvåspråkiga samtalskoden och kodväxlingen följer socialt konstruerade morfologiska, syntaktiska och fonetiska mönster och när talarna i en och samma talgemenskap följer dessa etablerade mönster, behöver språkbruket inte markeras eller kommenteras. Den metaspråkliga kommentaren utlöses i de situationer där något låter överraskande eller direkt fel. Metaspråket visar att vissa grammatiska mönster i den tvåspråkiga samtalskoden aktualiseras i interaktionen och att dessa mönster ibland behöver kringgås i samtalen. De tvåspråkiga ungdomarnas användning av sina multipla språkresurser tycks inte underordna sig normer och regler från endast ett språk åt gången utan språkresurserna används flexibelt och kreativt.

På alla de tre orterna Haparanda, Stockholm och Helsingfors har metaspråket likadana funktioner, även om språken kan ha ombytta dominansförhållanden. Till exempel söker talarna i Haparanda- och Stockholmssamtalen finska motsvarigheter till svenska ord och ungdomarna metaspråkar oftast på finska, medan Helsingforsungdomarna oftare letar efter svenska motsvarigheter till finska ord och använder svenska i sitt metaspråk. På detta sätt kommer även språkens dominansförhållanden i språkmiljön fram i metaspråket.

Metaspråkets fungerar som en kommunikations- och problemlösningsstrategi, när talarna behöver förhandla om ordbetydelser för att nå ett samförstånd eller söka rätt ord i en viss kontext. I samtalen tycks det dock inte alltid vara viktigt på vilket språk den gemensamma förståelsen nås. Talarna orienterar sig huvudsakligen till en tvåspråkig samtalskod även när de använder metaspråk. Dessutom har metaspråket en normerande och social funktion i de tvåspråkigas interaktion. Ungdomarna sätter gränser och värderar sitt eget och varandras språkbruk och även sig själva och varandra som språkanvändare. Somliga metaspråkliga anmärkningar på språkbruket antyder att talarna förväntar sig av varandra att de kan uttrycka sig korrekt både på finska och på svenska. Om någon misslyckas att formulera sig på

någotdera språket, kan det utlösa både skratt, sarkastiska kommentarer och upprepningar av det felaktiga uttrycket (jfr exemplen 3, 5 och 7). I ett samtal från Haparanda värderas en av talarnas språkkunskaper i svenska av de övriga talarna med den sarkastiska metakommentaren ”bra svenska”. I ett annat samtal kommenterar två ungdomar i Haparanda sina egna kunskaper i finska med att säga: ”huono suomi” ’dålig finska’. Detta sker efter det att de inte har kommit på vad ordet *repetition* heter på finska. Därefter härmar de överdriven felaktig finska och säger: *ei ymmärrä* ’inte förstår’. Lehtonen (2015), som har undersökt elevers användning av sina språkliga resurser i två finskspråkiga högstadieskolor i det multietniska Helsingfors, har funnit likadana exempel där ungdomarna härmar en stereotypisk ”dålig finska”. Hon kallar detta fenomen för *karnevalisering* eller *stilisering*.

Av resultaten att döma är metaspråk eller metaspråkande en viktig praktik som de tvåspråkiga samtalsdeltagarna utnyttjar när de behöver transspråka, dvs. skapa mening, förhandla sig fram och använda sina lingvistiska resurser för att skapa mening och nå en gemensam förståelse i interaktionen.

De tvåspråkiga ungdomarnas metaspråkliga kommentarer tyder på att de besitter en integrerad tvåspråkig språkkänsla och mental grammatik som antagligen skiljer sig från två enspråkiga individers språkkänsla. Språkkänslan för ordförråd, grammatik och uttal varierar troligen hos olika talare, men det finns ändå antagligen socialt konstruerade regler som talarna följer i sin kommunikation med varandra. Avsaknaden av metaspråk i samband med kodväxlingen i Haparanda och Stockholm där svenska ord böjs enligt finskans grammatik är ett tecken på att det är fråga om etablerade böjningsmönster som talarna inte fäster sig vid. Detta gäller även det svenska uttalet av de svenska inbäddade orden i huvudspråket finska. Troligen är det just så som en av ungdomarna påpekade i exempel (8): ”*mutta meillä tulee se niin niinku naturligt kuitenki että me vaan sanotaan kaikki sanat”* ’men för oss kommer det så liksom naturligt ändå att vi bara säger alla ord’.

Studier kring metaspråk ger viktig information om tvåspråkigas språkkänsla och metaspråkliga medvetenhet, dvs. deras dolda, omedvetna språkkunskap och deras språkandepraktiker i interaktionen. Med hjälp av metaspråk kan språkforskare utreda hur tvåspråkiga individer kommenterar och värderar sitt språkbruk och hurdana normer och gränser de sätter upp för varandra. Det behövs mer forskning kring tvåspråkigas metaspråkande för att avslöja de oskrivna och outtalade restriktioner och normer som gäller kodväxling och tvåspråkigas språkbruk i olika kontexter och språkmiljöer.

Litteratur

Alter, Kai; Horne, Merle; Lindgren, Magnus; Roll, Mikael; von Koss Torkildsen, Janne (red.) 2009. *Brain talk: discourse with and in the brain: papers from the first Birgit Rausing Language Program Conference in Linguistics, Lund, June 2008*. Birgit Rausing Program Conference in Linguistics, 1. Lund: Lunds universitet.

Auer, Peter 1984. *Bilingual. Conversation*. Amsterdam/Philadelphia. John Benjamins Publishing Company.

Berglund, Raija 2008: *Ett barns interaktion på två språk. En studie i språkval och kodväxling*. Acta Wasaensia nr 190, Språkvetenskap 37. Vasa: Vasa universitet.

BiaBialystok, Ellen 2001. *Bilingualism in Development*: Language, Literacy and Cognition. Cambridge University Press.

Biber, Douglas, Johansson, Stig, Leech, Geoffrey, Conrad, Susan & Finegan, Edward 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.

Börestam Uhlmann Ulla 1994. Skandinaver samtalar. *Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar*. Uppsala: Uppsala universitet.

Cameron, Deborah 1995. *Verbal hygiene*. London: Routledge.

Engdahl, Elisabeth 2009. Språkkänsla. I: *Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens årsbok*. S. 95–109.

Gafaranga, Joseph 2000. Medium repair vs. other-language repair: telling the medium of a bilingual conversation. I: *International Journal of Bilingualism* 4 (3). S. 327–350.

Gafaranga, Joseph & Torras, Maria-Carme 2001. Language versus Medium in the study of bilingual conversation. I: *International Journal of Bilingualism* 5. S. 195–219.

García, Ofelia 2009. *Bilingual Education in the 21 st Century. A Global Perspective*. Malden, MA & Oxford: Basil/Blackwell.

García, Ofelia. 2011. Theorizing translanguaging for educators. I: C. Celic & K. Seltzer (red.). *Translanguaging: A CUNY-NYSIEB - Guide for educators*. New York: CUNY-NYSIEB, The Graduate Center, The City University of New York. S. 1–6.

Gardner-Chloros, Penelope 2009. *Code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.

György Ullholm, Kamilla 2016. Debatt: *Translanguaging i flerspråkiga klassrum? Yes! Lisetten*. 2016. Föreningstidning för riksförbundet lärare i svenska som andraspråk. 2016/1.
Hammarberg, Björn 2001. Roles of L1 and L2 in L3 production and acquisition. I: Jasone Cenoz & Britta Hufeisen & Ulrike Jessner (red.). *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives*. Clevedon: Multilingual Matters.
Henricson, Sofie 2013. *Svenska i finsk miljö. Interaktion, grammatik och flerspråkighet i samtal på svenska språköar i Finland*. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen vid Helsingfors universitet.
Horne, Merle & Roll, Mikael (red.) 2010. *Words and their meaning: a deep delve from surface distribution into underlying neural representation. The Mental Lexicon, 5*. John Benjamins Publishing Company.
Jaworski, Adam, Coupland, Nikolas & Galasinski, Dariusz (red.) 2004. *Metalanguage: Social and Ideological Perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter.
Jessner, Ulrike 2005. Multilingual metalanguage, or the way multilinguals talk about their languages. *Language Awareness*, 14 (1). S. 56–68.
Kolu, Jaana 2014. Allmängods och nykomlingar i svenskt ungdomsspråk och svensk slang. I: Riitta Kosunen & Kirsi Lepistö & Paula Rossi (red.). *Svenskan i Finland 14*. Studia humaniora ouluensia 14. Uleåborg: Uleåborgs universitet. S. 15–25.
Kolu, Jaana 2016a: Kodväxling i tvåspråkiga ungdomssamtal i Haparanda och i Helsingfors. Matrisspråk, morfosyntaktisk integrering och anpassningsstrategier. I: Anna W Gustafsson & Lisa Holm & Katarina Lundin & Henrik Rahm & Mechtild Tronnier (red.). *Svenskans beskrivning 34*. Lund: Lunds universitet, S. 299–312. http://konferens.ht.lu.se/svebe34/konferensvolym (Hämtad 14.02.2018)
Kolu, Jaana 2016b: Onko suomen ja ruotsin koodinvaihdossa kielioppia? Substantiivien ja verbien taivutus Haaparannan, Tukholman ja Helsinginkaksikielisissä keskusteluissa. I: Annekatrin Kaivapalu & Johanna Laakso & Maria-Maren Linkgreim & Kirsti Siitonen. & Katre Õim (red.). Lähivertailuja 26. S. 182–221 http://arhiiv.rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/lahivordlusi/issue/view/LV26 (Hämtad 14.02.2018)
Kolu, Jaana 2017. *"Me ollaan mukana tässä experimentissä". Lingvistiska språkresurser och språkpraktiker i tvåspråkiga ungdomssamtal i Haparanda, Stockholm och Helsingfors.* Jyväskylä Studies in Humanities 317. Institutionen för språk och kommunikationsstudier vid Jyväskylä universitet.
Kolu, Jaana & Kuronen, Mikko 2015. Vokalerna /y/ och /a/ vid kodväxling hos Haparandaungdomar. I: Mona Forsskåhl, Marja Kivilehto, Johanna Koivisto & Pasi Metsä (red.). *Svenskan i Finland 15*. Tammerfors: Tampere University Press. S. 156–172.
Kuronen, Mikko & Leinonen, Kari, 2010. *Svenskt uttal för finskspråkiga: teori och övningar i finlandssvenskt och rikssvenskt uttal*. Tammerfors: Juvenes Print. Tampereen yliopistopaino.
Lehtonen, Heini 2015. *Tyylitellen: Nuorten kielelliset resurssit ja kielen indeksisyys monietnisessä Helsingissä*. Doktorsavhandling. Helsingfors: Helsingfors universitet, Institutionen för finska språket, finsk-ugriska och nordiska språken och litteratur.
Maschler, Yael. Metalangue and discourse markers in bilingual conversation. *Language in Society* 23:3. S. 325–366.
Milles, Karin 2010. "…ett fint ord som utstrålar sexualitet" Hur man konstruerar kön genom att diskutera språk. I: Falk, Cecilia; Nord, Andreas & Palm, Rune (red.). *Svenskans beskrivning 30*. Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet. S. 229–239.
Nationalencyklopedin, språkkänsla. http://www.ne.se (hämtad 14.02.2018).
Pennycook, Alastair 2016. Mobile times, mobile terms: The trans-super-poly-metro movement. I: Nikolas Coupland (red.). *Sociolinguistics: Theoretical Debates*. Cambridge: Cambridge University Press.
Sharp, Harriet 2001. *English in spoken Swedish. A corpus study of two discourse domains*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
Språkriktighetsboken. 2005. Sammanställd av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
Svensson, Gudrun 2017. *Transspråkande i praktik och teori*. Stockholm: Natur & Kultur.
Tandefelt, Marika 2001. *Finländsk tvåspråkighet.* Forskningsrapporter 53. Helsingfors: Svenska Handelshögskolan.
Teleman, Ulf 1997. *Lära svenska. Om språkbruk och modersmålsundervisning.* Skrifter utgivna av Svenska språknämnden, 75. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
Williams, Sarah & Hammarberg, Björn 1998. Language switches in L3 production: Implications for a polyglot speaking model. *Applied Linguistics* 19 (3). S. 295–333.
Zimmermann, Rüdiger 1992. Lexical knowledge: Evidence from L1 and L2 narratives and L1–L2 translations. I: Christian Mair & Manfred Markus (red.). *New Departures in Contrastive Linguistics. Neue Ansätze in der Kontrastiven Linguistik.* Innsbruck: Verlag des Insituts für Sprachwissenschaft. S. 301–311.

Transkriptionsnyckel

(.) mikropaus kortare än 0,2 sekunder
( ) ohörbart

den där-	talaren blir avbruten eller avbryter sig själv
jå:	förlängt ljud
nå	sägs med skrattande röst
↑nå	ordet sägs med högre ton än omgivande tal
mins-	ett avbrott av ett ord eller yttrande
((skrattar))	transkriberarens kommentarer

Svensköversättares orientering mot målspråket och källspråket

Jannika Lassus

Översättaren i det allmännas tjänst

Översättning är ingen värderingsfri verksamhet utan präglas av ideologier och värderingar på flera plan (Hermans 1998, 59). Hela processen, från valet av vad som ska översättas till den färdiga översättningen, påverkas av åsikter, värderingar, ideologier, normer. Översättningsprocessen har konstaterats vara styrd av både allmänna målspråksnormer, t.ex. språkriktighet och klarspråk, och specifika översättningsnormer, så som graden av anpassning mot målspråket och dess kultur (Schäffner 1998; Toury 2012). Dessa normer uttalas inte alltid offentligt. Översättare kan dock anonymt, i ett forskningssammanhang, ge uttryck för sina uppfattningar om till exempel uppdragsgivaren eller källtexterna. Det har dock inte tidigare i finländsk kontext gjorts sådana undersökningar där forskare explicit efterfrågat översättarnas åsikter om källtexter, uppdragsgivare, språken de arbetar med och andra faktorer som påverkar översättningsprocessen. Syftet med den här artikeln är att redogöra för svensköversättares uppfattningar om de finska källtexterna och det svenska språket samt relationen till uppdragsgivaren. Längre fram i detta inledande kapitel preciseras syftet och forskningsfrågorna. Härnäst skriver jag mer om undersökningens kontext.

Antalet svensköversättare i Finland är stort. Översättningsverksamheten mellan finska och svenska i Finland är volymmässigt stor. I synnerhet i översättningsriktningen från finska till svenska, och speciellt i myndighetssammanhang, är behovet av översättningar kontinuerligt. Detta beror på svenskans ställning som nationalspråk i landet. I lagberedningen ingår i ett tidigt skede en översättning till svenska av lagtexten, och då lagen publiceras finns det både en finsk och svensk lagtext som har samma giltighet (Palmgren 2017; Petrell 2013). Alla myndigheter och offentligrättsliga institutioner i landet (vilka brukar kallas ”det allmänna”) behöver låta översätta ”information som är väsentlig för individens liv, hälsa och säkerhet samt för egendom och miljön” (språklag 423/2003, 32 §). I Finland går lagberedningen och den statliga förvaltningen främst på finska, och merparten av de svenska myndighetstexterna är översättningar eller parallella texter till finska förlagor (se t.ex. Petrell 2013, 159–160). I tvåspråkiga kommuner varierar det interna språket och praxis kring översättning, men invånarna har sina språkliga rättigheter tryggade, dvs. de ska få information på svenska eller finska (Henriksson 2012). De till invånarantalet största kommunerna i Finland har finsk majoritet eller är finskspråkiga, varför svenska texter i dessa kommuner högst sannolikt är översättningar. Praxis kring översättning och textproduktion inom ”det allmänna” är rätt outforskat ur språkvetenskaplig synvinkel, men t.ex. Vik (2016, 2, 15–16) har undersökt en tvåspråkig mötespraxis i tre österbottniska kontexter med mötesdokument och inlägg på två språk.

Dessa svenska översättningar som finansieras med skattemedel är likvärdiga de finska källtexterna och de har samma ställning som officiella myndighetstexter. De finskspråkiga och svenskspråkiga läsarna ska förmedlas samma innehåll, samma betydelser och samma effekt när de läser texterna på finska respektive svenska. Översättarens uppgift är att ta ställning till den finska texten och överföra den till en svensk text enligt hur hen förstår uppdragsgivarens anvisningar och önskemål, så att den svenskspråkiga läsaren kan läsa och förstå den svenska texten. För svenska myndighetstexter i Finland gäller dock att de är starkt knutna till den finska förlagans språkliga val (Petrell 2013, 161).

Toury (2012, 70–80) menar att översättare i varje situation måste välja mellan en *målspråksorientering* eller en *källspråksorientering*. I den finländska (eller finlandssvenska) kontexten innebär målspråksorienteringen att översättaren under översättningsprocessen följer det allmänsvenska språkbruket (som normeras främst i Sverige) och producerar en acceptabel svensk text. Källspråksorienteringen innebär i sin tur att översättaren håller fast vid källspråkets, finskans, strukturer

för att producera en adekvat svensk återgivning av den finska texten. Enligt forskare som intresserat sig för det juridiska språket i Finland påverkas den juridiska svenskan i Finland av finskan. Därmed har finskan (källspråket) satt sin prägel på ett helt fackspråk i Finland, nämligen den juridiska svenskan (Landqvist et al. 2016; Nordman 2015, 215). Detta går att tolka så att traditionen inom den juridiska översättningen har varit källspråksorientering snarare än målspråksorientering.

Genom att se närmare på översättares uppfattningar om faktorer som aktualiseras i översättningsprocessen går det att komma åt deras källspråks- och målspråksorientering. Fokus i denna artikel är svensköversättarnas uppfattningar om finskan, svenskan, finlandssvenskan och uppdragsgivaren utifrån enkätsvar, intervjuer och inlägg på en e-postlista (se närmare längre fram). Syftet är att klarlägga svensköversättares uppfattningar om faktorer som påverkar översättningsprocessen och därigenom få fram svensköversättarnas källspråks- och målspråksorientering utifrån detta material. Specifika forskningsfrågor som ställs det aktuella materialet är: Vilken uppfattning har översättarna om de finska källtexterna? Hurdan är relationen till uppdragsgivarna och källtextförfattarna? I hur hög grad orienterar sig översättarna mot källspråket finska och i hur hög grad mot målspråket svenska? Forskningsansatsen är huvudsakligen kvalitativ. Resultaten och slutsatserna kan inte generaliseras till att gälla för alla svensköversättare som var verksamma 2012–2013, men de ger en inblick i svensköversättarnas arbete utifrån den grupp som har svarat på enkäten, låtit sig intervjuas och gett sitt medgivande till materialinsamling på e-postlistan vid den givna tidpunkten.

Studien är förankrad i praktisk översättningsverksamhet snarare än översättningsteori. Artikeln inleds dock med en kort genomgång av översättningsvetenskapliga teorier om översättaren och dennas roll samt tidigare forskning om översättare i Finland. Dessutom behandlas normbegreppet kort så som begreppet har presenterats inom deskriptiv översättningsvetenskap. Därefter redogörs för studiens metod och material innan resultaten av analysen presenteras och diskuteras.

Översättningsvetenskaplig överblick

Inom översättningsvetenskapen finns det flera riktningar som betonar översättarens roll vid översättningen. Översättaren står i en nyckelposition när det gäller formuleringarna i måltexten. Därför är det viktigt att inte endast undersöka översatta texter och faktiska översättningsprocesser, utan också undersöka översättarna som är viktiga aktörer till exempel när det gäller utformningen av svenska myndighetstexter i Finland. Översättaren arbetar inte i ett tomrum, utan översättaren och dennas val av motsvarigheter i översättningsprocessen påverkas av många faktorer (Nida 2001). Inom översättarforskningen eller översättningssociologin placeras därmed översättaren i centrum (Chesterman 2006; Chesterman 2009). Frågor som är intressanta inom översättningsvetenskapens kognitiva och sociologiska dimensioner (Chesterman 2007) är bl.a. villkoren för översättningen, översättarens bakgrund och utbildning samt översättarens förståelse av sin uppgift. För att komma åt vad som styr en översättning har tidigare översättningsvetenskapliga studier använt sig av olika slags metoder, några nämns i genomgången nedan.

Med tanke på hur viktiga svensköversättarna är för svenskan i Finland har ett förvånansvärt litet forskningsmässigt intresse riktats mot dem. Irma Sorvalis projekt (1992) lyckades genom intervjuer belysa hur översättare i allmänhet arbetar och under vilka villkor, samt hurdant förhållningssättet är till texterna som översättarna arbetar med. Lieselott Nordmans avhandling (2009) lyfter förtjänstfullt fram den svenska lagberedningen och svensköversättningens och granskningens roll i den processen. Information om svensköversättarnas och granskarnas arbete samlades in genom bl.a. enkäter, intervjuer och anteckningar på granskade texter. Det svenska lagspråket och lagberedningen belyses ytterligare av Landqvist et al. (2016) och Palmgren (2017), vilka undersökt lagtexterna och beredningsprocesserna.

Lagarna tjänstgör som förebilder för ett flertal andra myndighetstexter (Petrell 2013, 159–160), varför det är motiverat att undersöka det svenska lagspråket i Finland och beredningsprocesserna. Översättningen av dessa texter som har en reglerande funktion styrs ofta av kodifierade normer (dvs. nedskrivna normer). När det gäller lagöversättningar i Finland finns normerna kodifierade i verket *Svenskt lagspråk i Finland* (SLAF) som uppdateras regelbundet. Översättningsverksamheten vid andra enskilda institutioner har inte undersökts i någon större utsträckning, undantaget FPA vars textproduktionsprocesser belysts av Lassus (2010) och Tolvanen (2016).

I den enkät som används som ett material i denna artikel tillfrågades översättarna om arbete och anställning. Enligt Wivolin & Vuorinen (2012) är många översättare i Finland frilansöversättare. I motsats till detta är de som översätter från finska till svenska ofta anställda i ett eget företag eller vid en offentligt finansierad institution eller myndighet, enligt den enkät som jag gjort (Lassus 2014; Lassus 2017). En anställd svensköversättare vid en myndighet behöver inte oroa sig för sin utkomst på samma sätt som en översättare som arbetar som frilans. Samtidigt uppger de statligt anställda översättarna (i samma enkät) att de förväntas med hjälp av översättningsminnen prestera en stor mängd översättningar av hög kvalitet, och tidvis kan arbetsbördan vara stor. (Lassus 2014; Lassus 2017.) De översatta svenska myndighetstexterna i Finland granskas i viss utsträckning, men granskningsfunktionen gäller främst texter med en speciell funktion och betydelse, så som laggranskningen.

Inom översättningsforskningen har texten ofta stått i centrum snarare än översättaren, vilket till exempel Venuti (1995) har påpekat. Forskningen har riktat intresset mot produkten, översättningen, och hur måltexten har lyckats inkorporera källtextens språkliga innehåll och betydelser, utan att översättaren specifikt nämnts. Detta intresse är kanhända motiverat inom forskningsfältet skönlitterär översättning, där bland annat stilistiska och semantiska val samt anpassningen, eller icke-anpassningen, till målkulturen är av centralt intresse. (Toury 2012; Venuti 1995.) Men inte heller inom skönlitterär översättning kan man förbise de textexterna faktorerna som påverkar måltexten, till exempel krav och begränsningar från utgivarhåll.

När det gäller bruksprosa, där den pragmatiska funktionen är viktigare än den estetiska, händer det antagligen mindre sällan att utgivare eller källtextförfattare har en styrande funktion på måltexten. Utmaningarna i översättningen av bruksprosa gäller en allmän förståelse av situationen: för vem skrevs källtexten, vem ska läsa måltexten, och hur ska måltexten utformas? Syftet med översättningen, dess tänkta publik och översättarens uppgift har betonats i den mer pragmatiskt orienterade översättningsforskningen (Chesterman 2007; Reiss & Vermeer 2013). Med andra ord placeras inte endast texten i centrum, utan också översättaren och hens förståelse av sin översättningsuppgift.

Chesterman (2006, 23) summerar i en lista några påståenden om översättningssociologi ur vilka kan härledas följande påståenden om översättning som verksamhet: översättning är en social praktik som består av översättningsuppgifter som genomförs under påverkan av normer, principer och nätverk. Översättningsuppgifterna utförs av översättare som har sin egen subjektivitet, sina intressen och sina värderingar. Översättare skapar och använder nätverk som består av aktörer och resurser med sina roller och sin status. (Chesterman 2006, 23.)

Utifrån resonemanget hos Chesterman kan översättaren ses som en aktör som inte översätter isolerad från andra, utan som en aktör som är en del av ett nätverk med andra personer och olika resurser. I denna kontext har översättaren tilldelats en översättningsuppgift, som styrs av bl.a. allmänna målspråksnormer. Översättaren påverkas också av sina egna värderingar och intressen samt av faktorer som knyts till den aktuella översättningsuppgiften, nämligen översättningsnormer.

Begreppet *översättningsnorm* avser hos Toury (2012) allt det som påverkar översättaren före och under översättningsprocessen. De preliminära normerna eller initiala normerna gäller t.ex. vilka texter som ska översättas och mellan vilka språk översättningen sker, dvs. främst textexterna faktorer. De operationella normerna gäller själva översättningsverksamheten, till exempel hur källtexten kan segmenteras och vilka resurser till motsvarigheter som finns i målspråket, dvs. främst textinterna faktorer. (Toury 2012, 82–83; Nordman 2009, 106–107.) Toury (2012, 63–64) anser att normer berör allmänna värderingar och idéer som en gemenskap eller ett samfund delar, det som är rätt och fel, lämpligt eller olämpligt. Dessa normer är ett slags instruktioner som kan användas i praktiska situationer, och ger kunskap om vad som är tillåtet och icke-tillåtet, önskvärt och icke-önskvärt. De kan vara nedskrivna (kodifierade) eller outtalade. De berör både vad som översätts och hur översättningsprocessen ska gå till. Att det finns normer innebär att det finns en valmöjlighet för hur översättaren ska agera. Genom att kartlägga hur översättare oftast väljer kan översättarforskaren hitta regelbundenheter i beteendet. Normerna igenkänns enligt Toury t.ex. när någon frångår normen. (Toury 2012, 63–65.)

Som jag förstår Toury är översättningsnormerna värderingar som primärt finns utanför översättaren, i den omgivande kontexten. De kan ha blivit en del av översättarens interna värderingar, men behöver inte ha blivit det. Översättningsnormer varierar över tid och till och med i fråga om en och samma översättare i olika situationer (Toury 2012, 67). I en finländsk myndighetskontext är t.ex. språklagen en textextern faktor som påverkar vad som ska översättas och till vilket språk, och lagen påverkar därmed

de preliminära översättningsnormerna. En både textextern och textintern faktor som är en operationell översättningsnorm är t.ex. rekommendationerna för översättning av genitivkonstruktioner i finskan. T.ex. Reuter (2014, 96 ff.) ger i ett textexternt verk råd om textinterna översättningsstrategier.

Det finns alltid minst tre övergripande normer som är aktuella i en kultur: (1) den norm som representerar traditionen och det som har varit (t.ex. att skriva *skall*), (2) den norm som de flesta kan omfatta just nu (t.ex. att man kan skriva både *ska* och *skall*) och (3) den nya normen som kommer att ta över (t.ex. bara *ska*) (Toury 2012, 77, mina exempel). Översättarens uppgift är att producera en text som fungerar på målspråket i en given kontext, och samtidigt att återge i målkulturen en text från källkulturen som redan har en position i källkulturen. Det säger sig självt att en översättning alltid är en kompromiss mellan målspråksorientering och källspråksorientering, samt mellan tradition och förnyelse. (Toury 2012, 69–70.) Översättningsnormer kan alltså ses som faktorer och värderingar som påverkar översättaren och dennas arbete med måltexten i dragkampen mellan målspråksorientering och källspråksorientering.

Översättarforskaren kan komma åt översättningsnormer på olika sätt. Toury (2012, 87–88), som verkar inom deskriptiv översättningsvetenskap, konstaterar att det går antingen att utgå från översättningen (de textinterna faktorerna) eller från resurser utanför översättningen (de textexterna faktorerna). I det första tillvägagångssättet analyseras översättarens handlingar i den översatta texten eller översättningsprocessen, till exempel valet av översättningsmotsvarighet, och därefter dras slutsatser om normer som påverkar översättaren. I det andra tillvägagångssättet efterfrågas översättares och uppdragsgivares åsikter som har att göra med översättningen och processen. Bäst är antagligen att koppla en observation av en översättningsprocess med en intervju med översättaren. Det går, enligt mig, också att observera diskussioner mellan översättare om pågående översättningsprocesser och vad som där sägs som kan föras till översättningsnormer som styr översättarens arbete.

Det går också att fånga in källspråks- och målspråksorienteringen genom att se på översättares uppfattningar och attityder om olika språkliga och kontextuella fenomen som har att göra med översättningsuppgiften. Angelöw, Jonasson och Stier (2015, 199) förklarar att en attityd är kopplad till hur vi tänker om ett fenomen, våra känslor för fenomenet och hur vi brukar handla när det gäller fenomenet. Attityder är människans redskap för att förstå och tolka världen. De hjälper oss att nå det vi vill ha och behöver, de fungerar som försvar då vi kritiseras, de stärker självkänslan, de säger något om vilka vi är och vilka våra värderingar är. (Angelöw, Jonasson och Stier 2015, 199–200.) Attityder och uppfattningar säger alltså något om översättarens inre värderingar, och översättarens relation till översättningsuppgiften och översättningsnormerna.

Det är motiverat att som avslutning på denna teoretiska genomgång formulera min förståelse av de begrepp och fenomen som använts ovan. En översättare har en uppsättning inre värderingar och attityder som påverkar allt översättaren gör. När översättaren arbetar med en översättningsuppgift påverkas översättaren och översättarens värderingar och attityder av, för det första, översättningsnormer som är knutna till översättningsuppgiften och dess målspråksorientering respektive källspråksorientering. För det andra påverkas översättaren av de externa resurser och människor som är knutna till översättaren och översättningsuppgiften samt dessas målspråksorientering och källspråksorientering. (Dessa människor och resurser är i sin tur också påverkade av översättningsnormer, resurser och människor.) För det tredje behöver översättaren också förhålla sig till källtextinterna och måltextinterna faktorer så som allmänna språknormer och genrenormer. Översättningsuppgiften utförs alltså i ett komplext socialt sammanhang.

Materialet och metoden för denna studie

I denna studie används tre materialgrupper: enkätsvar, meddelanden på en e-postlista och intervjuer med verksamma översättare. Dessa material har tidigare använts för en rad studier (Lassus 2013; Lassus 2014; Lassus 2015; Lassus 2017). I dem ges en allmän bild av översättarnas arbete och arbetsvillkor i Finland och om interaktionen på e-postlistan. De två tidigaste studierna (Lassus 2013 och 2014) presenterar resultatet av enkätundersökningen med fokus på översättarens arbetsförhållanden, arbetsmängd, hjälpmedel och texttyper. Interaktionen på e-postlistan diskuteras i Lassus (2015). Den sista artikeln (Lassus 2017) presenterar en sammanfattning av översättarens arbete inom den offentliga och privata sektorn i Finland utifrån enkätundersökningen och några av intervjuerna. Frågor om specifikt det finska och finlandssvenska har inte ställts materialet, inte heller har alla tre materialgrupper tidigare

kombinerats på så sätt som görs i föreliggande artikel. Eftersom Svenskfinland är litet och många finlandssvenska översättare känner varandra har jag varit mån om att bibehålla anonymiteten för alla deltagare, både när det gäller översättarens namn och arbetsplats.

Enkätmaterialet insamlades år 2012 inom ett projekt finansierat av Svenska litteratursällskapet i Finland. Totalt 138 personer besvarade enkäten som riktades till verksamma översättare (se Lassus 2013; Lassus 2014; Lassus 2017). Enkäten var öppen och spreds per e-post, i sociala medier och olika nätverk. Information om enkäten publicerades också i Språkbruk, en tidskrift utgiven av dåvarande Forskningscentralen för de inhemska språken, nu Institutet för de inhemska språken. Målgruppen för enkäten var verksamma översättare som översätter till svenska. Enkäten nådde den avsedda gruppen då mer än 73 % av dem som svarade hade arbetat som översättare i nio år eller mer. Merparten av de som svarade var egenföretagare eller anställda översättare vid en institution, myndighet, företag eller annan organisation. De som besvarade enkäten kan alltså karakteriseras som professionella översättare. Enkäten besvarades anonymt. I artikeln hänvisas till detta enkätmaterial med orden enkät, enkäten samt enkätmaterialet.

Det andra materialet, meddelanden under en månad på en e-postlista eller sändlista för översättare, består av 390 meddelanden som skickades under en månad år 2013. Antalet deltagare som skriver meddelanden under månaden är 41 och antalet trådar som startas under den observerade månaden är 52. Materialinsamlingen och bearbetningen beskrivs närmare i Lassus 2015. En del deltagare är mycket aktiva medan andra är mindre aktiva och skriver endast ett meddelande. En tråd startas vanligen av en fråga som gäller översättning av ett ord från finska till svenska, och i tråden skrivs svarsmeddelanden med förslag till översättningsmotsvarighet eller diskussion av tidigare förslag. För det mesta är interaktionen på sändlistan konfliktfri och smidig. E-postmeddelandena, e-postlistan och deltagarna har anonymiserats. Deltagarnas namn har ersatts med en sifferkod. Sådana innehållsord som kan avslöja avsändarens hemvist eller identitet har ändrats. I artikeln hänvisas till meddelanden på sändlistan med orden meddelande och inlägg. Dessutom talas om sändlistan och e-postlistan samt hänvisas till enskilda meddelanden med uppgift om trådnumret och skribentens deltagarkod.

Den sista materialgruppen består av intervjuer som gjordes under åren 2012–2013. Rekryteringen av informanter gjordes primärt utifrån enkäten, där intresserade kunde lämna sin e-postadress. Därefter rekryterades några informanter genom snöbollsurval, dvs. att en översättare rekryterade en annan, eller genom initiativ från översättarhåll då de hört om projektet samt genom att jag tog kontakt med översättare för att få ett bredare urval. Intervjuerna utfördes som semistrukturerade intervjuer och de spelades inte in. Efter intervjun skrev jag rent mina anteckningar och den intervjuade läste igenom dem, korrigerade missuppfattningar och godkände innehållet. Syftet med intervjuerna var att få kvalitativ information och att bekräfta eller förkasta den bild som enkätsvaren gav av svensköversättarnas vardag och arbetsvillkor. Intervjuerna var totalt 9 stycken med sammantaget 12 personer som arbetade som översättare. Intervjuinformanterna arbetade vid offentligt finansierade institutioner och intervjuerna gjordes i Nylands län. Informanterna och de institutioner där de verkar har anonymiserats. I artikeln hänvisas till intervjuerna sammantaget med uttrycken de intervjuade översättarna och intervjuinformanterna.

Metodologiskt är min ansats kvalitativ, trots att jag presenterar en del sifferuppgifter som sammanfattar enkätsvaren. Jag har utgått från de 138 enkätsvaren då jag har gjort intervjuguiden för intervjuerna. De teman jag tog upp i intervjuerna hämtade jag från enkätsvaren. Intervjuerna förstärkte och fördjupade min förståelse av översättarnas arbete och förhållningssättet till delar av arbetet. På samma sätt kompletterar och fördjupar inläggen på e-postlistan min förståelse av hur översättare resonerar då de arbetar med en översättning.

I analysen av materialet har jag letat efter möjliga faktorer som påverkar översättningen (översättningsnormer) samt uttryck för källspråksorientering och målspråksorientering genom utsagor, vad översättarna sagt eller tyckt eller hur de uppger att de handlar, när det gäller sådana nyckelord och teman som finska, svenska, finlandismer, uppdragsgivaren, chefen, källtexten, måltexten, läsaren och den övergripande kontexten. Jag har letat efter dessa nyckelord i enkäten, e-postmeddelandena och intervjuanteckningarna. Jag har också beaktat synonymer och andra uttryckssätt för det aktuella analystemat, inte enbart de ovan nämnda nyckelorden. Därefter har jag i intervjuanteckningarna och e-postmeddelandena analyserat den omgivande kontexten där nyckelordet förekommer. Analysresultaten kopplar jag till källspråks- och målspråksorienteringen i uttalandet. Slutsatserna drar jag inte endast utifrån ett intervjuuttalande eller ett e-postinlägg, utan varje slutsats är ett resultat av en analys- och

tolkningsprocess utifrån enkätsvar, intervjuer och e-postinlägg, men utrymmet medger inte varje gång en noggrann redogörelse för alla steg i tolkningsprocessen utan fokus i artikeln ligger på resultaten. Jag redovisar för mina resultat i tre kapitel och diskuterar resultaten i dessa kapitel. I det sista kapitlet av artikeln summerar jag mina fynd och drar slutsatser.

Finskan och textförbättring

Det finns många vägar till att bli översättare. Studier i språk eller en översättarutbildning är en väg, men alla svensköversättare har inte tagit den vägen. Merparten av enkätrespondenterna hade studerat målspråket i någon mån. Av enkäten framgår att ungefär 45 % av respondenterna hade haft målspråket som huvudämne i sina studier. Av enkätrespondenterna hade vidare drygt 20 % haft målspråket som biämne medan ca 30 % hade tagit enstaka kurser i målspråket. Studier i källspråket efterfrågades också i enkäten. Källspråket hade en knapp fjärdedel haft som huvudämne medan en dryg fjärdedel hade haft källspråket som biämne. Bland enkätrespondenterna hade ca 30 % tagit enstaka kurser i källspråket. De flesta som besvarade frågan hade med andra ord studerat målspråket (som huvudämne, biämne eller enstaka kurser), medan bara 80 procent hade studerat källspråket (som huvudämne, biämne eller enstaka kurser).

Frågan om målspråksorientering och källspråksorientering har inte tidigare kopplats till studier i målspråk och källspråk. Utifrån enkätresultaten drar jag slutsatsen att de verksamma översättarnas investering i studier är något mer målspråksorienterad. Av de fria kommentarerna på frågan framträder dock en mer mångsidig bild, med studier i flera olika språk, slutförd tolk- och översättarutbildning och mer omfattande fortbildning för översättare. Av kommentarerna framgår även att en del enkätrespondenter önskar att de hade studerat mer eller på ett annat sätt. Översättarnas relation till finskan och svenskan ska alltså ses också ur den synvinkeln att alla översättare inte har genomgått en språkvetenskaplig översättarutbildning, utan de har en annan bakgrund till exempel inom ett specifikt fackområde. I den enkätfråga som redogörs för ovan efterfrågades dock studier i källspråk och målspråk, inte specifikt i svenska eller finska. Benämningen *översättare* kan användas av vem som helst, det är endast användningen av benämningen *auktoriserad translator* som övervakas (i Finland av Utbildningsstyrelsen). Såväl enkätrespondenterna som de intervjuade översättarna har en stark yrkesidentitet som översättare, oberoende av hur karriärvägen har sett ut.

De intervjuade översättarna arbetar alla främst med språkparet finska-svenska, och så att de har finska som källspråk och svenska som målspråk. Som tidigare nämnts var alla intervjuade översättare anställda av offentligt finansierade institutioner och myndigheter, varför de texter de översätter främst är myndighetstexter av olika slag. De intervjuade översättarnas uppfattningar om finskan varierar. Några av de intervjuade är kritiskt inställda och ser de finska källtexterna som för detaljrika med sådan information som är överflödig. De intervjuade översättare som också har ansvar för de svenska webbsidorna och andra redaktörs- och informatörsuppdrag verkar i högre grad vara inställda på att föreslå ändringar, förkorta, flytta runt i texterna osv. De har en starkare målspråksorientering som uttrycks genom en vilja att mottagaranpassa texten. De som inte har detta ansvar verkar hålla hårdare fast vid de finska strukturerna och påtalar vikten av att vara originaltexten trogen, det vill säga de har en starkare källspråksorientering. Merparten av de intervjuade översättarna accepterar och kan tänka sig att ändra på tilltalet, meningsstrukturen och informationsföljden i viss mån, om det, enligt dem, gör översättningen till en bättre och mera mottagaranpassad text. Den svenska språkvården och dagens språknorm omfattar du-tilltal och klarspråk med mottagaranpassning av struktur och innehåll (t.ex. *Klarspråk i kommunen*). En översättare som vill göra den svenska översättningen till en text som följer dessa normer anser jag vara en målspråksorienterad översättare.

I enkäten ingick två påståenden om källtexternas kvalitet, det vill säga om enkätrespondenten upplever att källtexterna är dåliga när det gäller den språkliga kvaliteten och som texthelheter. På båda påståendena ansåg merparten av respondenterna att källtexterna oftast eller ibland är av dålig kvalitet. Endast två till fyra procent av de som svarade anser att källtexterna aldrig är av dålig kvalitet. På påståendet ”Den översatta texten blir bättre än källtexten” svarade två procent att den alltid blir bättre, tre procent att den aldrig blir bättre, trettio procent att den oftast blir bättre och de övriga att den ibland blir bättre. Tidigare forskning visar att översättare tenderar att göra ändringar som de anser att är förbättringar (Nida 2001, 67–68). Svensköversättarna anser också att de förbättrar texterna i viss mån.

En översättare som finner att källtexten har brister och som inte vill överföra bristerna till måltexten utan gör ändringar i texten med syftet att förbättra målspråkstexten, anser jag att är målspråksorienterad.

De intervjuade översättarna säger sig förbättra texterna bland annat med avseende på mottagaranpassning, som är en av klarspråksrekommendationerna. Flera av de intervjuade översättarna säger att mottagaraspekten är viktig, att myndigheterna har blivit bättre på att beakta den men att det fortfarande finns rum för förbättringar på den punkten. Sverigesvenska myndighetstexter har redan länge präglats av klarspråksnormerna. En svensköversättare som är målspråksorienterad är antagligen också orienterad mot mottagaranpassning och klarspråk. Finska myndighetstexter har inte samma klarspråkstradition.

Flera av de intervjuade översättarna säger att källtextförfattarna är i olika hög grad bra eller dåliga skribenter: några är starka, några är svaga. Trots att det ingår i arbetet som tjänsteman att skriva texter är alla tjänstemän inte goda skribenter. De flesta av de intervjuade översättarna säger att källtextförfattarna är mottagliga för respons och att källtextförfattarna i regel är tacksamma över att översättaren påpekar fel och brister i källtexten. De som skriver de finska texterna är experter på sitt område, men enligt de intervjuade översättarna är de inte expertskribenter (se också Nida 2001, 67–68 för liknande iakttagelser).

Av intervjuerna framgår att det i de större organisationerna finns finska språkvårdare. I enkäten ställdes en fråga om behovet av finsk språkvård. Bland enkätrespondenterna kunde en tredjedel inte ta ställning till om det finns ett behov av aktivare finsk språkvård. De övriga två tredjedelarna av de som i enkäten tog ställning till påståendet ”Vi behöver en aktivare finsk språkvård” sprider sig jämnt mellan svarsalternativen som i hög eller låg grad svarar jakande på påståendet.

På e-postlistan är det få inlägg som direkt kritiserar källtexterna eller det finska språket. Meddelandena på e-postlistan handlar i de flesta fall om frågor där en översättare frågar de andra om hjälp i valet av den bästa motsvarigheten. Frågorna handlar om enstaka finska ord och uttryck, det är inte frågor om hela texter, genrer eller andra större helheter. När ett finskt uttryck eller ord vållar problem kan en översättare som är med på e-postlistan skicka sin fråga till listan och medlemmarna på e-postlistan hjälper sin kollega.

Bland meddelandena finns det exempel på diskussioner där översättarens känsla för språket ställs mot vad språkvårdare rekommenderar eller vad det står i något normerande verk (t.ex. *Svenskt lagspråk i Finland*). Nedan ges fyra utdrag från en tråd som behandlar översättningen av finskans ”vielä” (’dessutom’, ’därutöver’, ’fortfarande’, ’visserligen’, ’än’, ’ännu’ m.fl., *Stora finsk-svenska ordboken*). De fyra utdragen kommer från en och samma tråd med 17 inlägg. Utdragen ur meddelandena är här uppställda i den ordning meddelandena har skickats på listan, och de representerar enligt mig de argument och åsikter som framförs i tråden.

Exempel 1. Diskussion om finskans ”vielä” i tråd 25.

(1) Trots att det ska vara redan, tycker jag att det låter galet. Man måste väl på något sätt kunna skilja mellan Odotan tuloksia VIELÄ tänä vuonna och Odotan tuloksia JO tänä vuonna. (Skribent 1021)
(2) Ja, så (redan i år) står det i en del råd om användningen av ännu. (Skribent 1009)
(3) Tänk att jag tycker inte redan i år på svenska uttrycker samma sak som vielä tänä vuonna. […] Jag tycker svenskans "redan" uttrycker att nånting sker litet oväntat tidigt. (Skribent 1012)
(4) "Ännu i år" i den betydelsen är en rätt väldokumenterad finlandism, har jag lärt mig. (Skribent 1032)

Översättarna i exempel 1, utdrag 1–4, diskuterar den svenska språknormen och den rekommenderade översättningen mot sin finska språkkänsla som tvåspråkiga språkbrukare. Källspråkets nyanser verkar viktiga för översättarna. På e-postlistan fogar sig översättarna emellertid oftast till det som språkvården, ordböckerna eller andra externa normauktoriteter rekommenderar. I exemplet ovan används formuleringar som ”ska vara” och ”så ... står det i en del råd”. Trots detta finns det på e-postlistan, också i andra trådar, tidvis en frustration över att det inte verkar finnas en motsvarighet i svenskan som helt stämmer överens med översättarnas uppfattning om det finska ordets betydelsenyanser. Utan att känna till översättarnas bakgrund går det inte att säga vem som kan finska så bra, både genom uppväxt och studier, att hen korrekt kan ta ställning till betydelsenyanserna, så som i ordet ”vielä”. (Ordet har enligt

Kielitoimiston sanakirja olika betydelser i jakande och nekande kontext, och ett antal användningsområden i synnerhet i jakande kontexter.) Här kommer jag inte att gå igenom vilka åsikter eller argument som så att säga är ”rätt” eller ”fel”, utan jag vill se på vilket slags argument eller normkällor översättarna på e-postlistan använder.

Språkstudier i sig används inte som argument, men i exempel 1, utdrag 4, konstaterar skribenten ”har jag lärt mig”, alltså någonstans har hen fått höra att ”ännu i år” inte ska användas. På e-postlistan används som uttalade argument för en viss ståndpunkt en kurs eller fortbildning, en språkvårdares namn, en ordboks namn eller en språkvårdsboks namn. I exempel 1 är det klart att översättarna verkar veta att rekommendationen enligt målspråkets normer är ”redan”. Detta har de läst och hört från flera håll. Några delar med sig av länkar till Språkinstitutets webbplats och citerar ur ordböcker med flera källor. Trots detta har många av översättarna en annan uppfattning än den rådande normen förespråkar, det vill säga de skulle gärna vilja ta in andra svenska ord och uttryck (vilket enligt *Stora finsk-svenska ordboken* kunde vara möjligt). De anser att ordvalet i källspråkstexten förmedlar en nyans eller betydelse som de gärna vill få fram, och de har ett tydligt behov av att ventilera denna uppfattning med de andra på e-postlistan. Det pågår alltså en diskussion eller förhandling, i all vänlighet kolleger emellan, om den bästa motsvarigheten på målspråket.

Sammantaget kan konstateras att de intervjuade myndighetsöversättarna ser de finska källtexterna som tidvis något bristfälliga. Därmed kan antas att de inte ser källspråkstexterna som förebilder. Översättarna har dock antagligen studerat målspråket svenska mer än källspråket finska. På e-postlistan ger källtexterna upphov till språkfrågor som översättarkollegerna besvarar så gott de kan. I diskussionerna står målspråket i fokus då deltagarna vill hitta den bästa översättningsmotsvarigheten för det som källtexten uttrycker. Flera översättare uppger i både enkäten och intervjuerna att de förbättrar texten så att måltexten enligt dem blir en bättre text än vad källtexten var, till exempel när det gäller mottagaranpassning. Målspråksorienteringen och målspråksnormerna är starka hos de undersökta svensköversättarna. Många av dem påtalar också fel och brister till källtextförfattaren eller uppdragsgivaren. Nästa kapitel behandlar översättarnas relation till dem.

Uppdragsgivaren och uppdraget

Uppdragsgivaren kan vara, men är inte alltid, samma person som källtextförfattaren. Av enkäten, intervjuerna och inläggen på e-postlistan framgår att kontakten med källtextförfattaren eller uppdragsgivaren kan se ut på olika sätt. Företagare och frilansöversättare kan arbeta mot en översättningsbyrå, och då har de kanske inte kontakt med källtextförfattaren utan endast med en person på översättningsbyrån, nämligen uppdragsgivaren. I en större organisation kan det finnas en översättningskoordinator eller chef som fördelar uppdragen och som agerar mellanhand. Det kan också vara en person som är ansvarig för ett projekt som är uppdragsgivaren, medan själva texten i en projektrapport eller motsvarande har skrivits av en eller flera andra personer. En webbtext kan ha skrivits av en informatör men den kommer till översättaren via informationschefen.

I enkäten ställdes inga direkta frågor om relationen till uppdragsgivaren, men det kom i andra frågor fram att uppdragsgivarna ibland eller oftast ses som mer konservativa än översättarna, och mer sällan som mer liberala än översättarna. Det kan innebära att när översättaren vill föra in en språklig innovation, det vill säga vill följa den rådande normen eller ta in en ny norm så som du-tilltal, så vill uppdragsgivaren inte göra det. En av de intervjuade översättarna ger som exempel att de svenskspråkiga inom organisationen vill behålla Ni-tilltal eller uttryck som är ålderdomliga. Då har uppdragsgivaren, eller målspråkstalare i organisationen, gett uttryck för en mer traditionellt hållen målspråksorientering, dvs. orienterat sig mot en äldre språknorm. Det är ändå fortfarande en målspråksorientering.

I bästa fall fungerar kontakten med uppdragsgivaren smärtfritt, och enligt alla tre materialgrupper upplever de flesta översättare att kontakten är god. I enkätens öppna svar och i intervjuerna uttrycker de flesta översättare sin uppskattning av en öppen dialog och samarbete med källtextförfattaren och uppdragsgivaren. Översättarna saknar ofta den fackkunskap som källtextförfattarna har, varför det är bra att översättaren kan diskutera innehållet i källtexten direkt med källtextförfattaren. Översättarnas kommentarer uppskattas vanligen av källtextförfattarna. Som de intervjuade översättarna påpekar kan översättaren vara den första som läser den finska texten. Om översättaren finner oklarheter och brister och påtalar dem kan källtextförfattaren reagera på dem. En av de intervjuade översättarna konstaterar att om källtexten har väldigt stora brister och om den är väldigt lång kan översättaren välja att inte skicka

tillbaka hela källtexten för omskrivning, utan gör i stället det bästa av situationen. I en annan organisation konstaterade den intervjuade översättaren att vissa texter måste översättas så att det otydliga och tvetydiga förblir otydligt och tvetydigt, översättaren får inte göra tolkningar. Då är genrenormen och de krav som ställs i kontexten starkare än målspråksnormen.

På e-postlistan blir det tydligt att översättarna först skickar sina frågor till sändlistan, och ställer dem först därefter till uppdragsgivaren, om det fortfarande är oklart vad som avses. En del uppdragsgivare verkar vara möjliga att kontakta och gå i dialog med, medan andra aldrig svarar på översättarens fråga. Ibland har uppdragsgivaren åsikter om den svenska texten, rentav på detaljnivå vilket exempel 2 med utdrag ur tråd 32 visar.

Exempel 2. Uppdragsgivaren och Svenska skrivregler, utdrag ur tråd 32.

> (1)Hade en ordväxling med uppdragsgivaren. Jag tror mig veta att ord som [borttaget] ska skrivas utan mellanslag före sista bindestrecket, medan det i finskan ska det vara ett mellanslag där. Min uppdragsgivare påstod i sten att det också i svenskan ska vara mellanslag eftersom första delen är ett namn bestående av två ord med bindestreck emellan. Finns inte i Skrivregler och i Språkriktighetsboken endast exempel som inte har direkt ett dubbelnamn i första ledet. (Skribent 1006)
> (2) Berätta historien om skomakaren och lästen för din uppdragsgivare. (Skribent 1039)
> (3) Du har redan fått svar på din egentliga fråga men jag vill komma med ett tillägg: Inte ska det vara mellanslag på finska heller … . (Skribent 1019)

I tråd 32 vill översättaren kontrollera med listmedlemmarna att hen har tolkat svenskans principer för användning av bindestreck på ett korrekt sätt (exempel 2, utdrag 1). Översättaren är medveten om och vill följa målspråkets normer. Översättaren får inte endast svaret på sin fråga, utan får också kollegialt stöd då de andra översättarna anser att uppdragsgivaren är okunnig och kanske går över gränserna för vad som anses vara accepterat beteende av en uppdragsgivare (exempel 2, utdrag 2). Det framgår också att sammansättningen som är aktuell inte består av ett namn med två led, utan av ett ord, varför de finska skrivreglerna också har tolkats fel (exempel 2, utdrag 3). På sändlistan finns några fall där relationen till uppdragsgivaren kan ses som problematisk. I de flesta fall verkar det finnas en öppen dialog och en möjlighet till kommunikation mellan uppdragsgivaren och översättaren. I en öppen dialog går det att diskutera valen i målspråkstexten och källspråkstexten, och vid behov rätta till fel i källspråkstexten och förbättra målspråkstexten.

En öppen dialog är viktig också när det gäller översättningsprocessen och hur den hanteras internt i en organisation. Av intervjuerna framgår att det finns olika uppfattningar bland de intervjuade översättarna om i vilket skede av skrivprocessen ett översättningsuppdrag ska skickas till översättaren. En av de intervjuade vill gärna ha en text redan i utkastskedet, en annan arbetar gärna parallellt med den finska källtextförfattaren så att texterna växer fram samtidigt, en tredje vill bara ta emot färdiga texter, en fjärde vet att källtexterna är på hälft när de skickas in och så vidare. Flera av de intervjuade uttrycker sitt missnöje över texter som oväntat förändras efter att de har skickats in för översättning. Här finns med andra ord hela åsiktsskalan representerad. I enstaka organisationer finns interna instruktioner för hur översättningarna ska lämnas in och i vilket skede av textproduktionsprocessen, det vill säga organisationen av arbetet är kodifierad. Organisationen av det praktiska översättningsarbetet kan ses som en del av översättningsnormerna.

Alla intervjuade översättare är överens om att uppdraget måste komma in i tid. Översättningsuppdrag som beställs sent, glöms bort eller inte har planerats in förorsakar stress. Tidspress och stress uttrycks också i enkätsvaren. Enkätrespondenterna svarar att de upplever stress och tidspress i synnerhet under arbetstoppar. Upphandlade översättningsbyråer kan ta hand om sådana oväntade och större projekt som inte har bokats in och planerats för. De intervjuade konstaterar om upphandlingen att det är en svår process där kvalitet och erfarenhet borde väga in mycket mer än priset. Vid de flesta enheter finns det upphandlade byråer och företagare som anlitas vid arbetstoppar, och det blir en extra kostnad när texter skickas utanför huset. Organisationen av arbetet och resursfördelningen kan också ses som en fråga om

målspråksorientering och källspråksorientering, det vill säga om planeringen av textproduktionsprocesserna utgår enbart från källspråket eller om översättningen till målspråket beaktas.

Enligt enkätsvaren och intervjusvaren prioriterar inte alla organisationer kvaliteten på målspråkstexten. Det är viktigare att översätta en text i snabb takt än att översättningen blir bra. Några av de intervjuade säger tacksamt att deras chefer och uppdragsgivare förstår att översättning tar tid och får ta tid. I en organisation framgår det under intervjun att det är svårt att hinna ta ställning till språket i målspråkstexten. Innehållet blir det viktigaste och översättaren får utgå från att den finska källtexten har granskats och språkvårdats, och att den översatta texten i sin tur språk- och sakgranskas innan den publiceras. Översättaren blir där ett slags mellanhand med rätt stark källspråksorientering, och den som språk- och sakgranskar får ett stort ansvar för målspråksorienteringen.

Av en del fria kommentarer i enkäten framgår att uppdragsgivarna inte alltid behärskar svenska. Många av de intervjuade konstaterade också att uppdragsgivarna, tjänstemännen eller de som ska sakgranska och godkänna översättningen, inte kan svenska tillräckligt bra för att kunna ta ställning till termer och ordval i de svenska texterna. Ibland är översättaren väldigt ensam med sin facktext (se t.ex. Lassus 2013, 9–10). En del översättare ser sig dessutom som ansvariga för den svenska texten. De menar alltså att det inte är organisationen som ansvarar för svenskan utan översättaren, att det är översättaren som värnar om målspråket och målspråksorienteringen, inte organisationen.

Detta upplevda ansvar för en god svensk språkdräkt gör att många av de intervjuade översättarna uttrycker sitt missnöje över översättningsuppdrag som består av endast några ord. Den som skickar in endast några ord för översättning har inte uppfattat korrekt vad översättning går ut på, enligt flera av de intervjuade. I de stora organisationerna förekommer också olika frasregister och mer eller mindre automatiska utskick där textsnuttar av olika slag kombineras till en helhet. Vid en organisation konstaterar översättaren att det i ett brev där meningarna tas ur ett frasregister kan finnas såväl passiva konstruktioner, du-tilltal som ni-tilltal, men att man arbetar som bäst med att se över registret, det vill säga man är medveten om problemet och har börjat åtgärda det.

Svensköversättarnas relation till uppdragsgivaren anses vara god så länge kommunikationskanalerna är öppna och det finns en fungerande dialog. Det är viktigt för översättarna att de får ta kontakt och ställa frågor till källtextförfattaren eller uppdragsgivaren. Översättarna uppskattar en uppdragsgivare som förstår vad översättning går ut på. Översättarna oroar sig dock för att experterna inom organisationen har svaga kunskaper i svenska. Då faller ansvaret och engagemanget för målspråket på översättaren.

Svenskan i Finland och svenskan i Sverige

Ovan har konstaterats att flera översättare ser sig som ansvariga för att organisationens svenska texter är bra. Översättarna i denna studie översätter primärt från finska till svenska. Ibland kan de översätta från svenska till finska, men behovet av översättningar i den riktningen är inte lika stort. Bland enkätrespondenterna och de intervjuade översättarna förekommer också andra språkpar än finska-svenska, t.ex. engelska nämns ofta. Inom översättarutbildningen har det av hävd påpekats att en översättare ska översätta till sitt modersmål, det starkaste språket (directionality, *Routledge encyclopedia of translation studies*). I Finland finns en stark tvåspråkighet, vilket gör att frågan om det starkaste språket eller modersmålet kan vara svår att svara på. Enkätrespondenterna tillfrågades om modersmål. Svenska som modersmål uppgav ca 69 %, 14 % finska och 14 % båda språken. Ca 81 % hade gått i svensk skola.

Bland de intervjuade översättarna fanns några med finska som modersmål och skolspråk. De hävdade att i den kontext där de verkar är källtexterna på finska så komplexa till både struktur och innehåll att översättarna måste vara starkt finskspråkiga, det vill säga antingen ha modersmålet finska eller vara genuint tvåspråkiga. Detta påstående är något kategoriskt, men det är dessa översättares uppfattning att så är fallet. Samma översättare menade att det är viktigt att vara trogen originaltexten. Därmed kan man säga att källspråksorienteringen är stark, men huruvida det beror på skolspråket är oklart.

Enkäten innehöll några påståenden om svenskan i Sverige, finländska särdrag och finlandismer. En orientering mot svenskan i Sverige och finlandssvenskan, inklusive finländska särdrag, finlandssvenska termer och finlandismer, kan sägas stå för målspråksorientering. Merparten av enkätrespondenterna, drygt 87 %, ansåg att det är viktigt att följa svenskan i Sverige. Färre enkätrespondenter valde alternativet ”ibland” (ca 9 %) eller ”aldrig” (1,5 %) för detta påstående (några respondenter valde ”kan inte säga”). På påståendet ”Vi behöver egna finlandssvenska termer och begrepp” svarade ca 60 %

”ibland”, och närmare 25 % valde alternativen ”Alltid” eller ”Oftast”. Med andra ord ansåg ca 85 % av enkätrespondenterna att egna finlandssvenska termer och begrepp behövs, medan drygt 10 % ansåg att de inte behövs och 5 % kan inte säga. I ett annat påstående skulle enkätrespondenterna ta ställning till om det är viktigt ”att bekämpa de finlandssvenska särdragen”. Närmare 54 % svarar ”ibland”, medan knappt 35 % svarar jakande (”Alltid” eller ”Oftast”). Färre (knappt 9 %) ansåg att de aldrig ska bekämpas, dvs. de accepterar helt finlandssvenska särdrag. På påståendet ”Det är viktigt att undvika finlandismer” svarar drygt 40 % ”Oftast” och drygt 21 % ”Alltid”, medan en dryg tredjedel svarar ”Ibland”. Bland enkätrespondenterna finns det med andra ord en stark målspråksorientering mot svenskan i Sverige, men också mot svenskan i Finland.

Under intervjuerna riktas det också en del kritik mot den finländska svenskan. Några konstaterar att de finlandssvenska texterna ”låter” annorlunda än texterna i Sverige, att det finns finlandismer och andra ord som kunde ersättas med något allmänsvenskt. Målspråksorienteringen blir då en orientering mot svenskan i Sverige, eller en allmänsvensk standard, snarare än svenskan i Finland. Tillgången till internet är ett viktigt hjälpmedel för översättarna. Några av de intervjuade översättarna konstaterar att genom internet har finlandssvenskarna, och översättarna, fått tillgång till svenskan i Sverige på ett nytt sätt. Nya svenska ord och uttryck tas in i finlandssvenskan, vilket de flesta av de intervjuade översättarna ser som en bra sak.

När det gäller tilltal verkar de flesta intervjuade översättare föredra du-tilltal, vilket ligger i linje med målspråksorienteringen mot svenskan i Sverige. I en organisation finns det dock, enligt den intervjuade översättaren, en tendens att i frågor som på något sätt är besvärliga eller obehagliga använda ett mer distanserande ni-tilltal eller man, på både finska och svenska. På finska är ni-tilltal eller opersonliga former vanligt i myndighetsspråket. De flesta svenska myndighetstexter i Sverige har ändå du-tilltal, som en följd av klarspråksrekommendationerna. Ur den synvinkeln kan ni-tilltal eller användning av ”man” i en svensk myndighetstext i Finland ses som källspråksorientering.

Förutom att översätta gör översättarna också språkgranskningar. Under intervjuerna blir det klart att det i vissa större organisationer finns ett system för språkgranskning, innehållsgranskning eller korrekturläsning av texter. Där det finns flera översättare kan de hjälpas åt och läsa varandras texter. En mer erfaren översättare kan granska en nykomlings texter och ge respons på dem. På olika sätt kan översättare arbeta tillsammans för att texterna ska hålla hög kvalitet (se Petrell 2013, 165) Detta är viktigt inte minst med tanke på delade översättningsminnen där översättningsfel i värsta fall kan bevaras och upprepas. Översättarna granskar också i mån av tid sådana texter som skrivits direkt på svenska av personer i organisationen. Det kan vara frågan om presentationsbilder eller tal eller dylikt. I en organisation använder tjänstemännen tidigare svenska texter som grund för nya texter, och då brukar översättaren granska helheten.

Av intervjuerna framgår det att webben och webbsidorna är ett område som prioriteras av ”det allmänna”, dvs. offentligt finansierade institutioner, myndigheter och organisationer. Flera av de intervjuade säger att organisationen har som princip att all webbinformation på finska också ska finnas på svenska. I en organisation finns det dock över 10 000 webbsidor på finska, och där har man konstaterat att det inte går att översätta allt till svenska och upprätthålla sidorna så att informationen alltid är aktuell. Det finns en preliminär översättningsnorm som avgör hur organisationen prioriterar, dvs. mindre information som är korrekt framför en större informationsmängd som är felaktig. De svenskspråkiga får alltså mindre information än de finskspråkiga.

Det finns också ett annat sätt att se på översättning och översättarens verksamhet och det är den levande tvåspråkighetens synvinkel. Som ett exempel på denna ges nedan ett utdrag ur en av trådarna på e-postlistan. I utdraget skriver en av översättarna att de som förstår både svenska och finska kan genom att läsa båda språkversionerna få något mer än den som endast läser den ena språkversionen: ”Lite bonus åt dem som förstår båda språken” (skribent 1039, tråd 48). Det här väcker en del diskussion och kritik vilket föranleder skribenten att utveckla sin ståndpunkt något mer i ett senare inlägg i tråden, se exempel 3.

Exempel 3. Argument om vem översättaren översätter för, skribent 1039 i tråd 48.

> Jag översätter för läsarna. Finlandssvenskarna - detta är ett finländskt projekt - består inte av 300 000 människor som inte begriper ett ord finska. En förkossande [så!] majoritet av de svenskspråkiga som går på

> [evenemangstyp] förstår vad [slogan på finska] betyder, trots att de kanske föredrar ett svenskspråkigt pogramblad [så!]. Och åtminstone en ansenlig del av de finskspråkiga förstår vad [slogan på svenska] betyder. För denna sammantagna språkkunniga majoritet kan det ge en åtminstone minimal kick att märka att de två språken uttrycker samma sak, i detta fall ett slags glatt utrop, på olika sätt. Det sker inte på bekostnad av de enspråkiga och det är inte ett självändamål, men än mindre ser jag det som ett självändamål att binda sig vid källspråkets enskilda ord.

I det inlägg som inleder tråd 48 ber skribent 1039 om förslag till översättning av en slogan. Hen har några alternativ själv, men önskar få fler förslag. Det kommer en mängd olika förslag, och vissa kommenterar skribenten och andra förblir okommenterade. De olika alternativen diskuteras och deltagarna vrider och vänder på en del av dem. I utdraget i exempel 3 förklarar skribenten varför hen förespråkar den översättning av slogan som hen har valt och varför hen anser att en alltför ordagrann (källspråksorienterad) översättning inte är att föredra. Skribenten ser inte de två språkversionerna, finskan och svenskan, som åtskilda från varandra eller ömsesidigt oförståeliga. Skribenten menar att de på något plan kompletterar varandra och ger något mer (”minimal kick”) till den som förstår båda språken. Skribenten förespråkar en målspråksorienterad slogan och tar avstånd från en ordagrann översättning, det vill säga är inte källspråksorienterad när det gäller översättningen.

Den här diskussionen är möjlig att föra när det gäller kreativa texter som sloganer där det inte finns några starka rekommendationer från språkvårdsorganen eller normerande handböcker. Samma diskussion kan inte föras när det gäller termer och begrepp som står i lagen. Den kunde inte heller föras i en annan tråd (tråd 4) som diskuterade vad sjukhuset i Åbo egentligen heter på svenska, för det finns bara ett rätt namn på svenska. På e-postlistan har översättarna, då de har tid, möjlighet att diskutera sina översättningsval och förhandla om var gränserna går för lämpliga översättningsmotsvarigheter.

Bland översättarna finns något olika nyanser när det gäller målspråksorienteringen och relationen till svenskan och finskan. Alla svensköversättare har inte svenska som modersmål och de kan se det rentav som en fördel att ha en stark finska. Andra ser det som sin uppgift att framför allt värna om svenskan. Sedan finns de som inser att många finlandssvenskar, och finskspråkiga finländare, behärskar både svenska och finska och att det för denna grupp är trevligt att erbjuda en lösning som, då det är lämpligt, ger något mer. Översättarna verkar anse att de finländska särdragen och termerna har sin plats i vissa situationer, men det är ändå svenskan i Sverige som är målspråksnormen som översättarna främst säger sig orientera sig mot.

Slutsatser

Syftet med föreliggande artikel har varit att klarlägga svensköversättares uppfattningar om översättningsnormerna, dvs. faktorerna som påverkar deras arbete. Fokus har legat främst på en analys av de textexterna faktorerna, dvs. uppfattningarna om källspråket finska, målspråket svenska och dess varianter svenskan i Finland och svenskan i Sverige, samt källtexterna och uppdragsgivarna. En analys av textinterna val har inte gjorts, men diskussioner om dem har återgetts för att illustrera hur svensköversättare kan resonera kring valen. Det undersökta materialet omfattade en enkätundersökning, intervjuer med verksamma svensköversättare och inlägg på en e-postlista för svensköversättare. De tre materialgrupperna kompletterar och bekräftar varandra och analysen ger en bild av svensköversättarnas orientering mot källspråket och målspråket.

Översättningsprocesserna i den omfattande översättningsverksamheten från finska till svenska i Finland styrs av både allmänna målspråksnormer för svenskan och specifika översättningsnormer. I linje med Toury (2012) har översättningsnormerna förståtts som faktorer som påverkar översättaren före och under översättningsprocessen. Faktorerna påverkar översättarens och, som jag här påstår, också organisationens orientering mot källspråket och målspråket.

Översättningsnormerna kan delas in i undergrupper. De preliminära översättningsnormerna påverkar främst textexterna faktorer som t.ex. vilka texter som ska översättas. I finländska myndighetskontexter är det främst språklagen som styr detta val, men organisationer inom ”det allmänna” kan själva göra ett urval där lagen medger det. De operationella översättningsnormerna påverkar översättaren och dennas översättningsprocess, även valet av målspråksorientering eller källspråksorientering.

Översättning innebär ständiga val, främst på textens nivå, mellan en orientering mot tradition eller förnyelse när det gäller målspråksnormerna. Svensköversättarna uppger att de är för förnyelse, som du-tilltal, medan uppdragsgivarna kan vilja hålla fast vid traditionen, som ni-tilltal eller omtal med man. Översättning innebär också att välja mellan en orientering mot målspråket svenska eller källspråket finska. När det gäller översättning av myndighetstexter ingår mottagaranpassning och andra klarspråksnormer i målspråksnormerna för svenska myndighetstexter. Merparten av svensköversättningen i Finland gäller myndighetstexter. Svensköversättarna uppger att de vill följa klarspråksråd och till exempel mottagaranpassa texterna. Jag tolkar materialet så att svensköversättarna är starkt målspråksorienterade mot såväl svenskan i Sverige som svenskan i Finland, dvs. de termer och särdrag som ibland behövs i den finländska kontexten.

De finska källtexterna ses av översättarna som tidvis bristfälliga. Översättarna betonar att alla tjänstemän inte är goda skribenter trots att de är experter på sitt fackområde. Kunskaperna i svenska är också svaga. Därför ser många av översättarna det som sitt ansvar att värna om svenskan i organisationen. I det ingår också att vid behov göra ingrepp i mindre lyckade texter i syfte att försöka förbättra dem. Dylikt redaktörsarbete görs ändå inte av alla översättare. Såväl uppfattningen att det är svensköversättaren som ska värna om svenskan i organisationen som det upplevda behovet av att förbättra texter tyder på en stark målspråksorientering hos översättarna.

Alla svensköversättare har inte studerat finska, trots att finska myndighetstexter kan vara svåra facktexter. De svensköversättare som har finska som modersmål eller skolspråk ser sin starka finska som en fördel, eftersom de anser att utmanande finska myndighetstexter kräver en stark finska. Vidare forskning kunde göras för att utreda om flera svensköversättare med finska som det starkare språket ser denna fördel. Samtidigt kunde utredas om de, som några av översättarna i denna studie, också ser det som viktigt att behålla källspråkets strukturer i sina översättningar, alltså om fler orienterar sig mot källspråket.

Översättarna är en del av en större kontext i och med att översättning kan ses som en social praktik (Chesterman 2006). Översättare har därmed relationer till uppdragsgivare, källtextförfattare och andra översättare. Relationen till uppdragsgivarna och källtextförfattarna uppges vara god, det finns en fungerande dialog, och översättarna uppskattar i synnerhet de uppdragsgivare som förstår vad översättning innebär. I alla materialgrupper ges också exempel på tillfällen då relationen inte är så god. Det gäller situationer då källtextförfattaren eller uppdragsgivaren inte går att nå för frågor, eller där textproduktionsprocessen har gjorts utifrån produktionen av källtexten, utan att beakta den tid och de resurser som översättningen kräver. I sådana situationer kunde textproduktionsprocessen kallas källspråksorienterad, då målspråket inte får tillräckliga resurser. Översättarna i denna undersökning söker också stöd hos varandra till exempel via e-postlistan för svensköversättare. En kollega kan svara på frågorna som uppdragsgivaren inte besvarar.

Det vore värdefullt att fortsätta undersöka svensköversättarna i Finland. Mycket återstår att göra för att få en fördjupad bild av hur svensköversättarna orienterar sig mot källspråket eller målspråket i Finland. Mer tillförlitliga resultat av översättares målspråks- och källspråksorientering kunde nås genom att följa en översättares faktiska val i en verklig översättningssituation och därefter göra en intervju med översättaren. Genom att på så sätt observera och intervjua ett antal institutionella svensköversättare, och se om det de säger och gör följer samma orientering, kunde en fördjupad förståelse nås av de val som översättarna gör och av vad som påverkar valen. Det arbete som har gjorts här ger en fingervisning om vilket slags frågor som kan ställas och teman som kan diskuteras. De resultat min undersökning har nått kan användas till exempel internt i organisationer som har textproduktionsprocesser på flera språk och där översättning ingår, men också i fortbildning av översättare och i utbildning av personer som kommer att arbeta med textproduktion i organisationer. Så länge svenskan är nationalspråk i Finland kommer myndighetstexter att översättas till svenska och då behövs målspråksorienterade svensköversättare.

Litteratur

Angelöw, Bosse, Jonsson, Thom & Stier, Jonas 2015. *Introduktion till socialpsykologi.* 3 uppl. Lund: Studentlitteratur.

Chesterman, Andrew 2006. Questions in the sociology of translation. I: Duarte, Joao Ferreira, Rose, Alexandra Assis & Seruya, Teresa (red.). *Translation Studies at the Interface of Disciplines*. Amsterdam: John Benjamins. S. 9–27.

Chesterman, Andrew 2007. Bridge concepts in translation sociology. I: Wolf, Michaela & Fukari, Alexandra (red.). *Constructing a sociology of translation.* [ProQuest ebrary] Amsterdam: John Benjamins. S. 171–183.

Chesterman, Andrew 2009. The name and nature of translator studies. *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*. No 42-2009. S. 13–22.

Henriksson, Linnéa 2012. *Två förvaltningsspråk. En utredning om två förvaltningsspråk i kommuner*. Helsingfors: Finlands kommunförbund. Tillgänglig: http://shop.kommunerna.net/product_details.php?p=2759 .

Hermans, Theo 1998. Translation and normativity. *Current issues in language & society.* Vol. 5, No 1 & 2. S. 51–72.

Kielitoimiston sanakirja. 3. osa S–Ö 2006. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 140. Helsingfors: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Klarspråk i kommunen 2012. Helsingfors: Finlands kommunförbund.

Landqvist, Hans, Laurén, Christer, Nordman, Lieselott, Nordman, Marianne & Kvist, Maria 2016. *Juridik på svenska i Finland.* Vasa: Scriptum.

Lassus, Jannika 2010. *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer. Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen.* Doktorsavhandling. Elektronisk publikation på adressen http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6050-2

Lassus, Jannika 2013. Översättaren år 2012. *Språkbruk* 4/2013. Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors: Stellatum. S. 9–11.

Lassus, Jannika 2014. Från menyer till författningar. Svensköversättarens vardag i Finland. I: *Svenskans beskrivning 33*. Förhandlingar vid trettiotredje sammankomsten för svenskans beskrivning, Helsingfors 15–17.5.2013. Helsingfors: Helsingfors universitet. S. 224–232.

Lassus, Jannika 2015. E-postlistan som verktyg för översättare. I: Forsskåhl, Mona, Kivilehto, Marja, Koivisto, Johanna & Metsä, Pasi (red.). *Svenskan i Finland 15*. Tammerfors: Tammerfors universitet. http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9937-1 S. 194–218.

Lassus, Jannika 2017. Översättning till svenska i Finland. I: Tandefelt, Marika (red.). *Språk i skola och samhälle*. Svenskan i Finland – i dag och i går. Vol II:2. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 110–140.

Nida, Eugene A. 2001. *Contexts in translating*. Benjamins translation library vol. 41. [ebok, ebook Collection EBSCOhost] Amsterdam: John Benjamins.

Nordman, Lieselott 2009. *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland.* Nordica Helsingiensia 16. Nordica, institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Nordman, Lieselott 2015. Författningsöversättningens särdrag och utmaningar. I: *Folkmålsstudier 53*. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi. Helsingfors. S. 199–225.

Palmgren, Sten 2017. Lagspråket. I: Tandefelt, Marika (red.). *Språk i skola och samhälle*. Svenskan i Finland – i dag och i går. Vol II:2. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 70–96.

Petrell, Katarina 2013. De svenska lag- och myndighetstexterna i Finland. I: *Från ett språk till ett annat. Om översättning och tolkning*. Språkrådets skrifter 15. Stockholm: Norstedts. S. 159–166.

Reiss, Katharina & Vermeer, Hans J. 2013 [1984]: *Towards a general theory of translational action. Skopos theory explained.* Translated from the German by Christiane Nord. English reviewed by Marina Dudenhöfer. Manchester: St Jerome Publishing.

Reuter, Mikael 2014. *Så här ska det låta. Om finlandssvenska och språkriktighet*. Vasa: Scriptum.

Routledge encyclopedia of translation studies 1998. Baker, Mona & Malmkjær, Kristen (red.). London: Routledge.

Schäffner, Christina 1998. The concept of norms in translation studies. *Current issues in language & society.* Vol. 5, No 1 & 2. S. 1–9.

Sorvali, Irma 1992. *Översättare och översättningsprocess*. Uleåborg: Institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet.

Språklag 423/2003. Tillgänglig: www.finlex.fi.

Stora finsk-svenska ordboken (u.å.). Tillgänglig: http://finsk-svenska.svenska.gu.se/

Svenskt lagspråk i Finland 2017. Statsrådets kanslis publikationsserie 1/2017. Tillgänglig: http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-297-5

Tolvanen, Eveliina 2016. *Myndighetskommunikation på två språk – pensionstexter på svenska och finska i Finland och Sverige i ett systemisk-funktionellt perspektiv.* Tillgänglig: http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6663-9 Åbo: Åbo universitet.

Toury, Gideon 2012. *Descriptive translation studies – and beyond. Revised edition.* Adobe digital editions. [http://ebookcentral.proquest.com/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=1053083. Created from helsinki-ebooks on 2017-06-09 03:57:00.] Amsterdam: John Benjamins publishing company.

Venuti, Lawrence 1995. *The translator's invisibility. A history of translation*. London: Routledge.

Vik, Gun-Viol 2016. *Fullmäktigeförsamlingar i ljuset av språklig växelverkan. Tvåspråkighet i tre fullmäktigeförsamlingar.* Publikationer från Vasa universitet 2017. Vasa: Vasa universitet.

Wivolin, Satu & Vuorinen, Laura 2012. Asiatekstikääntäjien ammatillinen kuva. *Kääntäjä - Översättaren*. 2/2012. Finlands översättar- och tolkförbund. S. 4–7.

Kivasvenska och kanonsvenska

Sekvensavslutande värderingar i servicesamtal

Catrin Norrby, Jan Lindström, Camilla Wide och Jenny Nilsson

Introduktion

I servicesamtal engagerar sig kund och personal i en serie utbyten av information, varor och tjänster, och serviceutbytet hanteras med hjälp av en rad verbala och visuella resurser (se t.ex. Felix-Brasdefer 2015, Lappalainen & Raevaara 2009; Sorjonen & Raevaara 2014). Vid teaterkassor och bokningscentraler vill kunden köpa biljetter eller få upplysningar om ett evenemang, och personalen frågar efter bokningsnummer och betalning. Våra analyser av sådana serviceutbyten visar att de följer ett fast grundmönster, där en fullbordad tjänsteleverans följs av att den mottagande parten kvitterar med en positiv värdering. Vi ser exempel på denna praktik i vårt första utdrag:[1]

(1) HEL:017. Teaterkassa, Helsingfors. Kunden (K) gör en värdering.

01	P:	nå [ja]	
02	K:	[hördu] 'Kvinna till salu' i kväll	
03		läste ja Husis att den går i dag	
04	P:	den går i dag [jå]	
05	K:	[**finns**] **de biljetter**	*Begäran*
06	P:	**jå**	*Leverans*
07		(0,5)	
08	K:	**bra**	*Värdering*
09		(.)	
10	K:	e de på nån liten scen	
11	P:	jå de e på Nickenscenen den e på den	
12		s[idan uppe i andra våningen]	

Utdrag (1) kommer från början av ett samtal vid en teater i Helsingfors. På rad 5 frågar kunden om det finns biljetter till kvällens föreställning och får en jakande respons från personalen på rad 6. På rad 8 producerar kunden en positiv värdering, *bra*. Därmed illustrerar utdraget ett sekventiellt mönster som återkommer i vårt material: 1) begäran om en tjänst, 2) leverans av det som begärts och 3) en positivt värderande kvittering i sekvensens tredje tur, som både accepterar och markerar fullbordan av utbytet – handlingen är alltså generellt sett sekvensavslutande (se Schegloff 2007 för sekvensavslut). Som utdraget visar övergår deltagarna till nästa fråga på den institutionella agendan (rad 10–11) efter den kvitterande tredje turen. Vi kan också konstatera att sådana här värderande kvitteringar är ett beteende som är mer typiskt för kunderna, även om personalen också producerar sådana.

Syftet med den studie som presenteras här är att undersöka förekomst och vilka funktioner sådana här värderande responser fyller i samtal mellan kund och personal vid teaterkassor, bokningscentraler och likande runtom i Svenskfinland och i Sverige. Vi ställer oss följande frågor:

1. Enligt vilka interaktionella mönster förekommer positiva värderande responser i servicesamtalen?
2. Vad bidrar de med i interaktionens sekventiella flöde?
3. Vilka slags värderande uttryck förekommer?

[1] K=kund, P=personal. Fokuserade sekvenser markeras med fetstil, värderingarna ytterligare med gråmarkering; i övrigt se transkriptionsnyckel.

4. Finns det skillnader i bruket mellan svenskan i Finland och svenskan i Sverige på någon av punkterna ovan, och vad kan eventuella skillnader tänkas bero på?

Undersökningen är en delstudie inom forskningsprogrammet *Interaktion och variation i pluricentriska språk: kommunikativa mönster i sverigesvenska och finlandssvenska* (IVIP) som undersöker språk och social interaktion inom tre domäner: service, lärande och vård i Sverige och Finland.[2]

Att det finns en del skillnader i ordförrådet mellan svenskan i Sverige och Finland är välkänt (t.ex. Reuter 1992, Lindström & Norrby 2016). Däremot har pragmatiska och interaktionella olikheter undersökts i långt mindre utsträckning (se dock Saari 1995). Men de flesta som besökt sitt grannland har säkerligen upplevt att det finns en del olikheter i hur vi samtalar i det offentliga rummet. I en krönika i *Språkbruk* beskriver exempelvis Åsa Mickwitz (2014) hur hon vid ett Sverigebesök noterat att servicepersonal i butiker och på caféer generellt uttrycker sig personligare, intimare och informellare i samtal med kunder än vad som är brukligt i Finland och önskar sig att finländarna skulle ”hänga på svenskarnas intimitetsvåg”. Vårt forskningsprogram sätter fingret på mönster i språkbruket, och i en rad studier har vi kunnat belägga skillnader mellan finlandssvenska och sverigesvenska samtal i fråga om exempelvis tilltalspraktiker (Norrby et al. 2015), hälsningsbeteende (Nilsson & Norrby 2017), ärendepresentation (Lindström & Wide 2017), tackande (Grahn 2017) och hur råd formuleras och tas emot (Nelson & Henricson 2016). I föreliggande artikel undersöker vi positiva värderande responser i servicesamtal bland annat utifrån hur variationen i uttryckssätt eventuellt följer nationella gränser.

Bakgrund

Studier av värderingar (eng. *assessments*) har haft en central position i samtalsanalytisk forskning, eftersom värderingar utgör ett bra exempel på hur interaktionen är normativt organiserad (för en översikt, se Lindström & Mondada 2009). De mest välkända av dessa studier är sannolikt Anita Pomerantz arbeten om andravärderingar (t.ex. 1984), som i vardagliga samtal visar en tendens till att bli uppgraderade i relation till en annan talares första värdering. Sådana uppgraderingar hänger i sin tur samman med den sociala preferensstrukturen: de behövs för att andravärderingen ska uppfattas som medhåll, vilket är den prefererade handlingen jämfört med att uttrycka oenighet som är dispreferert.

Värderingar har undersökts också i institutionella samtal, t.ex. i klassrumsinteraktion där treledade sekvenser som utgörs av initiering-respons-evaluering är utmärkande för interaktionen mellan lärare och elev (Mehan 1979, Mcbeth 2003). Vidare har Antaki, Houtkoop-Steensra och Rapley (2000) undersökt värderingar i psykiatriska intervjuer på engelska. De noterar speciellt förekomsten av superlativa positiva värderingar (t.ex. *brilliant*, *smashing*, *terrific*) som den institutionella representanten producerar när något moment i intervjun fullbordats, t.ex. efter en fråga-svar-sekvens, efter en tematisk serie frågor eller när ett frågeformulär gåtts igenom. Slutsatsen är att dessa värderingar inte har så mycket med innehållet i den andra partens svar att göra, utan att de fungerar som sätt att segmentera framgångsrikt slutförda episoder i intervjuerna. Något liknande funktioner noterar även Lindström och Heinemann (2009) i sin studie av positiva, men mer moderata värderingar (t.ex. *bra*, *hyfsat*) i danska och svenska samtal mellan vårdbiträden och deras äldre klienter. Värderingarna signalerar att klienten accepterat vårdbiträdets institutionella handling (t.ex. hjälp att borsta håret), men de är lägre på positivitetsskalan därför att genomförandet av de institutionella rutinuppgifterna inte behandlas som någon större prestation. Gemensamt för alla dessa studier är att värderingarna har med asymmetriska relationer att göra – vems rätt det är att bedöma eller begära handlingar av den andre och vem som är skyldig att utföra handlingarna. Den typ av responsiva värderingar som vi behandlar i föreliggande studie har sekventiella och funktionella likheter med dem som Antaki m.fl (2000) och Lindström & Heinemann (2009) undersökt.

I vår studie av värderingar arbetar vi inom ramen för interaktionell lingvistik, som genom samtalsanalytiska upptäcksprocedurer undersöker förhållandet mellan språkliga strukturer och mikrosocial organisation i mänsklig interaktion (Couper-Kuhlen & Selting 2001). Samtidigt har vi ett

[2] Forskningsprogrammet finansieras av Riksbankens Jubileumsfond (M12-0137:1) 2013–2020 och är ett samarbete mellan språkforskare vid Stockholms, Helsingfors och Åbo universitet samt Institutet för språk och folkminnen i Göteborg. För översikt av programmet se Norrby et al. 2014 samt webbplatsen http://www.su.se/svefler/ivip.

komparativt perspektiv på materialet som representerar de två nationella varieteterna av svenskan, och i den komparativa analysen anknyter vi till variationspragmatiken (Schneider & Barron 2008). Inom denna inriktning undersöker man kommunikativa mönster och skillnader mellan olika varieteter av samma språk. I många fall handlar det om pragmatiska jämförelser mellan olika nationella varieteter av pluricentriska språk (i vårt fall svenska), vilket i sin tur öppnar för en diskussion om hur socio-kulturella skillnader i kommunikation och samhällelig utveckling i länder som använder samma språk kan ta sig uttryck i den språkliga formen.

Material och förekomst

Materialet för studien ingår i den servicekorpus som samlats in inom ramen för forskningsprogrammet IVIP. Den totala korpusen består av 1300 samtal på svenska, huvudsakligen videoinspelade, vid teaterkassor, bokningscentraler och informationsdiskar på bibliotek runtom i Finland och Sverige. Totalt rör det sig om över 40 timmar samtal, jämnt fördelat mellan länderna. För den delstudie som vi rapporterar om här begränsas materialet till totalt 426 samtal, dvs. ca en tredjedel av den totala korpusen. Samtalen kommer från fyra teaterkassor i Finland och från lika många i Sverige.

Som tidigare studier visat förekommer värderingar i olika positioner och i olika typer av samtal. Vi begränsar vår studie till att undersöka fenomenet sekvensavslutande värderingar i vårt servicematerial. Vi utesluter därmed följande typer av värderingar och kvitteringsuttryck:

1) Uppgraderade värderingar i andraled (uttryck för medhåll):
   A: *Den var fin*
   B: *Helt fantastisk*
2) Samtalsstöd (kommentarer till det sagda):
   Vad roligt; *Det låter ju jättebra*
3) Nyhetsmarkörer och uppbackningar (icke-värderingar):
   Aha; *just så*; *okej*

Totalt har vi funnit 195 samtal som innehåller sekvensavslutande värderingar, dvs. ca hälften av de undersökta samtalen. Tabell 1 visar hur dessa värderingar fördelar sig på de olika orterna.

Tabell 1. Samtal med minst en förekomst av sekvensavslutande värderingar; totala antalet samtal per ort anges inom parentes

FINLAND			SVERIGE		
Ort	**Antal**	**Andel**	**Ort**	**Antal**	**Andel**
Helsingfors	41 (80)	51 %	Stockholm	20 (65)	33 %
Åbo	27 (57)	47 %	Göteborg 1	31 (66)	47 %
Vasa 1	31 (50)	62 %	Göteborg 2	25 (40)	63 %
Vasa 2	4 (9)	44 %	Karlstad	16 (49)	33 %
Totalt	103 (196)	53 %		92 (230)	40 %

Sammanställningen i tabell 1 visar alltså antalet samtal som innehåller fenomenet ifråga, inte antalet förekomster. Det är inte ovanligt att det förekommer värderande responser i flera sekvenser i ett och samma samtal. Ser man endast till totalsiffrorna förefaller fenomenet förekomma i något fler samtal från Finland än från Sverige (53 % gentemot 40 %). Som tabellen visar är det emellertid stor variation mellan de olika biljettluckorna: de med högst andel återfinns såväl i Finland (Helsingfors och Vasa 1) som Sverige (Göteborg 2). Däremot har samtalen från Åbo och Göteborg 1 precis lika stora andelar. Teaterkassorna i Stockholm och Karlstad har något lägre andel samtal med positiva värderande responser än övriga orter (33 %).

Vi har också i ett kompletterande syfte samlat in ett mindre, experimentellt material. Experimentet, som bygger på ett frågeformulär, beskrivs i avsnittet *Om variationen mellan svenskan i Sverige och Finland* nedan.

Analys

I analyserna nedan presenterar vi utdrag från fem olika samtal. De tre första utdragen visar på sekvensavslutande värderande responser i en tredjetur mitt i ett samtal, först hos kunden och därefter ett exempel på bruket hos personalen. Sedan går vi över till två fall som visar på hur kunden producerar en värderande respons i en sekvens mot samtalsslutet, som är en annan typisk omgivning för positiva värderande responser.

Värderingar i tredjeturer mitt i servicesamtalet

Låt oss först återgå till vårt inledande exempel (1) ovan (av utrymmesskäl upprepas inte utdraget här). Kunden vill ha information om en viss pjäs och frågar därefter om biljetter. Efter att personalen instämmer med *jå* kvitterar kunden med en positiv värderande respons, *bra* (r. 8), som följs av en mikropaus innan hon på r. 10 ställer en ny fråga. Responsen yttras snabbt och med låg röst och fungerar främst som ett sätt att signalera att den institutionella uppgiften är slutförd snarare än som kommentar till innehållet i föregående tur. Låt oss nu se på den direkta fortsättningen till utdrag (1), här presenterad i utdrag (2):

(2) HEL:017. Teaterkassa, Helsingfors. Kund (K) gör en värdering.

```
13 K:  [jå   (.)  å    de   e  klo]ckan sju
14     å den tar en dryg timme=
15     =e de [så]
16 P:        [de] tar en dryg timme å så brukar där vara
17     en liten diskussion efter[åt]
18 K:                           *[ut]märkt
                                *((K flyttar blicken ner, byter position))
19     (0,5) ((K tar fram betalkort ur plånboken))
```

Kunden ställer ytterligare frågor på r. 13–15. Som respons på informationen från personalen på r. 16–17 kvitterar kunden återigen med en positiv värderande respons, denna gång uppgraderad till *utmärkt* (r. 18). Värderingen produceras distinkt, men i snabbt tempo och i överlapp med slutet på personalens tur samtidigt som kunden flyttar blicken ner mot disken och tar fram ett betalkort som föregriper en senare sekvens, betalningen.

Värderingarna *bra* och *utmärkt* accepterar ett framgångsrikt serviceutbyte och kvitterar dess slutförande (jfr Lindström & Heinemann 2009). I likhet med Antaki m.fl. (2000) anser vi att den interaktionssegmenterande uppgiften är framträdande för värderingarna i denna kvitterande position. Det finns flera faktorer som stöder en sådan analys: värderingarna uppträder ensamma som lexikala turer snarare än som del av en fylligare satsformad värdering,[3] de produceras snabbt utan emfas och med en kroppslig orientering bort från den andre. Vi noterar också en skillnad i värderingarnas intensitet, från det mer neutrala *bra* i (1) till det uppgraderade *utmärkt* i (2). Detta är ett generellt drag i materialet, dvs. att när flera värderingar yttras i en serie utbyten är den första lägre i intensitet än de påföljande. Den högre intensiteten signalerar därmed en definitiv avslutning av en episod, medan mindre intensiva värderingar som *bra* kan implicera att interaktörerna behandlat en deluppgift som ingår i en större, inte än fullbordad helhet.

I utdrag (3) ser vi ett exempel från det sverigesvenska materialet där en kund gör två värderingar inom samma tur (r. 10) som kvitterar utbytet:

(3) STO:005. Teaterkassa, Stockholm. Kunden (K) gör en värdering.

```
       ((börjar ca 3 min. 37 s. in i samtalet))
01 K:  pt men (1,1) de här e ganska hyfsade platser va
02 P:  absolut=de e första balkongen
03 K:  ja+a (0,9) men en sån här lite längre upp (    )
04 P:  de här e en trappa (.) de e en trappa här
```

[3] Vi ser i vårt material ett mönster enligt vilket satsformade värderingar produceras som direkt uppskattning av innehållet i det som andra sagt, t.ex. *Du får ta den. – Det var ju toppen*.

```
05      å de här e de bänkar(.) å här e scenen
06 K:   mm (1,6) du menar att man borde va två=
07 P:   =nä de behöver du absolut inte men jag bara (    )
08 K:   nämen ja tror ja slår till på en sån där om dom finns lediga
09 P:   *absolut (0,5) tar vi den här då (1,2) de e ju kanonplatser
        *((S vänder sig mot datorn och markerar i bokningssystemet))
10 K:   *mm bra (.) toppen
        *((K vänder kropp och blick åt sidan och tar fram ett kuvert))
11 P:   då e vi uppe i femhundrasexti
```

Utdraget kommer från samtalets senare del och kunden har tidigare frågat om flera olika pjäser och speldagar och bett personalen om råd om vad hon ska se. På r. 1–7 tittar kund och personal på spelplanen och diskuterar tänkbara platser. På r. 8 bestämmer sig kunden och på r. 9 visar personalen att han kan uppfylla kundens begäran – såväl verbalt som förkroppsligat genom att vända sig mot datorn och reservera platsen i bokningssystemet. Därefter kvitterar kunden med två positiva värderingar i tredjeposition (r. 10), *mm bra (.) toppen*, som hon säger med låg röst samtidigt som hon vänder sig och tittar åt sidan. Värderingarna, tillsammans med kundens blick och kroppsrörelser, signalerar en lyckad utgång av ärendet, dvs. att platsen valts och biljetten bokats, men ingen övrig entusiasm över att denna institutionella rutinuppgift är avklarad. Efter detta följer betalningssekvensen. Den initieras verbalt av personalen (r. 11), men kunden har redan orienterat sig mot betalningen genom att ta fram ett kuvert (som senare visar sig innehålla ett presentkort hon vill använda som betalning). Även i detta utdrag uttrycks värderingarna med låg röst och vi ser en ökning i värderingens positiva styrka från *bra* till det uppgraderade *toppen*. En skillnad jämfört med föregående exempel är att värderingarna här förekommer inom samma tur och sannolikt har en arbetsfördelning, *mm bra* är en respons på personalens upplysning om ”kanonplatser” och *toppen* kvitterar själva ärendesekvensen, dvs. det är i så fall en respons som ”genuint” står i tredje turposition.

I utdrag (4) ska kunden hämta ut tre förbokade biljetter. Strax innan utdraget inleds har hon lämnat sitt namn som bokningsreferens och nu specificerar hon referensen ytterligare genom att nämna vilken dag det gäller (r. 2):

(4) HEL:053. Teaterkassa, Finland. Personal (P) gör en värdering.

```
01      (3,7) ((K tar fram plånboken ur sin väska, P ser på
        datorskärmen))
02 K:   de e på (2,4) på valborgsmä- mässoaf[ton]
03 P:                                       [ ju]st de (.)
04      ti 'I sista minuten'
05 K:   ja
06      (0,9) ((K tar fram betalkort, P tittar på datorskärmen))
07 P:   tre platser (.) å va alla helt fullt betalande *vuxna,
                                                       *((P vänder
        kroppen och blicken mot K))
08      inga studerande [eller pensio]när
09 K:                   [näe         ]
10      (0,3) ((P vänder huvudet mot datorskärmen till vänster))
11 P:   bra (0,5) pt .h
12      (2,0)
13 P:   hundratvå euro blir de då tack
```

Personalen lokaliserar biljetterna i bokningssystemet (r. 3–4) och begär på r. 7–8 ytterligare information om biljettypen. Efter att kunden levererat ett svar producerar personalen en positivt värderande respons, *bra* (r. 11). Hon yttrar värderingen snabbt och med låg röst precis efter att hon vänt sig från kunden mot datorskärmen. Detta signalerar en lyckad utgång av ärendet – inte en evaluering av biljettypen (som om P var nöjd med att kunna debitera fullt pris). Efter en kort paus, när personalen är vänd mot datorn, initierar hon nästa uppgift, betalningen.

Den typ av värderingar som vi analyserat i detta avsnitt förekommer i en robust sekvensstruktur vid begäran–leverans som sedan tas emot genom en positiv värdering i en tredjetur. Värderingen signalerar en framgångsrik avslutning på den aktuella interaktionella eller transaktionella uppgiften och underlättar

samtidigt övergången till nästa uppgift i servicesamtalet (betalningssekvensen i våra exempel här). Värderingarna består av ettordsuttryck som befinner sig moderat (*bra*) eller högt (*toppen*) på positivitetsskalan och produceras snabbt och med låg röst. Det lexikala innehållet får inget prosodiskt motstycke i emfas och röststyrka. Det lågmälda uttryckssättet ackompanjeras ofta även av att talaren vänder sig bort från samtalspartnern, t.ex. genom att flytta blicken, vrida på huvudet eller hela kroppen bort från den andre. Man kan då säga att det verbala och kroppsliga samspelar för att skapa mening i dessa pragmatiskt specialiserade värderande sekvenser (se även Sorjonen & Raevaara 2014), dvs. avslut och övergång till något annat. Slutligen kan vi också notera att i en serie uppgiftssekvenser tenderar en senare värdering att vara lexikalt mer uppgraderad än en tidigare.

Värderingar i samtalsavslutande sekvenser

Den andra typiska interaktionella omgivningen för kvitterande värderingar av den typ som vi diskuterat ovan är i närheten av samtalsslutet. Vi exemplifierar detta bruk med utdrag (5) från en teater i Stockholm. Kunden har köpt en biljett till en viss pjäs och betalningsfasen har fullbordats på r. 1–10; i och med detta har serviceutbytet kommit till en möjlig avslutning. På r. 11 expanderar kunden dock sekvensen med en lucklämnande (se Linell 2003) tilläggsfråga om platsen för föreställningen: *och de e lilla?*

(5) STO:039. Teaterkassa, Sverige. Kunden (K) gör en värdering

```
01 P:  då kör vi på de då=[de] bli tvåhundraåtti kronor
02 K:                     [ja]
03     (4,1)
04 K:  (bra)
05 P:  tackar
06     (5,2) ((Kortterminalen förbereds))
07 P:  sådär
08 K:  mm
09     (7,6) ((K betalar med kort))
10 P:  (tack för de)
11 K:  och de e: eh lilla?
12 P:  de e lilla scenen
13 K:  ja
14 P:  klockan nitton=den e cirka tre å tie lång
       ((P räcker över kvittot/biljetten))
15 K:  ja (0,6) lysande ((med blicken ner))
       ((P sätter dokumenten i sin plånbok))
16 P:  mm
17 K:  tack
18 P:  tack [själv]
19 K:       [hej  ]
20 P:  hejdå
```

Personalen svarar på rad 12 genom att bekräfta kundens inbäddade antagande om att platsen är ”lilla scenen” samt ger ytterligare information om föreställningens början och längd. Den senare informationen har kunden inte begärt, men den gäller sådant som kunder ofta vill veta just i denna samtalsfas när betalningstransaktionen är avslutad. Att personalen erbjuder informationen tyder på att han projicerar ett avslut för utbytet med kunden. Kunden kvitterar tilläggsinformationen på r. 15 med ett responsmottagande *ja* och den accepterande värderingen *lysande*. Värderingar av denna typ utgör en tredje tur i en lokal begäran–leverans-utbyte, men de är också inbäddade i en serie handlingar som implicerar avslutning. I och med detta kvitterar värderingen *lysande* att hela servicesamtalet nått en acceptabel fullbordan (se även Antaki m.fl. 2000 för kvitteringar av hela interaktionen). I denna position bemöts värderingarna oftast med respons, såsom *mm* på r. 16 i (5), som avrundar serviceutbytet från personalens sida. Efter detta sker det i (5) en övergång till den rituella avslutningen med parvisa tack- och avskedshandlingar (se vidare Grahn 2017).

En annan variant av avslutande värderingar återfinns i utdrag (6) som är hämtat från en teater i Helsingfors. Betalningstransaktionen håller på att avslutas på r. 1–4. På r. 5 räcker personalen över biljetterna till kunden som kvitterar med ett *jo* uttalat med inandning och ett lågmält, värderande *kiva*.

Under den påföljande pausen på r. 9 ger personalen kvittot till kunden. Kunden tar emot kvittot och lägger det i sin plånbok, varpå han producerar en avslutande accepterande värdering, återigen *kiva*.

(6) HEL:052. Teaterkassa, Finland. Kunden (K) gör en värdering.

```
01 P:  [tack    ]
02 K:  [här e fy]ra euro
03     (0,7)
04 K:  [så där]
05 P:  [  tack]ar (.) bil[jetterna e där var så goda
06 K:                    [.jo ((K nickar))
07 K:  kiva
08     (3,9)
09 P:  å s:å var så [goda] ((P räcker över kvittot))
10 K:              [tack] så mycke
11     (2,6) ((K placerar kvittot i sin plånbok, blicken ner))
12 K:  ↑kiva
13     (0,5) ((K lyfter blicken mot P))
14 P:  tack så mycke
```

Det sekventiella mönstret är inte lika klart som t.ex. i (5), men deltagarnas handlingar följer även här en treledad servicelogik. Kunden har önskat köpa biljetter och i sekvensen ovan levereras de: *biljetterna e där var så goda*. Efter en lyckad fullbordan av transaktionen producerar kunden värderingen *kiva*, först på r. 7 då han får själva biljetterna och sedan på r. 12 då leveransen och mottagandet av kvittot manifesterat det definitiva slutet på transaktionen. Här expanderar kunden inte utbytet med någon tilläggsfråga. Värderingen *kiva* får i stället på r. 12 stå både för kundens avslutsacceptans och tackhandling. Att han efter värderingen, på r. 13, lyfter blicken mot personalen kan tolkas som en avskedshandling. Personalens *tack så mycke* på r. 14 besvarar i sin tur både det ”tackande” *kiva* och det visuella avskedet.

För att sammanfatta uppvisar vårt material klara återkommande mönster för avslutande sekvenser med positiva värderingar. De föregås av avslutsimplikativa handlingar i form av betalning för tjänsten och personalens tack, varefter kunden och personalen skulle kunna tacka för sig och ta avsked. Som utdrag (6) visar kan en positiv värdering emellertid yttras i denna position för att kvittera hela serviceutbytet och till och med ersätta tackhandlingen. Ett annat mönster (utdrag 5) är det där den avslutsimplikativa betaltransaktionen följs av en tilläggsfråga som kunden producerar – vanligen om föreställningens längd, plats eller eventuella pauser. Denna sista expansion har då ett trestegsformat bestående av fråga–svar–värdering. Sådana värderingar har en dubbelfunktion: de är inbäddade i en treledad sekvens på samma sätt som i fallen vi diskuterat i avsnitt 4.1, men markerar därtill en lyckad fullbordan av hela servicetransaktionen. Att dessa värderingar får en kvittering av personalen (*mm*) vittnar om att det handlar om en reciprok orientering mot ett avslut, vilket sedan bekräftas av övergången till parvisa rituella avslutande handlingar i och med tack- och avskedsfraser. Det rutinmässiga i dessa avslutande värderingar kommer fram på samma sätt som i värderingarna i tredjeturer mitt i samtalen: de produceras snabbt och lågmält med blicken riktad nedåt, vilket sammanhänger med att kunden håller på att hantera biljetterna och kvittot som just levererats. Dock utgör det senare *kiva* i utdrag (6) – se r. 12 – ett undantag såtillvida att det uttalas distinkt och mer prominent. Orsaken till detta är sannolikt att värderingen utgör kundens sista verbala handling i utbytet och står för ett tack samtidigt.

Om variationen mellan svenskan i Sverige och Finland

När vi jämför samtalen som förs vid teaterkassor i Finland och i Sverige är det tydligt att de värderande responserna fyller samma pragmatiska funktioner, men det finns viss nationell variation ifråga om vilka lexikala enheter som deltagarna gör bruk av. Utöver en gemensam kärna av värderande ord som förekommer i båda nationella varieteterna – *bra, fint, jättebra*, *jättefint*, *perfekt* och *utmärkt* – finns en del uttryck som enbart förekommer i den ena av varieteterna. I det finlandssvenska materialet finns, utöver de ord som är gemensamma, också *finemang* och *kiva.* Att det finlandssvenska *kiva* (ung. ’trevligt’) inte förekommer i materialet från Sverige är givetvis väntat, eftersom det är ett ord gemensamt med finskan. Ser vi på materialet från Sverige finns det en större variation och följande uttryck är

typiska: *fantastiskt*, *grymt*, *härligt*, *jättefint*, *kanon*, *lysande*, *strålande*, *toppen*, *suveränt* och *underbart*. Det är inte bara fråga om fler olika uttryck utan uttrycken är också mer ”uppskruvade” och starkt positivt värderande. Det finns alltså en kvalitativ, om än inte kvantitativ (jfr tabell 1), skillnad mellan varieteterna: en tendens att använda starkare positiva värderingar i Sverige än i Finland, vilken sammanfattas i tabell 2.

Tabell 2. Fördelning av värderande uttryck på en lägre respektive högre del av en positiv skala.[4]

Finland	**Sverige**
Lägre positiv grad:	***Lägre positiv grad:***
bra	bra
fint	fint
finemang	
kiva	
Högre positiv grad:	***Högre positiv grad:***
jättebra	jättebra
jättefint	jättefint
perfekt	perfekt
toppen	toppen
utmärkt	utmärkt
	fantastiskt
	kanon
	lysande
	härligt
	grymt
	strålande
	suveränt
	underbart

De två ord som är specifika för materialet från Finland (*kiva*, *finemang*) hör närmast till en lägre eller neutral del av värderingsskalan, medan de åtta uttryck som bara förekom hos sverigesvenska talare har hög intensitet. Denna fördelning tyder i sista hand på att talarna i Sverige respektive Finland uttrycker olika kulturella preferenser i fråga om värderingsskalan i den sociala rutin som vi undersökt här.[5]

Att den kulturella skillnaden vid de värderande orden är reell bekräftas även av mer spontana iakttagelser såsom de i Åsa Mickwitz krönika från 2014 som vi hänvisade till i inledningen. Hon noterar ”Härligt!” som ett kvitteringsuttryck hos servitrisen på en uteservering i Uppsala. Samtidigt som detta positiva uttryck känns trevligt ser hon något komiskt och främmande i det – för så härligt är det väl inte att ta emot en beställning? Liknande erfarenheter rapporteras också av Stockholmskorrespondenten Elina Kervinen i en krönika i *Helsingin Sanomat* 2/10 2017: ett något överdrivet intresse för den andre kännetecknar enligt henne dagens sverigesvenska kommunikation, utkristalliserat i uttrycket *spännande* som kan kvittera all slags upplysningar som samtalspartnern kommit med.

För att testa ovannämnda observationer och relatera till våra resultat i tabell 2 genomförde vi två mindre enkätundersökningar, den ena med informanter i Helsingfors (10 svar) och den andra med informanter i Stockholm (12 svar). I frågeformuläret presenterade vi två korta transkriberade exempel med motsvarande starka positiva värderingar (*jättebra* och *utmärkt*) som vi analyserat ovan. Informanterna ombads ange huruvida de känner igen uttryckssättet, använder det själva, reagerar på användningen och vilken svenska eller vilket register bruket kan förknippas med.

[4] Kursiverade uttryck förekommer bara i endera varieteten. Uttryck för en lägre positiv grad utgörs vanligen av adjektiv i positiv form och kan lätt uppgraderas på olika sätt, t.ex. *bra* > *jättebra*, *kiva* > *jättekiva*. Mindre intensiva uttryck av detta slag följs vanligen av uttryck för en högre positiv grad i medhållande andravärderingar (Pomerantz 1984, *second assessments*), t.ex. *Den är bra – Jag tycker den är jättebra* (se även *Bakgrund* ovan).

[5] Skillnaden antyds även av Saari (1995:82) då hon i en jämförelse av sverigesvensk och finlandssvensk samtalsstil noterar: ”I Sverige är det däremot inte sällsynt att t.ex. parvisa yttranden efterföljs av en berömmande kommentar (*jättefint!*)”.

Gemensamt för båda informantgrupperna var att de kopplade bruket till servicesammanhang (t.ex. affärer, dagis och även arbetsrelaterade mejl) och såg värderingarna som ett institutionellt drag som är mindre vanligt i samtal med bekanta och vänner. Helsingforsinformanterna menade att positiva värderingar bidrar till en vänlig och bra stämning, medan ord som ”rutin”, ”servicevänlighet”, ”neutralt” och ”normalt” förekom i svaren från Stockholm. Detta ger en fingervisning om att finlandssvenskar är benägna att uppfatta starkt positiva värderingar mer bokstavligt (som ”entusiastisk respons”, som en informant skrev), medan sverigesvenskar ser bruket som normenligt. Inte helt oväntat förekom det skillnader också vid frågan om vilken svenska bruket kan associeras med. Helsingforsinformanterna relaterade till serviceregistret och i synnerhet bruket i Sverige. Informanterna i Stockholm hänvisade också till serviceregistret men hade i övrigt svårt att besvara frågan: en informant menade att bruket kännetecknar svensk medelklass, en annan att det möjligen är vanligare hos yngre personer. Dessa skillnader tyder på att finlandssvenskarna lagt märke till bruket i sverigesvenska sammanhang och att det i så fall i någon mån avviker från konventionen i Finland.

Sammanfattningsvis kan vi säga att tendenserna i vårt inspelade servicematerial och enkätsvaren pekar åt samma håll. Positiva värderande responser av den mer uppgraderade typen är ett fenomen som kännetecknar servicesituationer i Sverige. Vidare är de sverigesvenska informanternas beskrivningar av bruket som ”helt normalt” i samklang med hur till och med de mest positiva värderingarna produceras i samtalen vi studerat: lågmält och utan tecken på någon särskild entusiasm. Detta sammanhänger med att bruket för talarna är socialt rutiniserat och normenligt, något som hör till den nationella samtalskulturen och som således inte väcker någon särskild uppmärksamhet i den egna talgemenskapen men potentiellt vid möten mellan talgemenskaperna.

Slutsatser

Vår studie av sekvensavslutande värderingar har visat att de följer ett robust mönster i svenska servicesamtal i Sverige och Finland. Den karakteristiska positionen som tredjetur (i sekvenser som begäran–leverans–värdering) sammanhänger med funktionen att acceptera fullbordan av en institutionell uppgift och samtidigt signalera beredskap att övergå till nästa uppgift på agendan. I samtalsslut kvitterar värderingarna även den lyckade utgången av hela serviceutbytet, ibland till och med som ersättning för en tackhandling. De sekvensavslutande värderingarna är sålunda en resurs med vilken talarna kan segmentera interaktionen och dess riktning, dvs. att en uppgift är avklarad med framgång och att det inte finns hinder för att ta vid med nästa.

De sekvensavslutande värderingarna består av ettordsfraser: adjektiv och andra evaluerande uttryck som kan ligga lägre (*bra*, *fint*) eller högre (*toppen*, *lysande*) på en positiv värderingsskala. Det lexikala innehållet hos uttrycken överensstämmer med den lyckade utgången av de serviceutbyten de hänvisar till, men innehållet är inte så prominent i användningskontexten. Det är inte i första hand fråga om att prisa den andres handlingar (och än mindre om att kommentera innehållet i det sagda), utan värderingarna har en pragmatisk funktion: talaren accepterar fullbordan av en uppgift. Den semantiska förblekningen och den pragmatiska rutiniseringen avspeglas i värderingarnas strukturellt minimala form, det lågmälda prosodiska uttrycket och talarens kroppsliga orientering bort från den andre.

I ett variationspragmatiskt perspektiv kan vi notera att sekvensavslutande värderingar förekommer i båda varieteterna men att fenomenet i viss mån tar sig olika lexikala uttryck i respektive varietet. Det är tydligt så att de mer moderata uttrycken dominerar i det finlandssvenska materialet, medan de sverigesvenska samtalen utmärks av värderande uttryck med en högre grad av intensitet, varav många inte alls förekommer i materialet från Finland. En möjlig slutsats är då att sverigesvenskan är mer orienterad mot praktiker som går ut på att överdriva talarens intresse och engagemang, medan värderingsskalan pragmatiskt fungerar på ett annat sätt i Finland. De två orienteringarna mot värderingarna kan förknippas med ett normstyrt socialt beteende i respektive språkgemenskap: det är fråga om språkliga praktiker med en social dimension eftersom de är gemensamt konstruerade och därigenom förankrade i en viss sociokulturell kontext.

Litteratur

Antaki, Charles, Houtkoop-Steenstra, Hanneke, & Rapley, Mark 2000. "Brilliant. Next question …" High-grade assessment sequences in the completion of interactional units. I: *Research on Language and Social Interaction* 33. S. 235–262.

Couper-Kuhlen, Elizabeth & Selting, Margret 2001. Introducing interactional linguistics. I: Selting & Couper-Kuhlen (red.) *Studies in interactional linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. S. 1–22.

Felix-Brasdefer, J. César, 2015. *The Language of Service Encounters.* Cambridge: Cambridge University Press.

Grahn, Inga-Lill 2017. Initierade tackhandlingar i sverigesvenska och finlandssvenska vårdsamtal – sekvensorganisering och funktion. *Språk och interaktion* 4:4. S. 89–110.

Kervinen, Elina 2017. Ruotsissa ihmisestä tulee hiukan ystävällisempi [I Sverige blir människan lite vänligare]. I: *Helsingin Sanomat* 2/10 2017. S. A26.

Lappalainen, Hanna & Raevaara, Liisa 2009. *Kieli kioskilla. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista*. [Språket vid kiosken. Studier av rutiner i samband med kioskärenden] Helsinki: SKS.

Lindström, Anna & Mondada, Lorenza 2009. Assessments in social interaction. Introduction to the special issue. I: *Research on Language and Social Interaction* 42. S. 299–308.

Lindström, Jan & Wide, Camilla 2017. Vid biljettluckan. Formell och pragmatisk variation i kundernas ärendepresentation i servicesamtal på svenska. I: Sköldberg & al. (red.) *Svenskans beskrivning 35*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 29.) Göteborg: Göteborgs universitet. S. 175–187.

Lindström, Jan & Norrby, Catrin 2016. Nog är det tillräckligt! I: *Språktidningen* 2016 nr 8. S. 26–31.

Linell, Per 2003. Responsiva konstruktioner i samtalsspråkets grammatik. I: *Folkmålsstudier* 42. S. 11–39.

Macbeth, Douglas 2003. Hugh Mehan's "Learning Lessons" Reconsidered: On the Differences between the Naturalistic and Critical Analysis of Classroom Discourse. *American Educational Research Journal 40*. S. 239–280.

Mehan, Hugh 1979. *Learning Lessons*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Mickwitz, Åsa 2014. Härligt, säger svensken! I: *Språkbruk* 3/2014. <http://www.sprakbruk.fi/> Hämtat 17/10 2017.

Nelson, Marie & Henricson, Sofie 2016. Hur språkliga råd motiveras och förklaras i finlandssvenska och sverigesvenska handledningssamtal. I: Kolu & al. (red.) *Svenskan i Finland 16.* (Jyväskylä Studies in Humanities 298.) Jyväskylä: Jyväskylä universitet. S. 124–137

Nilsson, Jenny & Norrby, Catrin 2017. "hej, hej hemskt mycket hej 2.0". I: Sköldberg & al. (red.) *Svenskans beskrivning 35*. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 29.) Göteborg: Göteborgs universitet. S. 229–242.

Norrby, Catrin, Wide, Camilla, Lindström, Jan & Nilsson, Jenny 2014. Finns det nationella svenska kommunikationsmönster? Tilltal i läkare-patientsamtal i Sverige och Finland. I: Lindström & al. (red.) *Svenskans beskrivning 33*. (Nordica Helsingiensia 37.) Helsingfors: Finska, finsk-ugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet. S. 343–352.

Norrby, Catrin, Wide, Camilla, Nilsson, Jenny & Lindström, Jan 2015. Address and interpersonal relationships in Finland-Swedish and Sweden-Swedish service encounters. I: Norrby & Wide (red.) *Address practice as social practice. European perspectives.* London: Palgrave Macmillan. S. 75–96.

Pomerantz, Anita 1984. Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn shapes. I: Atkinson & Heritage (red.) *Structures of social action: studies in conversation analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 57–101.

Schneider, Klaus P. & Barron, Anne (red.) 2008. *Variational pragmatics: a focus on regional varieties in pluricentric languages*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.

Saari, Mirja 1995. "Jo, nu kunde vi festa nog". Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. I: *Folkmålsstudier* 36. S. 75–108.

Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence organization. A primer in conversation analysis*. Vol 1. Cambridge: Cambridge University Press.

Sinclair, John & Coulthard, Malcolm 1975. *Towards an Analysis of Discourse.* Oxford: Oxford University Press.

Sorjonen, Marja-Leena & Raevaara, Liisa 2014. On the grammatical form of requests at the convenience store: requesting as embodied action. I: Drew & Couper-Kuhlen (red.) *Requesting in social interaction*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. S. 243–268.

Transkriptionsnyckel

bra:	förlängt ljud
ja+a	legatouttal
ja=bra	två yttranden hakas på varandra

↑bra	lokal tonhöjning
bra?	stigande slutton
*bra	markerar var en kroppslig handling under talet börjar; beskrivning i en metakommentar
[bra	överlappande tal börjar
bra]	överlappande tal slutar
’Kappan’	pjästitlar anges med apostrofer
(.)	mikropaus, högst 0,2 sekunder
(2,0)	mätt paus i sekunder
.h	tydlig inandning
.ja	ordet sägs på inandning
pt	smackande ljud
(bra)	osäker transkription
( )	ohörbart
(( ))	transkriberarens metakommentarer, t.ex. ((tittar ner))

Översättning av ryskt litterärt talspråk

(Finlands)svenska talspråksmarkörer i skönlitterära översättningar från ryska till svenska

Olga Mezhevich

1 Introduktion

Dialogen mellan två karaktärer i en skönlitterär text är aldrig en fullständig eller noggrann överföring av ett autentiskt samtal mellan två människor. Flera forskare har påpekat att det finns väsentliga skillnader mellan en autentisk och en skönlitterär dialog (Liljestrand 1983; Londen 1989; Larsson 1992). Tiittula och Nuolijärvi (2013, 11) anser att fiktivt talspråk bildar en tredje språkform i kontinuumet mellan talat och skrivet språk eftersom fiktivt talspråk aldrig är en direkt kopia av autentiskt talspråk, utan syftar till att återge ett autentiskt intryck i en fiktiv värld (ibid.). Talet i ett litterärt verk styrs av artistiska begränsningar vad beträffar dess innehåll och presentationssätt, och lingvistiska begränsningar som gäller dess aktuella presentation med vissa språkmedel. Englund Dimitrova (2004, 123) antyder att författare av en skönlitterär text måste välja mellan existerande talspråksmarkörer och att skapa lämpliga markörer och sedan använda dem selektivt för att skapa inte en riktig dialog i skrift utan snarare en illusion av en riktig dialog. Enligt Larsson (1992, 37) är det kontrasten mellan skriftspråkliga och talspråkliga drag som bidrar till illusionen av en riktig dialog i skrift.

Talspråksmarkörer i en skönlitterär text kan skapas på olika språkliga nivåer såsom fonetisk, morfologisk, lexikal och syntaktisk nivå (Mezhevich 2017, 183). Till exempel fungerar förkortade talspråkliga versioner av de svenska pronomina *nån*, *nånstans* och *sån* som konventionella talspråksmarkörer i en skönlitterär text. Översättningen av talspråksmarkörer kan bli en utmaning för översättaren eftersom de ofta inte har direkta motsvarigheter i målspråket.

Diskursmarkörer har en speciell plats bland talspråksmarkörer. Enligt Lindström (2008, 78) är diskursmarkörer ord och uttryck som fungerar som samtalsreglerande signaler eller som modifierande bestämningar till yttranden. Lindström påpekar att diskursmarkörer inte ingår i yttrandets bärande semantiska innehåll och dess övergripande syntaktiska struktur. Dessa funktionsord kan således i princip utelämnas utan att basinnehållet i yttrandet ändras eller att yttrandets grammatiska form blir lidande men de är viktiga för det dialogiska flytet.

I denna artikel kommer jag att diskutera vilka talspråksmarkörer (med speciell hänsyn till diskursmarkörer) översättare använder för att överföra en stilistisk effekt av talspråklighet vid översättning från ryska till svenska. I fokus ligger främst finlandssvenska talspråksmarkörer men även allmänsvenska talspråksmarkörer diskuteras.

2 Material och metod

Materialet för analysen utgörs av novellsamlingen *Att begrava en ängel* som består av femton noveller skrivna av tolv moderna ryska författare. Novellerna skrevs under perioden 1987–2006. Översättningarna till svenska gjordes av tre finlandssvenska översättare: Ben Hellman, Janina Orlov och Kristina Rotkirch år 2008.

I min analys utgår jag från Gideon Tourys metodologi som används inom deskriptiv översättningsforskning (*descriptive translation studies*). Tourys systematiska analysmetod för översättningar består av tre steg:

1. Placera översättningen i målkulturen. Studera/analysera dess betydelse och acceptans i målkulturen.
2. Jämför källtext och måltext för att upptäcka *translation shifts*, dvs. förändringar mellan käll- och måltext, identifiera förhållandet mellan översättningspar och översättningsenheter.
3. Gör försök till generaliseringar utifrån de mönster som texterna uppvisar för att rekonstruera den process som ägt rum vid översättningen av den aktuella källtexten och de undersökta översättningsenheterna.

Enligt Munday (2008, 121) är fördelarna med Tourys metodologi att översättningen placeras inom målkulturen (vilket var otypiskt utanför deskriptiv översättningsteori), metodologin är relativt enkel att utföra, och den kan reduplicera.

Det var framför allt Toury som började diskutera normer vid översättning. Normer har använts som en form av begreppsliga verktyg för att kunna beskriva och förklara upprepningar som bildar mönster i en översättning (Nordman 2009, 106). Toury har indelat normer i *preliminära, initiala* och *operationella*. Preliminära normer utgår från översättningspolicyn inom en viss kultur, dvs. vilka texter som väljs att bli översatta och hurudana texter som översätts via ett annat språk. Initiala normer innebär översättarens val på ett tidigt stadium, dvs. innan översättningen av en specifik text påbörjas. Översättare kan ofta välja mellan en översättningsstrategi som syftar till att bevara källtextens normer eller en som syftar till att anpassa texten efter målspråkets normer. Valet leder sedan till en översättning som antingen blir *adekvat*, källspråksanpassad, eller *acceptabel*, målspråksanpassad (Toury 1995, 57). Adekvat översättning leder sannolikt till att den översatta texten inte motsvarar det som man är van vid i målkulturen och kan kännas främmande. Acceptabel översättning däremot förtränger källtextens egenskaper och prioriterar målkulturens sätt att uttrycka saker i den översatta texten. Trots detta påpekar Toury (1995, 57) att ingen översättning är totalt adekvat eller acceptabel eftersom även den mest adekvat översatta texten på något sätt fjärmar sig från källtextens normer, och att detta är mer regel än undantag. Operationella normer reglerar verkliga beslut under översättningsprocessen och indelas i *matrisnormer* (*matricial norms*) och *språkformsnormer* (*textual-linguistic norms*). Matrisnormerna berör hur måltexten förhåller sig till källtexten i fråga om till exempel förflyttning av text och tillägg eller utelämning av text. Språkformsnormer berör den språkliga formuleringen i måltexten och styr hur lingvistiskt material ersätts i måltexten. Chesterman (1997, 68) som föreslår en egen kategorisering av översättningsnormer, anser att de spelar en viktig roll i översättningen och att de styr översättarens beslut på en mer generell nivå.

Dessutom har Toury (1995, 267–279) utvecklat teorin om ”lagar” eller ”universalia” inom översättning: *lagen om ökad standardisering* och *lagen om interferens*. Lagen om ökad standardisering går i stort ut på att källtexten anpassas till målkulturens språksystem, medan lagen om interferens istället innebär att källtextens språkliga särdrag behålls även i översättningen. Dessa lagar leder antingen till acceptabla, målspråksanpassade eller adekvata, källspråksanpassade översättningar.

I fråga om översättningsprocessen på en mer lokal nivå, kan man inte förbise ett begrepp som *översättningsstrategier*. På grund av de språkliga systemens skillnader involverar egentliga översättningar alltid vissa ändringar, som ”är resultatet av försök att hantera systemiska skillnader” (Bakker et al. 1998, 226).

Enligt Chesterman (1997, 89–90) används översättningsstrategier för att nå fram till det översättaren anser vara den lämpligaste översättningen. Översättare använder sig av strategierna då de stöter på översättningsproblem. Strategier går att observera i texten vid en jämförelse mellan käll- och måltext vilket jag skall genomföra på steg 2 i Tourys tredelade metodologi för översättningsanalys.

Flera forskare har studerat översättningsstrategier dock under olika benämningar såsom *procedurer* (*procedures*), *metoder* (*methods*), *byten* (*shifts*) och *förändringar* (*changes*) (Chesterman & Wagner 2002, 59). Därtill finns det olika kategoriseringar av översättningsstrategier. Så tidigt som år 1958 utvecklade Vinay och Darbelnet (1958/2000, 84–95) det som anses vara den klassiska kategoriseringen av vad de kallar översättningsprocedurer. Vinay och Darbelnet menar att alla översättningsprocedurer indelas i två kategorier: *direkta* (*direct*) och *indirekta* (*oblique*). Till direkta procedurer hör sådant som:

- *Lån* som innebär att ordet lånas från källtexten när det existerar en lucka vid översättningen eller till exempel när utländska termer bevaras för att bevara inslaget av ordets lokala nyans.

- *Kalkering* (*calque*) som är en speciell typ av lånöversättning när en hel syntaktisk enhet lånas eller imiteras med bokstavligt översatta komponenter.
- *Bokstavlig översättning* är översättning ord för ord. Sådan översättning är möjlig framför allt mellan närbesläktade språk.

Till indirekta strategier hör i sin tur:

- *Omkastning* (*transposition*) med vilken man avser ersättning av en ordklass med en annan utan att betydelsen förändras.
- *Modulation* som innebär att det sker en omväxling i textens form på grund av att synvinkeln skiftas. Detta är berättigat då en bokstavlig eller transponerad översättning i princip är korrekt men känns onaturlig för målspråket.
- *Total syntagmatisk förändring* (*equivalence*). Denna procedur innebär att hela syntagmen ändras eller snarare ersätts vid översättningen. Den här strategin är mycket effektiv vid översättningen av idiom, klichéer, ordspråk.
- *Anpassning* (*adaptation*). Denna procedur används i de fall då situationen som texten försöker förmedla är okänd i målkulturen. Denna strategi är typisk vid översättningen av bok- och filmtitlar.

Utgående från ovan nämnda Vinay och Darbelnets kategorisering av procedurer samt Catfords klassifikation (1965) av *translation shifts,* dvs. förändringar mellan käll- och måltext, har Chesterman (1997) skapat en mycket detaljerad kategorisering av översättningsstrategier. Chesterman indelar alla strategier i tre huvudkategorier: *syntaktiska, pragmatiska* och *semantiska* strategier. Chestermans första kategori – syntaktiska strategier – behandlar särskillt strukturen och organisationen hos fraserna och innebär sådana strategier som *lån, kalkering* och *omkastning*. Den andra kategorin – semantiska strategier – koncentrerar sig på betydelsen av meningar som hör samman med det lexikaliska valet (användning av synonymer, antonymer, hyperonymer vid översättningen från källspråket). Den sista kategorin – pragmatiska strategier – går utöver de syntaktiska och semantiska aspekterna och handlar om betydelse när det gäller innehållet i måltexten som är viktigt att bevara i måltexten. Till pragmatiska strategier hör *kulturell filtrering* (som motsvarar sådana termer av andra forskare som naturalisering, domesticering), *explicitetsbyte* (översättningen är mer explicit eller mer implicit än källtexten), *informationsbyte* (tillägg eller utelämning av viss information), *partiell översättning*, osv. Ritva Leppihalme (2007, 368) föreslår i sin tur fyra grundstrategier som sammanfattar de mest väsentliga egenskaperna av alla översättningsstrategier: *bevara* (*säilytä*), *ändra* (*muuta*), *tillägg* (*lisää*) eller *utelämna* (*poista*).

I det följande kommer jag att analysera novellsamlingen *Att begrava en ängel* enligt den ovannämnda modellen av Toury. På steg 1 placerar jag översättningarna av Ben Hellman, Kristina Rotkirch och Janina Orlov i målkulturen genom att analysera hur boken presenteras och vilket syfte den anges ha. På steg 2 i analysen utreder jag hur talspråksmarkörer översatts, sedan ser jag på vilka förändringar (shifts) som eventuellt gjorts, eller hur de enskilda översättningsenheterna (diskursmarkörerna) översatts och därefter redogör jag för vilka strategier som använts. På steg 3 försöker jag göra generaliseringar på basen av de analyserade exemplen.

3 Steg 1: Att placera översättningen i målkulturen

Novellsamlingen *Att begrava en ängel* bär på en tydlig prägel av en översättning som är avsedd att fungera inom den svenskspråkiga kulturen, vilket kommer till uttryck på flera olika sätt. För det första finns det redan på omslaget en hänvisning till verkets genre samt ursprung: ryska kärleksnoveller. Namn på alla av de ryska författrna står på omslaget: Jurij Buida, Nina Gabrieljan, Anatolij Gavrilov, Andrej Gelasimov, Jevgenij Grisjkovets, Viktor Pelevin, Jevgenij Popov, Nina Sadur, Roman Sentjin, Olga Slavnikova, Vladimir Sorokin och Ljudmila Ulitskaja. För det andra står det på titelsidan att översättningarna är gjorda av Ben Hellman, Janina Orlov och Kristina Rotkirch. För det tredje innehåller copyrightsidan information om hur översättningarna är fördelade: Ben Hellman har översatt novellen av Sorokin, Janina Orlov har gjort översättningarna av Gelasimovs, Popovs och Sadurs noveller och

Kristina Rotkirch har gjort de övriga översättningarna. Därtill står det att boken publicerades i Finland av Söderströms förlag år 2008 medan en delupplaga publicerades i Sverige vid Ersatz förlag. Ryska titlar på novellerna nämns inte. För det fjärde betonas det igen på bakomslaget, som innehåller en kort beskrivning av bokens innehåll och tema, att översättningarna är gjorda av de tre ovan nämnda översättarna. Mot denna bakgrund kan man dra slutsatsen att man starkt betonar att novellsamlingen *Att begrava en ängel* innehåller översatta verk.

I introduktionen till samlingen har Kristina Rotkirch (2008, 8) skrivit:

> Trots att alla dessa författare i dag är kända på hemmaplan och översatta till flera språk, har mer än hälften av dem så vitt jag vet aldrig förr publicerats på svenska och de övriga mycket sparsamt. [...] Jag vill ändå tro att de författare som fått rum inom dessa pärmar kan ge en föreställning om den imponerande vitaliteten och bredden i den ryska samtidslitteraturen. Och att de samtidigt säger något väsentlig om livet i dagens föränderliga Ryssland.

Dessutom betonar Rotkirch (2008, 7) novellernas tema: ”novellerna i den här antologin handlar alla om kärlek – om än av mycket olika slag”. Författarnas bakgrunder och stilar kommenteras också: ”[författarna] hör till olika generationer och kommer från så vitt skilda delar av Ryssland som Kaliningrad ytterst i väst och Kemerovo i Sibirien” (Rotkirch 2008, 8). Rotkirch antyder också att författarna representerar olika riktningar inom dagens ryska litteratur. Dessutom har man skrivit korta författarbiografier som avrundar samlingen. På detta sätt fyller novellsamlingen *Att begrava en ängel* en nisch i den svenskspråkiga kulturen: att presentera den moderna ryska litteraturen samt livet i dagens Ryssland för de svenskspråkiga läsarna.

4 Steg 2: Att analysera talspråksmarkörer i källtexten och översättningen

I det här avsnittet fokuserar jag på talspråksmarkörer med en speciell hänsyn till diskursmarkörer som förekommer i översättningarna. Genom analysen av översättningspar i måltexten respektive källtexten kommer jag att ta reda på vilka strategier som utnyttjas vid översättning av talspråksmarkörer. Jag börjar med analysen av exempel som innehåller finlandssvenska markörer och sedan övergår till allmänsvenska talspråksmarkörer.

4.1 Finlandssvenska talspråksmarkörer

Till finlandssvenska talspråksmarkörer hör sådana talspråkliga drag som används enbart i finlandssvenska eller på ett annorlunda sätt än i sverigesvenska. Många finlandssvenska markörer har dessutom en finsk funktionellt närstående motsvarighet eller representerar direkta översättningar från finska, t.ex. *nog – kyllä*, *nå – no*, *nu – nyt*. Eftersom översättningarna i novellsamlingen *Att begrava en ängel* har gjorts av tre finlandssvenska översättare, ger det anledning att undersöka ifall finlandssvenska drag kommer igenom i översättningarna.

Jag har här valt att se närmare på exempel ur måltexten som innehåller de finlandssvenska talspråkmarkörerna *nå*, *nog* och *inte* (i satsinledande position), eftersom dessa hör till mycket typiska finlandssvenska talspråksdrag och har uppmärksammats av bl.a. Saari (1995), Wide och Lyngfelt (2009) samt Lindström (2008).

Enligt *Finlandssvensk ordbok* (2008) är *nå* i finlandssvenskan ett vanligt utfyllnadsord i början av satsen och kan ofta utelämnas eller ersättas med t.ex. *ja*. Lindström och Wide (2015) kallar *nå* ett av de mest utpräglade finlandssvenska sociala signalorden som används som en typ av markör för övergångar i samtal. Till exempel gör ett inledande *nå* övergången till en ny fråga eller ett nytt ämne i samtalet tydligare och förbereder talarna för den. Samtidigt kan noteras att *nå* i början av ett svar markerar att talaren nu tar turen och till exempel försöker svara på frågan, vilket innebär en övergång på turtagningsplanet. Finskan har ett bruk av signalordet *no* som är parallellt med det finlandssvenska.

Alla tre översättare i samlingen *Att begrava en ängel* använder diskurspartikeln *nå* vid översättningar av den ryska diskurspartikeln *ну* som i exemplen (1) – (4). I exempel (1) och (3) markerar ett inledande *nå* övergången till en ny fråga samt innehåller drag av imperationer (Lindström 2008, 64). I exempel (2) och (4) signalerar *nå* övergången till en ny fas i berättelserna. I de nedanstående exemplen motsvaras det finlandssvenska *nå* till funktion av ryskans *ну*. Dessutom liknar ordformerna varandra (ryskans *ну*

uttalas [nu]), vilket antagligen också påverkat översättarens val. Av detta skäl kan strategin som översättarna valt tolkas som direkt översättning, fast med en finlandssvensk prägel.

(1) – **Ну** как, пойдешь к Полищукам? – спросила мать вечером.

– **Nå**, hur blir det, ska du gå till grannarna? frågade mor på kvällen.

Anatolij Gavrilov. *Parker och restauranger.* övers. Kristina Rotkirch. (Rotkirch 2008, 48)

(2) Приехал я в город и прямиком к ректору. А он – высокий такой мужчина, представительный - вышел ко мне из-за стола, гимнастерку одернул и спрашивает, кто, мол, такой и по какому делу. **Ну**, я все обстоятельно рассказываю, аттестат предъявляю и письмо. Посмотрел он аттестат, прочитал письмо, улыбнулся.

Så kom jag då till stan och gick raka vägen till rektorn. Det var en lång och stilig karl. Han reste sig upp bakom skrivbordet och kom fram till mig, rättade till sin uniformsjacka och frågade vem jag är och vad jag hade för ärende. **Nå**, jag berättade hela historien för honom, visade upp mitt betyg och brevet. Han tittade på betyget, läste brevet och log.

Vladimir Sorokin. *Kärlek.* övers. Ben Hellman. (Rotkirch 2008, 137)

(3) А когда мы вернулись, мама посмотрела на меня и сказала – **ну** что ты с ним возишься? За тобой твои друзья приходили. Играла бы лучше с нормальными детьми.

Och när vi kom tillbaka, tittade mamma på mig och sa: - **Nå**, varför är du tillsammans med honom? Dina vänner har sökt dig. Det vore bättre om du lekte med normala barn.

Andrej Gelasimov. *Zjanna*. övers. Janina Orlov. (Rotkirch 2008, 164)

(4) И тут ее мазнули перчаткой по глазам, и лицо ее стало цвета крови, ибо в перчатку были вделаны бритвенные лезвия. **Ну**, окровавленная женщина ощупью выбралась на проспект Сталина, упала, и там ее кое-кто якобы и видел.

Och i samma ögonblick drog man en handske över ögonen på henne så blodet rann, för man hade monterat in rakblad i handsken. **Nå**, den blodiga kvinnan lyckades treva sig fram till Stalinprospektet, där föll hon ihop och så var det någon som fick syn på henne.

Jevgenij Popov. *När de kalasade på tuppen.* övers. Janina Orlov. (Rotkirch 2008, 20)

När det gäller modalpartikeln *nog*, skiljer sig betydelsen något mellan sverigesvenskan och finlandssvenskan: i sverigesvenskan markerar *nog* uttryckligen osäkerhet, medan det i finlandssvenskan uttrycker säkerhet. Till exempel i finlandssvenskan betyder ”jag kommer nog” att jag säkert kommer, medan ”jag kommer nog” i sverigesvenskan betyder att jag troligen kommer (Finlandssvensk ordbok

2008). Enligt Lindström (2008, 98) signalerar *nog* i finlandssvenskan att talaren har tillräckligt goda grunder för att anse något som sant.

I (5) och (6) synliggörs användningen av *nog* vid översättning av elliptiska meningar från ryska. Elliptiska svar på frågorna i exemplen (5) och (6) består bara av ett verb: *может* (’kan’) och *придёт* (’(han) kommer’). Elliptiska svar är vanliga i ryskt talspråk när de bekräftar sanningen i det sagda. Översättarna ersätter de elliptiska uttrycken med fullständiga meningar på svenska (”Det gör hon” i (5) samt ”Han kommer” i (6)) men båda gångerna med tillägg av den modala partikeln *nog*. I (5) står repliken med *nog* i kontrast till den negativa presuppositionen i frågan ”klarar hon sig inte utan?”. Exempel (6) innehåller också en kontrastfunktion: repliken med *nog* viftar bort de andras tvekan om ens ankomst. Här använder översättarna *modulation* (Vinay & Darbelnet 1958/2000, 89) som översättningsstrategi eftersom direkt översatta elliptiska meningar skulle kännas onaturliga på svenska. Utöver detta tilläggs modalpartikeln *nog* som lyfter fram den bekräftande och milt kontrasterande funktionen och samtidigt bidrar till ett intryck av talspråklighet i dialogen på svenska. Detta innebär att talspråksmarkören på syntaktisk nivå i den ryska källtexten (ellips) ersätts med en talspråksmarkör på lexikal nivå i den svenska måltexten (modalpartikeln *nog*) i syfte att uppnå samma effekt, en illusion av muntlig dialog.

(5) – А так она не может?
– ***Может***, – *сказала Таня, – только дольше. Темнеет уже. Пошли ветки собирать.*

– Klarar hon sig inte utan?
– Det gör hon **nog**, sa Tanja, men det tar längre tid. Nu skymmer det redan. Vi ska samla kvistar.

Viktor Pelevin. *Tamburinen för övre världen.* övers.Kristina Rotkirch. (Rotkirch 2008, 72)

(6) – А ты к нам приходи – Вера поможет! Приходи, не бойся, не укусим!
– **Придет**, – сказала мать.

– Kom till oss - Vera kan hjälpa dig! Kom bara, var inte rädd, vi bits inte!
– Han kommer **nog**, sa mor.

Anatolij Gavrilov. *Parker och restauranger.* övers. Kristina Rotkirch. (Rotkirch 2008, 47)

I exempel (7) förstärker *nog* replikens kontrastiva funktion. Samtidigt kan noteras att ordet *дура* som enligt *den ryska ordboken (Tolkovij slovar russkogo jazika)* (1992) betyder ’dum kvinna’ och vanligtvis används som svordom översatts med en mildare variant till svenska, *virrpanna*, som enligt *SAOL* (2015) betyder ’förvirrad person’ i vardagligt bruk. Detta val kan möjligen förklaras med strävan till en acceptabel översättning som ersätter icke-standardenliga drag i källtexten med mildare eller neutrala varianter i måltexten. Modalpartikeln *nog* tillsätts av översättaren antagligen för att kompensera för effekten av talspråklighet i källtexten men också för originalets adversativa dialogiska funktion.

(7) – У них очень строгая политика по отношению к подбору обслуживающего персонала. Они должны тебе доверять. Ты можешь мне дать обещание?
– Какое? – сказала я.
Потому что я правда не совсем ее понимала. Хотя мне очень хотелось ее понять. Очень-очень.

– Нет, ты все-таки **дура**. Я говорю – ты можешь пообещать мне, что не подведешь моего мужа? Он за тебя просил.

– De är mycket stränga vad gäller att anställa personal. De måste kunna lita på dig. Kan du lova mig det?
– Lova vad då? frågade jag. För jag förstod henne faktiskt inte riktigt. Trots att jag ville det. Väldigt väldigt mycket.
– Nej, du är **nog** en riktig virrpanna i alla fall. Jag frågar – kan du lova mig att du inte lurar min man? Det är han som har vädjat för dig.

Andrej Gelasimov. *Zjanna*. övers. Janina Orlov. (Rotkirch 2008, 170-171)

Att inleda utsagor med nekningsordet *inte* är ett känt och rätt påfallande stildrag i finlandssvenska samtal. Den normala positionen för negationen är inne i satsen, t.ex. ”Det är inte så”, men satser med negation i satsens spets, t.ex. ”Inte är det så”, kan uppgå till en fjärdedel av alla negerade satser i livligt finlandssvenskt vardagsspråk (Lindström & Wide 2015, 118).
I exempel (8) använder författaren i källtexten den för ryskt talspråk typiska inversionen *и врач твоя* (’och läkare din’). Inversionen i det här fallet har en emfatisk funktion. Även översättarna använder sig av inversion men av en typ som är vanligare i svenskan, dvs. man inleder satsen med den additiva negationen *inte heller*. Ellipsen i exempel (9), *не знаю* (’vet inte’) ersätts med initial negation i den typiska finlandssvenska satsformen *inte vet jag* (dock utan typisk apokopé: *Int’ vet jag*). På det sättet bevarar översättaren den syntaktiska effekten av talspråklighet.

(8) А я говорю – это просто гримаса. Нам врач объясняла на лекции. Непроизвольная мимика. Он не может еще никого узнавать. Сама ты непроизвольная мимика, – говорила она. – **И врач твоя тоже ничего в детях не понимает**. Он радуется тому, что скоро поедет во Францию. Ты не видела, куда я засунула кассету с Эдит Пиаф? Ее почему-то нет в магнитофоне.

Men jag sa: - Det är bara en grimas. Läkaren förklarade det på föreläsningen. Ofrivillig mimik. Han kan inte känna igen någon ännu.
– Ofrivillig mimik kan du vara själv, sa hon. **Inte heller din läkare förstår sig ett dugg på barn**. Han är ju glad för att han snart får åka till Frankrike.

Andrej Gelasimov. *Zjanna*. övers. Janina Orlov. (Rotkirch 2008, 175)

(9) Вина это такое скользкое и неясное моему уму понятие, что я по вопросу виновности или невиновности Николая Ефимыча никак высказаться не могу, так как не понимаю и не располагаю. **Не знаю**. Да и не важен в конце концов факт виновности или невиновности в описываемом случае.

Skuld är ett sådant där halt och för mig obegripligt begrepp, så i fallet Nikolaj Jefimytj kan jag inte uttala mig alls, eftersom jag inte förstår något och inte heller har några förutfattade meningar. **Inte vet jag**. Och i själva verket spelar det ingen roll vem som är skyldig eller oskyldig i detta specifika fall.

Jevgenij Popov. *När de kalasade på tuppen.* övers. Janina Orlov. (Rotkirch 2008, 21)

De analyserade exemplen pekar på att finlandssvenska markörer utgör en resurs vid översättningen av talspråksmarkörer. Deras utnyttjande kan härstamma från likheter mellan form och funktion i källspråket och målspråket (*nå*) samt skillnader mellan talspråksmarkörernas nivå i källtexten och i måltexten (tillägg av *nog* vid översättningen av elliptiska bekräftande meningar från ryska). Inversionen som används i ryskt talspråk kan bli en orsak till tillämpningen av *inte* i satsinledande position, dvs. det är också fråga om en ordföljdsoperation, men en typ som är vanligare i svenskan och i synnerhet i finlandssvenskan.

4.2 Allmänsvenska talspråksmarkörer

I det här avsnittet kommer jag att redogöra för de vanligaste allmänsvenska talspråksmarkörer som används i novellöversättningarna i samlingen *Att begrava en ängel*. Med allmänsvenska talspråksmarkörer avser jag sådana markörer som är användbara både i sverigesvenskt och finlandssvenskt samtalsspråk (Henricson 2013, 151) och som talspråksmarkörer i litterär fiktion.

Enligt Larsson (1992) hör sådana talspråksmarkörer som *nån* (*nåt*, *nånstans* osv.) och *sån* (*sånt*, *såna*) till kodifierade talspråksmarkörer som i första hand borde användas vid översättning till svenska. Översättarna i novellsamlingen *Att begrava en ängel* är ändå försiktiga med dessa. Exempelvis används *nån* bara 15 gånger genom hela samlingen, *nånstans* 2 gånger, *nåt* 1 gång, *sån* 2 gånger och *sånt* 4 gånger. De gånger de förekommer gör de det främst i dialoger som har en stark talspråklig prägel på ryska. I exempel (10) skapas talspråklighet på ryska med ellips (*может* istället för *может быть*, 'kanske'), upprepning (*может* två gånger), talspråkliga partiklar *ну* ('nå') och *это* ('tja') och ungdomsslangord *жовка* ('tuggummi'). Översättaren i (10) använder formerna *nånstans* och *sån* vid översättningen, dvs. bevarar effekten av talspråklighet genom tillämpningen av kodifierade svenska talspråksmarkörer. Till talspråklighet i källtexten i exempel (11) bidrar talspråkliga partiklar *как же* (uttrycker ett självklart svar på frågan) och *-то* (motsvarar 'ju') samt det talspråkliga verbet *гляди* ('kika'). Översättaren i (11) använder *nån* två gånger och dessutom partikeln *ju*, som alltså utgör en viss motsvarighet för en partikel i källtexten. Dessutom kan vi notera att även om *nån* inte signalerar specifikt finlandssvenskt talspråk så är fraserna "Kanske där inte är någon"/ "Det är säkert någon" i (11) distinkt finlandssvenska existentiella konstruktioner, synnerligen vanliga i ledig stil (jfr "Kanske det inte är någon där"/ "Det är det säkert" alt. "Det är säkert någon där").

(10) **Может**… **ну**, **это**… **может**, сходим куда-нибудь?
Может, – говорю я и пытаюсь надуть шарик из **жовки**, а он смотрит на меня, такой робкий, пятнадцатилетний тинейджер, глаза бегают.

Hm... Kanske vi kan gå **nånstans**?
Kanske det, svarar jag och försöker blåsa en bubbla av tuggummit medan han ser på mig, en **sån** där blyg femtonårig teenager med runda stirrande ögon.

Roman Sentjin. *Ännu en natt*. övers. Kristina Rotkirch. (Rotkirch 2008, 145)

(11) Вдруг там нет никого?
– Да **как же**, – сказала Маша, – фонарь**-то** цел. **Гляди.**

Kanske där inte är **nån**?
– Där är säkert **nån**, sa Masja, glaset är **ju** helt. Titta själv.

Viktor Pelevin. *Tamburinen för övre världen*. övers.Kristina Rotkirch. (Rotkirch 2008, 72)

Larsson (1992) påpekar att den kodifierade formen *dom* (för *de/dem*) bör användas i andra hand vid översättningar till svenska. I samlingen använder översättarna talspråksmarkören *dom* sammanlagt 10 gånger och endast vid starkt präglad talspråklighet i källtexten som i exemplen (12) och (13). Källtexten

i (12) innehåller ellipser (*Видела! Видела!* ’(jag) såg!’, *кричит* ’(hon) skriker’, *спрашивают* ’(de) frågar’), ett vardagligt verb, *раздели* (’jag rånades’), och ett vardagligt demonstrativt pronomen, *вон* (’där’). Vid översättningen i (12) används markören *dom* successivt 6 gånger, och utöver detta tilläggs den vardagliga nyhetsmarkören *va då* samt diskurspartikeln *ju*. I exempel (13) överförs talspråklighet på ryska genom ellips (*они – в другую сторону* ’de – åt andra hållet’) samt slangordet *вляпаться* (’hamna i en obehaglig situation’) och ungdomsslangordet *нехило* (i kontexten ’inte lite’). I (13) används markören *dom* 3 gånger vid översättningen och dessutom det vardagliga uttrycket *gå galet*. På det sättet kan man notera att måltextens talspråklighet i dessa exempel markeras med andra medel än i källtexten. I källtexten framkommer talspråksmarkörer framför allt på ett lexikalt och syntaktiskt plan medan måltexten använder kodifierade markörer på ett lexikalt plan, dvs. översättare tillämpar strategin ”ersättning”.

(12) - Граждане! - кричит. - Меня раздели! Ой! Вон! Вон они побежали. Я их запомнила. - Ты их запомнила? - спрашивают. - Видела! Видела!

Medborgare! skrek hon. **Dom** tog mina kläder! Oj! Där, där borta, **dom** sprang ditåt. Jag lade **dom** på minnet. – Va då, du minns hur **dom** såg ut? frågade man henne. – Jag såg **dom** ju, jag såg **dom**!

Jevgenij Popov. *När de kalasade på tuppen*. övers. Janina Orlov. (Rotkirch 2008, 20)

(13) Я иду к другому фонарю, они – в другую сторону; с этими можно вляпаться нехило.

Jag byter lyktstolpe och **dom** försvinner åt andra hållet. **Dom** var farliga, med **dom** kunde det gå galet.

Roman Sentjin. *Ännu en natt*. övers. Kristina Rotkirch. (Rotkirch 2008, 144)

Till kodifierade talspråksmarkörer hör också pronomenformerna *dej*, *mej* och *sej*. Översättarna är mycket försiktiga med användningen av dessa eftersom endast pronomenformen *dej* förekommer i översättningarna och även den endast 4 gånger. Exemplen (14) och (15) nedan visar en användning som tydligen utlöses av en stark närvaro av talspråklighet och även mycket emotionellt tal.

(14) - Ах ты зараза! - повернувшись к сыну, крикнула Тонька. - А ну вставай, чего разлегся!..

Du din pest! skrek Tonka och vände sig mot sonen. Upp med **dej**, vad har du gått och lagt **dej** för...

Ljudmila Ulitskaja. *Den andra mars 1953*. övers. Kristina Rotkirch. (Rotkirch 2008, 103)

(15) - Ох, убью! - рычал Николай Ефимыч.
– Åh, jag ska döda **dej**! röt han.

Jevgenij Popov. *När de kalasade på tuppen*. övers. Janina Orlov. (Rotkirch 2008, 24)

Enligt Lindström (2008, 111) kan många enskilda imperativer fungera som diskursmarkörer när verben har genomgått en förblekning och generalisering av sin ursprungliga lexikala betydelse, t.ex. *tänk*, *titta*, *kolla* och *vänta*. I en sådan pragmatisk funktion använder översättaren verbet *tänk* i exempel (16). Där är *tänk* inte så mycket en uppmaning att tänka hårt som en markör av att något i allmänhet är otänkbart,

alltså överraskande. Översättaren använder sig av strategierna *omkastning* (jfr Vinay & Darbelnet 1958/2000, 88), dvs. byte av ordklass, samt *tillägg* (jfr Leppihalme 2007, 368) eftersom hela meningen i källtexten består av bara ett ord *изворотливая* (’fiffig’). I måltexten ersätts adjektivet med en verbfras (*kan hitta på*) och dessutom läggs den diskursmarkörliknande imperativen *tänk* till.

(16) - А ты молодец, Лилька. **Изворотливая.** А еще слазишь?
Vad du är duktig, Lilja. **Tänk vad du kan hitta på.** Vill du inte klättra på nytt?

Ljudmila Ulitskaja. *Den andra mars 1953.* övers. Kristina Rotkirch. (Rotkirch 2008, 93)

Sådana diskursmarkörer som *hör du*, *vet du* och *ser du* kan också fungera som talspråksmarkörer i skrift. Lindström (2008, 120) framhåller att *hör du* har en allmänt appellerande funktion medan *vet du* och *ser du* uppfyller en poängmarkerande funktion. Dessutom har alla dessa markörer en generell närhetsskapande interpersonell funktion i samtalet: de anslår en familjär ton och kan signalera förtrolighet talarna emellan (se även Saari 1995). Också ryskan har flera liknande markörer som har samma funktioner: *(ты) слышишь* (’hör du’), *видишь ли* (’ser du’) och *(ты) знаешь (ли)* (’vet du’). Markören *Слышишь* har också en förkortad version *слышь* (närmare till ’hörru’) som skapar en mycket familjär ton i samtalet som i exempel (17). Eftersom både funktionerna och de syntagmatiska strukturerna för dessa diskursmarkörer faller samman i ryskan och i svenskan kan översättarna använda sig av direkt översättning, vilket visas i exemplen (17) och (18). Dock är det värt att notera att man i exempel (17) ersätter *слышь* med en mer konventionell variant, *hör du*, som också är mer finlandssvensk (jämfört med det ledigare sverigesvenska *hörru* eller även enbart *du*).

(17) – **Слышь**, Тань, – тихо спросила она, – а что это у нее за копыто?
Hör du Tanja, frågade hon tyst, vad ska hon med hästskon till?

Viktor Pelevin. *Tamburinen för övre världen*. övers.Kristina Rotkirch. (Rotkirch 2008, 69)

(18) – **Ты знаешь**, – сказали девчонки, когда я приехала в летний лагерь, – он такой классный. Он даже круче Венечки-физрука.

Vet du vad, sa flickorna när jag kom till sommarlägret, han är så schysst. Han är till och med häftigare än gympakillen Venetjka.

Andrej Gelasimov. *Zjanna*. övers. Janina Orlov. (Rotkirch 2008, 160)

De analyserade exemplen visar att även de allmänsvenska talspråksmarkörerna tillämpas vid översättningar från ryska. Dock används de kodifierade formerna *nån*, *sån*, *dom* och *dej* försiktigt av översättarna – i de flesta fall endast vid en stark närvaro av talspråklighet och även vid mycket emotionellt tal i källtexten. Vissa markörer såsom *vet du* och *hör du* har direkta motsvarigheter i källspråket och kan därför användas som direkta översättningar.

5 Steg 3: Att göra generaliseringar

Analysen både på steg 1 och på steg 2 visar att översättningar till svenska i novellsamlingen *Att begrava en ängel* utförts enligt målspråksnormerna och har blivit målspråksanpassade. Målspråkstexten presenterades som en översättning från ryska och dess syfte framkommer tydligt i samlingen: att göra svenskspråkiga läsare bekanta med modern rysk litteratur.

Det är viktigt att framhäva att det analyserade materialet är för litet för att göra några större generaliseringar. Däremot tillåter analysen på mikronivån, dvs. på de översättningsstrategier som använts i samband med enskilda talspråksmarkörer, att man kan lyfta fram vissa tendenser vid översättningen.

För det första visar de analyserade exemplen att finlandssvenska talspråksmarkörer utgör en resurs för översättarna i samlingen, såsom i (1) – (8). Å ena sidan vittnar detta om översättarnas bakgrund och utnyttjande av eget språkbruk. Å andra sidan hjälper finlandssvenska talspråksmarkörer att placera översättningen i målkulturen (dvs. den finlandssvenska) genom att införa naturliga och bekanta element i måltexten. Samtidigt kan dessa element vara något främmande för läsare i Sverige och därför används de med viss måtta.

För det andra visar de analyserade exemplen att det oftast används sådana strategier som *omkastning* (eng. *transpositon*), *modulation, tillägg* och *ersättning* (med en markör på en annan språklig nivå). Det beror på att det finns olika traditioner bakom talspråksmarkörer i ryska och svenska. Till exempel i de analyserade exemplen karakteriseras källtexten ofta av mycket korta meningar med ellips som kan bestå av bara ett ord. Översättarna visar en tendens att översätta sådana fall till svenska med fullständiga meningar och tillägg av någon för svenskan mer typisk talspråksmarkör, som man kan se i (5), (6) och (16). Men det finns också vissa markörer som har liknande grundstruktur och funktion både i ryska och i svenska och då blir översättningen direkt som i exemplen (17) och (18).

För det tredje har översättarna tendensen att med försiktighet använda sådana kodifierade talspråksmarkörer som *sej*, *dej*, *mej*, *sån*, *nån* och *dom*. De används bara under vissa omständigheter – när källtexten presenterar en mycket emotionell situation eller repliken är skriven i ett utpräglat vardagligt register. Det verkar med andra ord som om de rentav sparas för sådana här fall, för att de inte ska förlora sin effekt. Här kan vi se en skillnad gentemot Larssons (1992) rekommendation om att sådana kodifierade talspråksmarkörer som *sej*, *dej*, *mej*, *sån*, *nån* och *dom* bör användas av översättare i de flesta fallen vid översättning av fiktivt talspråk.

6 Slutdiskussion

I denna artikel har jag analyserat skönlitterära översättningar av ryska moderna noveller till svenska. Jag har med utgångspunkt i deskriptiv översättningsteori fokuserat på översättning av talspråksmarkörer vilka författarna utnyttjar för att skapa en illusion av en riktig dialog i skrift. Som modell för min analys har jag använt Gideon Tourys (1995) metodologi: först har jag placerat översättningarna i målkulturen, sedan har jag analyserat språkdrag i källtexten respektive måltexten med en speciell hänsyn till förändringar gjorda av översättarna och slutligen har jag gjort ett försök att göra generaliseringar på basis av de analyserade exemplen.

Utgående från analysen av mitt material kan jag konstatera att jag har observerat vissa tendenser vid översättning av talspråksmarkörer från ryska till svenska. Först och främst visar mitt material att finlandssvenska talspråksmarkörer utgör en extra resurs för en översättare med finlandssvensk bakgrund. Detta innebär att effekten av talspråklighet i måltexten kan skapas genom användningen av drag som kännetecknar finlandssvenskt tal. Emellertid kan noteras att novellsamlingen *Att begrava en ängel* har utkommit i delupplaga i Sverige och att de finlandssvenska talspråksdragen därmed även når en sverigesvensk publik. Detta kan orsaka missförstånd i vissa fall, t.ex. när det gäller den rätt flitiga användningen av modalpartikeln *nog* som har olika betydelser i Sverige och Finland. Trots detta kan man konstatera att översättarna generellt sett tagit en sverigesvensk läsarpublik i beaktande, t.ex. vid användningen av *inte* istället för *int* i frasen *inte vet jag*.

Det är värt att notera att kodifierade talspråksmarkörer såsom *nån*, *sån*, *dej* och *mej* används av översättarna ganska sparsamt för att sedan tas fram när det gäller dialoger som har en stark talspråklig prägel på ryska.

Talspråksmarkörer har översatts direkt bara i de fall där deras bakomliggande form och funktion liknar varandra i källspråket och målspråket. Emellertid aktualiserar talspråksmarkörer i de flesta fall ett översättningsproblem som beror på systematiska skillnader mellan källspråket och målspråket. Detta innebär att markörerna som utnyttjas i källtexten inte existerar i målspråket eller är otypiska för markering av talspråklighet i svensk skrift. I sådana fall tillämpar översättarna vissa strategier som ändå hjälper att bevara effekten av talspråklighet. Dessa strategier bygger på förändringar mellan källtexten och måltexten: *modulation* (t.ex. översättning av elliptiska uttryck med fullständiga meningar med

tillägg av *nog*), *omkastning* (byte av ordklass vid översättning), *ersättning* (t.ex. ersättning av markörer på andra språkliga nivåer) och *tillägg* (t.ex. tillägg av *nog* vid översättning av elliptiska uttryck från ryska).

Toury (1995, 29) påpekar att ”översättningar är fakta i målkulturer”. Novellsamlingen *Att begrava en ängel* fungerar i målkulturen som presentation av ryska moderna författare på svenska. Urvalet av novellerna fyller en lucka i den svenskspråkiga kulturen i vilken motsvarande översättningar fattades. Analysen visar att översättarna i novellsamlingen väljer att anpassa översättningarna till målkulturen, dvs. de går enligt *den initiala normen* (Toury 1995) som syftar till att göra texten *acceptabel* i målkulturen – dock med det speciella inslaget att drag från den icke-dominerande varieteten av målspråket (se Norrby m.fl. 2012) står för en del av anpassningarna. Detta ser man i de lokala strategierna som tillämpas vid översättningen av talspråksmarkörer som i sista hand syftar till att ersätta för målkulturen obekanta eller otypiska element med identifierbara och i vissa fall till och med naturalistiska drag i måltexten.

Litteratur

Bakker, Matthijs; Koster, Cees & van Leuven-Zwart, Kitty 1998. Shifts of Translation. I: Mona Baker (red.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies.* London: Routledge. S. 226–231.

Catford, John Cunnison 1965. *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.

Chesterman, Andrew 1997. *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory.* Amsterdam: John Benjamins.

Chesterman, Andrew & Wagner, Emma 2002. *Can Theory Help Translators? A Dialogue between the Ivory Tower and the Wordface*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Englund Dimitrova, Birgitta 1997. Translation of Dialect in Fictional Prose – Vilhelm Moberg in Russian and English as a Case in Point. I: *Norm, variation and change in language: Proceedings of the centenary meeting of the Nyfilologiska sällskapet, Nedre Manilla 22–23 March 1996*. Stockholm: Almqvist & Wiksell. S. 49–65.

Finlandssvensk ordbok 2008. af Hällström-Reijonen, Charlotta & Reuter, Mikael (red.). 4. rev. uppl. Helsingfors: Schildts.

Henricson, Sofie 2013. *Svenska i finsk miljö. Interaktion, grammatik och flerspråkighet i samtal på svenska språköar i Finland*. Akademisk avhandling vid Finska, finskugriska och nordiska institutionen. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Larsson, Mats 1992. *Från tjeckiska till svenska. Översättningsstrategier för litterärt talspråk.* Stockholm: Stockholms universitet.

Leppihalme, Ritva 2007. Kääntäjän strategiat. I: H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (red.) *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 365–373.

Liljestrand, Birger 1983. *Tal i prosa. Om svenska författares anföringsteknik.* Umeå: Umeå universitet.

Lindström, Jan 2008. *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik.* Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Lindström, Jan & Wide, Camilla 2015. Finlandssvenskt samtalsspråk. I: Marika Tandefelt (red.) *Gruppspråk, samspråk, två språk. Svenskan i Finland – i dag och i går.* Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 91–126.

Londen, Anne-Marie 1989. *Litterärt talspråk. Studier i Runar Schildts berättarteknik med särskild hänsyn till dialogen.* Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.

Mezhevich, Olga 2017. Translating Vasilij Šukšin's literary dialogue into Swedish: Finland Swedish as an extra resource. I: Ritva Hartama-Heinonen, Marja Kivilehto, Liisa Laukkanen & Minna Ruokonen (red.) *MikaEl 10*, Nätpublikation för Symposiet om forskning i översättning och tolkning KäTu. Helsingfors: Finlands översättar- och tolkförbund. S. 181–192.

Munday, Jeremy 2008. *Introducing Translation Studies*. *Theories and Applications.* London: Routledge.

Nordman, Lieselott 2009. *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. (Nordica Helsingiensia 16.) Helsingfors: Nordica, Institutionen för Nordiska språk och nordisk litteratur, Helsingfors universitet.

Norrby, Catrin, Wide, Camilla, Lindström, Jan & Nilsson, Jenny 2012. Finland Swedish as a non-dominant variety of Swedish – extending the scope to pragmatic and interactional aspects. I: Rudolf. Muhr (red.) *Non-dominant varieties of pluricentric languages. Getting the picture.* Wien: Peter Lang Verlag. S. 49–62.

Saari, Mirja 1995. Jo, nu kunde vi festa nog. Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. I: *Folkmålsstudier 36*. S. 75–108.

SAOL 2015 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. Stockholm: Svenska Akademien.

Tiittula, Liisa & Nuolijärvi, Pirkko 2013. *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. (SKST 1401). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Tolkovij slovar russkogo jazika 1992. Ozjegov, Sergej & Sjvedova, Natalja.(red.). Moskva: Azbokovnik.
Toury, Gideon 1995. *Descriptive translation studies – and beyond.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
Vinay, Jean-Paul & Darbelnet, Jean 1958/2000. A methodology for translation. I: Lawrence Venuti (red.) *The Translation Studies Reader.* London: Routledge. S. 84–95.
Wide, Camilla & Lyngfelt, Benjamin 2009. Svenskan i Finland, grammatiken och konstruktionerna. I: Camilla Wide & Benjamin Lyngfelt (red.), *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter* (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 716). Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 11–43.

Material

Buida, Jurij 2000. Legkaja Nastja. (Tokstollan Nastia) i: *Skoree oblako, tjem ptitsa*. Moskva: Vagrius. S. 350–358.
Gabrieljan, Nina 2001. *Stjastje. (Lycka)* http://lib.ru/NEWPROZA/GABRIELAN/trawa.txt_with-big-pictures.html (Hämtad 25.06.2017)
Gavrilov, Anatolij 1990. *Budut estje parki i restorani. (Parker och restauranger)* http://bookscafe.net/read/gavrilov_anatoliy-berlinskaya_fleyta_rasskazy_povesti-220923.html#p30 (Hämtad 25.06.2017)
Gelasimov, Andrej 2001. *Zjanna* http://thelib.ru/books/gelasimov_andrey/zhanna-read.html (Hämtad 25.06.2017)
Grisjkovets, Evgenij 2006. *Pogrebenije angela (Att begrava en ängel)* http://readli.net/chitat-online/?b=18628&pg=6 (Hämtad 25.06.2017)
Pelevin, Viktor 1993. *Buben verhnego mira. (Tamburinen för övre världen)* http://rulibs.com/ru_zar/prose_contemporary/pelevin/5/j56.html (Hämtad 25.06.2017)
Popov, Jevgenij 1987. *Kak sjeli petuha. (När de kalasade på tuppen)* http://bookscafe.net/read/popov_evgeniy-kak_seli_petuha-52627.html#p3 (Hämtad 25.06.2017)
Rotkirch, Kristina (red.) 2008. *Att begrava en ängel. Ryska kärleksnoveller.* Helsingfors: Söderströms
Sadur, Nina 1990. *Zlije devusjki. (Elaka flickor)* http://www.proza.ru/2011/02/06/1073 (Hämtad 25.06.2017)
Sadur, Nina 1994. *Vedminji slezki. (Häxans tårar)* http://www.proza.ru/2011/02/06/1073 (Hämtad 25.06.2017)
Sadur, Nina 1994. *Bezotvetnaja ljubov. (Obesvarad kärlek)* http://www.proza.ru/2011/02/06/1073 (Hämtad 25.06.2017)
Sentjin, Roman 1997. *Svidanie. (Mötet)* http://rulibs.com/ru_zar/prose_contemporary/senchin/3/j39.html (Hämtad 25.06.2017)
Sentjin, Roman 1997. *Esjtje odna notj. (Ännu en natt)* http://rulibs.com/ru_zar/prose_contemporary/senchin/3/j13.html (Hämtad 25.06.2017)
Slavnikova, Olga 2002. *Mysj. Literaturnaja istorija. (Det olästa brevets hemlighet)* http://bookscafe.net/read/slavnikova_olga-vals_s_chudovischem-15617.html#p116 (Hämtad 25.06.2017)
Sorokin, Vladimir 1992. *Ljubov. (Kärlek)* https://litlife.club/br/?b=70280 (Hämtad 25.06.2017)
Ulitskaja, Ljudmila 1991. *Vtorogo marta togo zje goda... (Den andra mars 1953)* http://litread.in/pages/51891/57127-58134?page=3 (Hämtad 25.06.2017)

Svenska eller inte svenska?

Finsktalande medicinstudenters syn på svenskan i Finland

Annmari Sahlstein

1 Inledning

Finland är officiellt ett tvåspråkigt land där myndigheterna enligt grundlagen (Finlands grundlag 11.6.1999/731, 2 kap., 17§) och språklagen (6.6.2003/423) och lagen om de språkkunskaper som krävs av offentligt anställda (6.6.2003/424) är förpliktade att vid behov kunna kommunicera också på svenska. Därför måste alla högskole- och universitetsstuderande under sin studietid visa att ens kunskaper i svenska är på en sådan nivå som regleras i lagstiftningen. Den godkända nivån definieras enligt CEFR som B1 (nöjaktiga kunskaper) och B2 (goda kunskaper) (Sahlstein 2017, 315–316).

Svenskans ställning i Finland samt svenska som ett obligatoriskt skolämne diskuteras och till och med ifrågasätts ibland i allmän diskussion speciellt i sociala medier i dag. I skolvärlden har kunskapsnivån i svenska redan länge visat en sjunkande trend (se t.ex. Rossi m.fl. 2017, 201–202; Huhtala & Vesalainen 2017, 61–62) först och främst på grund av olika utbildningsstrategiska åtgärder. Den kanske mest markanta förändringen har varit att antalet svensktimmar i grundskolan och gymnasiet idag är cirka hälften av det som det var på 1970-talet (Toiminnallista ruotsia 2012, 37, 39). Samtidigt har kravnivån ändå inte sänkts varför det har blivit allt svårare för abiturienterna att uppnå nivå B1 (CEFR) som är miniminivån för obligatoriska svenskstudier på högskole- och universitetsnivån (Juurakko-Paavola 2015, 131–132). Därför står universiteten och högskolorna i dag framför en stor utmaning eftersom flera studerande inte har tillräckliga kunskaper i svenska för att kunna avlägga den obligatoriska svenskkursen för examen.

Denna delundersökning baserar sig på den obligatoriska svenskkursen *Skärgårdsmedicin och kultur* (3 sp, 10 lektioner) vid Åbo universitet (se Sahlstein 2017, 316–317). I föreliggande artikel är mitt primära syfte att redogöra för hur finsktalande medicinstudenter ser på svenska språket och dess roll i Finland samt hur motiverade de är att lära sig språket. För att nå detta syfte ställde jag följande forskningsfrågor:

Hur påverkar skolframgång i svenskan medicinstudenters uppfattningar om svenskan och dess betydelse i Finland i allmänhet och i läkaryrket?
Finns det skillnader i de kvinnliga och manliga informanternas skolframgång i svenskan?
Hur påverkar skolframgång i svenskan medicinstudenters motivation att lära sig och använda svenska?
Finns det något samband mellan dessa faktorer?

Som primärmaterial använder jag enkätsvar som jag samlat in vid två tillfällen hos finsktalande medicinstudenter vid Åbo universitet. Artikeln utgör ett led i arbetet på min doktorsavhandling.

Trots att motivation och uppfattningar vanligen betraktas separat i forskningslitteratur betraktar jag i denna artikel båda faktorerna sida vid sida eftersom motivation och uppfattningar i själva språkinlärningsprocessen ständigt påverkar varandra i en dynamisk process vilket exempelvis Kalaja m.fl. (2015, 8–14) hävdar. I den föreliggande undersökningen valde jag dessutom att betrakta studenternas uppfattningar och motivation och deras tidigare skolframgång i skolsvenskan för att se om det eventuellt kan konstateras några samband mellan dem eftersom den vanliga förklaringen i forskningslitteratur (se t.ex. Einarsson 2009, 52; Wesely 2012, 99, 110) för bra resultat förutsätter positiva uppfattningar om målspråket och dess talare samt hög motivation. Vid sidan av dessa större riktlinjer kommer jag också att komplettera den allmänna bilden med några exempel på individnivå.

I följande avsnitt presenterar jag först den teoretiska referensramen samt materialet och metoderna närmare. Därefter presenterar jag resultaten och diskuterar dem.

2 Två perspektiv på språkinlärning

Att lära sig ett nytt språk är ett komplext fenomen som kan ske på olika sätt. Åtminstone i Finland lär man sig ett främmande språk oftast i formell språkundervisning i klassrumsmiljö, t.ex. i skolan, genom att medvetet lära sig språkets strukturer och regler, ordförråd, uttal osv. Men likaväl kan man lära sig ett främmande språk informellt, dvs. utan undervisning utanför klassrummet t.ex. via olika medier och litteratur eller genom att anamma sig språket i naturlig interaktion med modersmålstalare. Inte ovanligt är det heller att man kan lära sig ett språk på båda sätten där formell undervisning och informellt tillägnande av språket kompletterar varandra i inlärningsprocessen (se t.ex. Ellis 2008, 5–7). Men på vilket sätt eller var man lär sig ett nytt språk eller vilka undervisningsmetoder som används kan inte ensamma förklara alla de mekanismer som spelar en roll i processen. Därför behöver man beakta också sådana övriga faktorer som t.ex. språkinlärarens syn på språket, hens motivation att lära sig och använda språket, individuella skillnader osv., som i sin tur kan påverka själva inlärningsprocessen (Sahlstein 2017, 317–318). Den teoretiska referensramen för denna studie bildas därför av såväl sociolingvistik som psykolingvistik vilka presenteras närmare i det följande.

2.1 Ett sociolingvistiskt perspektiv på språkinlärning

Forskare (se t.ex. Bijvoet 2013) som studerat språkinlärning med utgångspunkt i sociolingvistiken lyfter fram de attityder som språkinlärare har gentemot målspråket (om begreppet se Hammarberg 2013, 29) och dess kultur och talare. Detta betyder att positiva attityder gentemot målspråket och språkgruppen stärker språkinlärningen men negativa attityder kan leda till mindre goda resultat. Einarsson (2009, 52–53) anser att också s.k. språkvärdering kan spela en roll för hur man ser på ett språk och varför man skulle vilja lära sig det. Enligt honom kan man skilja mellan olika värderingstyper: det instrumentella värdet betyder enligt honom att man anser att det av någon anledning är viktigt eller nyttigt för en att kunna något språk exempelvis i arbetslivet, det kommunikativa värdet att man i olika situationer kan tala med personer som inte talar ens modersmål, identitetsvärdet att man genom att tala ett språk markerar sin grupptillhörighet och till sist prestigevärdet som betyder att olika språk kan ha högre eller lägre status i ett samhälle. Enligt Ellis (2008, 313–316) finns det även ytterligare aspekter som kan inverka på språkinlärarens motivation att lära sig ett främmande språk. Tidigare studier (t.ex. Ehrlich 2004) som han hänvisar till har visat att även språkinlärarens kön och ålder kan spela en roll i inlärningsprocessen. Exempelvis Ellis (2008, 331−332) och Henry (2009) har konstaterat att flickor och kvinnor i allmänhet är mera motiverade att lära sig ett främmande språk än pojkar och män. Frågan om vilket status ens modersmål vs. målspråket har i samhället kompletterar bilden, speciellt när man betraktar länder där det talas flera än bara ett officiellt språk samt om ens modersmål är ett minoritets- eller majoritetsspråk.

En central aspekt inom all språkinlärning som också bör beaktas är den s.k. sociokulturella aspekten eftersom den är en av de grundläggande dimensionerna i all kommunikation. Det betyder t.ex. enligt Ellis (2008, 517–518, 553–554) inte enbart att lära sig ett språk som system med ord, uttryck och strukturer utan hur vi människor oberoende av språk kommunicerar med andra i olika situationer. Inom andraspråksinlärning är det alltså inte bara frågan om att sträva efter att behärska målspråket så bra och felfritt som möjligt utan också att både i skrift och tal kunna vara i interaktion på målspråket med andra människor i olika kontexter.

Mot denna bakgrund är det intressant att betrakta svenskans situation i Finland och speciellt bland den finsktalande majoriteten. De officiella språkkraven i vårt land innebär att båda språken är obligatoriska ämnen på alla skolstadier från grundskolan till högskola och universitet i hela landet förutom på Åland där finskan är frivillig i skolan (Latomaa & Nuolijärvi 2005, 155–156). Svenskans ställning som andra nationalspråk i Finland har de senaste åren också diskuterats ivrigt i medier och diskussionen har inte alltid skett i en positiv anda (se Halonen, Ihalainen & Saarinen 2014, 9−10). Det har också debatterats länge i olika fora om den i dagens läge obligatoriska skolsvenskan borde vara ett frivilligt ämne och inte bara i studentexamen (se Palviainen 2011, 15). Våren 2017 resulterade den här debatten i ett konkret steg då finska regeringen fattade beslut om att inleda ett försök i grundskolan där cirka 2000 elever i vissa försöksskolor runtom landet kan välja något annat obligatoriskt språk i stället för den obligatoriska svenskan (Undervisnings- och kultuministeriet 24.4.2017).

2.2 Ett psykolingvistiskt perspektiv på språkinlärning

Flera forskare som studerat språkinlärning med psykolingvistik som utgångspunkt fokuserar på språkinläraren som individ, dvs. som en människa med sin personlighet och alla sina egenskaper och känslor som i sin tur kan inverka på själva språkinlärningsprocessen.

Enligt Ellis (2008, 676) och Dörnyei & Ryan (2015, 20) finns det ändå en relativt stark enighet om att inlärarens personlighet med olika individuella dimensioner är starkt förknippad med språkinlärningsprocessen och inlärningsresultaten. De i sin tur påverkar ens motivation att lära sig något nytt. Inlärarens egen vilja att lära sig ett nytt språk samt att kunna kommunicera på det kan påverkas av de individuella dimensionerna på olika sätt. De kan exempelvis öka eller minska ens motivation att engagera sig i språktillägnandet eller övervinna ens osäkerhet i en ny situation på ett främmande språk. (Ellis 2008, 652–719).

Som Wesely (2012) hävdar i sin artikel betonar flera forskare just motivation som troligen den starkaste drivkraften i all inlärning och speciellt i språkinlärning. Ellis (2008, 677) konstaterar att det knappast finns någon annan faktor än motivation som har tillägnats lika mycket intresse inom språkinlärning. I det följande ger jag en kort översikt över olika former av motivation samt hur de kan påverka ens vilja att lära sig ett nytt språk.

Även om det har forskats mycket kring motivation går begreppet motivation inte att förklara enkelt eftersom det definieras på olika sätt av olika forskare och forskare är inte heller eniga om motivationens natur och hur den påverkar inlärningsprocessen (Ryan 2013). Ett vanligt och ofta använt sätt att definiera begreppet motivation är att betrakta inlärarens orientering till inlärningsprocessen. Då talas det oftast om en instrumentell eller integrativ motivation (Ellis 2008, 678–684). En inlärare med instrumentell motivation fokuserar i språkinlärning mest på sin egen nytta, t.ex. framgång i arbetslivet eller högre uppskattning i samhället. För hen fungerar det inlärda språket alltså som ett verktyg för att uppnå något som man anser vara värdefullt. En inlärare med en integrativ motivation är däremot intresserad av själva språket och kulturen samt språkets talare och vill uppnå en sådan nivå på målspråket att hen kan kommunicera på det. (Ellis 2008, 678–682; Ushioda 2014). Ushioda och Dörnyei (2009, 2) går ännu ett steg vidare med sin definition och konstaterar att språkinlärares eget intresse inte ensamt garanterar en framgångsrik inlärningsprocess utan att inläraren dessutom måste vara villig att identifiera sig med målspråkets talare.

Ushioda och Dörnyei (2009, 1–7) presenterar en något annorlunda utgångspunkt inom motivationsforskning kring språkinlärning där fokus ligger på inlärarens självkoncept (eng. self concept). Den här synpunkten har enligt dem dock lanserats redan tidigare, men de har ”uppdaterat” den så att den bättre skulle motsvara den starkt förändrade världen med engelska som det dominerande världsspråket. Dörnyei (2009, 9–11) hävdar att den redan etablerade synen att språkinläraren och den som talar språket skall kunna identifiera sig med dem som talar målspråket och deras kultur inte enbart räcker till utan han lyfter fram en annan aspekt som kan definieras som språkinlärarens självkoncept i inlärningsprocessen.

I dag framhävs vid sidan av de etablerade definitionerna av motivation även sådana aspekter som motivationens dynamiska och icke-lineära natur (Dörnyei, MacIntyre & Alastair 2015, 1–7). Utifrån dessa aspekter har Dörnyei, MacIntyre och Alastair skapat en teori som de kallar för Complex Dynamic Systems Theory (CDST) där framför allt en förändring i motivationen under olika tider och på olika platser hos språkinläraren är central (se närmare Larsen-Freeman 2015, 11–19). Så kallad positiv psykologi (Positive Psychology; jfr t.ex. MacIntyre, Gregersen & Mercer 2016 och MacIntyre & Mercer 2014) framhäver hur olika emotioner, speciellt de positiva, ökar inlärarens motivation och uthållighet och på så sätt främjar inlärningen (Oxford 2016, 10–87).

Sammanfattningsvis kan vi alltså konstatera att synen på motivation numera har förändrats till ett mångfasetterat och komplext koncept som inte enbart beaktar språkinläraren som individ med sina personliga egenskaper och tidigare erfarenheter, utan därutöver tar hänsyn till också hans eller hennes självkoncept och identitet (se Dörnyei 2009; Dörnyei & Ryan 2015, 24−40; jfr också Kalaja m.fl. 2015, 1−23).

3 Material och metod

Materialet har jag samlat in med hjälp av två separata enkäter vid två olika tillfällen hos finsktalande

medicinstudenter på två olika årskurser vid Åbo universitet åren 2013−2016. I första enkäten (E1) som genomfördes alldeles i början av studenternas första studieår vid medicinska fakulteten fick informanterna svara på frågor om sin bakgrund, t.ex. kön, ålder, hemort, skolhistoria och allmän skolframgång, men också på frågor gällande sina tidigare svenskstudier i skolan och sina uppfattningar om svenskans betydelse i Finland både i allmänhet och speciellt i läkaryrket. Enkäten innehöll både öppna frågor och färdiga påståenden på den s.k. Likert-skalan som informanterna fick ta ställning till. Här använde jag den vanliga femgradiga skalan 1−5 (för korthetens skull har jag i figurerna dock kombinerat siffrorna 1 och 2 samt 4 och 5: 1−2 = instämmer ej, 3 = tar ej ställning och 4−5 = instämmer).

Efter analys av svaren i E1 genomförde jag andra enkäten (E2) på samma två informantgrupper (grupp 1, grupp 2) två år senare, dvs. i början av deras tredje studieår. Då börjar de i sina studier inrikta sig mera på s.k. kliniska studier vilket innebär att de vid sidan av teoristudier också för första gången möter patienter i sjukhusmiljö. Samtidigt påbörjar de även den obligatoriska kursen i medicinsk svenska vars tematiska innehåll har en stark förankring i läkaryrket. I båda enkäterna hade informanterna med två års mellanrum fått svara på två identiska frågor om sina uppfattningar om svenskans betydelse i Finland i allmänhet samt svenskans betydelse för sig själva som blivande läkare. Syftet var att jämföra svaren i E1 med E2 för att se om svaren var identiska eller om man kunde hitta några förändringar mellan dem. I E2 fanns ytterligare 23 påståenden på Likert-skalan om informanternas uppfattningar om svenskan både i allmänhet och i läkaryrket, deras motivation att lära sig svenska samt deras vilja att använda svenska i olika talsituationer. Jag ville också redogöra för vilken roll olika bakgrundsfaktorer, speciellt tidigare skolframgång spelar för informanternas uppfattningar om svenskan och motivation att lära sig och använda svenska.

Materialet i denna studie består av två olika slags svar. De flesta svaren är numeriska på Likert-skalan, men det finns också fria svar i materialet. I de fria svaren har informanterna haft möjlighet till att motivera någonting som de först har svarat på på Likert-skalan. De numeriska svaren framställs i tabell- och figurform för att man ska kunna se eventuella större riktlinjer eller förändringar i materialet. I de fria svaren har jag först analyserat innehållet med hjälp av kvalitativ innehållsanalys (jfr Denscombe 2012, 307–308; Schreier 2012, 1–36). Därefter har jag försökt hitta betydelsefulla ställen där studenterna exempelvis hänvisar till sina uppfattningar om svenskan och dess betydelse i Finland eller sin motivation att lära sig svenska. Sedan har jag kodat och kategoriserat deras argument och till sist evaluerat dem så att de kan presenteras här som en kompletterande del av denna studie.

4 Studenternas uppfattningar och tankar om svenskan i Finland och deras motivation för svenskinlärning – några tendenser

I detta avsnitt presenterar jag centrala resultat från enkäterna E1 och E2. Först ger jag en överblick över informanternas skolframgång i svenskan och svar gällande deras uppfattningar om svenskan. Jag redogör också för deras motivation att lära sig svenska först i skolan och i synnerhet senare vid universitetet när de har inlett sina medicinstudier. Till sist diskuterar jag några emotionella aspekter som dyker upp i materialet och som i sin tur kan påverka studenternas uppfattningar om svenskan eller motivation att lära sig svenska eller till och med både och.

4.1 Studenternas syn på svenskan i Finland

I tidigare forskning (jfr Ellis 2008, 678–684) konstateras att det för en del språkinlärare ofta är framgång i studierna, t.ex. goda vitsord, som är en stark motivationsfaktor i inlärningsprocessen. Därför redogör jag först för mina informanters uppgifter om den tidigare skolframgången. Som kriterium använder jag studenters vitsord i svenska i studentexamen eftersom detta vitsord följer i stort sett för alla examinander gemensamma kriterier som därför kan anses vara neutrala (se Juurakko-Paavola 2015, 117–118). Uppgifterna jämför jag med hur de hade motiverat sina uppfattningar om svenskan samt hur de hade svarat på olika påståenden om svenskans betydelse eller den egna motivationen till svenskinlärningen.

I undersökningen (E1, E2) deltog sammanlagt 209 informanter från två årskurser, 118 kvinnor och 91 män. Cirka 78 % av alla informanter hade läst svenska som B-språk i skolan. Resten hade läst A-svenska, men en del hade inte alls läst svenska eller läst bara några kurser. Gemensamt för medicinstudenterna är att de i allmänhet anses vara duktiga redan i skolan och nå bra betyg i olika ämnen. Men bra skolframgång kan inte bara betraktas som ett självändamål utan den kan också ses som

en förutsättning för framgång i inträdesprovet till medicinska fakulteten samt senare i studierna inom medicin. Därför fokuserade jag först på den allmänna framgången i studentexamen för att kunna se helheten. I tabellerna 1 och 2 presenteras både informanternas vitsord i svenska och det allmänna vitsordet i studentexamen:

Tabell 1. Antalet och andelen informanter med olika vitsord i svenska i studentexamen

	män		kvinnor		totalt	
	f	%	f	%	f	%
L	9	9,9 %	25	21,2 %	34	16,3 %
E	15	16,5 %	34	28,8 %	49	23,4 %
M	22	24,2 %	20	16,9 %	42	20,1 %
C	10	11,0 %	11	9,3 %	21	10,0 %
B+A	6	6,6 %	4	3,4 %	10	4,8 %
ej skrivit svenska/ingen inform.	29	31,9 %	24	20,3 %	53	25,4 %
totalt	91	100,0 %	118	100,0 %	209	100,0 %

Tabell 2. Antalet och andelen informanter med olika allmänna vitsord i studentexamen

	män		kvinnor		totalt	
	f	%	f	%	f	%
L	16	17,6 %	16	13,6 %	32	15,3 %
E	43	47,3 %	60	50,8 %	103	49,3 %
M	19	20,9 %	28	23,7 %	47	22,5 %
C	3	3,3 %	2	1,7 %	5	2,4 %
B+A	0	0,0 %	0	0,0 %	0	0,0 %
ej skrivit svenska/ingen inform.	10	11,0 %	12	10,2 %	22	10,5 %
totalt	91	100,0 %	118	100,0 %	209	100,0 %

När man betraktar hur informanterna hade presterat i svenskprovet i studentexamen (tabell 1) kan man konstatera att det fanns en tydlig skillnad mellan de kvinnliga och manliga informanterna: en större del av kvinnorna hade fått betydligt oftare betyg L eller E (50 %) än männen (26 %) och männen (18 %) hade något oftare fått de lägre betygen C eller B och A än kvinnorna (13 %) (jfr Toiminnallista ruotsia 2012, 31; Huhtala & Vesalainen 2017, 62).

Cirka 25 % av alla informanter angav att de hade valt att inte skriva svenska i studentexamen (jfr Pyykkö 2017, 41), några svar var dock osäkra eller svåra att tolka eftersom informanten inte hade kommit ihåg vilket betyg han eller hon hade fått eller om han eller hon hade skrivit svenska eller inte. Svaren (se tabell 2) visade däremot att nästan 65 % av alla informanter hade klarat sig bra eller mycket bra och fått antingen L eller E som allmänt vitsord och att det ser ut som att det inte finns någon skillnad mellan kvinnorna (64 %) och männen (65 %). Resultatet ser ut att bekräfta den allmänna bilden av medicinstudenter som framgångsrika och bra presterande elever redan i skolan.

I en tidigare delundersökning (se Sahlstein 2017, 321–323) med samma informanter och då med fokus på informanternas uppfattningar kring svenskan kunde jag konstatera att det fanns en klar skillnad mellan de kvinnliga och manliga studenternas uppfattningar om hur viktiga svenskkunskaper i Finland är. Det första påståendet mätte deras uppfattningar på en allmän nivå ”Det är viktigt att kunna svenska i Finland i allmänhet” medan det andra ”Det är viktigt för läkare att kunna svenska i Finland” hade en direkt anknytning till deras blivande yrke som läkare. Svaren visade tydligt att kvinnorna genomgående var positivare inställda till svenskan och svenskkunskaperna medan männen inte uppskattade svenskkunskaper i Finland i lika hög grad. Ett intressant fynd var ändå att det skedde en förändring till en mera positiv inställning till svenskan redan under de två första studieåren vid medicinska fakulteten och att förändringen var betydligt tydligare hos männen. I denna nya delundersökning undersökte jag om det finns ett samband mellan informanternas uppfattningar och den tidigare skolframgången. I figurerna 1 och 2 betraktas denna aspekt för att kunna se i vilken grad en deskriptiv korrelation går att konstatera mellan vitsorden från skoltiden och informanternas uppfattningar om svenskan.

Figur 1. Andelen svar på påståendet ”Det är viktigt att kunna svenska i Finland i allmänhet.” hos informanter med olika vitsord i svenska i studentexamen (N =209; bortfall E1 = 56 / E2 = 54). E1 = enkät 1; E2 = enkät 2.

Figur 2. Andelen svar på påståendet ”Det är viktigt för läkare att kunna svenska i Finland” hos informanter med olika vitsord i svenska i studentexamen (N = 209; bortfall E1 = 59 / E2 = 53). E1 = enkät 1; E2 = enkät 2.

Enligt figur 1 verkar de studenter som hade presterat bäst i studentexamen i svenska också ha mest positiv inställning till behovet av svenskkunskaper i Finland. Enligt figur 2 var sambandet mellan vitsordet i svenskprovet i studentexamen och uppfattningen om svenskkunskapernas betydelse för läkare ännu tydligare. Studenterna anser alltså åtminstone i någon grad att det är viktigt för läkare att kunna svenska i läkaryrket fastän de annars rentav kan tycka att det inte är så viktigt med svenskkunskaper i Finland i allmänhet. De resultat som illustreras i figurerna 1 och 2 visar också att det under de två åren mellan enkäterna E1 och E2 har skett en förändring till en mera positiv inställning överlag. Den procentuella förändringen från negativ till mera positiv är tydligast hos de studenter som i studentexamen hade klarat sig sämst och som i början av sina universitetsstudier också hade varit mest negativa till det svenska språket i Finland. Siffrorna gällande studenternas första studieår (E1) verkar berätta någonting om deras tankar och uppfattningar om svenskan nästan omedelbart efter skoltiden.

Majoriteten (ca 72 %) av informanterna kommer huvudsakligen från Åbo (26 %) och Åbotrakten (21 %), men också från huvudstadsregionen (25 %) där det finns svensktalande befolkning och där man

kunde tänka sig att många t.o.m. kunde använda språket vid diverse tillfällen. Ändå anger de flesta informanterna att de ytterst sällan om överhuvudtaget har använt svenska i sin vardag. Svenska är alltså för nästan alla ett främmande språk som de knappast har använt utanför klassrummet vilket många informanter skrev i de fria svaren i E1. Svaren tyder på att en levande och naturlig kontakt till det svenska språket och dess talare verkar vara ett tämligen sällsynt fenomen för relativt många finsktalande unga i allmänhet, och inte bara i landets andra delar där antalet svensktalande är betydligt lägre. Därför är det lätt att förstå hur främmande och fjärran den tanken är för många att de i universitetsvärlden och senare i arbetslivet borde kunna använda svenska både i skrift och framför allt i tal.

I det följande fokuserar jag på informanternas uppfattningar om svenskkunskapernas betydelse i arbetslivet i allmänhet gentemot enbart behovet av allmänna kunskaper i svenska. Figur 3 nedan visar hur studerandena ställde sig till påståendet ”Det är viktigt att kunna svenska i arbetslivet i allmänhet”. Behovet av svenskkunskaper i arbetslivet verkar få gehör hos alla informanter fastän de informanter som hade presterat bäst i studentexamen visade sig vara minst negativa. De flesta som höll sig negativa till påståendet var de som inte hade presterat lika bra i studentexamen. Figur 4 nedan illustrerar hur informanterna ser på behovet av svenskkunskaper för läkare. Cirka hälften av studerandena instämmer i påståendet ”Det är viktigt för läkare att vid behov kunna kommunicera på svenska med patienter och deras anhöriga”, men även nu kan dock smärre skillnader konstateras mellan informanterna med olika vitsord i studentexamen.

Figur 3. Andelen svar på påståendet ”Det är viktigt att kunna svenska i arbetslivet i allmänhet” hos informanter med olika vitsord i svenska i studentexamen (N = 209; bortfall n = 57).

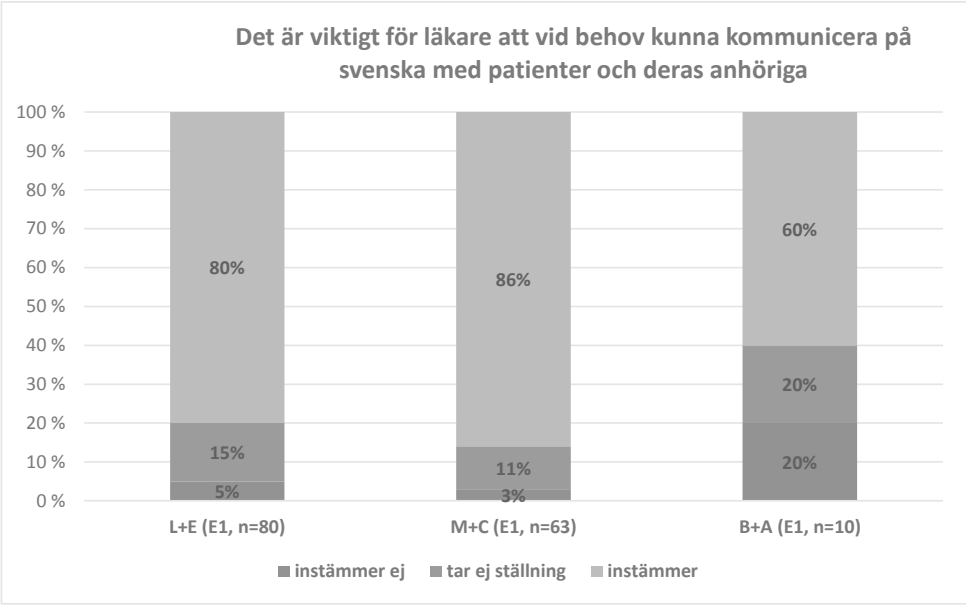

Figur 4. Andelen svar på påståendet ”Det är viktigt för läkare att vid behov kunna kommunicera på svenska med patienter och deras anhöriga” hos informanter med olika vitsord i svenska i studentexamen (N = 209: bortfall n = 56). E1 = enkät 1.

I figurerna 3 och 4 kan vi se att det för alla informanter var lättare att instämma i påståendena och att skillnaden var tydligast bland de studenter som inte hade nått de högsta betygen i skolan. De studenter som hade presterat bäst i studentexamen i svenska verkar också ha mest positiv inställning till behovet av svenskkunskaper i Finland i allmänhet och speciellt i läkaryrket. Om bilden av arbetslivet begränsas ytterligare till studenternas framtida läkaryrke med påståendet ”Det är viktigt för läkare att vid behov kunna kommunicera på svenska med patienter och deras anhöriga” visar det sig att upp till 80 % av informanterna oberoende av den tidigare skolframgången nu inser att de som läkare kommer att vid behov kunna tala svenska med en svensktalande patient. Resultatet kan tyda på att en mera konkret bild av det framtida arbetslivet också konkretiserar svenskkunskapernas betydelse för många studerande.

4.2 Studenternas motivation att lära sig svenska

I denna undersökning var min andra forskningsfråga hur skolframgång i svenska påverkar medicinstudenters motivation att lära sig och använda svenska samt om det kan konstateras något samband mellan motivationsgraden och informanternas skolframgång.

I början av studierna (E1) tog informanterna ställning till påståendet ”Jag tyckte om att lära mig svenska i skolan”. Resultatet visade tydligt att svenskan för nästan hälften (48 %) av informanterna inte alls hade varit ett negativt ämne i skolan eftersom de instämde helt eller nästan helt i påståendet. Cirka en tredjedel (31 %) förhöll sig neutrala och resten (21 %) instämde inte eller till och med inte alls i påståendet. Vid detta påstående betraktades alla svar oavsett om informanterna hade skrivit svenska i studentexamen eller valt den bort.

I de fria svaren hade studenterna också möjlighet till att motivera sina åsikter om skolsvenskan och även där kunde tre huvudgrupper urskiljas med hjälp av innehållsanalys. De som var mest positiva till svenskan motiverade sina åsikter oftast med att svenskan är ett lätt, logiskt och intressant språk och att de tyckte om att lära sig svenska men också andra språk. De näst vanligaste motiveringarna hos dem var att de hade haft en bra lärare i skolan och att det var både roligt och nyttigt att lära sig svenska. Deras kommentarer tyder på att de hade varit motiverade att lära sig svenska, både eftersom de var intresserade av språket och ville lära sig nytt (integrativ motivation) och att de trodde att svenskkunskaper skulle vara nyttiga för dem (instrumentell motivation). Svaren tyder också på att åtminstone en del av informanterna förknippade sina positiva erfarenheter med svenskan med de positiva känslor som de

upplevt i undervisningen. De som hade förhållit sig neutrala använde oftast samma argument att svenskan är lätt och logiskt eller att de tycker om att lära sig språk men förekomsten av dessa argument var betydligt mindre i deras svar. Däremot fanns det bland svaren flera sådana motiveringar som de mest positiva inte alls hade använt som t.ex. att läraren hade varit dålig eller negativ, att de i allmänhet kände sig dåliga på språk eller att den negativa inställningen till svenskan hade påverkat ens motivation att lära sig svenska på ett negativt sätt. Dessa svar tydde på sämre motivation, både integrativ och instrumentell, hos informanterna, eller positiva känslor vid svenskinlärningen.

Bland de mest negativa gick det inte alls att hitta några positiva argument utan alla kommentarer kunde tolkas som entydigt negativa. Oftast nämndes den i allmänhet negativa inställningen till svenskan och att läraren hade varit dålig. Det var relativt många som skrev att de hade varit dåliga eller mycket dåliga på svenska och även andra språk men också att själva svenska språket var tråkigt och ointressant. Många nämnde också att de inte kommer att ha någon nytta av svenska och svenska bara tär på deras resurser på bekostnad av andra skolämnen. Eftersom det är svårt att sluta sig till bakgrunden av deras låga motivation kan orsaken vara både att de inte har lyckats uppnå bra vitsord och därför tar en kritisk ställning till själva språket och att den från början låga motivationen har lett till sämre betyg. Några informanter motiverade sin låga motivation med den förklaringen att det är acceptabelt att vara kritisk mot svenskan och att det därför är deras eget medvetna val att inte satsa på den.

Två år senare (E2) fick samma informanter ta ställning till följande fyra påståenden: ”Det är viktigt för mig vid språkinlärning att jag lär mig något nytt”, ”Det motiverar mig att jag klarar mig bra och får bra betyg i svenska”, ”Det är viktigt för mig att jag har nytta av svenskkunskaperna i framtiden” samt ”Jag skulle vilja kunna använda svenska med svensktalande t.ex. i arbetslivet”. Sammanlagt 60 % av informanterna instämde i att det är viktigt för dem att lära sig något nytt när de lär sig språk och att skillnaderna mellan studenterna med högre och lägre vitsord i studentexamen var mycket små. Resultatet talar alltså för att studenternas motivation till att lära sig språk åtminstone delvis skulle vara integrativt, dvs. att det egna intresset skulle ha påverkan på deras vilja. Däremot blev skillnaderna tydliga vid andra påståendet om hur mycket bra vitsord motiverar dem i språkinlärningen. Svaren visade tydligt att något över hälften (55 %) av dem som hade klarat sig bäst i svenska i studentexamen också svarade att just denna faktor motiverar dem. Men för dem som inte ansåg framgången vara viktig, var siffran lägre och allra lägst var den för dem som inte hade nått bra betyg i svenska i studentexamen (20 %). I allmänhet spelade skolvitsordens betydelse för alla informanter en mindre roll vid språkinlärning än viljan att lära sig något nytt, dvs. att deras motivation vid den här punkten kunde tolkas som integrativ. Detta kan anses vara något överraskande eftersom det i allmänhet är vanligt för medicinstudenterna att sträva efter bra vitsord vid universitetet (jfr Virtanen m.fl. 2010). En förklaring kan vara att de ofta måste prioritera vad de vill eller måste satsa på för att framskrida i studierna och då är det naturligt att andra ämnen i substansstudierna vinner i kapplöpningen om vitsorden.

Figur 5 nedan visar hur studerandena svarade på påståendet om hur nyttiga de tror svenskkunskaper kommer att vara för dem i framtiden.

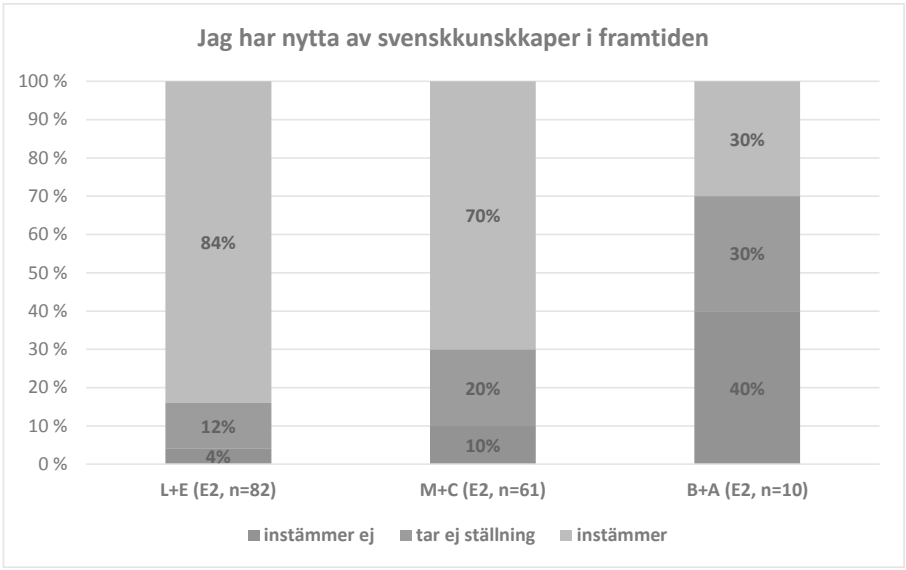

Figur 5. Andelen svar på påståendet ”Jag har nytta av svenskkunskaper i framtiden” hos informanter med olika vitsord i svenska i studentexamen (N = 206; bortfall n = 53). E2 = enkät 2.

När påståendet handlade om nyttoperspektivet visade det sig att motivationen nu var klart instrumentell till sin natur eftersom 75 % svarade att de instämmer helt eller nästan helt i detta påstående. Skillnaderna mellan studenterna med högre och lägre vitsord i studentexamen var tydliga. Majoriteten av dem som hade nått de högsta betygen i studentexamen ansåg att de kommer att ha nytta av svenskkunskaper. Däremot var det endast 30 % av dem som inte hade presterat lika bra i skolan som inte heller ansåg sig ha nytta av svenska i framtiden.

När man betraktar påståendet ”Jag skulle vilja kunna använda svenska med svensktalande t.ex. i arbetslivet” kunde inte längre några skillnader konstateras bland de studenter som hade klarat sig bäst i studentexamen vilket figur 6 nedan visar. Däremot kunde en klar skillnad konstateras bland dem som i studentexamen hade klarat sig sämre.

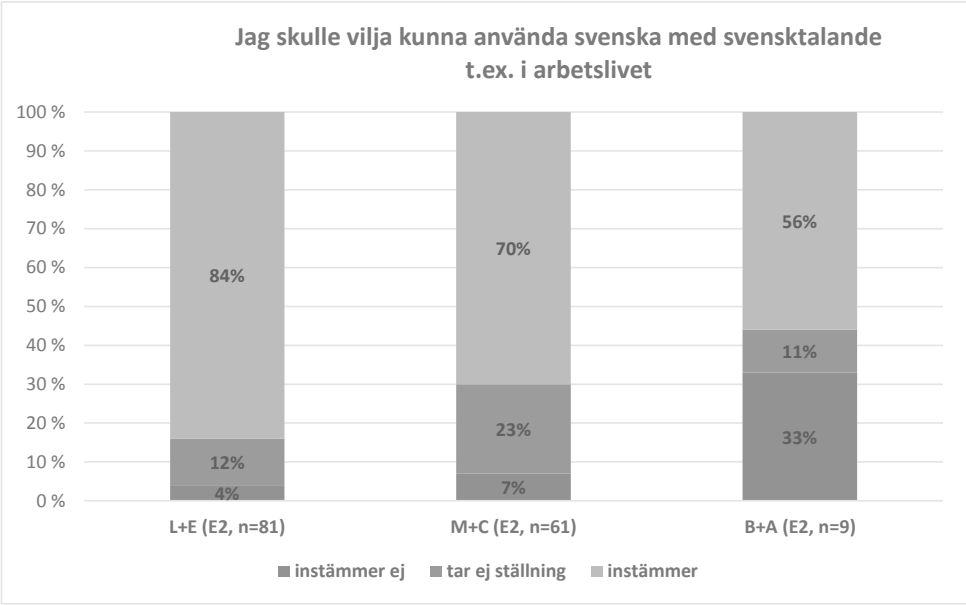

Figur 6. Andelen svar på påståendet ”Jag skulle vilja kunna använda svenska med svensktalande t.ex. i arbetslivet” hos informanter med olika vitsord i svenska i studentexamen (N = 209; bortfall n = 58). E2 = enkät 2.

Resultatet tyder på att alla studenter, också de som hade fått lägre betyg i studentexamen, visar ett intresse för att kunna kommunicera på svenska. Praktiska färdigheter i svenska verkar alltså få hög prioritering i studenternas ögon. Detta känns naturligt med tanke på de arbetslivfärdigheter som förutsätts av dem som läkare.

4.3 Några exempel på individnivå

Ovan har jag presenterat såväl studenternas uppfattningar om svenskan i Finland som deras motivation att lära sig och använda svenska. Dessutom presenterade jag också studenternas framgång i svenska i studentexamen och jämförde vitsorden med deras svar på påståenden om uppfattningar och motivation. Sammanfattningsvis kan man göra en generalisering och konstatera att ju bättre studenterna hade presterat i svenska i studentexamen desto mera uppskattade de svenskkunskaper och desto mera motiverade var de att lära sig och använda svenska. Men generaliseringarna berättar inte hela sanningen utan bakom dem finns alltid individer med sin personlighet, sina särdrag, erfarenheter, motivationer, tankar, förväntningar och förhoppningar. I detta kapitel låter jag därför sex informanter, tre kvinnliga och tre manliga, få ordet och ”presentera sig själva”. De gemensamma nämnarna för just dessa studentprofiler var att fem av dem, tre kvinnor och två män, hade nästan identiska skolbakgrunder. Alla fem hade läst svenska som B-språk i skolan och också klarat sig bra i svenska både i gymnasiet och i studentexamen. Men en kvinnlig student hade en starkt annorlunda profil eftersom hon hade gått IB-gymnasium och därför inte hade läst svenska. Därmed hade hon inte heller skrivit svenska i studentexamen. De frågor som alla sex studerande i enkäterna fick ta ställning till handlade om svenskans betydelse i Finland både i allmänhet och för läkare samt hur viktig de anser svenskan vara i läkaryrket i allmänhet. En fråga gällde hur viktigt det enligt deras åsikt är att vid behov kunna kommunicera på svenska med en svensktalande patient och dess anhöriga. Dessutom kunde studerandena i korta fria svar också kommentera hur de ser på svenskans roll i Finland i allmänhet eller i läkaryrket och motivera sina tankar.

Tuula och Pekka presenterar här den positiva typen som är motiverad och genuint intresserad av att lära sig språk inklusive svenska. Båda hade presterat bra i skolsvenskan och skrev att de hade varit motiverade att lära sig svenska. De konstaterade också att det egna intresset hade varit viktigt i språkinlärningen, antingen därför att de hade personliga kontakter till svenska varför de ville lära sig

språket eller att de i allmänhet vill lära sig språk.

Tuula (hemort Åbo, B-svenska, vitsordet i svenska 9 i slutbetyget i gymnasiet, vitsordet i svenska i studentexamen L, det allmänna vitsordet i studentexamen M; svaren på alla frågor var genomgående mycket positiva: 5 på skalan 1–5).

”Jag tyckte jättemycket om svenska, det var lätt, jag var bra på det och jag hade bra och motiverande lärare. Jag hade också svenskspråkiga vänner och ville därför lära mig språket. Finland är ett tvåspråkigt land, det finns många svensktalande i Finland och det finns svensktalande patienter vid kusten. Jag hoppas att jag kan kommunicera med alla mina patienter. Det skulle också vara nyttigt när jag söker arbete.” (övers. A. S.)

Pekka (hemort Åbo, B-svenska, vitsordet i svenska 10 i slutbetyget i gymnasiet, vitsordet i svenska i studentexamen E, det allmänna vitsordet i studentexamen L; tre av svaren var 4 och ett svar var 3 på skalan 1–5).

”Jag skrev svenska eftersom alla andra också gjorde det, dessutom tycker jag att språken är nyttiga och jag är intresserad av språk. I skolan motiverade det mig inte därför att jag hade dåliga lärare och att den allmänna inställningen till svenskan var negativ. Däremot motiverade det mig att jag var själv intresserad av språket och ville också få bra betyg. Man måste lära sig svenska i Finland eftersom det är det andra officiella språket och vi har en gemensam historia med Sverige. I Finland behövs svenska på de orter som är tvåspråkiga, i östra och norra Finland behövs svenska inte alls. Som läkare vill jag kunna bemöta svensktalande patienter på deras eget språk, i synnerhet om jag jobbar på en tvåspråkig ort.” (övers. A.S.)

Både Tuula och Pekka visar stark integrativ motivation. Ett klart bevis på Pekkas höga motivation var att de delvis dåliga erfarenheterna med skolsvenskan inte hade påverkat hans vilja och motivation att lära sig svenska och jobba målmedvetet med den, vilket tyder också på en instrumentell motivation. Hans svar visar också att han redan i början av sina medicinstudier verkar ha en klar bild av det framtida läkaryrket och kan föreställa sig i framtiden som en läkare som både kan och vill kommunicera på svenska med svensktalande patienter. Detta betyder att han har ett klart självkoncept också med tanke på språkinlärning, dvs. den bild som personen har av sig själv som språkinlärare och vad han eller hon vill nå nu, vilka målsättningar han eller hon har i framtiden samt hur de påverkar språkinlärningen (se Dörnyei 2009, 9–11).

Hannu, Leena och Jussi presenterar i sin tur en relativt heterogen grupp som har det gemensamt att deras betyg i skolsvenskan var bra men att deras åsikter om svenskan och dess betydelse ändå varierar från nästan positiv (Hannu) till mycket negativ (Leena och Jussi).

Hannu (hemort Lundo/Lieto, B-svenska, vitsordet i svenska 9 i slutbetyget i gymnasiet, vitsordet i svenska i studentexamen E, det allmänna vitsordet i studentexamen E; svaren varierade jämnt mellan 3 och 4 på skalan 1–5).

”Jag var bra på svenska, alltså varför skulle jag inte ha skrivit det? Det skadar ju inte! Svenska var trevligt och jag hade bra lärare i skolan. Jag vill lära mig svenska eftersom svenskarna är bättre på allt, också kulturell mångfald är viktig. Svenska behövs i Finland eftersom svensktalande har rättighet att få betjäning på sitt eget språk och de har kunnat värna om sin ställning; Om jag behöver svenska som läkare i framtiden beror helt på var jag kommer att arbeta, kan eventuellt vara nyttigt.” (övers. A.S.)

Leena (hemort Kuopio, B-svenska, vitsordet i svenska 9 i slutbetyget i gymnasiet, vitsordet i svenska i studentexamen L, det allmänna vitsordet i studentexamen L; svaren varierade jämnt mellan 1 och 2 på skalan 1–5).

”Svenska var ett måste, men lätt. Jag har inget intresse att lära mig svenska vid universitetet, det är bara ett måste, andra språk är lika viktiga. Alla måste i Finland lära sig svenska bara därför att den svensktalande minoriteten har pengar och makt, det är frågan bara om en historisk belastning. Kanske tänker några också på identitetsfrågor? Som läkare hoppas jag att jag kan tala bara finska, hellre engelska än svenska.” (övers. A.S.)

Jussi (hemort Åbo, B-svenska, vitsordet i svenska 10 i slutbetyget i gymnasiet, skrev inte svenska i

studentexamen, det allmänna vitsordet i studentexamen M; svaren varierade jämnt mellan 1 och 2 på skalan 1–5).

”Svenskan är onödig när man studerar medicin, den är onödig både nationellt och internationellt. Jag har ingen motivation att lära mig svenska eftersom jag inte har någon nytta alls av språket. Bara 4 % av befolkningen i Finland är svensktalande och bara 1 % av dem talar inte finska. De bor enbart i vissa orter och kommer att försvinna helt i en nära framtid. Det finns bara historiska orsaker till varför man måste lära sig svenska i Finland. Jag kommer varken att ha någon nytta av svenskkunskaper eller behöva svenska som läkare i framtiden.” (övers. A.S.)

Det mest kännetecknande för alla tre är deras relativt starka argumentation kring svenskans ställning i Finland eftersom alla bedömde svenskan och de svenskspråkiga i Finland som mer eller mindre i ett negativt ljus förutom Hannu som yttrade sig mera neutralt. I kommentarerna använder Leena och Jussi tämligen starka uttryck om svenskans ställning som andra officiella språket i Finland och vad den betyder för den svensktalande befolkningen.

Jämfört med de övriga fem informanterna hade Maija en mycket annorlunda bakgrund eftersom hennes skolhistoria inte följde den normala vägen vilket också var orsaken till att hon inte hade läst svenska lika mycket i skolan som nästan alla andra. Jag valde ändå att diskutera hennes svar som exempel eftersom det ger en bild av en ung person som redan alldeles i början av sina medicinstudier skisserar en klar helhetsbild av sitt blivande yrke och betonar också varför hon ser svenskkunskaper som nödvändiga för en läkare fast hennes egna kunskaper inte är på samma nivå som de andras. Dessutom kan hon också leva sig in i patientens situation vilket visar att hon betraktar frågan från en bredare synvinkel och ser språket, här alltså svenskan, som en elementär del av läkaryrket.

Maija (hemort Åbo, IB-gymnasium varför inte läst svenska och därmed varken fått något vitsord i slutbetyget i gymnasiet eller skrivit svenska i studentexamen; svaren varierade jämnt mellan 4 och 5 på skalan 1–5).

”Svenska är det andra inhemska språket i Finland, så jag tycker att det hör till allmänbildning att kunna språket. Som läkare behöver man svenska eftersom det kommer patienter som man bör kunna betjäna på svenska. Om läkaren inte kan tillräckligt svenska kan det vara skadligt för hans eller hennes yrkesmässighet eller skada bilden av en yrkeskunnig läkare och därför kan erfarenheten av läkarbesöket vara negativ för patienten.” (övers. A.S.)

Kommentarerna ovan svarar delvis på mina forskningsfrågor om det finns ett samband mellan framgång i språkstudier och motivation att lära sig ett språk samt uppfattningar om målspråket. De visar å ena sidan att det kan identifieras ett samband mellan studenternas kunskapsnivå i svenska och deras uppfattningar om svenskan samt motivation att lära sig svenska. Också Jauhojärvi-Koskelo & Palviainen (2011, 100) har konstaterat att kunskapsnivån går hand i hand med ens motivation att lära sig svenska fast det inte är entydigt om det är bra motivation som leder till att man lär sig ett språk bra eller om det är goda kunskaper som bidrar till bättre motivation. I det här materialet visade det sig något överraskande att sambandet dock alltid inte är helt entydigt såsom dessa individuella exempel visar utan att det finns mycket variation bland inlärarna på individnivå. I ljuset av denna undersökning innebär framgång i form av bra vitsord inte automatiskt att inläraren också skulle vara genuint intresserad och motiverad att lära sig eller använda ett språk. Det kan finnas helt andra skäl till varför man inte vill göra det fast man klarat sig bra i språket. Kommentarerna återspeglar snarare en stor diversitet bland inlärarna och tyder på att det finns flera andra faktorer som också påverkar språkinlärningsprocessen och som också behöver undersökas.

5 Diskussion

Det övergripande syftet med denna delundersökning var att analysera på vilket sätt några centrala socio- och psykolingvistiska faktorer har betydelse för finskspråkiga medicinstudenters intresse till att lära sig svenska i Finland. Jag fokuserade på två sådana faktorer som i forskningslitteratur allmänt anses vara av stor betydelse för språkinlärarens engagemang i inlärningsprocessen, nämligen uppfattningar och motivation eftersom bra resultat förutsätter både positiva uppfattningar om målspråket och dess talare samt hög motivation (Wesely 2012, 99, 110). I undersökningen redogjorde jag inte enbart för vilka

uppfattningar informanterna har om svenskan utan betraktade också deras tankar mot den tidigare framgången i skolsvenskan, framför allt i studentexamen. Resultaten visar tydligt att de studenter som hade fått de bästa vitsorden i svenska i studentexamen också hade de mest positiva uppfattningarna om svenskan. Ett något överraskande fynd i materialet var ändå att det även bland de bästa studenterna fanns några mycket kritiska röster mot svenskan i Finland. Det var alltså inte enbart de svagare studenterna som yttrade sig negativt. Den andra aspekten som jag undersökte var studenternas motivation att lära sig svenska i skolan. Resultaten pekar i stort sett i samma riktning som med uppfattningarna, dvs. att de som hade presterat bäst i skolsvenskan också var mest motiverade att lära sig svenska. Dessa resultat får stöd i tidigare forskning, (se t.ex. Einarsson 2009, 52; Wesely 2012, 99, 110; Juurakko-Paavola & Palviainen 2011, 95–97) som hävdar att en inlärares positiva inställning till målspråket och motivation att lära sig det går hand i hand.

Som framgår av analysen av uppfattningarna visar resultaten att det ändå inte är helt klart för alla studenter varför alla i Finland måste lära sig svenska både i skolan och senare vid högskola eller universitet eller varför man behöver svenska i arbetslivet i Finland. Resultaten visade att det ändå var klart för de flesta, också för de kritiska studenterna, att åtminstone läkare kan behöva svenskkunskaper i sitt yrke vilket tyder på att informanterna i ett relativt tidigt skede, dvs. redan efter två års studier hade en relativt realistisk bild av det blivande yrket och vad som kommer att krävas av dem i arbetslivet. En förklaring till detta kan vara att det för flera troligen är lättare att föreställa sig i en konkret situation och då inse vilka färdigheter eller kunskaper man kan behöva. Detta kan tolkas ha ett samband med det s.k. självkonceptet (Dörnyei 2009, 9–11), dvs. den bild som inläraren har av sig själv som språkinlärare och vad hen vill nå antingen nu (possible selves) eller senare i framtiden (ideal and ought selves) samt hur det påverkar språkinlärningen.

Av svaren framgår också klart att fast det för en del av informanterna verkar vara en självklarhet, hade relativt många informanter inte någon klar bild av svenskans roll i Finland som andra officiella språk eller varför svenska är obligatoriskt på alla skolstadier. De studenter som hade en oklar bild av svenskans roll ifrågasatte också den och använde bl.a. sådana argument som att svenskan i Finland bara är en historisk belastning och därför inte längre behövs i dag, eller att de svensktalande borde lära sig finska så att den finsktalande majoritetsbefolkningen inte skulle behöva lära sig svenska. Argumenten talar för sig själva, dvs. om språkvärdering och berättar i sin tur om en negativ inställning till både språket och dess talare. Argumentationen följer för det mesta motsvarande mönster för, eller här emot svenskan, som ofta används i media (se t.ex. Sundell 2015).

En vidare faktor i undersökningen var att redogöra för olika former av motivation bland informanterna. Generellt kunde jag konstatera att de två vanligaste motivationsformerna, instrumentell och integrativ motivation, inte kunde skiljas åt utan gick hand i hand i materialet. I materialet kunde jag också konstatera att en klar majoritet av informanterna visade en genuin vilja att kunna använda svenska i olika talsituationer i framtiden och speciellt som läkare. Detta gällde för de flesta informanterna oberoende av den tidigare skolframgången i svenska. Resultatet kan ses som ett tecken på informanternas yrkesidentitet, dvs. att de förstår vad som tillhör läkaryrket och på vilket sätt svenskkunskaper nu har blivit en självklar del av läkarens yrkeskunnande. Med andra ord verkar alltså den mer eller mindre negativa ”tvångssvenskan” nu ha blivit en mera positiv ”nyttosvenska” i en positiv bemärkelse för många informanter som under skoltiden eller ännu i början av universitetsstudierna hade varit mot svenskan.

Litteratur

Bijvoet, Ellen 2013. Språkattityder. I: Sundgren, Eva (red.) *Sociolingvistik*. 2 uppl. Stockholm: Liber. S. 122−157.

CEFR = *Common European Framework of Reference for Languages. Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe* <http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Cadre1_en.asp>. [17.7. 2017].

Denscombe, Martyn 2012. *Forskningshandboken för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. 2 uppl. [6 tr.]. Lund: Studentlitteratur.

Dörnyei, Zoltán 2009. The L2 Motivational Self System. I: Dörnyei, Zoltán & Ushioda, Ema (red.) *Motivation, Language Identity and the L2 Self.* (Second Language Acquisition.) Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters. S. 9−42.

Dörnyei, Zoltán, MacIntyre, Peter & Alastair, Henry 2015. Introduction: Applying Complex Dynamic Systems Principles to Empirical Research on L2 Motivation. I: Dörnyei, Zoltán, MacIntyre, Peter & Alastair, Henry (ed*.) Motivational Dynamics in Language Learning*. (Second Language Acquisition.) Bristol/Buffalo/Toronto:

Multilingual Matters. S. 1−7.
Dörnyei, Zoltán & Ryan, Stephen 2015. *The Psychology of the Language Learner revisited.* (Second Language Acquisition Research Series.) New York: Routledge.
Ehrlich, Susan 2004. Language and gender. I: Davies, Alan & Elder, Catherine (red.) *The Handbook of Applied Linguistics*. Malden, Mass.: Blackwell. S. 304−327.
Einarsson, Jan 2009. *Språksociologi*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
Ellis, Rod 2008 [2015]. *The Study of Second Language Acquisition.* 2nd. ed. [Repr. 2015]. Oxford: Oxford University Press.
Finlands grundlag 11.6.1999/731 <http://finlex.fi/sv/laki/ajantasa /1999/ 19990731>. [17.7. 2017].
Halonen, Mia, Ihalainen, Pasi & Saarinen, Taina (red.) 2014. *Language Policies in Finland and Sweden. Interdisciplinary and Multi-sited Comparisons.* Clevedon: Channel View Publications.
Hammarberg, Björn 2013. Teoretiska ramar för andraspråksforskning. I: Hyltenstam, Kenneth & Lindberg, Inger (red.) *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle.* Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur. S. 27–84.
Henry, Alastair 2009. Gender differences in compulsory school pupils' L2 self-concepts: A longitudinal study. I: *System: An International Journal of Educational Technology and Applied Linguistics 2009, Vol.37, (2).* S. 177–193.
Huhtala, Anne & Vesalainen, Marjo 2017. Challenges in developing in-service teacher training: Lessons learnt from two projects for teachers of Swedish in Finland. I: *Apples – Journal of Applied Language Studies 11, 3.* S. 55–79.
Jauhojärvi-Koskelo, Camilla & Palviainen, Åsa 2011. "Jag studerar gärna svenska, men är inte nöjd med det jag kan." Motivation, attityder och färdigheter i svenska hos finska universitetsstudenter. I: T. Juurakko-Paavola & Å. Palviainen (red.) *Svenskan i den finska skolan och högre utbildningen. Om kunskaper och motivation genom olika utbildningsstadier.* HAMKin julkaisuja 11/2011. S. 81−102.
Juurakko-Paavola, Taina 2015. Vad berättar studentexamen om examinandernas kunskaper i svenska? I: Forsskåhl, Mona, Kivilehto, Marja, Koivisto, Johanna & Metsä, Pasi (red.) *Svenskan i Finland 15.* Tampere. S. 117−137.
Kalaja, Paula, Barcelos, Ana Maria F., Aro, Mari & Ruohotie-Lyhty, Maria 2015. *Beliefs, Agency and Identity in Foreign Language Learning and Teaching.* New York: Palgrave Macmillan.
Lag om de språkkunskaper som krävs av offentligt anställda. 6.6.2003/424. https://www.finlex.fi/ sv/laki/ ajantasa/2003/20030424. [17.7. 2017].
Larsen-Freeman, Diane 2015. Ten 'Lessons' from Complex Dynamic Systems Theory: What is on Offer. I: Dörnyei, Zoltán, MacIntyre, Peter & Alastair, Henry (ed.) *Motivational Dynamics in Language Learning.* (Second Language Acquisition.) Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters. S. 11−19.
Latomaa, Sirkku & Nuolijärvi, Pirkko 2005. The Language Situation in Finland. I: Kaplan, Robert P. & Baldauf Jr, Richard B. (red.) *Language Planning and Policy in Europe, Vol 1.* Clevedon/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters. S. 125−232.
MacIntyre, Peter D. & Gregersen, Tammy & Mercer, Sarah (red.) 2016. *Positive Psychology in SLA*. (Second Language Acquisition 97.) Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters.
MacIntyre, Peter D. & Mercer, Sarah 2014. Introducing positive psychology to SLA. I*: Studies in Second Language Learning and Teaching SSLLT 4 (2).* S. 153−172.
Nationalspråksutredningen. (Rapporter och utredningar 2011:2.) Helsinki: Utbildningsstyrelsen.
Oxford, Rebecca L. 2016. Toward a Psychology of Well-Being for Language Learners: The 'EMPATHICS' Vision. I: MacIntyre, Peter D. & Gregersen, Tammy & Mercer, Sarah (red.) *Positive Psychology in SLA*. (Second Language Acquisition 97.). Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters. S. 10−87.
Pyykkö, Riitta 2017. *Monikielisyys vahvuudeksi. Selvitys Suomen kielivarannon tilasta ja tasosta [Flerspråkighet som en resurs. Utredning angående läget för och nivån på språkreserven i Finland]*. (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2017:51.) Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
Rossi, Paula m.fl. 2017. *Kuka opettaa ruotsia? Ruotsin kielen opettamiseen kelpoisuuden tuottavien koulutusten arviointi [Vem undervisar i svenska – En utvärdering av utbildningar som ger behörighet att undervisa i svenska]*. (Karvi 14:2017.) Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus Karvi.
Ryan, Stephen 2013. Motivation. I: *Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning.* London/New York: Routledge.
Sahlstein, Annmari 2017. "Varför borde jag kunna svenska?" Finska medicinstudenters uppfattningar om svenskans betydelse i Finland och speciellt i läkaryrket. I*: Svenskans beskrivning 35.* Göteborgs universitet. S. 315−328.
Schreier, Margrit 2012. *Qualitative Content Analysis in Practice.* London: Sage.
Språklag 6.6.2003/423. <http://finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2003/20030423>. [17.7. 2017].
Sundell, Björn 2015. *Den obligatoriska svenskan – för och emot.* (Magma-studie 3/2015.) Finlands svenska tankesmedja Magma.

Toiminnallista ruotsia – lähtökohtia ruotsin opetuksen kehittämiseksi toisena kotimaisena kielenä. [Funktionell svenska – utgångspunkter för att utveckla undervisningen i svenska som det andra inhemska språket] 2012. (Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:9.) Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.

Undervisnings- och kulturministeriet. Lagändring som möjliggör frivilliga studier i det andra inhemska språket skickas ut på remiss. Pressmeddelande 24.4.2017. http://minedu.fi/sv/artikel/-/asset_publisher/toisen-kotimaisen-kielen-vapaaehtoisen-opiskelun-mahdollistava-lakimuutos-lausunnoille. [26.7.2017]

Ushioda, Ema 2014. Motivation, autonomy and metacognition. Exploring their interactions. I: Lasagabaster, David, Doiz, Aintzane & Sierra, Juan Manuel (red.) *Motivation and Foreign Language Learning. From theory to practice* (Language Learning & Language Teaching 40.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. S. 31−49.

Ushioda, Ema & Dörnyei, Zoltán 2009. Motivation, Language Identities and the L2-Self: A Theoretical Overview. I: Dörnyei, Zoltán & Ushioda, Ema (red.) *Motivation, Language Identity and the L2 Self.* (Second Language Acquisition.) Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters. S. 1−8.

Virtanen, Henna m.fl. 2010. Lääketieteen ja hammaslääketieteen ensimmäisen vuoden opiskelijat oppimisensa säätelijöinä. I: *Yliopistopedagogiikka 17, 1.* S.6−17.

Wesely, Pamela M. 2012. Learner Attitudes, Perceptions, and Beliefs in Language Learning. I: *Foreign Language Annals, 45, 1*. S. 98−117.

Hjälpverbet *skall* och dess finska motsvarigheter i romanen ”Is” / ”Jää”

Marketta Sundman

Inledning

Hjälpverbet *skall* är ett mycket vanligt och viktigt verb i svenskan. Det är dock svårt att använda och tolka rätt om man inte har svenska som modersmål. En orsak till detta är att *skall* har flera funktioner och betydelser som varierar beroende på kontexten. I grammatikor har *skall* traditionellt betraktats både som ett temporalt hjälpverb som uttrycker futurum (framtid) och som ett modalt hjälpverb som kan uttrycka flera olika betydelser (skyldighet, plan, avsikt, o.s.v.). Finskan har inget verb eller annat uttryck som kan motsvara *skall* i alla kontexter.

Finskspråkiga språkbrukare har en tendens att både överanvända *skall* och att underanvända det (Muittari 1990, 195–197, se också nedan). I vissa kontexter använder finskspråkiga t.ex. ofta *skall* i stället för *komma (att)* eller presens. Å andra sidan använder de ofta verbformen *skulle* i stället för *skall*, och i vissa kontexter tenderar finska inlärare att utelämna *skall* där det är obligatoriskt i svenskan. Också finlandssvenska språkbrukare använder ibland *skulle* i stället för *skall* på ett sätt som avviker från det allmänsvenska bruket, och ibland utelämnas *skall* när det är obligatoriskt i kontexten (Reuter 2014, 143–149). Dessa normavvikelser anses bero på finskt inflytande (se nedan).

Eftersom denna artikel har ett pedagogiskt syfte, ger jag nedan rikligt med autentiska exempel på meningar med *skall.* Syftet är att visa hur *skall* används i svenskan och hur dess betydelse varierar beroende på kontexten. Exemplen är hämtade ur den åländska författaren Ulla-Lena Lundbergs prisbelönade roman *Is* (Lundberg 2012a). Romanen är skriven i tempus presens, varför den lämpar sig väl för att belysa bruket av presensformen *skall*.

Mitt andra syfte är att visa vilka finska verb, verbformer och andra uttryck som kan motsvara svenskans *skall* i olika funktioner. Därför har jag undersökt hur *skall* har översatts i romanens finska översättning *Jää* som gjorts av Leena Vallisaari (Lundberg 2012b). Genom att jämföra *skall* med dess finska motsvarigheter försöker jag förklara en del av de problem som finskspråkiga har med bruket av *skall* i svenskan.

Romanen *Is* utspelar sig i den åländska skärgården i slutet av 1940-talet. Dess huvudperson är en ung präst som flyttar till skärgården tillsammans med sin familj för att där arbeta i en liten församling. Antalet belägg på *skall* rör sig uppskattningsvis kring 500–600. Jag har i princip gått igenom samtliga förekomster av *skall* (i romanen stavat *ska*) och dess motsvarigheter i den finska översättningen. De exempel ur romanen som ges nedan har vid behov förkortats eller annars modifierats något utan att detta markeras typografiskt. Exemplen är försedda med sidnummer i *Is* respektive *Jää*.

Verben *skall* och *skulle* har undersökts av flera finländska forskare, delvis ur kontrastivt svenskt-finskt perspektiv (se i synnerhet Veikko Muittari 1990 och Elisabet Törnudd-Jalovaara 1991). Jag har behandlat dessa två verb i en tidigare artikel ur en finsk inlärares perspektiv (Sundman 2003). I denna uppsats behandlas bara presensformen *skall*. I förfluten tid används *skulle* i svenskan i stort sett med samma funktioner som *skall*, men dessutom har *skulle* andra funktioner, framför allt som ett modalt verb i hypotetisk betydelse (t.ex. *Om jag var du skulle jag stanna hemma i dag*).

Olika funktioner hos *skall*

I Svenska Akademiens grammatik (SAG) behandlas *skall* i kapitlet om tempus (kap. 31) och i kapitlet om modala hjälpverb (kap. 32) (SAG 4, 246–249, 312–320). I temporal funktion har *skall* futural betydelse, d.v.s. det anger att handlingen eller skeendet (”aktionen”) sker någon gång efter talögonblicket (SAG 4, 246). I modal funktion kan *skall* bl.a. ange att aktionen är nödvändig eller

planerad. Den temporala och den modala funktionen hänger ofta ihop, eftersom i synnerhet det man planerar göra sker någon gång senare. Exempel på *skall* i modala betydelser ur romanen *Is:*

(1) Man **ska** aldrig glädja sig i förskott. (S. 93)
(2) Du **ska** komma ihåg att i kyrkorådet är det du som för ordet. (S. 53)
(3) Jag **ska** försöka trösta dem och inge dem mod. (S. 215)
(4) Så snart helgerna är ur vägen **ska** de slå hö. (S. 170)
(5) Om ni **ska** börja klockan nie så hinner ni nog. (S. 210)

I exemplen (1)–(2) är det fråga om *deontisk* modalitet, där aktionen framställs som nödvändig, bestämd eller rekommenderad (SAG 4, 316–319). Om handlingen utförs på grund av subjekts-personens plan eller avsikt, som i exemplen (3)–(5), är det fråga om *intentionell* modalitet (SAG 4, 319–320). De två modala betydelserna går dock inte alltid att skilja åt (SAG 4, 320). Som det framgår av exemplen (1) och (2) är tempusbetydelsen i deontiska fall inte alltid futural.

Förutom dessa två modala betydelser kan *skall* också ange *epistemisk* modalitet. Då anger verbet att det som sägs är sant enligt vad man har läst eller hört (t.ex. *Enligt tidningen ska det vara 16 grader i morgon*, *Det ska ha funnits 32 personer ombord på farkosten*) (SAG 4, 313–314). I finskan kan det då motsvaras av den modala verbformen konditionalis (t.ex. *Lehden mukaan huomenna olisi 16 astetta lämmintä*) eller t.ex. av verben *kuulua* och *sanoa* (*Aluksella kuuluu/sanotaan olleen 32 henkeä*). Belägg på epistemiskt *skall* är mycket få i romanen *Is,* och denna funktion behandlas inte här.

Skall är mycket vanligt i vissa typer av bisatser, t.ex. i *att*-satser som fungerar som verbbestämningar i en matrissats (vanligen huvudsats) (SAG 4, 263–264; Sundman 2003, 241–242). Matrissatsens huvudverb skapar då ett slags modal ram för bisatsens aktion, t.ex. att denna är önskad eller oönskad. Verbet *skall* ger satsen futural tempusbetydelse, d.v.s. det anger att bisatsens handling sker senare än matrissatsens handling, som i följande exempel:

(6) Prästen och pastorskan **hoppas** att hon **ska** trivas. (S. 167)
(7) Man behöver inte vara **rädd** för att tiden **ska** ta slut. (S. 78)
(8) Hon **föreslår** att de **ska** vila sig en stund. (S. 175)

I finala bisatser som inleds med *för att* eller *så att* är *skall* (i preteritum *skulle*) obligatoriskt i svenskan. Exempel på sådana satser:

(9) Människor behöver tala med varandra **för att** pressen inte **ska** bli för tung. (S. 184)
(10) Biskopen ställer sig högst uppe på trappan **så att** han **ska** höras. (S. 248)

Tempus futurum kan i svenskan uttryckas på tre olika sätt, nämligen med enkelt presens, med hjälpverbet *komma (att)* och med hjälpverbet *skall* (SAG 4, 243–250). Valet mellan *komma (att)* och *skall* är sällan fritt, utan *skall* har oftast åtminstone en svag modal betydelse (”det finns en plan för den framtida aktionen”, SAG 4, 246). Verbet *komma (att)* däremot anger ett slags neutralt futurum (”en mer eller mindre säker prognos eller kalkyl”, SAG 4, 244) utan någon modal nyans. Den modala betydelsen hos *skall* kan dock vara mycket svag och t.o.m. saknas helt, varvid det i princip kan ersättas med *kommer (att),* som i följande exempel:

(11) Jag har hört att ni **ska** ha tillökning. (S. 161)
(12) Och så **ska** vi ha kyrkoråd och fullmäktige på kaffe. (S. 48)
(13) Det **ska** bli otroligt skönt att komma hem. (S. 216)

I praktiken är det ibland omöjligt att skilja mellan den deontiska, intentionella och futurala betydelsen hos *skall*, och skillnaden kan också vara irrelevant. Man kan beskriva detta så att *skall* har en viss meningspotential, och att dess aktuella betydelse i varje enskilt fall är beroende av kontexten (jfr Muittari 1990, 43). Av denna anledning kan *skall* ibland tolkas något olika av olika personer utan att detta har någon egentlig relevans.

Bruket av *skall* hos finska inlärare och i finlandssvenskan

Att *skall* är problematiskt för finska inlärare visades på 1980-talet i en undersökning som gjordes av Veikko Muittari (1990). Hans slutsats var att *skall* var det överlägset svåraste nödvändighetsbetecknande verbet för finskspråkiga abiturienter (Muittari 1990, 188). Muittari undersökte ca 1000 svenska studentuppsatser, skrivna av finska abiturienter. I materialet fanns närmare 400 belägg på *skall*, och det visade sig att nästan hälften av dem (46 %) var felaktiga, d.v.s. passade inte i kontexten (Muittari 1990, 149, 196). Det vanligaste felet var att *skall* användes i futural betydelse i en kontext där man ska ha presens eller *komma (att).* Exempel (Muittari 1990, 151–152):

(14) *Om jag inte får ett jobb, **skall** mina dagar vara långa och tråkiga.
(15) *Du **ska** finna en pojkvän, när rätt tiden kommer.
(16) *Det är klart att i framtiden **ska** människorna ha mera tid än nu.

Denna överanvändning av *skall* i futural betydelse kan troligen skyllas på att man i skolundervisningen för finskspråkiga betonar verbets funktion som ett futuralt hjälpverb.

Å andra sidan förekom i uppsatserna också kraftig underanvändning av *skall*. Abiturienterna använde *skall* i bara hälften (52 %) av de kontexter som enligt den svenska språknormen ska ha *skall* (Muittari 1990, 177, 197). Det vanligaste felet var att använda *skulle* i stället för *skall*. Detta förekommer i synnerhet i vissa typer av *att*-satser, i indirekta frågesatser och i finala bisatser (Muittari 1990, 161,177). Exempel (Muittari 1990, 161–163):

(17) *[...] och därför jag hoppas, att jag **skulle** övervinna denna rädsla.
(18) *Jag är rädd för det, att en olycka **skulle** hända till mig.
(19) *Människor har så mycket fritid, att några har svårt att hitta på vad de **skulle** göra.
(20) *Livet måste vara välplanerad, för att människorna inte **skulle** bli besviken.

Exemplen visar att finskspråkiga har en tendens att associera verbformen konditionalis (t.ex. *tekisi*) med svenskans *skulle* och därför använda *skulle* också i presenskontexter där den rätta formen är *skall*.

I sin bok *Så här ska det låta* (2014) behandlar Mikael Reuter bl.a. bruket av *skall* och *skulle*. Det är bekant att finlandssvenskar har en tendens att överanvända *skulle* på samma sätt som finskspråkiga t.ex. i kontexter av typen **Han önskar att hans dotter **skulle** (> **ska**) efterträda honom, *Företaget har skaffat ett nytt översättningsprogram för att översättaren **skulle** (> **ska**) kunna arbeta effektivare.* Finskan har ofta konditionalis i dessa fall (jfr *Hän toivoo että hänen tyttärensä **seuraisi** häntä*). Reuter påpekar att valet mellan *skall* och *skulle* i bisatsen är beroende av huvudsatsens tempus, varför *skulle* är fel form i dessa fall (Reuter 2014, 145, 147). Också i finlandssvenskan utelämnar man ibland ett mer eller mindre obligatoriskt *skall* i bisatser som uttrycker någons förslag, avsikt eller motsvarande, t.ex. i meningar som *Avsikten är att parterna **når** (> **ska nå**) ett avtal om leveranserna i december* (Reuter 2014, 146).

I de följande avsnitten ges rikligt med autentiska exempel på bruket av *skall* ur romanen *Is.* Med hjälp av de finska översättningsmotsvarigheterna vill jag visa vad *skall* betyder i olika kontexter och hur det kan översättas till finska. Om man vet vilka finska verb och konstruktioner som motsvarar svenskans *skall* i olika kontexter, kan man delvis förklara de normbrott som är vanliga hos finskspråkiga och även hos många finlandssvenskar. Det visar sig bl.a. att enkelt presens mycket ofta räcker till som motsvarighet till *skall.* Transfer från finskan kan då leda till att en finskspråkig utelämnar *skall* i en kontext där det är obligatoriskt i svenskan. Dessutom använder finskan ofta presens konditionalis i kontexter där svenskan har *skall*. Detta förklarar det faktum att finskspråkiga ofta använder *skulle* då det ska heta *skall* (se ovan) (jfr Muittari 1990, 160–162, 178–179).

Deontisk betydelse

I deontisk betydelse anger *skall* att aktionen sker på grund av något slag av nödvändighet eller skyldighet (SAG 4, 316). Deontiskt *skall* kan i finskan motsvaras av flera olika verb och verbala uttryck som har deontisk betydelse. De vanligaste motsvarigheterna i den finska översättningen är *täytyy* och *pitää,* som båda konstrueras med subjekt i genitiv. Enligt Iso suomen kielioppi (ISK) är de mer eller mindre

synonyma (ISK, 1497). *Pitää* används också i konditionalisformen *pitäisi,* som anger att den avsedda aktionen kanske inte kommer att förverkligas. Exempel:

(21) Han begriper att han i framtiden **ska** välja längre psalmer. (S. 46). / Hän käsittää, että hänen **täytyy** vastedes valita pitempiä virsiä. (S. 46).
(22) Kyrkan **ska** lysa som en lykta när församlingen kommer. (S. 229) / Kun seurakunta tulee, kirkon **pitää** loistaa kuin lyhty. (S. 231)
(23) Varför känner han bara tomhet och panik när han **ska** samla sig till en predikan? (S. 37) / Miksi hän kokee vain tyhjyyttä ja paniikkia kun hänen **pitäisi** keskittyä saarnaa valmistamaan? (S. 37)

Andra finska modalverb som motsvarar deontiskt *skall* i romanen är *kuulua* och *tulla*. De är enligt ISK stilistiskt mera begränsade än *täytyy* och *pitää* (ISK, 1500). Också de konstrueras med subjekt i genitiv. Enligt ISK uttrycker de en nödvändighet som härstammar från en allmän norm. Exempel:

(24) Precis som man **ska** göra stannar de och drar efter andan. (S. 11) / Täsmälleen niin kuin **kuuluu** tehdä he pysähtyvät ja henkäisevät syvään. (S. 11)
(25) Som kyrkoherde **ska** han leva med sin församling. (S. 284) / Kirkkoherrana hänen **tulee** elää seurakuntansa kanssa. (S. 286)

Ett vanligt uttryck som anger deontisk modalitet är verbförbindelsen *on tehtävä*. Den här konstruktionen uttrycker enligt ISK tvång eller skyldighet (ISK, 1502). Några exempel:

(26) Mona håller henne hårt i armen och väser att hon **ska vara** tyst. (S. 45) / Mona pitelee tyttöä tiukasti käsivarresta ja sähisee, että täällä **on oltava** hiljaa. (S. 45)
(27) Du **ska gå** raka vägen hem, annars blir mamma orolig. (S. 361) / Sinun **on mentävä** suoraa päätä kotiin, muuten äiti huolestuu. (S. 362)

Översättaren har dessutom använt en del andra verb och konstruktioner för att skapa idiomatiska och träffande motsvarigheter till deontiskt *skall* i romanen. Exempel på några av dem:

(28) I morgon bitti vet du **vad du ska säga**. (S. 38) / Huomisaamuna tiedät **mitä sanoa**. (S. 38)
(29) Men prästen tycker att de **ska** sova på saken. (S. 168) / Mutta papin mielestä **on parempi** nukkua asian päälle. (S. 170)

Enkelt presens förekommer som motsvarighet till deontiskt *skall* bara i en typ av kontext, nämligen i satser som handlar om en allmän praxis eller tradition och beskriver hur man brukar göra eller hur det är bra att göra, som i följande exempel:

(30) Sedan **ska** den [= mjölken] separeras och grädden tas till vara. (S. 26) / Sitten se **separoidaan** ja kerma **otetaan** talteen. (S. 26)

Även om deontiskt *skall* ofta motsvaras av verben *pitää* och *täytyy* samt t.ex. av konstruktionen *on tehtävä*, gäller inte det omvända. Det är alltså inte så att dessa finska verb alltid kan motsvaras av *skall*, utan i stället används ofta framför allt *måste* eller *bör* (se t.ex. Muittari 1990, 47–52).

Intentionell betydelse

Skall anses ha intentionell betydelse när det uttrycker någons plan eller avsikt att utföra en viss handling (SAG 4, 316). Den planerade handlingen sker någon gång senare, varför tempusbetydelsen är futural. Gränsen mellan intentionell och ren futural betydelse är dock flytande. Finskan har ingen egentlig motsvarighet till intentionellt *skall*, utan den vanligaste översättningsmotsvarigheten i romanen är enkelt presens, som i följande exempel:

(31) När det blir dags att diskutera budgeten i fullmäktige **ska** jag fråga henne till råds. (S. 87) / Kun valtuustossa ruvetaan keskustelemaan talousarviosta **pyydän** häneltä neuvoa. (S. 88)
(32) Då **ska** jag be pappa bära upp sängen när han kommer från korna. (S. 180) / Siinä tapauksessa **pyydän** että isä kantaa sängyn ylös, kun hän tulee lehmien luota. (S. 182)
(33) En hushållsgris **ska** de skaffa sig, och tre hönor. (S. 76) / Heille **hankitaan** talouspossu ja kolme kanaa. (S. 77)

Det finska verb som ligger närmast intentionellt *skall* är *aikoa*, men det finns bara några belägg på det i romanen. Andra motsvarigheter i romanen är bl.a. *alkaa* och *on määrä*:

(34) Till våren **ska** han göra slag i saken angående motorbåten. (S. 285) / Keväällä pappi **aikoo** ryhtyä toimeen moottoriveneasiassa. (S. 287)
(35) Hon är arg på alla som frågar vad hon **ska** göra i framtiden. (S. 347) / Hän on vihainen jokaiselle joka kysyy, mitä hän **aikoo** tulevaisuudessa tehdä. (S. 348)
(36) Så snart helgerna är ur vägen **ska** de slå hö. (S. 170) / Heti pyhien jälkeen he **alkavat** niittää heinää. (S. 172)
(37) Om ni **ska** börja klockan nie så hinner ni nog. (S. 210) / Jos teidän **on määrä** aloittaa yhdeksältä, ehditte kyllä. (S. 212)

Intentionellt *skall* förekommer i svenskan ofta i en konventionaliserad konstruktion där subjektspersonen (*jag* eller *vi*) talar om sin avsikt att mer eller mindre omedelbart utföra en viss handling (t.ex. *Jag ska öppna fönstret*). I frågesatser uttrycker konstruktionen ett förslag (t.ex. *Ska jag öppna fönstret?*). I finskan används enkelt presens också i dessa fall. Exempel:

(38) **Jag ska** ge dig ett brompulver att sova på. (S. 216) / **Annan** sinulle bromipulverin niin että saat unta. (S. 219)
(39) **Jag ska** gå och höra efter om han hinner ta emot. (S. 213) / **Käyn** kysäisemässä, ehtiikö hän ottaa vastaan. (S. 215)
(40) Blir du trött? **Ska** jag ta över ett tag? (S. 301) / Väsyttääkö sinua? **Tulenko** minä vähäksi aikaa siihen? (S. 302)
(41) **Ska vi** lägga upp dem fint innan vi tar in dem till mamma? (S. 176) / **Pannaanko** ne nätisti esille ennen kuin viedään äidille? (S. 179)

Mikael Reuter tar upp den här konstruktionen i sin bok *Så här ska det låta* och ger som exempel t.ex. *Ska vi gå på teater i kväll?* (Reuter 2014, 147). Enligt honom är *skall* obligatoriskt i svenskan om det är fråga om ett förslag (jfr *Går vi på teater i kväll?*).

Futural betydelse

Både i svenskan och i finskan uttrycks futural tempusbetydelse oftast med enkelt presens (t.ex. Larsson & Lyngfelt 2011, 80; ISK, 1468). I svenskan kan man dessutom – beroende på kontexten – använda *skall* eller *kommer (att),* men dessa är inte synonyma (t.ex. Larsson & Lyngfelt 2011, 79). Som ovan framgått har *skall* nästan alltid också modal betydelse i futural funktion.

I romanen *Is* kan man finna belägg på *skall* i satser som uttrycker ett neutralt konstaterande om en framtida aktion. I dessa fall kan *skall* enligt min mening i princip ersättas med *komma (att)*. I regel motsvaras futuralt *skall* av enkelt presens i den finska översättningen. Exempel:

(42) Jag **ska** aldrig glömma mötet med kyrkan ute på fjärden. (S. 43) / **En** koskaan **unohda** kuinka kohtasin kirkon kaukana ulapalla. (S. 43)
(43) Och så **ska** vi ha kyrkoråd och fullmäktige på kaffe. (S. 48) / Ja sitten kirkkoneuvosto ja –valtuusto **tulevat** meille kahville. (S. 48)
(44) Jag har hört att ni **ska** ha tillökning. (S. 161) / Teille **tulee** perheenlisäystä, olen kuullut. (S. 163)

En särskild konstruktion med futural betydelse är den lexikaliserade förbindelsen *det ska bli* + värderande adjektiv, t.ex. *Det ska bli härligt att träffa dem* (SAG 4, 249, 313). Också denna konstruktion har översatts med enkelt presens till finska. Exempel:

(45) Oj vad **det ska bli** gott med mat. (S. 20) / **Onpa** ihanaa että saadaan ruokaa. (S. 20)
(46) **Det ska bli** otroligt skönt att komma hem. (S. 216) / **On** uskomattoman ihanaa päästä täältä kotiin. (S. 218)

Jag har inte hittat ett enda belägg på den futurala tempuskonstruktionen *tulla tekemään* som en översättning av futuralt *skall* i romanen. I några av exemplen ovan kunde denna konstruktion dock enligt min mening användas (t.ex. *En tule koskaan unohtamaan kuinka kohtasin kirkon kaukana ulapalla*).

Att-satser

Hjälpverbet *skall* (i förfluten tid *skulle*) används typiskt i vissa slag av *att*-satser (här kallade ”modala”). Bisatsen fungerar då som bestämning till ett verb eller annat uttryck av typen *hoppas*, *vilja*, *bestämma*, *kräva*, *vara rädd för*, *vara orolig för* (SAG 4, 263–265; Sundman 2003, 241–242). Bisatsens aktion är alltså t.ex. önskad eller oönskad, eller den sker t.ex. på grund av någons vilja, plan, löfte, bestämmelse eller krav. Bisatsens handling förväntas oftast ske senare än matrissatens handling, varför bisatsen har futural betydelse. Beroende på matrissatsens huvudverb är *skall* antingen mycket vanligt eller nästan obligatoriskt i bisatsen.

I finskan används i motsvarande bisatser antingen enkelt presens eller presens konditionalis. I följande exempel motsvaras *skall* av enkelt presens i den finska översättningen:

(47) Hon anar att de desperat vill att hon **ska somna**. (S. 111) / Hän aavistaa vanhempiensa epätoivoisesti haluavan, että hän **nukahtaa**. (S. 112)
(48) Både prästen och pastorskan hoppas att hon **ska trivas.** (S. 167) / Sekä pappi että pastorska toivovat että hän **viihtyy**. (S. 169)
(49) Man behöver inte vara rädd för att tiden **ska ta slut**. (S. 78) / Eikä tarvitse pelätä että aika **loppuu** kesken, (S. 79)

I finskan används ofta formen presens konditionalis i modala *att*-satser av detta slag, i synnerhet om bisatsens aktion upplevs som mindre säker. I följande exempel har översättaren använt konditionalis:

(50) Han beställer kaffe och en bulle i hopp om att sockret **ska ge** honom lite energi. (S. 210) / Hän tilaa kahvia ja pullan siinä toivossa että sokeri **antaisi** vähän energiaa. (S. 212)
(51) Hon föreslår att de **ska vila sig** en stund. (S. 175) / Hän ehdottaa että he **lepäisivät** vähän. (S. 178)
(52) Fegt ber han en tyst bön om att det **ska gå** bra. (S. 40) / Hän pyytää raukkamaisesti äänettömässä rukouksessa, että kaikki **menisi** hyvin. (S. 40)
(53) Naturligtvis väntar sig ingen att hon **ska** bjuda på kaffe mitt i flyttningsbestyren. (S. 360) / Tietenkään kukaan ei odota että hän **tarjoaisi** kahvit kesken muuttokiireiden. (S. 361)

Som ovan konstaterats har finskspråkiga en tendens att associera presens konditionalis med formen *skulle*, vilket kan förklaras med att finskans konditionalis motsvaras av *skulle* i hypotetisk betydelse (t.ex. *Han **skulle** inte klara sig utan bil, Hän ei selviä**isi** ilman autoa*). På grund av transfer från finskan ersätter finskspråkiga därför ofta *skall* med *skulle* i modala *att*-satser av ovan nämnt slag (t.ex. **Hon anar att de vill att hon skulle somna*).

Bisatser med *för att* och *så att*

Skall (i förfluten tid *skulle*) är obligatoriskt i finala bisatser som inleds med subjunktionen *för att* eller *så att* (SAG 4, 636). I finskan inleds motsvarande bisatser med *että, jotta* eller *niin että* (ISK, 1079). Predikatet står i finskan oftast i enkelt presens, men det kan också stå i konditionalis. I romanen *Is* finns

bara några få belägg på denna bisatstyp. Exempel på översättningar med enkelt presens och med konditionalis:

(54) Människor behöver tala med varandra **för att** pressen inte **ska** bli för tung. (S. 184) / Ihmisten täytyy puhua toisensa kanssa, **ettei** taakka **käy** liian raskaaksi (S. 186)
(55) Klockan är alldeles för mycket **för att** han **ska** kunna stiga tidigt upp. (S. 39) / On aivan liian myöhä, **että** hän **voisi** nousta aamuvarhaisella. (S. 39)
(56) När de slutar ställer sig biskopen högst uppe på trappan **så att** han **ska** höras. (S. 248) / Heidän lopetettuaan piispa nousee portaiden ylimmälle askelmalle **jotta** hänen äänensä **kuuluisi**. (S. 250)

Som ovan framgått är det vanligt att finskspråkiga använder antingen enkelt presens eller *skulle* i finala bisatser av ovan nämnt slag (t.ex. **Människor behöver tala med varandra för att pressen inte blir för tung / *... för att pressen inte skulle bli för tung*).

Frågesatser med *hur*

Direkta och indirekta frågesatser som syftar på en framtida aktion konstrueras i svenskan ofta med *skall* (t.ex. *Vad ska jag nu göra?, Jag vet inte vad jag ska göra*). Detta är särskilt vanligt i frågesatser med frågeordet *hur* som anger osäkerhet om en framtida aktion (t.ex. *Hur ska vi klara oss?*). I finskan står predikatet i dessa satser vanligen antingen i enkelt presens eller i presens konditionalis. Exempel:

(57) Folk undrar hur vi **ska** klara vintrarna här. (S. 160) / Meiltä kysellään, miten **selviämme** täällä talvesta. (S. 162)
(58) Följande dag ringer tjänstemannen igen och frågar hur de **ska** göra med kostnaderna. (S. 237) / Seuraavana päivänä virkailija soittaa taas ja kysyy, mitä kuluille **tehdään**. (S. 239)
(59) Jag tänker på hur vi **ska** få dig i säng så fort som möjligt. (S. 216) / Mietin miten **saisimme** sinut mahdollisimman nopeasti sänkyyn. (S. 219)
(60) Hur **ska** man få henne att förstå att hon inte är ensam. (S. 341) / Miten hänet **saisi** ymmärtämään, ettei hän ole yksin. (S. 342)

Det faktum att finskan ofta har konditionalis i dessa fall kan leda till felaktig användning av *skulle* i stället för *skall* hos finskspråkiga.

Skall i fasta uttryck

Förutom i ovan behandlade satstyper och konstruktioner förekommer *skall* i svenskan bl.a. i flera lexikaliserade uttryck som tillägnas och används som helheter, t.ex. *Tack ska du ha!* (SAG 4, 318–319). Många av dessa uttryck har en lexikaliserad motsvarighet i finskan som översättaren har passat på att använda. Några exempel:

(61) Vi **ska hoppas** att det innebär ett uppsving i kyrkgåendet. (S. 50) / **Toivottavasti** se tarkoittaa, että kirkossakävijöiden määrä kasvaa. (S. 50)
(62) Själva framställningen, **om sanningen ska fram**, är lite för allmänt hållen. (S. 248) / Itse esitys on **totta puhuen** hiukan liian yleisluontoinen. (S. 250)
(63) Om det blir en lång och svår vinter kan pappa bo här ett halvår, **ska vi säga** från november till april? (S. 98) / Jos talvi on pitkä ja vaikea, isä voi asua meillä puoli vuotta, **sanotaan nyt vaikka** marraskuulta huhtikuulle. (S. 99)

De kontexter för hjälpverbet *skall* som har exemplifierats ovan är naturligtvis inte de enda som förekommer i romanen *Is*. Exemplen torde dock sammantagna ge en rätt mångsidig bild av de betydelser och funktioner i vilka *skall* typiskt används i svenskan och även av de finska uttryck som oftast motsvarar *skall* i olika kontexter. Nedan ska jag försöka sammanfatta de slutsatser som man kan komma fram till av analysen ovan.

Slutsatser

Denna artikel har dubbelt syfte, nämligen att försöka visa hur hjälpverbet *skall* används i svenskan och vilka verb och andra konstruktioner som kan motsvara *skall* i finskan. Genom att jämföra bruket av *skall* med dess finska motsvarigheter har jag också försökt förklara en del av de problem som finskspråkiga har med svenskans *skall*. Jag har gått igenom flera hundra belägg på *skall* i ett skönlitterärt verk, nämligen Ulla-Lena Lundbergs roman *Is,* och tagit reda på vilka motsvarigheter det har i romanens finska översättning *Jää.*

I romanen finns rikligt med belägg på de två vanligaste betydelserna hos *skall*, nämligen den deontiska och den intentionella betydelsen. I finskan motsvaras deontiskt *skall* nästan alltid av ett deontiskt hjälpverb (t.ex. *täytyy, pitää*) eller av ett annat deontiskt uttryck (t.ex. *on tehtävä*). Intentionellt *skall* saknar däremot en vedertagen finsk motsvarighet. I romanen har det i några fall översatts t.ex. med verbet *aikoa*, men oftast används bara enkelt presens i översättningen.

Skall är mycket vanligt eller nästan obligatoriskt i modala *att*-satser som uttrycker t.ex. önskad eller oönskad handling (t.ex. *Vi hoppas att hon ska bli frisk snart*). Matrissatsen bildar i dessa fall ett slags modal ram för bisatsen. I finala bisatser som inleds med *för att* eller *så att* är *skall* obligatoriskt. Dessa bisatser har futural tempusbetydelse, d.v.s. deras aktion förväntas ske senare än matrissatsens aktion. I den finska översättningen motsvaras *skall* i dessa satser av antingen enkelt presens eller presens konditionalis.

Förutom modala funktioner anses *skall* ha temporal funktion som ett futuralt hjälpverb. Satser med intentionellt *skall* syftar på en framtida aktion, varför tempusbetydelsen är futural. Också modala *att*-satser och finala bisatser har futural tempusbetydelse. I inget fall har *skall* översatts med den temporala konstruktionen *tulla tekemään* i romanen.

Tidigare forskning har visat att finskspråkiga tenderar att i stället för presensformen *skall* använda formen *skulle* i kontexter där man ofta har konditionalis i finskan (se exemplen 17–20 ovan). Detta kan förklaras med att finskans presens konditionalis motsvaras av *skulle* i en mycket vanlig funktion, nämligen i hypotetisk modal betydelse (t.ex. *Han skulle inte klara sig utan bil*). Finskspråkiga (och även många finlandssvenskar) tenderar därför att associera finskans konditionalis med *skulle* även i kontexter där den svenska normen förutsätter *skall*.

Litteratur

ISK = Alho, Irja, Hakulinen, Auli, Heinonen, Tarja Riitta, Koivisto, Vesa, Korhonen, Riitta & Maria Vilkuna 2004. *Iso suomen kielioppi.* Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Larsson, Ida & Benjamin Lyngfelt. 2012. Tempus i svenskan. I: Andersen, Christiane, Antoaneta, Granberg & Ingmar Söhrman (red.) *Tid och tidsförhållanden i olika språk*. Göteborgs universitet. Institutionen för språk och litteraturer. S. 66--88.

Lundberg, Ulla-Lena 2012a. *Is.* Helsingfors: Schildts & Söderströms.

Lundberg, Ulla-Lena 2012b. *Jää*. Översatt av Leena Vallisaari. Helsingfors: Teos & Schildts & Söderströms.

Muittari, Veikko 1990. *Om nödvändighetsbetecknande modalverb i finskspråkiga abiturienters inlärarsvenska.* Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet 7.

Reuter, Mikael 2014. *Så här ska det låta. Om finlandssvenska och språkriktighet.* Helsingfors: Scriptum.

SAG 4 = Teleman, Ulf & Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik. Del 4: Satser och meningar.* Stockholm: Norstedts Ordbok.

Sundman, Marketta 2003. *Skall* och *skulle* i *att*-satser ur en finsk inlärares perspektiv. I: Irma Sorvali & Paula Rossi (red.) *Svenskan i Finland 7.* Uleåborgs universitet. S. 229--243.

Törnudd-Jalovaara, Elisabet 1991. *Modalverbet skall. Tretton skrifter om tid och modalitet.* Uleåbergs universitet.

Ungdomar observerar lingvistiska landskap

Väinö Syrjälä

Inledning och syfte

Urbana lingvistiska landskap kännetecknas ofta av flerspråkighet. I städer blir mötena mellan å ena sidan det lokala, traditionella språkbruket och å andra sidan nya invandrarspråk och andra globala inslag med engelska och en mängd kommersiella namn synliga i det offentliga rummet. Finlands huvudstad Helsingfors och förorterna kring staden är inga undantag när det gäller denna språkliga mångfald. Även många svenskspråkiga lever i dessa miljöer. Däremot är svenska språkets synlighet inte nödvändigtvis så stor i gatubilden. Åtminstone på ytan finns det alltså en skillnad i upplevd flerspråkighet i dessa miljöer jämfört med orter med högre andel svenskspråkiga (jfr kartläggningen i Syrjälä 2016).

I denna artikel diskuterar jag hur unga språkbrukare observerar det lingvistiska landskapet i sin egen förort. Den centrala frågan är huruvida ungdomar upplever att det synliga språkbruket påverkar deras uppfattningar av det *språkliga stället* (se t.ex. Cresswell 2015, 1–18 för diskussion om begreppet ställe eller *place*[1]). Denna frågeställning närmas genom en experimentell fallstudie som tar sin utgångspunkt i såväl studiet av lingvistiska landskap (se t.ex. Puzey 2016) som mer etnografiska metoder inom sociolingvistiken (jfr Maegaard 2014). Eftersom informanternas subjektiva uttalanden står i fokus, kan man dessutom tala om *folklingvistik* (Niedzielski & Preston 2000) eller – i och med att namn har en central roll i det lingvistiska landskapet – om *folkonomastik* (Ainiala 2016, 378).

Det huvudsakliga syftet med denna studie är metodologiskt. Utifrån en fallstudie kommer jag att diskutera hur man kan engagera informanter i kartläggningen av lingvistiska landskap och varför det vore viktigt för forskare att i högre grad ta i beaktande språkbrukarnas perspektiv. Vidare bidrar artikeln till diskussionen kring de lingvistiska landskapens roll i skapandet av attityder till olika språk. Jag diskuterar hurdana belägg i det lingvistiska landskapet unga språkbrukare väljer att notera (när de bes fotografera skyltar) och hurdana åsikter de för fram om detta synliga bruk av olika språk. Ett särskilt fokus ligger på ungdomarnas observationer om och attityder till svenskan.

I internationella studier av lingvistiska landskap har man lyft fram både språkbrukarnas subjektiva perspektiv på språkbruket i det offentliga rummet och nya metodologiska lösningar som engagerar informanter i studiet av skyltarnas språk (jfr diskussionen i Barni & Bagna 2015). Ur ett pedagogiskt perspektiv har ett flertal studier diskuterat hur observationer av lingvistiska landskap kan fungera som ett inlärningsverktyg som konkretiserar den språkliga mångfalden (se t.ex. Hancock 2012, Clemente et al. 2012). Degenais et al. (2009) tar också utgångspunkt i skolelevers interaktion med det omkringliggande lingvistiska landskapet och poängterar det lingvistiska landskapets betydelse för språklig medvetenhet.

Studier av lingvistiska landskap har dock typiskt utgått från en kartläggning gjord av forskaren själv. Collins & Slembrouck (2007, 335) noterar följande om flerspråkiga skyltar: ”What passersby make of them, how they are read is a question rarely addressed, but readings will surely vary by purposes of reading, prior experiences with such signs, and knowledge of languages.” Det har i studier om lingvistiska landskap skett en utveckling där rent kvantitativa studier kompletteras med olika tillvägagångssätt som tar hänsyn till språkbrukarna (Barni & Bagna 2015, 11 f.). Trots det har man hittills förvånansvärt sällan undersökt hur vanliga språkbrukare ser på det lingvistiska landskapet, precis som Collins & Slembrouck (2007, 335) skriver.

Förutom i de pedagogiskt inriktade studier som redan nämnts, figurerar språkbrukare dock också i ett växande antal studier med olika teoretiska och metodologiska utgångspunkter. Aiestaran et al. (2010) diskuterar språkbrukarnas åsikter, uppfattningar och preferenser kring lingvistiska landskap. De

[1] Jag väljer att översätta *place* här med *ställe* för att betona att det är frågan om specifika *ställen* med sociokulturell betydelse, inte enbart geografiska *platser* (jfr även Östman 2017, 433). Vidare hänvisar jag med *språkliga ställen* till den föreställda språksituationen som en särskild dimension av dessa ställen.

använde en enkät och intervjuer för att diskutera språkens ställning i en tvåspråkig stadsmiljö. Även Dailey et al. (2005) använde intervjuer och lyfter fram hur det omgivande lingvistiska landskapet kan påverka språkliga attityder även när man diskuterar talspråket. Zabrodskaja (2014) visar hur olika språkgrupper i Tallinn kan ha helt olika synvinklar på språkbruket i det offentliga rummet: hon intervjuade språkbrukare om deras åsikter kring kreativa flerspråkiga belägg i det lingvistiska landskapet.

Garvin (2010, 253) beskriver hur studier med fokus på språkbrukarnas uppfattningar efterfrågats i många tidigare inlägg om lingvistiska landskap. Hennes egen studie bygger på en s.k. walking tour-metod, där intervjuer under en gångtur används för att kartlägga språkbrukarnas interaktion med det lingvistiska landskapet. Enligt Garvin (2010, 255) konstruerar språkbrukarna sina språkliga åsikter och uppfattningar i dialog med både forskaren och omgivningen. Därför kan det lingvistiska landskapet fungera både som stimulus för diskussioner om språk och det offentliga rummet och som motiv i känsloladdade uttalanden om identitet och gemenskap (Garvin 2010, 268).

Alla dessa funktioner som (uppfattningar om) lingvistiska landskap kan ha utgör redan i sig en motivering för att inkludera språkbrukarnas uppfattningar i analysen av språkbruket i det offentliga rummet. Olika individer kan dock ha väldigt varierande uppfattningar. Som Collins & Slembrouck (2007, 335) föreslår i det ovan angivna citatet, kan bl.a. individens kunskaper och syftet med interaktionen med skyltarna i det lingvistiska landskapet påverka hur olika belägg tolkas. En liknande anmärkning gör även Tufi & Blackwood (2010, 198 f.), som påpekar hur tolkningen av språkliga belägg (i deras studie, kommersiella namn) är beroende av tolkarens bakgrund. Därmed ter det sig tämligen klart att det finns en skillnad i hur en språkligt medveten forskare ser på ett lingvistiskt landskap jämfört med en språkbrukare som möter skyltarna i sin vardag och inte är ute efter att kartlägga alla språkliga detaljer. Som jag visar i diskussionen nedan, fungerar ungdomarnas observationer och synpunkter på vilka funktioner lingvistiska landskap har som ytterligare bevis på att skyltarna kan läsas på väldigt olika sätt.

Oavsett hur enskilda skyltar tolkas, bidrar den helhet som skapar ett lingvistiskt landskap även till våra uppfattningar av ett *ställe*, vår *sense of place*. Stjernholm (2013) tar upp detta begrepp i sin jämförelse av områden med olika karaktär i Oslo. Olika strategier i namn- och språkbruket i gatubilden kan ytterligare stärka våra uppfattningar om att det är fråga om olika slags ställen (Stjernholm 2013, 97 f.). Eftersom mitt fokus ligger på svenskans roll i det lingvistiska landskapet i några förorter i huvudstadsregionen, är det intressant att se om ungdomarnas uppfattningar av det språkliga stället inkluderar svenskan. Mer specifikt kan man fråga hurdana observationer av det lingvistiska landskapet ungdomar gör. Hur uppfattar ungdomarna förhållandet mellan det lingvistiska landskapet och språksituationen i området i övrigt? Och hur förhåller sig ungdomarna till synligheten av olika språk?

I nästa avsnitt beskriver jag den experimentella metoden bakom min studie i detalj. Därefter redogör jag först för hurdana observationer ungdomarna gjorde och sedan hur de ställer sig till svenskan i gatubilden – och till flerspråkigheten och skyltarnas roll i allmänhet. Till sist återkommer jag till den metodologiska diskussionen. Frågor som där står i fokus är hurdan information man kan samla genom att engagera informanter i kartläggningen av lingvistiska landskap samt hur man kan förbättra pålitligheten hos forskarens resultat genom att i högre grad inkludera språkbrukarnas subjektiva synpunkter.

Informanter och forskningsområden

Ungdomar i förorter utgör en intressant grupp informanter. I tidigare studier om ungdomsspråket i dessa miljöer (bl.a. Quist 2010) har man konstaterat att ungdomar kan ha en flexibel syn på flerspråkigheten. Huruvida detta även gäller attityder och uppfattningar om det synliga språkbruket är en intressant fråga. Kombinationen av unga språkbrukare och Helsingfors förorter har varit i fokus i olika undersökningar, dock huvudsakligen med fokus på talspråket (t.ex. Lehtonen 2015; Saari 2006). Även ungdomarnas namnbruk i förorternas flerspråkiga kontext har varit föremål för folkonomastiska studier (t.ex. Ainiala & Halonen 2017).

Förutom att ungdomarna kan ha sina egna åsikter om språken (i de lingvistiska landskapen) jämfört med förorternas vuxna språkbrukare, har de mindre möjligheter att själva påverka det lingvistiska landskapets konstruktion och potentiellt mindre kunskaper om de regler som styr det lingvistiska landskapet. Som beskrivs i Syrjälä (2016) kan t.ex. kunskap om den finska språklagen och andra faktorer

utöver själva skyltarna påverka uppfattningarna om det lingvistiska landskapet. Därmed är det relevant att fråga hur mycket uppmärksamhet ungdomarna ger det synliga språkbruket. Vilken betydelse ungdomarna själva anser att skyltarnas språk har för deras uppfattning av ett språkligt ställe är en aspekt som kan bidra till den mer omfattande diskussionen av hur vår interaktion med de lingvistiska landskapen bättre kan tas i beaktande inom forskningen.

Informanterna för denna studie är två grupper av ungdomar med finska respektive svenska som umgängesspråk. De finskspråkiga ungdomarna gjorde sina observationer i *Gårdsbacka*[2] (fi. *Kontula*) i östra Helsingfors i december 2016. Gruppen bestod av fyra flickor som alla var födda år 2000. En av informanterna hade ett annat modersmål, de tre övriga hade finska som modersmål. De svenskspråkiga ungdomarna gjorde sina observationer i *Esbo centrum*[3] (fi. *Espoon keskus*) i maj 2017. Gruppen bestod av två flickor som båda var födda år 2001. Båda informanterna hade svenska som modersmål. Att den svenskspråkiga gruppen blev mindre var inte planerat från början, men gav möjlighet att testa metoden med grupper av olika storlek. Förutom att gruppdynamiken bland fyra respektive två medlemmar naturligt nog blev annorlunda, hade det inte någon större effekt på innehållet i det producerade materialet.

Valet av både informanter och forskningsområden var såtillvida slumpmässigt att jag använde mina personliga kontakter för att hitta potentiella informanter med utgångsläget att de skulle vara ungdomar från Helsingforsregionen som observerar området de bor i. Jag kände inte informanterna från förr, medan ungdomarna i respektive grupp kände varandra väl genom skolan eller en gemensam hobby. På grund av detta var tonen i diskussionen mellan informanterna avslappnad och jag tolkar det som att ungdomarna kunde uttala sina verkliga åsikter. Grupper med olika umgängesspråk valdes med syfte att få fram eventuella skillnader i attityd mot bruket av olika språk i det lingvistiska landskapet.

Ungdomarna gjorde sina observationer i två olika förorter inom Helsingforsregionen. Gårdsbacka är med sina över 13 600 invånare en av de största förorterna i östra Helsingfors (Helsingfors stad 2017, 182). Esbo centrum är ett av Esbos fem stadscentra och de olika bostadsområden (Domsby, Kyrkträsk, Södrik) som omringar stadens administrativa centrum har sammanlagt över 19 200 invånare (Esbo stad 2017, 3). Ungdomarna gjorde sina observationer runtom i förorternas kommersiella centrum vid metro- respektive järnvägsstationen som utgör de lokala knutpunkterna.

De aktuella förorterna är även i hög grad flerspråkiga miljöer. I Mellungsby distrikt (Gårdsbacka) har 26,2 % av invånarna ett främmande språk som modersmål, med ryska, estniska och somaliska som de största språkgrupperna (Helsingfors stad 2017, 182). I Gamla Esbo storområde (Esbo centrum) har 18,9 % av invånarna ett främmande språk som modersmål och även i Esbo är ryska, estniska och somaliska tillsammans med engelska de största språkgrupperna (Esbo stad 2016, 8). Förorterna har även många svenskspråkiga invånare som dock utgör endast 3 % i Mellungsby och 7,1 % i Gamla Esbo (Helsingfors stad 2017, 182; Esbo stad 2016, 8).

Vidare finns det mycket kommersiell verksamhet i form av både stora och små företag i kärnan av båda förorterna, vilket medför rikligt med skyltar i det lingvistiska landskapet. En variation av olika språk används på dessa skyltar – i tillägg till de officiella skyltarnas tvåspråkighet. Även om jag inte har gjort en kvantitativ kartläggning av språkbruket i de aktuella områdena för denna studie, kan man konstatera att det kommersiella språkbruket i hög grad påminner om det som Sjöblom (2013) observerat i Åbo. Det svenska språket är nästan osynligt när det gäller kommersiella skyltar (jfr Sjöblom 2013, 168).

En parallell kan dras mellan förorterna och de tvåspråkiga småstäder (Karis och Grankulla) vars lingvistiska landskap jag har diskuterat i tidigare studier (se t.ex. Syrjälä 2016). På dessa orter är andelen svenskspråkiga invånare högre och synligheten av svenskan i gatubilden mer omfattande – även i Grankulla som ligger inom huvudstadsregionen och därmed annars liknar områden som ungdomarna observerat i denna studie. Eftersom de flerspråkiga förorterna runt Helsingfors är hemvisten för en stor del finlandssvenskar, är det relevant att diskutera svenskans ställning i dessa miljöer. En fråga är

[2] Gårdsbacka är ett delområde inom stadsdelen och distriktet Mellungsby med sammanlagt 37 600 invånare (Helsingfors stad 2017, 182).

[3] Esbo är Finlands näststörsta stad men samtidigt en integrerad del av Helsingforsregionen. Därför fungerar de olika stadscentra (däribland stadsdelen med namnet *Esbo centrum*) även som förorter till Helsingfors. Esbo centrum ingår i storområdet Gamla Esbo tillsammans med bl.a. stadsdelarna Noux och Träskända. Gamla Esbo har sammanlagt 39 900 invånare (Esbo stad 2017, 3).

huruvida en parallell kan dras mellan svenskans synlighet i det lingvistiska landskapet och dess upplevda status i konstruktionen av det språkliga stället som förorterna utgör.

Metoden

I denna studie ligger fokus på de unga informanternas egna observationer av det lingvistiska landskapet. För att bättre kunna analysera vad det är som fångar ungdomarnas uppmärksamhet och hurdana språkliga åsikter de uttalar, var undersökningen planerad så att jag endast gav minimalt nödvändiga instruktioner och ungdomarna själva fick stå för alla detaljer. Även intervjufrågorna som jag ställde i slutet av undersökningen fungerade endast som komplettering till den information som ungdomarna självmant hade bidragit med under tidigare delar av undersökningen.

Undersökningen genomfördes i tre delar. Ungdomarna fick först i uppdrag att själva observera det lingvistiska landskapet genom att vandra runt i det aktuella området, dvs. förorten de kände till. Syftet var att se hurdana skyltar som fångar ungdomarnas uppmärksamhet, och därför öppnade instruktionerna för möjligheten att välja olika typer av skyltar. Enligt instruktionerna som båda grupperna fick på sitt eget språk skulle ungdomarna:

> Fotografera skyltar som ni tycker är bra exempel på det vanligaste språkbruket i området – eller som innehåller ett språk som ni tycker är främmande i området eller något ni inte förstår – eller skyltar/texter som ni annars tycker speciellt står ut i gatubilden.

Ungdomarna visste att jag var intresserad av olika språk, men inga specifika språk nämndes i förväg.

Den finskspråkiga gruppen som genomförde studien först ombads fotografera minst fem skyltar. Ungdomarna engagerade sig ivrigt i observationerna och tog sammanlagt 20 bilder. Utifrån denna erfarenhet ombads den svenskspråkiga gruppen fotografera minst tio skyltar och de tog sammanlagt 11 bilder. Bilderna kan innehålla en eller flera skyltar per bild. Ungdomarna använde sina mobilkameror och skickade efter sin rundvandring bilderna till mig genom sociala medier (WhatsApp).

I följande steg fick ungdomarna i uppgift att diskutera skyltarna på sina bilder sinsemellan. Jag var närvarande i rummet under diskussionen men tog inte del i den. De två uppgifter ungdomarna fick var dels att motivera varför de valde att fotografera de aktuella skyltarna och dels att försöka identifiera de språk som används på de aktuella skyltarna. Under diskussionen gjorde ungdomarna korta skriftliga anteckningar, där de angav sina motiveringar med några ord och gjorde en lista över de språk de hade identifierat på varje skylt.

I det tredje och sista steget ställde jag direkt efter diskussionen några kompletterande frågor till ungdomarna. Dessa gällde mer specifikt deras åsikter om synligheten av specifika språk, framför allt svenskan – dels i förhållande till de bilder de hade tagit, dels allmänt sett – samt hur de ser på lingvistiska landskap både praktiskt (hur mycket funderar de på skyltarna i vardagen) och som en spegel av språksituationen i ett område eller inom en gemenskap. I stället för det för ungdomarna svårbegripliga begreppet ”lingvistiska landskap” använde jag mer beskrivande uttryck som ”språket på skyltarna/i gatubilden”.

Med den finskspråkiga gruppen ägde diskussionen och intervjun rum i Gårdsbacka direkt efter att ungdomarna hade gjort sina observationer. Med den svenskspråkiga gruppen mötte jag upp för diskussionen och intervjun senare samma dag i Helsingfors. Både diskussionerna och intervjuerna spelades in. Båda de svenskspråkiga informanterna deltog lika aktivt i diskussionen, medan alla fyra informanter inte var lika aktiva hela tiden i den större finskspråkiga gruppen.

Ungdomarna fortsatte kommentera temat i undersökningen även efter att intervjun egentligen hade avslutats. Till exempel var de finskspråkiga ungdomarna intresserade av hur jag kan använda det samlade materialet och gav ytterligare kommentarer till svenskan efter att de hört att jag kommer från ämnet nordiska språk. De svenskspråkiga ungdomarna lade till och med till sin sista bild först efter intervjun. Av denna orsak är det viktigt att göra anteckningar vid undersökningssituationen så att även sådana värdefulla kommentarer kan tas hänsyn till.

Den ovan beskrivna undersökningen resulterade i olika typer av material som jag använder som utgångspunkt för analysen i nästa avsnitt. Materialet består sammanlagt av 31 bilder, som föreställer en eller flera skyltar var, tagna av ungdomarna, korta anteckningar skrivna av båda grupper, cirka 10 minuters inspelning av båda gruppernas diskussioner samt cirka 15 respektive 10 minuter inspelad intervju. Därtill gjorde jag egna anteckningar om undersökningssituationen. I denna studie tar jag

utgångspunkt i bilderna och de skriftliga anteckningarna och fokuserar ungdomarnas observationer, motiveringar och åsikter, men jag lyfter även fram några exempel ur inspelningarna. Eftersom antalet informanter var så lågt, kan man inte dra generaliserande slutsatser på basis av denna pilotstudie. Undersökningen ska i stället framför allt ses som en pilotstudie där den metodologiska diskussionen som jag återkommer till i det sista avsnittet utgör det centrala resultatet och möjliggör vidare studier inom temat.

Ungdomarnas syn på det lingvistiska landskapet

I detta avsnitt diskuterar jag vilka belägg i det lingvistiska landskapet som uppmärksammas av språkbrukarna genom att se på hurdana skyltar ungdomarna valde att fotografera. Bilderna innehåller mycket variation: de föreställer olika typer av skyltar och även olika antal skyltar, även om de flesta fokuserar på en enskild skylt. Av bilderna från Gårdsbacka föreställer fem av tjugo flera skyltar, av bilderna från Esbo centrum tre av elva. Resten av bilderna fokuserar en specifik skylt.

De fotograferade skyltarna från Gårdsbacka är huvudsakligen privat uppsatta, främst kommersiella skyltar. Sådana visas på 17 av bilderna medan tre bilder fokuserar officiellt uppsatta skyltar. Det motsatta gäller skyltarna från Esbo centrum: på sju bilder visas officiellt uppsatta skyltar medan fyra innehåller privata eller kommersiella skyltar. Gränsdragningen mellan officiella och privata skyltar är dock inte alltid självklar, exempelvis kan trafikmärken i privata områden vara uppsatta av privata aktörer. Dessutom är det sällan relevant för språkbrukarna att skilja mellan olika typer av skyltar bland de inslag de möter i det lingvistiska landskapet. Jag kommer inte i denna studie att gå närmare in på klassificeringen av skyltar, utan fokuserar i diskussionen enbart på vad ungdomarna själva säger om skyltarna.

Vidare kan man skilja mellan ”fasta” och ”tillfälliga” skyltar. De flesta av skyltarna som ungdomarna fotograferade är mer eller mindre permanenta inslag i gatubilden: exempelvis trafikmärken eller namnskyltar för diverse kommersiella inrättningar. Sju av bilderna från Esbo centrum och 13 från Gårdsbacka visar sådana skyltar. Resten av bilderna, fyra från Esbo centrum och sju från Gårdsbacka visar däremot skyltar av mer tillfällig karaktär: anslag på en anslagstavla (se t.ex. bild 6 nedan) eller reklamaffischer för aktuella evenemang. Även här är det svårt att definitivt skilja mellan de två typerna av skyltar. Men det faktum att ungdomar observerat båda typerna utan att speciellt kommentera om de är fasta inslag eller inte bekräftar att det är motiverat att inkludera alla skyltar i kartläggningen av lingvistiska landskap enligt gängse praxis.

Även de motiveringar som ungdomarna ger för valet av fotograferade skyltar i sina anteckningar varierar. För några av skyltarna hade ungdomarna inte direkt någon förklaring till varför de valde att fotografera dem. Ungdomarna i båda grupperna kunde dock i diskussionen förhandla sig fram till motiveringar till valet av alla bilder. Med utgångspunkt i de skrivna motiveringarna kan man grovt skilja mellan två typer av motiveringar. För det första utgår en del av motiveringarna från språket i skylten, dvs. ungdomarna kommenterar direkt antingen användningen av ett namngivet språk eller det faktum att det används flera språk på skylten. För det andra utgår flera motiveringar från andra faktorer som inte direkt påverkas av språkvalet. Ungdomarnas kommentarer kan då istället handla om skyltens innehåll (texten på skylten: sju bilder hos finskspråkiga och tre bilder hos svenskspråkiga ungdomar) eller mer allmänt skyltens utseende (bilder på skylten eller hurdant intryck den ger som helhet: fem bilder hos båda grupperna).

Skyltens språk var således direkt orsaken till endast ett fåtal av de bilder ungdomarna tog. Ungdomarna lyfter dock fram både bruket av ett visst språk, bruket av flera språk på samma skylt och även avsaknaden av ett visst språk. Finskspråkiga ungdomar kommenterade språkvalet i samband med fem av tjugo bilder, svenskspråkiga ungdomar i samband med tre av elva bilder.

De finskspråkiga ungdomarna motiverade valet av tre skyltar med att de innehåller flera språk. Två av dessa bilder kommenterade de skriftligt enbart med ordet *kulttuurisuus*, ’kulturalism’, vilket utifrån deras diskussion kan tolkas som en positiv värdering av bruket av ett främmande språk vid sidan av finskan (se ett exempel på en sådan skylt i bild 1). Även de svenskspråkiga ungdomarna tog en bild av två parallella skyltar med motiveringen att de var skrivna på främmande språk (arabiska och somaliska, som ungdomarna inte kände igen, se bild 2). Vidare valde de finskspråkiga ungdomarna även en skylt eftersom de inte förstod språket, även om de kunde identifiera språket som ryska.

Dessutom valde båda grupperna att fotografera en skylt eftersom den var skriven enbart på svenska: en reklamaffisch från Gårdsbacka och ett klistermärke om kameraövervakning från Esbo centrum (bild 3 och 4). De svenskspråkiga ungdomarna tog även med en skylt (ett trafikmärke) på grund av att den saknar svensk text (bild 5). Dessa skyltar och motiveringar diskuteras närmare i följande avsnitt.

Bild 1. (till vänster) Skylt som valdes med motiveringen ”kulturalism”. (Gårdsbacka)
Bild 2. (till höger) Skyltar på främmande språk. (Esbo centrum)

Bild 3. (till vänster) Skylt med enbart svensk text. (Gårdsbacka)
Bild 4. (i mitten) Skylt med enbart svensk text. (Esbo centrum)
Bild 5. (till höger) Skylt som valdes p.g.a. att svensk text saknas (Esbo centrum)

De finskspråkiga ungdomarna kommenterade dessutom specifikt några skyltar som var helt nya för dem. Detta faktum var den huvudsakliga motiveringen bakom tre av deras bilder. Vidare anmärkte ungdomarna i två fall att de först hade uppmärksammat skylten på grund av att de läste texten fel. De angav dock även en annan motivering till valet att fotografera dessa skyltar, exempelvis skyltens flerspråkighet (se exempel 1 från ungdomarnas skriftliga anteckningar).

(1) Luettiin teksti väärin ja moni kielisyys viehätti [sic!]
[Vi läste texten fel och fler språkighet tilltalade]

När det gäller skyltarnas innehåll fokuserade de två grupperna tydligt på olika egenskaper. De finskspråkiga ungdomarna kommenterar själva skylttexten i fyra fall. De lyfter bland annat fram ett

roligt namn (*Matkamieli Oy* 'Resesinne Ab') och att en del av en skylt är formad som en rolig dikt (se bild 6) som motiveringar till valet av bilder. I tre fall kommenterar de finskspråkiga ungdomarna det som skylten syftar på: företag som inte längre är verksamma i köpcentret ("molemmat ovat poistuneet ostoskeskuksesta") samt att det görs reklam för en känd lokal produkt (glass producerad i Gårdsbacka, se bild 7), som uttrycks kort med kommentaren "Kontula hoods".

De svenskspråkiga ungdomarnas kommentarer om skyltinnehållet tog däremot sin utgångspunkt i språkriktigheten. De motiverade sitt val av skyltar med brister eller konstigheter i de svenska skylttexterna: "översättningen var underlig", "okorrekt översättning", "konstigt namn på svenska". Dessa kommentarer om svenskan på skyltarna diskuteras vidare i följande avsnitt.

Bild 6. (till vänster) Skylt med rolig dikt (andra raden på skylten): "lönen kom, lönen gick, någon kom emellan?" (en anslagstavla på köpcentret i Gårdsbacka)
Bild 7. (till höger) Skylt med hänvisning till förorten ("Gårdsbackas egen glass. Nu hos oss."). (Gårdsbacka)

De motiveringar som handlar om skyltens utseende fokuserar både på enskilda detaljer och på det intryck skylten i sin helhet gav ungdomarna. De finskspråkiga ungdomarna lyfte fram många olika detaljer: roliga bilder av olika slag (t.ex. "roliga gubbar", se bild 8) och fina typsnitt. Båda grupperna kommenterade skyltarna allmänt som "konstnärliga", "råddiga", "gammaldags" eller "speciella". De svenskspråkiga ungdomarna valde dessutom en skylt med motiveringen att den är enkel att läsa från t.ex. en passerande bil och en annan utifrån hur svenska och engelska texter är mindre än den finska versionen på en av skyltarna på bilden (se bild 9).

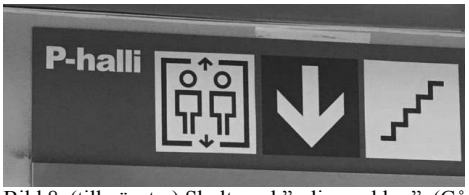

Bild 8. (till vänster) Skylt med ”roliga gubbar”. (Gårdsbacka)
Bild 9. (till höger) Skylt med mindre text på svenska och engelska. (Del av bilden från Esbo centrum)

Multimodaliteten är central i interaktionen med det lingvistiska landskapet. Detta framgår av att ungdomarna fäste uppmärksamhet också vid andra egenskaper hos skyltarna än vid det språkliga innehållet, såsom vid bilder och typografiska detaljer. Både Sjöblom (2008) och Sandst (2016a, 34) diskuterar hur språket och andra egenskaper hos skyltarna samspelar i våra uppfattningar om kommunikationen i gatubilden. Sandst (2016a, 113 f.) pekar på hur tolkningen av texten på skylten kan vara beroende av skyltens övriga design. Till exempel kan betydelsen av kommersiella namn ofta träda fram endast då man betraktar hela den kontext som skylten och det övriga lingvistiska landskapet bildar. Samtidigt möjliggör det multimodala att namnet signalerar flera parallella betydelser (Sandst 2016b, 125–127).

Mitt material lyfter även fram en annan viktig aspekt som inte fått tillräcklig uppmärksamhet i studier av lingvistiska landskap: de enskilda skyltarnas synlighet i gatubilden. De finskspråkiga ungdomarna fotograferade skyltar som de inte hade märkt tidigare och kommenterade även i intervjun att de nu insåg att det finns många fler skyltar i det offentliga rummet än de man vanligtvis lägger märke till. Detta är ett bevis på att alla skyltar inte är lika centrala när uppfattningarna skapas om det lingvistiska landskapets komposition. En kommentar av en av de svenskspråkiga ungdomarna under intervjun (se exempel 2) illustrerar kopplingen mellan skyltarnas synlighet och deras multimodala egenskaper:

(2) E1: att int liksom märker man vetdu (.) om int den där liksom just den där skylten har jätte mycket färger eller den är jätte stor så (.) int egentligen så där lägger man märke på det annars

(3) K4: mut jos miettii niin ei oikeesti kiinnitä huomioo paljon (.) siit vaan kävelee
[men om man tänker så inte fäster man uppmärksamhet så mycket på riktigt (.) man bara går där]

Överhuvudtaget var ungdomarnas syn på lingvistiska landskap ganska pragmatisk: de ser inte aktivt efter alla möjliga skyltar utan det är de mest synliga – och i deras interaktioner de mest relevanta – skyltarna som skapar deras bild av helheten (se även exempel 3 ovan). Det är viktigt att hålla denna aspekt i minnet. I vanliga kvantitativa kartläggningar av lingvistiska landskap brukar man inkludera alla statiska objekt utan hänsyn till deras egentliga, uppfattade synlighet. Därmed kan man genom undersökningar skapa en bild av språksituationen som skiljer sig från hur språkbrukarna uppfattar den.

Informanterna och svenskan

Trots att svenskan är relativt osynlig utanför det officiella språkbruket i de aktuella områdena förekom språket ofta i de skyltar ungdomarna observerade. Ungdomarna fick inte instruktioner om att specifikt fokusera på svenska, varmed materialet möjliggör en diskussion över *om* och *hur* språket

uppmärksammades som del av det språkliga stället. Sammanlagt 9 av de 31 bilder informanterna tog innehåller skyltar med svensk text. Av dessa bilder togs fyra av de finskspråkiga informanterna i Gårdsbacka och fem av de svenskspråkiga informanterna i Esbo centrum. När jag bad ungdomarna fundera på vilka språk som finns med på skyltarna de hade fotograferat, identifierade de också svenskan på alla dessa skyltar. Som framgick ovan, förekom det svenska språket dessutom (direkt eller indirekt) i motiveringarna bakom sex av de svenskspråkiga ungdomarnas bilder. Även de finskspråkiga ungdomarna nämnde svenskan i tre av sina motiveringar.

Överlag var ungdomarna i båda grupperna positiva till svenskan i gatubilden. Detta gällde både allmänt – att språket överhuvudtaget används i det lingvistiska landskapet – och mer specifikt hur mycket svenska som förekommer på skyltarna i dagsläget. Naturligt nog hade de två grupperna dock två olika synvinklar på svenskan, beroende på vilken språkgrupp ungdomarna tillhörde.

De finskspråkiga ungdomarna var kanske något överraskande positiva till svenskan, även om detta uttalades direkt först efter intervjun. Ungdomarna uppmärksammande de belägg som finns i det lingvistiska landskapet och kände igen svenskan på alla skyltar i sina bilder där den finns med. Förutom att flerspråkigheten där svenskan ingår var motiveringen bakom valet av två skyltar, fotograferade ungdomarna en skylt (bild 3 ovan) specifikt för att den var skriven enbart på svenska. Att detta kom att motivera valet berodde på att ungdomarna inte helt förstod det svenska innehållet (se exempel 4). Dessutom nämnde en av ungdomarna det roliga med att det var en skylt från Alko, men ur övriga kommentarer framgår att det var just svenskan som var den egentliga motiveringen till valet av denna skylt.

(4) K1: miks me otettiin tää?
[varför tog vi den här?]
K2: koska siinä oli ruotsia ja suurin osa [ei ymmärtänyt
[för att där fanns svenska och största delen förstod inte]
K3: [ja se oli Alko XD
[och det var Alko XD]
K1: joo eli ruotsin kieli (.) ja Alko vai?
[joo alltså svenska språket (.) och Alko eller?]
K3: joo

Även om de finskspråkiga ungdomarna uppmärksammade svenskan i det lingvistiska landskapet var behovet av svenska skyltar inte uppenbart för dem. Under intervjun undrade ungdomar om det finns personer som har behov av de svenska skyltarna i deras förort (se exempel 5). Eftersom det bor svenskspråkiga i Gårdsbacka kan ungdomarnas uppfattningar bero på att de inte personligen känner några som tillhör den gruppen. Detta stämmer väl överens med vad Lehtonen (2015, 20) skriver om svenskans roll i de flerspråkiga ungdomarnas vardag: ”Helsinkiläinen ruotsinkielisyys vaikuttaa tutkimieni nuorten elämään hyvin vähän: he elävät eri Helsingissä”, den helsingforsiska svenskspråkigheten påverkar alltså väldigt lite livet hos hennes unga informanter, de bor i ”ett annat Helsingfors”.

(5) K4: must tuntuu et täällä Kontulassa on enemmän turkkilaisii ku ruotsinkielisii (.) siit ruotsist paljoo hyötyy taida olla
[jag tycker att det här i Gårdsbacka finns flera turkar än svenskspråkiga (.) av den där svenskan har man väl inte så mycket nytta]

De svenskspråkiga ungdomarna hade en annorlunda syn på svenskan och lyfte fram även vissa problem med svenskan. I sina motiveringar kommenterade ungdomarna både konstiga svenskspråkiga översättningar, språkliga fel och avsaknaden av en svensk text på en skylt. Även de svenskspråkiga ungdomarna valde att fotografera en skylt eftersom den var skriven enbart på svenska. Den skylten (se bild 4 ovan) var den som ungdomarna lade till efter att intervjun var över. De kommenterade hur överraskande det var att de lyckades finna en sådan skylt i området.

För de svenskspråkiga ungdomarna uppstod naturligtvis ingen fråga om i vilken utsträckning det finns behov av svenskan, tvärtom. De verkade väl medvetna om gällande krav för offentligt språkbruk och lyfte även fram detta när jag frågade dem mer specifikt om svenskans synlighet (se exempel 6). Ungdomarna framhöll att alla officiella skyltar, som trafikmärken, bör innehålla båda språken så att alla

kan förstå dem (exempel 7). Deras fokus var alltså på den kommunikativa instrumentella funktionen hos språkbruket i gatubilden.

(6)
VS: är det liksom vanliga de här skyltar med svenska eller är de sådana här undantagsfall om man ser svenska där?
E1: nå nog sku jag säga att typ alla sådana här skyltar har just en svensk översättning (.) Finland har ju ändå liksom (.) det är ett tvåspråkigt land (.) så jag tycker att det är liksom på det [sättet
E2: [det liksom hör till [((skrattar))
VS: [precis
E1: [ja det hör till att det finns på svenska också
VS: jo
E2: det är nog inte alltid liksom samma på svenska och finska men betydelsen är nog ändå samma

(7)
VS: borde det finnas mer svenska (.) mindre (.) eller är det några typer av skyltar där det saknas det här svenska om ni tycker att det borde finnas med?
E2: nå det var den där (.) det var nån [trafikmärken
E1: [trafikmärken
E2: så ofta står det bara på finska eller ganska ofta ((ohörbart)) det stod någo på den (.) så det sku också silleen va helt bra å ha det på svenska för att om det är en svenskspråkig chaufför så det är ju viktigt att den också vet (.) det inte är så många svenskspråkiga som int kan finska men

Överlag verkar det lingvistiska landskapet spela en central roll för svenskan som en del av det språkliga stället (dvs. i den språkliga gemenskapen), oavsett ungdomarnas perspektiv. Att svenskan faktiskt är ett språk som har en funktion på de här ställena stöds av dess synlighet i det lingvistiska landskapet. Huruvida funktionen upplevs vara framför allt symbolisk (för de finskspråkiga ungdomarna) eller kommunikativ (för de svenskspråkiga ungdomarna) beror på om språkbrukarna använder språket i sin interaktion med stället. När man själv använder språket för att skapa en uppfattning av stället, blir man bland annat mer medveten om brister i språkbruket, något som framgår tydligt hos de svenskspråkiga informanterna.

Förutom svenskan var ungdomarna i sin diskussion och i intervjun även generellt positivt inställda till flerspråkigheten i det lingvistiska landskapet. Så som redan konstaterades ovan kunde ungdomar exempelvis motivera sitt val av skyltar med att flerspråkigheten var tilltalande. Även när skyltarna valdes på grund av språk som ungdomarna inte förstod, kommenterades språkbruket med positiva förtecken. Inga skyltar fotograferades för att ungdomarna skulle ha tyckt att de var främmande inslag i förortens lingvistiska landskap. Hela undersökningen visade att flerspråkigheten var mer eller mindre en icke-fråga för ungdomarna. Att det förekommer flera språk i det lingvistiska landskapet var för dem en naturlig del av den språkliga vardagen (jfr diskussionen i Lehtonen 2015, 209–311 om ungdomar med bred språklig repertoar).

Ungdomarnas positiva syn på flerspråkiga belägg, och att det inte uppfattades som ett problem att inte förstå vad som står på alla skyltarna står i kontrast till vad Zabrodskaja (2014, 126) observerat i förhållande till estnisk-ryska skyltar i Tallinn. För hennes enspråkigt estniska informanter var förståelsesproblem ett tydligt irritationsmoment som gav upphov till negativa attityder. Åtminstone på denna punkt och ur mina informanters synvinkel verkar motsvarande negativa konnotationer till språkbruket saknas i de flerspråkiga förorterna kring Helsingfors. Däremot framstår dock namnen med svenskt ursprung som ett irritationsmoment för somaliska ungdomar som Ainiala (2010, 42–43) har studerat i en annan förort, Nordsjö. Det finns klart behov för ytterligare studier för att kartlägga hur flerspråkigheten – och i synnerhet det svenska språket – i de lingvistiska landskapen i olika förorter (och andra delar av Svenskfinland) upplevs av olika grupper av språkbrukare.

Slutdiskussion

Ett centralt syfte med denna studie har varit att diskutera metoder för att bättre inkludera språkbrukarnas subjektiva synvinkel i studiet av lingvistiska landskap. Mitt metodologiska experiment fungerade väl: det engagerade ungdomar till att observera och reflektera över språkbruket i det offentliga rummet och resulterade i ett mångsidigt material. Genom att analysera både detta material och själva metoden har jag kunnat inleda en diskussion om hurdan information man kan samla genom att engagera informanter i kartläggningen av lingvistiska landskap – och om hur denna information kan användas för att fokusera olika aspekter av språkbruket i det offentliga rummet. Genom att i högre grad inkludera språkbrukarnas subjektiva synpunkter kan man förbättra pålitligheten av ens resultat. Därmed ökar även kunskapen om det lingvistiska landskapets roll som en källa för samhälleligt relevant information om olika språk.

De ungdomar som deltog i min undersökning observerade det lingvistiska landskapet ivrigt. När de valde skyltar att fotografera fäste de uppmärksamhet vid såväl skyltarnas språkliga, innehållsliga som multimodala egenskaper. Att inte ge för strikta instruktioner möjliggör med andra ord en bred analys av informanternas interaktion med det lingvistiska landskapet. Det urval av skyltar som ungdomarnas bilder visar, fungerar trots den begränsade omfattningen som en bra utgångspunkt för vidare diskussioner om de enskilda skyltarnas synlighet och lyfter fram vikten av skyltens multimodala egenskaper. Dessa frågor är centrala för att kunna förklara skillnaderna mellan forskarens objektiva kartläggning av och språkbrukarnas subjektiva uppfattningar om ett lingvistiskt landskap.

Ungdomarnas perspektiv på det lingvistiska landskapet kan beskrivas som pragmatiskt. De var medvetna om den mångfald av olika skyltar och olika språk som finns i gatubilden, samtidigt som deras kommentarer visade att de inte brukar fundera på dessa. Informanterna ansåg ändå att språkbruket på skyltarna kan vara ett användbart verktyg för att avgöra vilka språk som är gångbara i ett område. Med andra ord kan det lingvistiska landskapet ses som en spegel av ett ställe. Ungdomarna observerade det lingvistiska landskapet ”inifrån” eftersom undersökningen gjordes i områden som var bekanta för dem. Därmed är det föga överraskande att ungdomarnas observationer verkade enligt deras svar på intervjun bekräfta deras tidigare uppfattningar av förorterna som språkliga ställen.

Vidare var ungdomarna positiva till flerspråkigheten i allmänhet och till svenskan i synnerhet. Det finns en naturlig skillnad i perspektiven till svenskan mellan de finskspråkiga och svenskspråkiga ungdomar som deltog i undersökningen. Eftersom finskspråkiga inte kommer i kontakt med svenskan i sin vardag sågs svenskan av dem som ett roligt tillägg i det lingvistiska landskapet. De svenskspråkiga ungdomarna däremot var mer medvetna om det kommunikativa värdet av korrekt språkbruk. En jämförelse med tidigare studier från andra flerspråkiga miljöer visar både skillnader och likheter med mina resultat. Även hos Aiestaran et al. (2010, 232) var båda språkgrupperna generellt positivt inställda till flerspråkigheten, medan de minoritetsspråkiga var mer måna om just sitt eget språk. Hos Zabrodskaja (2014, 127) fanns det däremot olika inställningar hos de två språkgrupperna. Medan minoritetsspråkiga var både glada över hur mycket deras språk förekom i gatubilden och medvetna om språkets låga status, ansåg de majoritetsspråkiga att flerspråkigheten komplicerade det lingvistiska landskapet och till och med var onödigt.

Även om mina finsk- och svenskspråkiga informanter inte är representativa för hela språkgrupper, står deras attityder i kontrast till det som ungdomar med somalisk bakgrund i Ainiala (2010, 42–43) säger om namn i förorter. Dessa ungdomar tillhör, precis som de ryskspråkiga informanterna hos Zabrodskaja (2014), en grupp vars eget språk inte har någon officiell ställning i det lingvistiska landskapet. I den situationen kan flerspråkiga belägg (de svenska namnen i Ainiala 2010) framstå som irriterande och något som komplicerar interaktionen med det lingvistiska landskapet. Denna irritation kommer inte fram hos mina finskspråkiga informanter: deras eget språk är hur som helst det mest synliga språket i det offentliga rummet. Å andra sidan framgår vikten av det egna språkets synlighet tydligt hos de svenskspråkiga informanterna.

De subjektiva synpunkterna ger därmed nya perspektiv på frågan om relationen mellan det synliga språkbruket i ett lingvistiskt landskap och uppfattningarna av ett språkligt ställe. Marten et al. (2011, 1) påpekar också att synligheten är oerhört viktig för minoritetsspråkens status i samhället. Trots att det synliga språkbruket sällan sammanfaller helt med språksituationen i området i vidare mening, fungerar det lingvistiska landskapet ändå som en spegel av stället. Uppfattningar om stället som två- eller flerspråkigt får alltså stöd från skyltarna i gatubilden. Utifrån ungdomarnas kommentarer i min studie

kan man beskriva de aktuella förorterna som flerspråkiga ställen där svenskan har en egen specifik roll, något som stämmer överens med den demografiska – och språkpolitiska – verkligheten.

Genom att engagera informanterna i kartläggningen av lingvistiska landskap kan man således samla ihop material som öppnar nya synvinklar på betydelsen av lingvistiska landskap. Utifrån syftet för den enskilda undersökningen kan man med hjälp av instruktionerna vid behov styra informanternas fokus till specifika typer av språkliga belägg. En viktig aspekt som jag nämnde ovan är dock skyltarnas multimodalitet: ett snävt fokus på språkval fångar inte upp alla de faktorer som i verkligheten påverkar hur vi tolkar det lingvistiska landskapet. Den centrala slutsatsen från mitt metodologiska experiment är att mer kvalitativa metoder behövs för att man bättre ska kunna ta hänsyn till synligheten hos enskilda skyltar. Detta är avgörande för att bättre kunna förstå hur våra uppfattningar av det lingvistiska landskapet skapas.

Jag vill genom diskussionen i denna artikel lägga mig till raden av forskare som förespråkar mer hänsyn till språkbrukarnas egentliga uppfattningar när man analyserar de lingvistiska landskapens samhälleliga roll. Genom mer folklingvistiska och etnografiska metoder kan man behandla olika teman djupare än genom att enbart räkna skyltar skrivna på ett visst språk. Som Garvin (2010, 268 f.) påpekar: det är trots praktiska begränsningar alltid värdefullt att se på lingvistiska landskap ur språkbrukarnas perspektiv. Metoderna behöver dock utvecklas vidare så att så stor del av informanternas interaktion med och kommentarer om det lingvistiska landskapet som möjligt kan spelas in. Även etnografiska fältanteckningar är viktiga för att fånga ytterligare information.

Att oftare engagera informanter, både ungdomar och personer i andra åldersgrupper vid studiet av lingvistiska landskap, öppnar nya möjligheter för vidare forskning. Förutom nya perspektiv på betydelsen av lingvistiska landskap kan man samla nya typer av material och ställa nya typer av frågor. Till exempel har sociala medier i framtiden potential att användas som verktyg i sådana undersökningar. Det lingvistiska landskapet har en viktig roll i uppbyggandet av språkliga ställen – även i Svenskfinland. Med metoder där språkbrukare själva kan vara delaktiga kan man förklara betydelsen av det synliga språkbruket tydligare för den stora allmänheten och på så sätt uppnå ökad språklig medvetenhet. Eftersom så få informanter deltog i min här beskrivna studie kan generaliserande slutsatser om attityder till språkbruket i de lingvistiska landskapen i Svenskfinland inte dras här. Däremot ska artikeln ses som en kritisk pilotstudie och inspiration till ytterligare studier med liknande metoder.

Litteratur

Aiestaran, Jokin, Cenoz, Jasone & Gorter, Durk. 2010. Multilingual cityscapes: perceptions and preferences of the inhabitants of the city of Donostia-San Sebastián. I: Shohamy, Elana, Ben-Rafael, Eliezer & Barni, Monica (red.), *Linguistic Landscape in the City*. Bristol: Multilingual Matters. S. 219–234.

Ainiala, Terhi. 2010. Somalier som namnbrukare i Helsingfors. I: Nyström, Staffan (red.), *Namn – en spegel av samhället förr och nu*. (Språkvårdssamfundets skrifter 41.) Stockholm: Norstedts. S. 36–51.

Ainiala, Terhi. 2016. Names in society. I: Hough, Carole (red.), *Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford: Oxford University Press. S. 371–381.

Ainiala, Terhi & Halonen, Mia. 2017. The perception of Somali place names among immigrant Somali youth in Helsinki. I: Ainiala, Terhi & Östman, Jan-Ola (red.), *Socio-onomastics: The pragmatics of names.* (Pragmatics & Beyond New Series 275.) Amsterdam: John Benjamins. S. 204–226.

Barni, Monica & Bagna, Carla. 2015. The critical turn in LL: New methodologies and new items in LL. I: *Linguistic Landscape 1:1/2*. S. 6–18.

Clemente, Mariana, Andrade, Ana Isabel & Martins, Filomena. 2012. Learning to read the world, learning to look at the linguistic landscape: A study in the first years of formal education. I: Hélot, Christine, Barni, Monica, Janssens, Rudi & Bagna, Carla (red.), *Linguistic Landscapes, Multilingualism and Social Change.* Frankfurt am Main: Peter Lang. S. 267–285.

Collins, James & Slembrouck, Stef. 2007. Reading Shop Windows in Globalized Neighbourhoods: Multilingual Literacy Practices and Indexicality. I: *Journal of Literacy Research 39:3.* S. 335–356.

Cresswell, Tim. 2015. *Place: an introduction*. Second edition. Chichester: Wiley-Blackwell.

Dagenais, Diane, Moore, Danièle, Sabatier, Cécile, Lamarre, Patricia & Armand, Françoise. 2009. Linguistic landscape and language awareness. I: Shohamy, Elana & Gorter, Durk (red.), *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery.* New York/London: Routledge. S. 238–252.

Dailey, René M., Giles, Howard & Jansma, Laura L. 2005. Language attitudes in an Anglo-Hispanic context: the role of the linguistic landscape. I: *Language & Communication 25*. S. 27–38.

Esbo stad. 2016 = *Espoon väestörakenne 2015/2016. Tietoisku 8/2016.* Espoon kaupunki. Tillgängligt på: www.espoo.fi/download/noname/%7B40253EE7-D969-45F4-B5FD-618E99FE1BC2%7D/92045

Esbo stad. 2017 = *Espoon asukasluku vuodenvaihteessa 2016/2017. Tietoisku 2/2017.* Espoon kaupunki. Tillgängligt på: www.espoo.fi/download/noname/%7BB4E36089-73AB-4377-801A-1E57A5453468%7D/88389

Garvin, Rebecca Todd. 2010. Responses to the linguistic landscape in Memphis, Tennessee: an urban space in transition. I: Shohamy, Elana, Ben-Rafael, Eliezer & Barni, Monica (red.), *Linguistic Landscape in the City*. Bristol: Multilingual Matters. S. 252–271.

Hancock, Andy. 2012. Capturing the linguistic landscape of Edinburgh: A pedagogical tool to investigate student teachers' understanding of cultural and linguistic diversity. I: Hélot, Christine, Barni, Monica, Janssens, Rudi & Bagna, Carla (red.), *Linguistic Landscapes, Multilingualism and Social Change.* Frankfurt am Main: Peter Lang. S. 249–266.

Helsingfors stad. 2017. = *Helsinki alueittain/Helsingfors områdesvis/Helsinki by District 2016*. Helsingfors: Helsingfors stads faktacentral. Tillgängligt på: https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/17_03_27_Helsinki_alueittain_2016_Tikkanen.pdf

Lehtonen, Heini. 2015. *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisessä Helsingissä.* Helsinki: Helsingin yliopisto.

Maegaard, Marie. 2014. Etnografisk metode i sociolingvistikken. I: *Folkmålsstudier 52.* S. 57–76.

Marten, Heiko F., Van Mensel, Luk & Gorter, Durk. 2011. Studying Minority Langauges in the Linguistic Landscape. I: Gorter, Durk, Marten, Heiko F. & Van Mensel, Luk (red.), *Minority Languages in the Linguistic Landscape.* Basingstoke: Palgrave Macmillan. S. 1–15.

Niedzielski, Nancy A. & Preston, Dennis R. 2000. *Folk linguistics.* Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

Puzey, Guy. 2016. Linguistic landscapes. I: Hough, Carole (red.), *Oxford Handbook of Names and Naming.* Oxford: Oxford University Press. S. 395–411.

Quist, Pia. 2010. Untying the language – body – place connection: A study on linguistic variation and social style in a Copenhagen community of practice. I: Auer, Peter & Schmidt, Jürgen Erich (red.), *Language and Space: An International Handbook of Linguistic Variation. Vol. 1, Theories and methods.* Berlin/New York: De Gruyter Mouton. S. 632–648.

Saari, Mirja. 2006. Stadin ruotsi. Huomioita erään nuorisoryhmän koodin vaihtelusta. I: Juusela, Kaisu & Nisula, Katariina (red.), *Helsinki kieliyhteisönä*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. S. 142–161.

Sandst, Line. 2016a. *Urbane stednavne – storbyens sproglige dimension. En stilistisk-retorisk analyse af urbane stednavne i det københavnske byrum*. Ph.d.-afhandling, Københavns Univsrsitet.

Sandst, Line. 2016b. The Onomastic Landscape of Copenhagen – Meaning Formation, Rewriting History and Onomastic Scale Reduction. I: Hough, Carole & Izdebska, Daria (red.), *Names and Their Environment. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences, Glasgow, 25-29 August 2014. Vol. 2. Toponomastics II.* Glasgow: University of Glasgow. S. 123–134.

Sjöblom, Paula. 2008. Multimodality of company names. I: *Onoma 43.* S. 351–380.

Sjöblom, Paula. 2013. Commercial names in Finnish public space. I: Felecan, Oliviu & Bughesiu, Alina (red.), *Onomastics in Contemporary Public Space*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. S. 161–171.

Stjernholm, Karine. 2013. Linguistic Landscapes in Oslo: A Comparative Study of Sense of Place. I: Stjerneholm, Karine, *Stedet velger ikke lenger deg, du velger et sted. Tre artikler om språk i Oslo.* Ph.d.-avhandling, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. S. 69–101.

Syrjälä, Väinö. 2016. Språkbrukarnas syn på lingvistiska landskap i Svenskfinland. I: *Folkmålsstudier 54.* S. 91–114.

Tufi, Stefania & Blackwood, Robert. 2010. Trademarks in the linguistic landscape: methodological and theoretical challenges in qualifying brand names in the public space. I: *International Journal of Multilingualism 7:3*. S. 197–210.

Zabrodskaja, Anastassia. 2014. Tallinn. Monolingual from Above and Multilingual from Below. I: *International Journal of the Sociology of Language 228.* S. 105–130.

Östman, Jan-Ola. 2017. Lingvistiska dialektlandskap, estetik och språklig självintervention. I: Östman, Jan-Ola, Sandström, Caroline, Gustavsson, Pamela & Södergård, Lisa (red.), *Ideologi, identitet, intervention. Nordisk dialektologi 10.* (Nordica Helsingiensia 48. Dialektforskning 5.) Helsingfors: Nordica vid Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet. S. 429–440.

Meningsstruktur i två läroboksserier för svenskundervisning på högstadienivå

Veijo Vaakanainen & Mari Mäkilä[1]

Inledning

Syftet med artikeln är att granska meningsstrukturen i två läroboksserier för svenska, *Megafon* (Otava) och *Premiär* (Otava). Det är viktigt att undersöka vilket slags input läroböcker ger till språkinlärare eftersom de oftast är de viktigaste källorna för språklig input vad gäller L2-svenska i Finland (t.ex. Sundman 2011) och enligt den språkbruksbaserade synen på språkinlärning sker inlärningen först och främst via inputen. Vi undersöker meningsstrukturen i s.k. huvudtexter i textböcker för årskurs 6/7[2] och årskurs 9. Som huvudtexter uppfattar vi de delar av läroböckerna som klassas som text- eller temakapitel i läroboken och som oftast behandlas noggrant i språkundervisningen.

Vi jämför meningsstrukturen såväl mellan de två läroboksserierna (Megafon och Premiär) som mellan de två årskurserna (6/7 och 9). Vi analyserar meningsstrukturen genom att granska samordning och underordning samt topikalisering. Vidare analyserar vi vilka konnektorer som förekommer mellan satserna samt vilka strukturer som har topikaliserats. I artikeln vill vi besvara följande forskningsfrågor:

- Hur skiljer sig meningsstrukturen (andelen bisatser och topikaliseringar) mellan läroböckerna för åk 6/7 och åk 9?
- Hurdana skillnader finns det i meningsstrukturen mellan de två olika läroboksserierna (Megafon och Premiär)?
- Vilka slags topikaliseringar och konnektorer förekommer i materialet? Finns det skillnader mellan läroboksserierna och/eller årskurserna?

Med begreppet *topikalisering* avser vi situationen där ett annat satsled än subjektet står i fundament i början av en påståendesats (t.ex. Teleman, Hellberg & Andersson 2001). *Konnektorer* definierar vi i sin tur som ord som binder samman två eller flera satser till en mening (Hellspong & Ledin 1997, 88). Konnektorer enligt vår definition är således konjunktioner och bisatsinledare av olika slag (subjunktioner, relativa pronomen samt frågeord i början av en indirekt frågesats). Vi valde just topikaliseringar och konnektorer eftersom topikaliseringar är relativt frekventa i skriftlig L1 svenska (30–40 % av alla fundament innehåller en topikalisering, t.ex. Bohnacker & Lindgren 2014; Ganuza 2008; Jörgensen 1976) och eftersom konnektorer hör till de viktiga kohesionsmarkörerna i skrivna texter (t.ex. Kormos 2011). Därför är de även viktiga för inlärare att lära sig och de borde få input på dem i läromaterialen.

Artikeln består av åtta avsnitt. I följande avsnitt presenterar vi den språkbruksbaserade inriktningen inom andraspråksinlärning[3], som utgör den teoretiska ramen för artikeln, samt diskuterar vilken roll läroböckerna har i språkinlärningsprocessen enligt denna inriktning. Sedan redogör vi för meningsstrukturen i inlärarsvenska. Därefter presenterar vi de material och de metoder som används i studien.

[1] Vi vill tacka de två anonyma granskarna för deras värdefulla kommentarer samt bokförlaget Otava som skickade oss böckerna som analyserats i denna studie.

[2] Åk 6 enligt den nya (2014) och åk 7 enligt den gamla läroplanen (2004).

[3] Observera att vi använder termen *andraspråksinlärning* som en paraplyterm som täcker både informell andraspråksinlärning i en naturlig miljö och formell främmandespråksinlärning som sker via språkundervisning i skolan (se t.ex. Hammarberg 2013, 28).

Resultatdelen består av tre avsnitt. I de två första avsnitten jämför vi meningsstrukturen i böckerna för åk 6/7 och för åk 9 först i Megafon-serien och sedan i Premiär-serien. I det tredje avsnittet jämför vi meningsstrukturen mellan dessa läroboksserier, först i åk 6/7 och därefter i åk 9. I slutet av artikeln diskuterar vi resultaten samt ger några förslag för fortsatt forskning.

Språkbruksbaserad andraspråksinlärning och läroböckernas roll i språkinlärningsprocessen

Den språkbruksbaserade synen på andraspråksinlärning (Usage-based approach) har under de senaste åren blivit en av de primära teoretiska modellerna inom andraspråksinlärningsforskning (Eskildsen & Wagner 2015, 88). Grundidén i den språkbruksbaserade inriktningen är att andraspråksinlärning först och främst sker via den språkliga input som inläraren får (Ellis & Wulff 2015) och speciellt frekvensen i inputen spelar en betydande roll (Gries & Ellis 2015; se även Ortega 2015). Med språklig input avses här det språk som finns i inlärarens omgivning och som kan beskrivas med hjälp av faktorer som t.ex. frekvens och komplexitet (Zyzik 2009, 42).

En annan viktig utgångspunkt i den språkbruksbaserade lingvistiken är att inlärarspråket är ett komplext framväxande system som består av konstruktioner, dvs. av lingvistiska strukturer som har en form och en funktion (Eskildsen 2012; Langacker 1987). Konstruktioner kan vara såväl enskilda morfem som presenssuffixet *–r* eller abstrakta syntaktiska scheman som XVS-ordföljd efter topikalisering eller meningsstrukturen huvudsats + underordnad bisats (Ellis & Larsen-Freeman 2009).

Frekvensen av olika konstruktioner i inputen är alltså den drivande kraften bakom andraspråksinlärning (Ellis 2002). Först lär inlärare sig konkreta oanalyserade enheter som ofta förekommer i inputen, alltså s.k. helsekvenser (t.ex. Wood 2015; Wray 2002). Det kan till exempel vara fråga om XVS-ordföljd i uttrycket ”Nu övar vi uttal”. I nästa fas av inlärningsprocessen blir strukturen produktiv och delvis schematisk, t.ex. genom att inläraren alltid börjar använda inversion när hen börjar meningen med ”nu”. Till sist blir strukturen abstrakt och schematisk när inläraren förstår att det finita verbet alltid står efter fundamentet i svenska påståendesatser. (Ellis & Wulff 2015; Eskildsen & Wagner 2015.)

Konstruktioner som ofta förekommer i inlärarens lingvistiska omgivning, dvs. i inputen, är alltså utgångspunkten för att konkreta språkliga uttryck utvecklas till abstrakta mentala scheman om målspråkets struktur. I inputen kan man urskilja två olika sorters frekvenser, *förekomstfrekvensen* (en. *token frequency*; en hög frekvens av ett och samma uttryck) samt *typfrekvensen* (en. *type frequency*; en hög frekvens av olika typer av samma konstruktion, t.ex. topikalisering) (Eskildsen 2012). För att kunna lära sig abstrakta lingvistiska konstruktioner, som topikalisering eller sam- och underordning, krävs det en hög typfrekvens för att inlärare ska kunna förstå likheten mellan olika uttryck av samma konstruktionstyp (Eskildsen & Wagner 2015, 88).

Eftersom inlärning av svenska i Finland ofta är formell främmandespråksinlärning genom skolundervisning behöver det också kort diskuteras hur den språkbruksbaserade inriktningen ser på undervisningens roll för språkinlärningen. Undervisningen kan nämligen enligt denna teoretiska ram stöda språkinlärningen men inputen är dock den viktigaste faktorn som styr språkinlärningen (Ortega 2014, 262). Det är också orsaken till att vi i denna artikel fokuserar endast på den språkliga inputen som läroböckerna ger och inte tar hänsyn till hur läromedlen används i konkreta språkinlärningssituationer.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att andraspråksinlärning enligt den språkbruksbaserade lingvistiken är en långsam och gradvis process som baserar sig på konkreta språkliga uttryck (konstruktioner) och inputen och frekvensen av olika konstruktioner i inputen spelar en betydande roll i språkinlärningsprocessen (Ellis & Wulff 2015). Därför är det även viktigt att undersöka de läromaterial som språkinlärare använder eftersom läroböckerna oftast är den primära inputkällan för andraspråksinlärare på grund av läroböckernas centrala roll i den formella språkundervisningen (Guerrettaz & Johnston 2013; Luukka m.fl. 2008; Richards 2014). Speciellt för svenskinlärare i Finland är läroboken oftast den viktigaste inputkällan (Sundman 2011).

Trots läroböckernas centrala roll som inlärares primära inputkälla uppfattades läroböckerna länge som ointressanta forskningsobjekt (se t.ex. Garton & Graves 2014a; 2014b). Speciellt om läroböcker i andra språkämnen än engelska finns det få tidigare studier (Maijala & Tammenga-Helmantel 2017, 2). Vidare har läroboksforskning fokuserat mera på hur läromaterial produceras eller används (t.ex. Tomlinson 2013; Garton & Graves 2014a) och lingvistiska analyser om den språkliga input som

läroböckerna ger till språkinlärare har ytterst sällan varit föremål för forskning (Maijala, personlig kommunikation). Så vitt vi vet har meningsstrukturen i läroböckerna för svenskundervisning inte studerats tidigare. Användning av konnektorer i två läroboksserier för gymnasieundervisning har studerats av Vaakanainen (2015) vars resultat visar att det finns ganska stora skillnader i frekvensen av olika konnektorer mellan två läroboksserier, vilket först och främst beror på olika slags texttyper i läroböckerna.

För att sammanfatta är det viktigt att studera vilket slags input olika läroböcker ger till språkinlärare som använder dem eftersom de oftast är de viktigaste inputkällorna för inlärare. Inputen och frekvensen av olika konstruktioner i inputen är i sin tur de viktigaste faktorerna som för språkinlärningen framåt enligt den språkbruksbaserade inriktningen.

Utveckling och bedömning av meningsstrukturer i inlärarsvenska

Den kommunikativa kompetensen innehåller flera färdigheter som språkinlärare måste lära sig för att kunna kommunicera på L2 (CEFR 2007, 106). En av dessa färdigheter är förmågan att foga samman mindre språkliga enheter till större enheter, t.ex. ord till meningar (ibid.). Enligt Läroplansgrunderna (härefter LPG; 2014, 395) borde inlärare redan i början av inlärningen fästa uppmärksamhet vid de mest grundläggande strukturerna (t.ex. olika slags strukturer som beskriver personliga och konkreta situationer) i en text och bekanta sig med strukturer i olika slags texter.

Inlärningen av syntax i L2-svenska är ett mycket undersökt ämne inom andraspråksforskning men i en stor del av tidigare studier ligger tyngdpunkten på korrekthetsaspekten. Det finns flera tidigare studier kring inlärningen av den målspråksenliga ordföljden i samband med topikalisering (t.ex. Håkansson & Nettelbladt 1993; Rahkonen, 2000; Lahtinen & Palviainen 2011; Ganuza 2008) och satsadverbialplacering (eller negationsplacering) i bisatser (t.ex. Baten & Håkansson 2015; Paavilainen 2015). Men som vi redan konstaterat ovan, har syntax i läroböckerna som inlärare använder inte studerats tidigare trots den omfattande forskningen kring ämnet i inlärarsvenska. Eftersom det inte finns tidigare studier av meningsstrukturen i läroböcker presenterar vi några centrala syntaktiska drag i inlärarspråket i detta avsnitt.

I inlärarspråket blir syntaktiska strukturer mer komplexa när inlärarnas språkfärdigheter ökar (Wolfe-Quintero, Inagaki & Kim 1998). Först använder inlärare enstaka ord i sin produktion men så småningom börjar de kombinera dessa ord till större enheter och producera mer komplexa meningar. Topikaliserade strukturer, samordnade och underordnade strukturer är intressanta syntaktiska strukturer när man studerar inlärarspråkets utveckling och t.ex. används måttet andelen bisatser per satser ofta i komplexitetsstudier (se t.ex. Wolfe-Quintero, Inagaki & Kim 1998). Utveckling i användningen av dessa strukturer illustreras i tabell 1.

Tabell 1 Syntaktiska strukturer på olika kunskapsnivåer

	Nybörjarnivå	**Mellannivå**	**Avancerad nivå**
Underordning	få bisatser,	fler bisatser, även topikaliserade,	varierad meningsstruktur,
Topikalisering	osäkerhet vid topikalisering, mest SVX	mer topikalisering, XVS	varierad meningsstruktur
Utvecklingssteg	enstaka ord → kanonisk ordföljd → topikalisering→ skillnad mellan huvudsats ochh bisats		

(Håkansson 2004, 155, Bergman & Abrahamsson 2004, 611)

I början av inlärningen ökar antalet bisatser när inlärarnas språkfärdighet ökar. På de högre färdighetsnivåerna kan antalet bisatser minska p.g.a. ökad användning av satsförkortningar. Topikaliseringar blir också mer frekventa när inlärarna blir mer kompetent. Till exempel har Lahtinen och Palviainen (2011) konstaterat att den frekventaste ordföljdstypen på alla färdighetsnivåer av L2-svenska är SVX trots att topikaliserade strukturer relativt ofta förekommer i det naturliga bruket av svenska (Flyman Mattson & Håkansson 2010, 71). Största delen av satserna är dock subjektsinitiala även i L1-svenska (se t.ex. Westman 1974, Bohnacker & Lindgren 2014).

Enligt bedömningskriterierna för goda kunskaper (LPG 2014, 398) borde inlärarna av B1-svenska[4] i slutet av grundskolan behärska de mest grundläggande meningsstrukturerna och ett begränsat antal uttryck som de kan utantill. Dessa kunskaper motsvarar färdighetsnivå A1.3 på LPG-skalan. På A1-nivån kan inlärarna producera enkla, fristående meningar medan inlärarna på nivå A2 redan kan binda samman meningar med de vanligaste konnektorerna (t.ex. ”och” eller ”därför att”) och ”använda grundläggande satsstrukturer och kommunicera med inlärda fraser, korta ordgrupper och fasta formuleringar” (CEFR 2007, 63, 107, 121, 234). Inlärda satser och fasta formuleringar spelar en viktig roll på denna färdighetsnivå och färdigheten på nivå A2 beskrivs som ”Formulaic Proficiency” (CEFR 2007, 23). Detta innebär att inlärarna är i den första fasen av språkinlärningsprocessen enligt den språkbruksbaserade modellen i och med att deras inlärarspråk först och främst består av oanalyserade helsekvenser. Eftersom helsekvenserna tillägnas från inputen har läroböckerna som preliminär inputkälla en betydande roll för språkinlärningen i grundskolan.

Även om inlärare på A1.3-nivån alltså inte antas kunna producera komplexa meningar (t.ex. frekventa bisatser och topikalisering), borde inlärarna redan från början bekanta sig med autentiska texter med varierande meningsstruktur. I tidigare undersökningar (se t.ex. Håkansson 1987) har det påpekats att lärare ofta förenklar sitt utflöde under lektionerna, särskilt vad gäller undervisning på nybörjarnivå. Detta s.k. lärarspråk består av enkla meningar med färre bisatser och färre topikaliseringar. Därför borde texterna i läroböcker erbjuda mångsidig input eftersom inlärarna kan lära sig använda dessa strukturer bara genom att bli utsatt för varierande meningsstrukturer.

Material och metoder

Som material i denna undersökning använder vi två läroboksserier för högstadieundervisning i svenska, *Megafon* (Otava) och *Premiär* (Otava). Dessa läroboksserier hör till de nyare läroboksserierna för svenska i grundskolan och används relativt ofta i skolorna. Därför har just dessa två serier valts som material för denna studie. Läroboksserierna skiljer sig något från varandra i den mån att Premiär är en lite äldre serie än Megafon och har en lite annorlunda syn på språkinlärningen i och med att den betonar muntliga språkfärdigheter. Läroboksserierna är även delvis avsedda för två olika läroplaner eftersom Megafon har använts såväl under den gamla (2004) som den nya läroplanen (2014). Dessa skillnader i ålder och betoning leder till att resultaten inte kommer att vara hundraprocentigt jämförbara. Vi anser dock att det i alla fall är motiverat att jämföra meningsstrukturen i dessa läroboksserier eftersom båda har använts under den tidigare läroplanen och styrs på så sätt av samma inlärningsmål. När vi tolkar resultaten behöver dock de skillnader som beror på olika betoningar diskuteras.

Såväl läroboksserien Megafon som läroboksserien Premiär består av tre textböcker och tre övningsböcker. Därtill hör det till båda serierna tilläggsmaterial som facit, klassrum-CD och lärarmaterial. Eftersom vi i denna undersökning fokuserar på meningsstrukturen i de s.k. huvudtexterna i åk 6/7 och 9 består materialet av fyra textböcker: Megafon 1 och Premiär 1 samt Megafon 3 och Premiär 3.

I alla dessa fyra textböcker finns åtta s.k. enheter som består av olika delar. I Megafon-serien innehåller en enhet en huvudtext, muntliga övningar till texten, en autentisk text (en sång, dikt eller ett litteraturutdrag), ett bildlexikon, en dialog, en plustext samt en kulturdel. I Premiär-serien består enheterna av en dialog, ett bildlexikon, en text, en uttalsövning samt av en kulturdel. I Premiär 3 finns det även en följetong om unga i Norden i början av varje enhet. I denna studie har vi dock endast granskat huvudtexterna.

Valet att fokusera på meningsstrukturen i huvudtexterna beror på att de ofta behandlas noggrant i språkundervisningen och är därför även viktiga inputkällor för eleverna (jfr Sundman 2011). Vidare är huvudtexterna oftast planerade så att de innehåller sådana grammatiska strukturer som läromedelsproducenter anser vara viktiga för inlärare att lära sig (Maijala & Tammenga-Helmantel 2017, 10). Även dialogerna kan förstås också innehålla centrala strukturer men pga. utrymmesskäl har vi varit tvungna att utesluta dem från analysen och fokusera på den input som läroböckerna ger för skriftlig kommunikation.

I analysen använder vi såväl kvantitativa som kvalitativa metoder. Först räknar vi antalet satser, huvudsatser, bisatser samt antalet konjunktioner och olika bisatsinledare (subjunktioner, relativa

[4] Påbörjas vanligen i årskurs 6/7 i finska skolor.

pronomen, frågeord). Vi räknar även antalet påståendesatser samt andelen topikaliseringar per påståendesatser. Därefter räknar vi andelen bisatser per det totala antalet satser. Vidare analyserar vi vilka konstituenter (fraser, bisatser eller infinitivfraser) som förekommer i *fundamentet* (SAG 4, 689–695) och räknar deras frekvenser. Vi studerar också vilka slags konnektortyper som förekommer mellan huvud- och bisatserna. Vi kategoriserar konnektorerna i följande grupper: additiva, temporala, kausala, adversativa, komparativa och alternativa konnektorer samt relativpronomen, frågeord och *att*. Kategoriseringen baserar sig på Nyström (2001) och Hellspong & Ledin (1997) med det undantaget att vi även räknar med *att*, relativpronomen och inledare av indirekta frågebisatser.

Vi jämför meningsstrukturen först inom läroboksserierna (jämförelse mellan Megafon 1 och Megafon 3 samt Premiär 1 och Premiär 3) och sedan mellan läroboksserierna (jämförelse mellan Megafon 1 och Premiär 1 samt mellan Megafon 3 och Premiär 3). I de följande tre avsnitten presenterar vi resultaten av analysen. Först redogör vi för meningsstrukturen i Megafon-serien och därefter i Premiär-serien. Därefter redovisar vi hur meningsstrukturen samt användningen av topikaliseringar och konnektorer skiljer sig mellan läroboksserierna.

Meningsstruktur i Megafon-serien

I detta avsnitt fokuserar vi på meningsstrukturen i läroboksserien Megafon. Först jämför vi antalet satser, bisatser och topikaliseringar samt användning av konjunktioner och bisatsinledare mellan Megafon 1 och 3. Därefter redogör vi för de olika topikaliseringstyperna i dessa läroböcker. I detta avsnitt koncentrerar vi oss på kvantitativa data.

I tabellerna 2, 3 och 4 har vi sammanfattat de olika aspekterna av meningsstrukturen i Megafon 1 och Megafon 3. Som framgår av tabell 2 två finns det nästan enbart huvudsatser i Megafon 1 medan andelen bisatser i Megafon 3 redan uppgår till 15 %. Vad gäller topikaliseringar ökar andelen topikaliserade strukturer från 8 till 20 % mellan årskurserna 6/7 och 9. Det bör dock konstateras att även på åk 9 är frekvensen av topikaliseringar mindre än i skriftlig L1 (se t.ex. Bohnacker & Lindgren 2014). När antalet bisatser ökar blir även antalet bisatsinledare större som tabell 4 visar.

Tabell 2 Antalet och andelen huvudsatser och bisatser i Megafon 1 och Megafon 3

	Megafon 1		**Megafon 3**	
	f	%	f	%
Huvudsatser	163	99	225	85
Bisatser	1	1	41	15

Tabell 3 Antalet påståendesatser och topikaliseringar samt andelen topikaliseringar per påståendesatser i Megafon 1 och Megafon 3

	Megafon 1		**Megafon 3**	
	f	%	f	%
Påståendesatser	138		195	
Topikaliseringar	11	8	39	20

Tabell 4 Antalet konjunktioner och bisatsinledare i Megafon 1 och i Megafon 3

	Megafon 1	**Megafon3**
	f	f
Konjunktioner	11	29
Bisatsinledare	1	35

Antalet och andelen olika topikaliseringstyper i Megafon 1 och i Megafon 3 har sammanfattats i tabell 5. Som tabellen visar finns det en större variation av olika topikaliserade konstituenter i Megafon 3 jämfört med Megafon 1. I Megafon 1 finns det enbart belägg på topikaliserade prepositionsfraser och adverbfraser medan det i Megafon 3 även finns bisatser, nominalfraser och adjektivfraser i satsinitial position. Å andra sidan är adverb- och prepositionsfraserna de vanligaste topikaliseringstyperna även i Megafon 3. Exempel på olika topikaliseringar presenteras senare i artikeln när vi jämför topikaliseringarna i Megafon- och Premiär-serien.

Tabell 5 Antalet och andelen olika topikaliseringstyper i Megafon 1 och i Megafon 3

	Megafon 1		**Megafon 3**	
	f	%	f	%
Prepositionsfraser	6	55	11	28
Adverbfraser	5	45	17	44
Bisatser	0		7	18
Nominalfraser	0		3	8
Adjektivfraser	0		1	3
Totalt	11	100 %	39	100 %

De olika konjunktionerna och bisatsinledarna som förekommer mellan huvud- och bisatser presenteras närmare i samband med jämförelsen mellan läroboksserierna.

Vad gäller meningsstrukturen i Megafon-serien kan det konstateras att såväl andelen bisatser per det totala antalet satser som andelen topikaliseringar per påståendesatser ökar från åk 6/7 till åk 9. Därtill finns det även en större variation av olika topikaliserade konstituenter i Megafon 3. Med andra ord blir det språkliga inflödet mer komplext när inlärarnas språkfärdigheter utvecklas. I följande avsnitt ser vi hur meningsstrukturen förändras i läroboksserien Premiär.

Meningsstruktur i Premiär-serien

I detta avsnitt presenteras meningsstrukturen i Premiär-serien. Först jämför vi meningsstrukturen (dvs. antalet huvudsatser, bisatser och topikaliserade strukturer) samt användning av konjunktioner och bisatsinledare mellan Premiär 1 och Premiär 3. Efter detta presenterar vi de olika topikaliseringstyperna.

Tabellerna 6 och 7 visar antalet och andelen huvudsatser och bisatser samt antalet och andelen topikaliseringar i Premiär 1 och Premiär 3. I enlighet med Megafon-serien ökar antalet huvudsatser och bisatser från Premiär 1 till Premiär 3. Det är anmärkningsvärt att det inte finns några belägg på bisatser, konjunktioner eller bisatsinledare i Premiär 1 medan huvudtexterna i Premiär 3 innehåller 46 bisatser, 20 konjunktioner och 46 bisatsinledare (se tabellerna 6 och 8). Som framgår av tabell 7 innehåller inputen relativt många topikaliserade strukturer redan i åk 6/7. I Premiär 1 börjar 26 % av påståendesatser med en topikaliserad struktur och i Premiär 3 är andelen topikaliseringar 33 %.

Tabell 6 Antalet och andelen huvudsatser och bisatser i Premiär 1 och Premiär 3

	Premiär 1		**Premiär 3**	
	f	%	f	%
Huvudsatser	73	100	205	78
Bisatser	0	0	46	22

Tabell 7 Antalet och andelen topikaliseringar i Premiär 1 och Premiär 3

	Premiär 1		Premiär 3	
	f	%	f	%
Påståendesatser	62		160	
Topikaliseringar	16	26	52	33

Tabell 8 Antalet konjunktioner och bisatsinledare i Premiär 1 och Premiär 3

	Premiär 1	Premiär 3
	f	f
Konjunktioner	0	20
Bisatsinledare	0	46

I följande tabell presenteras de olika topikaliseringstyperna i Premiär-serien.

Tabell 9 Antalet och andelen olika topikaliseringstyper i Premiär 1 och Premiär 3

	Premiär 1		Premiär 3	
	f	%	f	%
Prepositionsfraser	5	31	7	13
Adverbfraser	8	50	22	42
Satser*	1	6	11	21
Bisatser	0	0	5	10
Nominalfraser	2	13	7	13
Totalt	16	100 %	52	100 %

* *direkt anföring*

Som framgår av tabell 9 innehåller båda böckerna flera olika typer av topikaliserade strukturer. Det finns en relativt stor skillnad mellan antalet adverbfraser i Premiär 1 (8 belägg) och Premiär 3 (22 belägg). Andelen adverbfraser per det totala antalet topikaliseringar är dock större i Premiär 1 (50 %) än i Premiär 3 (42 %). Antalet topikaliserade satser är större i Premiär 3 (11 belägg) än i Premiär 1 (1 belägg). Denna skillnad beror på frekvent användning av *direkt anföring* (SAS 2010: 305) i Premiär 3. I denna bok finns det även topikaliserade bisatser som inte förekommer i Premiär 1.

Både andelen bisatser per det totala antalet satser och andelen topikaliseringar per påståendesatser ökar från årskurs 6/7 till årskurs 9 i Premiär-serien. I Premiär 1 används inga bisatser men topikaliseringar är relativt frekventa. Både bisatser och topikaliseringar förekommer relativt ofta i Premiär 3. Variationen i de olika topikaliseringstyperna ökar inte speciellt mycket mellan årskurserna. Trots detta kan man konstatera att inputen blir mer komplex vad gäller meningsstrukturen i läroböckerna. I följande avsnitt presenterar vi jämförelsen mellan läroboksserierna, först mellan Premiär 1 och Megafon 1 och sedan mellan Premiär 3 och Megafon 3.

Jämförelse mellan läroboksserierna

I de två tidigare avsnitten har vi behandlat meningsstrukturen i läroboksserierna Megafon och Premiär separat. I detta avsnitt jämför vi meningsstrukturen samt användning av olika topikaliseringstyper och konnektorer i dessa två läroboksserier. Först jämför vi Megafon 1 med Premiär 1 och därefter Megafon 3 med Premiär 3. Förutom kvantitativa data ger vi också konkreta exempel på olika slags topikaliseringar och konnektorer som förekommer i läroböckerna.

I tabellerna 10, 11 och 12 presenteras antalet och andelen huvudsatser och bisatser (tabell 10) och topikaliseringar (tabell 11) samt antalet konjunktioner och bisatsinledare (tabell 12) i Megafon 1 och Megafon 3:

Tabell 10 Antalet och andelen bisatser i Megafon 1 och Premiär 1

	Megafon 1		Premiär 1	
	f	%	f	%
Huvudsatser	163	99	73	100
Bisatser	1	1	0	0

Tabell 11 Antalet och andelen påståendesatser och topikaliseringar i Megafon 1 och Premiär 1

	Megafon 1		Premiär 1	
	f	%	f	%
Påståendesatser	138		62	
Topikaliseringar	11	8	16	26

Tabell 12 Antalet konjunktioner och bisatsinledare i Megafon 1 och Megafon 1

	Megafon 1	Premiär 1
	f	f
Konjunktioner	11	0
Bisatsinledare	1	0

Som framgår av tabellerna innehåller de s.k. huvudtexterna i Megafon 1 ett betydligt större antal huvudsatser än Premiär 1. De första huvudtexterna i Premiär 1 är inte ”traditionella” lärobokstexter utan korta meddelanden, t.ex. reklam för rea, och detta påverkar naturligtvis antalet satser. Underordning förekommer endast i Megafon-serien (ett belägg på en underordnad sats). I Megafon 1 kombineras satser med hjälp av koordination (11 belägg på konjunktioner) men det finns inga belägg på samordning i huvudtexterna i Premiär 1. Tabell 11 visar att topikalisering används i båda läroboksserierna. I Premiär 1 används topikalisering oftare än i Megafon 1.

I följande figur presenteras de olika topikaliseringstyperna i Megafon 1 och i Premiär 1.

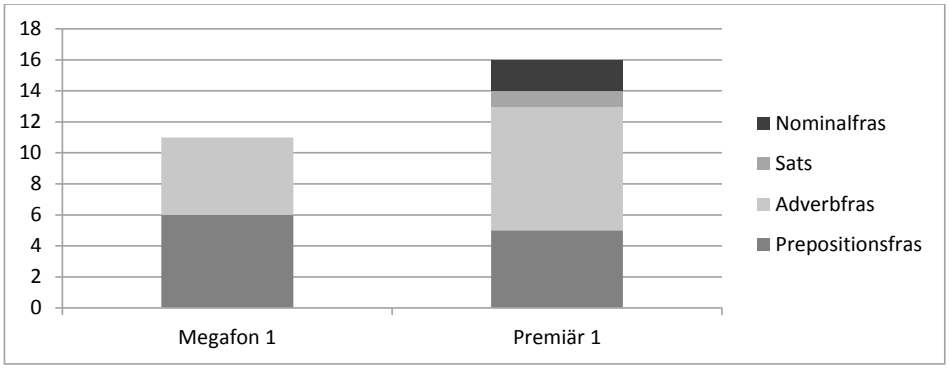

Figur 1 Antalet olika topikaliseringstyper i Megafon 1 och Premiär 1.

Båda läroböckerna innehåller topikaliserade prepositionsfraser och adverbfraser, och dessa är de största kategorierna inom topikaliserade strukturer. Utöver dessa topikaliseringstyper finns det en topikaliserad sats och två topikaliserade nominalfraser i Premiär 1. I det följande presenteras några exempel på topikaliseringstyper i Megafon 1 (M1) och Premiär 1 (P1). Den topikaliserade konstruktionen har markerats med fetstil och efter exemplet anges den lärobok och det stycke[5] som exemplet förekommer i.

[5] I Finland avses med *stycke* i en lärobok i språk ofta ett kapitel.

(1) **Bredvid spegeln** står en golvlampa. (M1_st6)
(2) **Ibland** kan han vara hungrig efter skolan. (M1_st7)
(3) **På skolan** går 295 elever. (P1_st4)
(4) **Frukosten** äter eleverna på skolorna. (P1_st8)
(5) **Idrott och mat hör ihop**, tycker Manuela Bosco. (P1_st7)

I exemplen 1, 2 och 3 fungerar de topikaliserade konstruktionerna (prepositionsfraser i 1 och 3 samt adverbfrasen i 2) som fria adverbial. Nominalfrasen i exempel 4 fungerar i sin tur som objekt. I exempel 5 är det fråga om en topikaliserad sats i samband med direkt anföring. Exemplen illustrerar att de topikaliserade strukturerna ofta innehåller grundläggande ordförråd. Särskilt är meningsstrukturer med topikaliserad prepositionsfras och topikaliserad adverbfras relativt frekventa i svenska och därmed är dessa strukturer nyttiga för inläraren (om frekvenser av olika topikaliserade konstruktioner i L1-svenska se t.ex. Bohnacker & Lindgren 2014; Bohnacker & Rosén 2008; Ganuza 2008 och Jörgensen 1976).

Som konstaterats ovan finns det inte några belägg på varken konjunktioner eller bisatsinledare i Premiär 1. I Megafon 1 förekommer det två olika konjunktioner, *och* (exempel 6) och *men* (exempel 7). Därtill finns det 1 belägg på bisatsinledaren *om* (exempel 8). Men som framgår av exempel 8 förekommer denna konditionala konnektor i ett speciellt sammanhang i och med att det är en del av ett låtnamn som hänvisas till i texten.

(6) Jag heter Jesse **och** jag är rap-artist. (M1_st2)
(7) Några bråkar ibland **men** de är kompisar ändå. (M1_st4)
(8) De provar kläder till musikvideon *Vi kan **om** vill*. (M1_st5).

Meningsstrukturen i läroböckerna Megafon 3 och Premiär 3 har sammanfattats i tabellerna 13, 14 och 15. Som tabell 13 visar innehåller Megafon 3 ett större antal huvudsatser än Premiär 3 men i Premiär 3 finns det fler bisatser. I Premiär 3 finns det även fler topikaliseringar och bisatsinledare. Detta innebär att såväl andelen topikaliseringar per påståendesatser som andelen bisatser per det totala antalet satser är högre i Premiär 3 än i Megafon 3 (22 % vs. 15 % och 33 % vs. 20 %).

Tabell 13 Antalet och andelen huvudsatser och bisatser i Megafon 3 och Premiär 3

	Megafon 3		**Premiär 3**	
	f	%	f	%
Huvudsatser	225	85	205	78
Bisatser	41	15	46	22

Tabell 14 Antalet och andelen topikaliseringar i Megafon 3 och Premiär 3

	Megafon 3		**Premiär 3**	
	f	%	f	%
Påståendesatser	195		160	
Topikaliseringar	39	20	52	33

Tabell 15 Antalet konjunktioner och bisatsinledare i Megafon 3 och Premiär 3

	Megafon 3	**Premiär 3**
	f	f
Konjunktioner	29	20
Bisatsinledare	35	46

Det bör också påpekas att variationen i meningsstrukturen mellan styckena är betydligt högre i Premiär 3 än i Megafon 3. Speciellt stor är variationen i andelen topikaliseringar. Till exempel i stycke 8 i Premiär 3 uppgår andelen topikaliseringar per påståendesatser till 59 % medan andelen topikaliseringar i Megafon 3 varierar mellan 11 % och 28 %.

Vad gäller olika topikaliserade konstruktioner kan man konstatera att ungefär samma topikaliseringstyper förekommer i båda läroböckerna. Både i Megafon 3 och i Premiär 3 är de topikaliserade prepositions- och adverbfraserna de vanligaste konstruktionerna i fundamentet (förutom subjekt) på samma sätt som i Megafon 1 och Premiär 1. Den största skillnaden är att det inte finns några belägg på topikaliserade huvudsatser i Megafon 3. En annan skillnad är att det i Megafon 3 finns ett belägg där det står en adjektivfras i fundamentet. De olika topikaliserade konstruktionerna och deras frekvenser sammanfattas i figur 2.

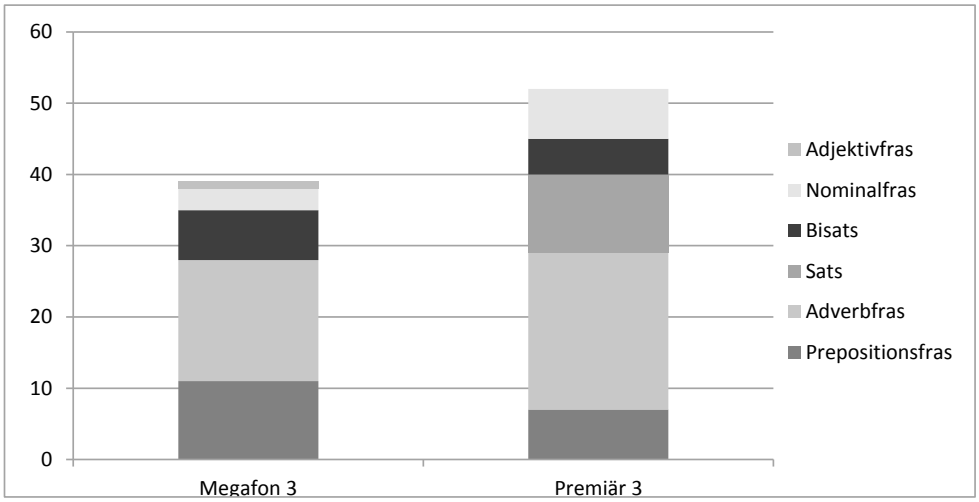

Figur 2 De olika topikaliseringstyperna i Megafon 3 och i Premiär 3

De flesta topikaliserade adverb- och prepositionsfraser samt alla bisatser fungerar som fria adverbial i satserna (exempel 9, 10, 11). Därtill finns det även ett belägg på ett bundet adverbial i Megafon 3 (exempel 12). Nominalfraserna som förekommer i fundamentet är antingen objekt eller predikativ. Topikaliserade objekt (exempel 13) förekommer i båda läroböckerna medan topikaliserade predikativ endast finns i Megafon 3 (exempel 14).

(9) **Tack vare biljarden** kommer flickorna att hålla ihop även i framtiden (P3_st8)
(10) **Hips, vips** fick hon en klänning. (P3_st5)
(11) **Fast Island är ett väldigt litet land**, finns det högskolor där. (M3_st5)
(12) **I den** ingår huvudrätt och förrätt eller efterrätt. (M3_st4)
(13) Det låter spännande, **en sån** tar jag. (M3_st4)
(14) **En av dem** är Gunnar, han har bott här hela livet. (M3_st6)

I exempel 10 kan man ifrågasätta om adverbfrasen *hips, vips* som förekommer i Premiär 3 hör till det grundläggande ordförrådet som behöver förekomma i läroböckerna. Flerordsprepositionen *tack vare* gör prepositionsfrasen i exempel 9 mer komplex än de prepositionsfraser som förekommer i Megafon 3.

Antalet olika konnektortyper illustreras i tabell 16. Som det framgår av tabellen är additiva konnektorer den frekventaste konnektortypen i båda böckerna. Andra konnektortyper som ofta förekommer i såväl Megafon 3 som Premiär 3 är relativpronomen, konditionala konnektorer samt *att*. Det finns dock även vissa skillnader eftersom det förekommer fler adversativa konnektorer i Megafon 3 och fler temporala konnektorer i Premiär 3. Det behöver också påpekas att det finns fler olika konnektortyper i Premiär 3. I Premiär 3 finns det t.ex. belägg på indirekta frågesatser som inleds med frågeord, vilket inte finns i Megafon 3. I Premiär 3 förekommer även belägg på asyndetisk konnektion, dvs. satskonnektion utan konnektor.

Tabell 16 Antalet olika konnektortyper i Megafon 3 och Premiär 3

	Megafon 3	**Premiär 3**
Additiva	20	16
Adversativa	7	3
Alternativa	2	0
Temporala	3	9
Kausala	6	4
Konditionala	11	6
Koncessiva	1	2
Komparativa	0	1
Att	6	11
Relativpronomen	8	9
Frågeord	0	4
Asyndetisk	0	1
Totalt	64	66

Den oftast förekommande konnektorn är konjunktionen *och* mellan två huvudsatser (exempel 15). Andra ofta förekommande konnektorer är den konditionala konnektorn *om* samt det relativa pronomenet *som* (exempel 16 och 17). I Premiär 3 finns det fyra belägg på frågeord som inleder indirekta frågesatser, vilket inte förekommer i Megafon 3.

(15) Hon har många bra vänner **och** de brukar vara tillsammans på fritiden. (M3_st5)
(16) Ring, skriv eller mejla **om** du har frågor! (P3_st2)
(17) Jag bor nära Strøget **som** är en gågata mitt i centrum. (M3_st3)
(18) ”Vi vet inte, **varför** vi är så bra”, säger Ella. (P3_st8)

Det kan således konstateras att det finns vissa skillnader i meningsstrukturen i läroboksserierna. Megafon 1 innehåller fler satser och även samordnade satser som inte förekommer i Premiär 1. I Premiär 1 finns det i sin tur fler topikaliseringar och fler olika topikaliseringstyper. I åk 9 innehåller Premiär 3 såväl fler topikaliseringar och fler bisatser än Megafon 3. I Premiär 3 förekommer det också fler olika konnektorer än i Megafon 3. Vad gäller de olika topikaliseringstyperna förekommer det fem olika topikaliseringstyper i båda böckerna och adverb- och prepositionsfraserna är de vanligaste topikaliserade konstruktionerna i dem båda. I Premiär 3 förekommer dock ofta direkt anföring i satsinitial position som inte används i Megafon 3. I fråga om konnektorer är den additiva konnektorn *och* den vanligaste konnektorn såväl i Premiär 3 och Megafon 3.

Sammanfattande diskussion

Syftet med denna artikel har varit att granska meningsstrukturen samt användningen av olika topikaliserade strukturer och konnektorer i två finska läroboksserier för svenska, Megafon och Premiär. Utgångspunkten för analysen har varit den språkbruksbaserade inriktningen till andraspråksinlärning enligt vilken språklig input och speciellt frekvensen av olika konstruktioner i inputen är drivande faktorer i andraspråksinlärningen. Således borde läroböckerna enligt denna syn innehålla frekvent och mångsidig input för att inlärare ska kunna lära sig använda varierande meningsstrukturer.

I den första fasen av undersökningen studerade vi hur meningsstrukturen skiljer sig i läroböckerna för åk 6/7 och 9. Resultaten visar att meningsstrukturen i båda läroboksserierna blir mer komplex i åk 9 jämfört med åk 6/7. Andelen topikaliseringar och bisatser är högre såväl i Megafon 3 och Premiär 3 jämfört med Megafon 1 och Premiär 1. Ökningen i andelen topikaliseringar är dock större i Megafon-serien. I åk 9 förekommer också bisatser som nästan inte alls förekommer i läroböckerna för åk 6/7 (sammanlagt 1 belägg i båda läroboksserierna).

Den andra forskningsfrågan handlade om eventuella skillnader i meningsstrukturen mellan läroboksserierna Megafon och Premiär. Vi jämförde först meningsstrukturen i Megafon 1 och Premiär 1 och därefter i Megafon 3 och Premiär 3. Analysen visar att Megafon 1 innehåller ett betydligt större antal satser än Premiär 1 (164 vs. 73 satser) vilket först och främst beror på att Premiär-läroboksserien börjar med mycket korta huvudtexter. Huvudtexterna är inte ”traditionella” lärobokstexter utan texterna består av korta meddelanden, t.ex. reklamer och en hemsida. Längre strukturer förekommer i Dialog-delen. Denna skillnad beror med största sannolikhet på att Premiär-serien, som ovan konstaterats, betonar muntliga språkfärdigheter och därför finns den viktigaste inputen i dialogen.

Att dialogen betonas känns naturligt eftersom de centrala strukturer och uttryck som nybörjare lär sig gäller omedelbara och konkreta behov samt personliga förhållanden (CEFR 2007, 24, 234). Dessa strukturer och uttryck används ofta i muntlig kommunikation (t.ex. när man ställer frågor om samtalspartnern och besvarar likadana frågor, ibid.). I Megafon-serien, som baserar sig på en mer traditionell syn på andraspråksinlärning, presenteras den mest centrala inputen i huvudtexterna och i dialogerna repeteras huvudtexternas ordförråd och strukturer.

Så småningom blir huvudtexterna dock även i Premiär 1 mer komplexa och innehåller t.ex. längre meningar och mer topikalisering. Både andelen och antalet topikaliseringar är högre i Premiär 1 än i Megafon 1. Huvudtexterna i Premiär 1 innehåller emellertid inga belägg på samordning eller underordning medan speciellt samordning förekommer relativt ofta i Megafon 1. Typfrekvensen av topikaliseringar är således högre i Premiär 1 medan typfrekvensen av sam- och underordningar är högre i Megafon 1. Att båda läroböckerna innehåller många belägg på topikaliseringar var ett förväntat resultat eftersom topikaliseringen är en central struktur i svenskan och som ovan konstaterats används den ofta av både L1-talare och L2-inlärare på högre färdighetsnivåer. Enligt Bohnacker och Lindgren (2014, 47) inleds ca en tredjedel av satserna med andra satsdelar än subjekt i både L1- och L2-svenska. Denna andel är betydligt större än i Megafon 1 (8 %) och i Megafon 3 (20 %) medan andelen topikaliseringar i Premiär-serien (Premiär 1 26 %, Premiär 3 33 %) relativt bra motsvarar den frekvens som presenteras i Bohnacker och Lindgren (2014).

Att det nästan inte alls fanns bisatser i åk 6/7 var å andra sidan något överraskande. Även om inlärare på denna nivå naturligtvis inte förväntas behärska underordning skulle det vara viktigt att få input också på strukturer som ligger ovanför elevernas färdighetsnivå och eventuellt kunde läras in som oanalyserade sekvenser (jfr t.ex. Krashens (1985) i + 1-hypotes).

Vad gäller läroböckerna i åk 9 är det totala antalet satser också här högre i Megafon 3 än i Premiär 3. I jämförelse med Premiär 1 blir huvudtexterna i Premiär 3 graduellt mer komplexa och såväl andelen bisatser per satser som andelen topikaliseringar per påståendesatser är högre i Premiär 3 än i Megafon 3. Några texter i Premiär 3 är mycket komplexa med en stor andel bisatser (31 %, st. 5) och topikaliserade strukturer (59 %, st. 8). Det förekommer också vissa ganska komplexa topikaliserade konstruktioner i Premiär 3, som prepositionsfrasen med *tack vare* som huvudord. På grund av den höga komplexiteten i texterna i Premiär 3 anser vi också att den mest centrala inputen faktiskt finns i dem i denna bok och inte i dialogerna som i Premiär 1.

Vår sista forskningsfråga handlade om vilka typer av topikaliseringar och konnektorer det förekommer i läroböckerna. I Megafon 1 finns det bara belägg på topikaliserade adverb- och prepositionsfraser medan det finns också topikaliserade satser och nominalfraser i Premiär 1. Både i

Megafon 3 och Premiär 3 finns det flera olika topikaliseringstyper och även topikaliserade bisatser. Den största skillnaden är att det inte finns några belägg på topikaliserade satser i samband med direkt anföring i Megafon 3 som relativt ofta förekommer i Premiär 3. Topikaliserade adverb- och prepositionsfraser som fungerar som adverbial är dock frekventa i alla analyserade läroböcker. Detta är fallet också i tidigare studier av satsdelar i fundamentposition både i L1 och L2 (se t.ex. Bohnacker & Lindgren 2014, 47).

Vad gäller användning av olika konnektorer som binder samman satser visar resultaten att den additiva konnektorn *och* oftast förekommer i läroböckerna. Andra frekventa konnektorer speciellt i läroböcker för åk 9 är *som*, *om* och *att*. Den största skillnaden mellan läroboksserierna är att det i Premiär 3 förekommer frågeord som inleder indirekta frågebisatser som inte alls förekommer i Megafon 3. Övriga bisatsinledare förekommer mera sällan.

Meningsstrukturen i läroböckerna stödjer i stort sett de inlärningsmål som ställs upp i LPG. På nybörjarnivå producerar inlärare få bisatser och största delen av strukturerna har SVX-ordföljd. Bisatserna ingår inte i de centrala strukturerna i årskurs 6/7 (bara ett belägg i Megafon 1, inga belägg i Premiär 1). I Premiär 1 är meningsstrukturerna relativt enkla vad gäller både samordning och underordning. Inlärare borde bekanta sig med samordnade strukturer och i viss mån med underordning i början av inlärningen eftersom de redan på färdighetsnivå A2 antas kunna använda de vanligaste konnektorerna (t.ex. *och, men* och *därför att*) i sin egen produktion (CEFR 2007, 121, 234).

Eftersom inputen som inlärare får och frekvensen av olika konstruktioner i inputen är de viktigaste faktorerna som för språkinlärningen framåt är det viktigt att inputen i läroböckerna är relevant och mångsidigt. Resultaten i denna undersökning visar att det finns vissa tydliga skillnader i den input som de analyserade läroböckerna ger. Till exempel får nybörjare som använder Megafon 1 input på samordningar som inte förekommer i Premiär 1. I alla fall inte i de texter som studerats i denna undersökning. Å andra sidan är typfrekvensen av topikaliseringar högre i Premiär 1 vilket innebär att inlärare får mera input på XVS-ordföljden som, som redan konstaterats, är en central konstruktion i svenskan (t.ex. Flyman Mattsson & Håkansson 2010) och en konstruktion som verkar vara svår för svenskinlärare (se t.ex. Lahtinen & Palviainen 2011).

På grund av läroböckernas centrala roll som inlärares inputkälla skulle det vara viktigt att språket i läroböckerna i högre grad baserar sig på lingvistiska analyser om språkbruket i svenska och att läroböckerna innehåller grundläggande och varierande strukturer. Också studier om inlärning av inlärarspråkets olika strukturer borde beaktas när läromaterialen produceras. I Finland är det lärare som normalt skriver läroböckerna och forskare deltar sällan i läromedelsutvecklingen (Maijala & Tammenga-Helmanter 2017, 15). I fortsättning borde andraspråksinlärningsforskare oftare vara med att planera läroböckernas innehåll tillsammans med erfarna lärare. På detta sätt skulle undervisningsordningen och inputen i läroböckerna ännu bättre motsvara inlärningsgången än den gör idag. I en ideal situation skulle texterna och grammatiken stödja varandra samt inlärningen så mycket som möjligt. Den ordning som grammatiska företeelser presenteras i i läromaterial borde motsvara strukturernas frekvens i det naturliga bruket av svenska och dessa strukturer borde också vara frekventa i lärobokstexterna (se t.ex. diskussion om inlärningen av substantivens bestämdhetsformer, Nyqvist 2013).

I denna undersökning fokuserade vi endast på den input som läroböckerna ger till inlärare om meningsstrukturen i svenskan. I fortsättningen skulle man också kunna studera hur inputen påverkar språkinlärares output. Det kunde undersökas om det finns skillnader i meningsstrukturen i sådana svenskinlärares texter som använder olika läromaterial. Detta skulle också fördjupa vår förståelse för inputens roll för formell andraspråksinlärning. Läroböckerna skulle också behöva studeras utförligare än vi gjort i denna undersökning. Flera olika läroboksserier och flera olika konstruktioner borde tas med i analysen. Också läroböcker på olika stadier (lågstadiet, gymnasiet, vuxenutbildning) behöver analyseras. Därtill borde man studera alla texterna i läroböckerna och inte bara huvudtexterna som i denna studie. Vidare skulle det också vara viktigt att studera hur läroböckerna faktiskt används i undervisningssituationer för sådana studier har så här långt varit ytterst sällsynta, även internationellt (se Guerrettaz & Johnston 2013).

Svenskundervisning i Finland baserar sig i stort sett på läroböckerna och i vissa fall kan de även fungera som läroplaner (Luukka m.fl. 2008, 64; jfr Richards 2014, 15). Eftersom läroböckerna i stort sett bestämmer hur svenska undervisas i Finland finns det ett stort behov för mer forskning som studerar

vilket slags språklig input läromaterialen ger och hur de stöder finska inlärares väg mot bra kommunikativa kunskaper i det andra inhemska språket.

Läroböcker som analyserats

Megafon 1 = Blom, Anna, Friis, Mikaela, Liukkala, Siri & Pukonen, Sari 2012. *Megafon. Textbok 1*. Helsingfors: Otava.
Megafon 3 = Blom, Anna, Friis, Mikaela, Kokkonen, Sari, Liukkala, Siri & Pukonen, Sari 2014. *Megafon. Textbok 3*. Helsingfors: Otava.
Premiär 1 = Ihalainen, Karin, Tiainen, Leena & Hjorth, Johanna 2006. *Premiär. Textbok 1*. Helsingfors: Otava.
Premiär 3 = Ihalainen, Karin, Tiainen, Leena, Hiltunen, Marja & Kulusjärvi, Inkeri 2009. *Premiär. Textbok 3*. Helsingfors: Otava.

Litteratur

Baten, Kristof & Håkansson, Gisela 2015. The Development of Subordinate Clauses in German and Swedish as L2s A Theoretical and Methodological Comparison. I: *Studies in Second Language Acquisition 37 (3)*. S. 517–547.

Bergman, Pirkko & Abrahamsson, Tua 2004. Bedömning av språkfärdigheten hos andraspråkselever. I: Hyltenstam & Lindberg (red.) *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur. S. 597–626.

Bohnacker, Ute & Rosén, Christina 2008. The clause-initial position in L2 German declaratives: Transfer of information structure. I: *Studies in Second Language Acquisition 30 (4)*. S. 511–538.

Bohnacker, Ute & Lindgren, Josefin 2014. Fundament, formellt subjekt och frekvens: Ordföljdsmönster i svenska, nederländska och hos vuxna inlärare av svenska. I: *Språk och stil 24*. S. 33–71.

CEFR 2007 = *Gemensam europeisk referensram för språk: lärande, undervisning och bedömning*. Stockholm: Skolverket.

Ellis, Nick C. 2002. Frequency effects in language processing: A review with implications for theories of implicit and explicit language acquisition. I: *Studies in Second Language Acquisition 24 (2)*. S. 143–188.

Ellis, Nick C. & Larsen-Freeman, Diane 2009. Constructing a Second Language: Analyses and Computational Simulations of the Emergence of Linguistic Constructions From Usage. I: *Language Learning 59 (1)*. S. 90–125.

Ellis, Nick C. & Wulff, Stefanie 2015. Usage-based approaches to SLA. I: VanPatten & Williams (red.) *Theories in Second Language Acquisition*. Andra upplagan. New York: Routledge. S. 75–93.

Eskildsen, Søren Wind 2012. L2 Negation Constructions at Work. I: *Language Learning 62 (2)*. S. 335–372.

Eskildsen, Søren W. & Wagner, Johannes 2015. Sprogbrugsbasered læring i en tosproget hverdag. En forskningsoversigt over sprogbrugsbaseret andetsprogstilegnelse og sprogpædagogiske implikationer. I: *Nydanske Sprogstudier 48*. S. 71–104.

Flyman Mattsson, Anna & Håkansson, Gisela 2010. *Bedömning av svenska som andraspråk – en analysmodell baserad på grammatiska utvecklingsstadier*. Lund: Studentlitteratur.

Ganuza, Natalia 2008. *Syntactic Variation in the Swedish of Adolescents in Multilingual Urban Settings: Subject-verb Order in Declaratives, Questions and Subordinate Clauses*. Doktorsavhandling. Centre for Research on Bilingualism: Stockholms universitet.

Garton, Sue & Graves, Kathleen 2014a. Materials in ELT: Current Issues. I: Garton & Graves (red.) *International Perspectives on Materials in ELT*. Hampshire: Palgrave. S. 1–18.

Garton, Sue & Graves, Kathleen 2014b. Identifying a Research Agenda for Language Teaching Materials. I: *The Modern Language Journal 98 (2)*. S. 654–657.

Gries, Stefan Th. & Ellis, Nick C. 2015. Statistical Measures for Usage-Based Linguistics. I: *Language Learning 65 (1)*. S. 228–255.

Guerrettaz, Anne Marie & Johnston, Bill 2013. Materials in the classroom ecology. I: *The Modern Language Journal 97 (3)*. S. 779–796.

Hammarberg, Björn 2013. Teoretiska ramar för andraspråksforskning. I: Hyltenstam, K. & Lindberg, I., (red.): *Svenska som andraspråk*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur. S. 27–84.

Hellspong, Lennart & Ledin, Per 1997. *Vägar genom texten. Handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Håkansson, Gisela 1987. *Teacher Talk*. Doktorsavhandling. Travaux de l'institut de linguistique de Lund, 20. Lund: Lund University Press.

Håkansson, Gisela 1988. "*Hungry I Am - Breakfast I Want*". On the Acquisition of Inverted Word Order in

Swedish. I: Working papers 33. Lund: Lund university, Department of Linguistics, S. 123–130.
Håkansson, Gisela 2004. Utveckling och variation i svenska som andraspråk enligt processbarhetsteorin. I: Hyltenstam & Lindberg (red.) *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. S. 153–169.
Håkansson, Gisela & Nettelbladt, Ulrika 1993. Developmental sequences in L1 and L2 acquisition of Swedish syntax. I: *International Journal of Applied Linguistics 3*. S. 3–29.
Jörgensen, Nils 1976. *Meningsbyggnaden i talad svenska*. Lund: Studentlitteratur.
Kormos, Judit 2011. Task complexity and linguistic and discourse features of narrative writing performance. I: *Journal of Second Language Writing* 20. S. 148–161.
Lahtinen, Sinikka & Palviainen, Åsa 2011. Omvänd ordföljd – en indikator för nivåbedömning inom CEFR? I: Lehtinen, Aaltonen, Koskela, Nevasaari & Skog-Södersved *AFinLA e. Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 2011, nr 3. S. 88–101. http://ojs.tsv.fi/index.php/afinla/issue/view/694. (citerat 4.10.2017).
Langacker, R. W. 1987. *Foundations of cognitive grammar, vol 1. Theoretical prerequisites*. Stanford, CA: Stanford University Press.
LPG = *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen* 2014. Utbildningsstyrelsen. http://www.oph.fi/lp2016/grunderna_for_laroplanen. (citerat 3.10.2017).
Luukka, Minna-Riitta, Pöyhönen, Sari, Huhta, Ari, Taalas, Peppi, Tarnanen, Mirja, & Keränen, Anna 2008. *Maailma muuttuu - mitä tekee koulu? Äidinkielen ja vieraiden kielten tekstikäytänteet koulussa ja vapaa-ajalla*. Jyväskylä, Finland: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
Maijala, Minna & Tammenga-Helmantel, Marjon 2017. Grammar exercises in Dutch, Finnish and global textbooks for teaching German as a foreign language. I: *The Language Teaching Journal* (online) http://dx.doi.org/10.1080/09571736.2017.1309449 (citerat 6.10.2017).
Nyqvist Eeva-Liisa 2013. *Species och artikelbruk i finskspråkiga grundskoleelevers inlärarsvenska. En longitudinell undersökning i årskurserna 7–9*. Doktorsavhandling. Åbo: Åbo universitet.
Nyström, Catharina 2001. *Hur hänger det ihop? En bok om textbindning*. Lund: Studentlitteratur.
Ortega, Lourdes 2015. Second language learning explained? SLA across 10 contemporary theories. I: VanPatten & Williams (red.) *Theories in Second Language Acquisition*. Andra upplagan. New York: Routledge. S. 245–271.
Paavilainen, Marika 2015. *Inlärning och behärskning av svenskans verb- och adjektivböjning samt negationens placering hos finska grundskoleelever*. Doktorsavhandling. Jyväskylä studies in humanities 260. https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/46800 (citerat 3.10.2017).
Rahkonen, Matti 2000. Topikalisering av icke-subjekt i svenska påståendesatser. En korpusstudie. I: *Språk & Stil 10*. S. 37–85.
Richards, Jack C. 2014. The ELT Textbook. I: Garton & Graves (red.) *International Perspectives on Materials in ELT*. Hampshire: Palgrave. S. 19–36.
SAG 4 = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik 1999. *Svenska Akademiens grammatik 4. Satser och meningar*. Stockholm: Svenska Akademien.
SAS = Hultman, Tor G. 2010. *Svenska Akademiens språklära*. Andra upplagan. Stockholm: Svenska Akademien.
Sundman, Marketta 2011. Helsekvenser i finska grundskolelevers skrivande. I: Edlund & Mellenius (red.) *Förhandlingar vid Trettioförsta sammankomsten för svenskans beskrivning*. Umeå universitet: Institutionen för språkstudier. S. 327–336.
Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik 2001. *Inledning till grammatiken*. Stockholm: Svenska Akademien.
Tomlinson, Brian (red.) 2013. *Applied linguistics and materials development*. London: Bloomsbury.
Vaakanainen, Veijo 2015. *Konnektorit lukion 1. vuoden ruotsin oppikirjoissa. Analyysi ja vertailu opiskelijoiden teksteihin*. Opublicerad seminarieuppsats. Åbo: Åbo universitet.
Westman, Margareta 1974. Bruksprosa: En funktionell stilanalys med kvantitativ metod. Lund: LiberLäromedel.
Wolfe-Quintero, Kate, Inagaki, Shunji & Kim, Hae-Young 1998. *Second Language Development in Writing: Measures of Fluency, Accuracy, and Complexity*. Honolulu: University of Hawaii Press.
Wood, David 2015. *Fundamentals of formulaic language: an introduction*. London/New York: Bloomsbury.
Wray, Alison 2002. *Formulaic language and the lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.
Zyzik, Eve 2009. The Role of Input Revisited: Nativist versus Usage-Based Models. I: *L2 Journal 1*. S. 42–61.

Middagstal om historiebruket kring Sveaborg

Sophie Holm

I år fyller Finland hundra år som självständig republik. Samtidigt firar Sveaborg 270 år som idé och verklighet. År 1747 godkändes planen för ett omfattande fästningsprojekt kring den relativt obetydliga staden Helsingfors och i skärgården utanför. Följande år inleddes byggarbetet under Augustin Ehrensvärds ledning. För ganska exakt 99 år sedan, i maj 1918, fick Sveaborg sitt nuvarande finska namn Suomenlinna ('Finlands borg') i samband med att öarna övergick från ryskt till finskt militärstyre. Då blev fästningen plötsligt finsk på finska och svensk på svenska. Det äldre finska namnet, Viapori, var bara en förfinskad version av Sveaborg. Nu fick namnen på den nya republikens två språk helt olika innebörd.

En namnändring är aldrig slumpmässig och berättar sin historia om samtid och världsbild, eller – för att låna två begrepp ur begreppshistorien – om erfarenhetsrum och förväntningshorisont. År 1918 var det viktigt att framhäva att Sveaborg – Suomenlinna – blivit en finsk fästning och skulle bli en del av den unga republikens försvarsmakt i framtiden, men också, kanske, att Sveaborg i någon mån alltid varit finsk.

Vad har Sveaborg betytt för Finlands historia genom tiderna, från grundandet på 1700-talet till idag? Som Sveaborgsforskare är man, i det här fallet jag, i riskzonen för att överdriva fästningens betydelse. Samtidigt är det här med krig och fred, strid, kapitulation och fångläger det jag tänker mig att ni förväntar er av mig, en historiker som kallats in för att hålla tal på och om en fästning. Så förutsägbar är det inte klokt att vara. I stället tänkte jag göra en reflektion om Sveaborgs betydelse inom finsk historieskrivning och, framför allt, om historiebruk kring fästningen.

Det finns en del av Sveaborg som återkommer särskilt ofta i litteraturen och i bildmaterial som teckningar, fotografier och till och med frimärken: Kungsporten vid anläggningen Gustavssvärd på den sydligaste av Sveaborgs öar. Kungsporten är symboliskt viktig inte bara för sin funktions skull – den byggdes där kung Adolf Fredrik steg i land under sin eriksgata 1752 och tar i dag emot en del av det enorma antal turister som besöker Sveaborg varje sommar. Den är viktig också för de stentavlor som finns på varsin sida om porten. På dem finns följande inskriptioner:

> På vänstra sidan: Sueaborg / som rörer / hafvet på den ena sidan / och stranden på den andra / gier / den kloke / herraväldet / öfver / både haf och land
> På högra sidan: Ifrån ödemarker / äro / desse Vargskiärskolmar / ombytte / till ett / Sueaborg. / Eftervärd / stå här på egen botn / och lita icke / på fremmande hielp

Googlar man på den finska översättningen av den andra inskriptionens sista mening – Jälkimaailma, seiso täällä omalla pohjallasi äläkä luota vieraaseen apuun – får man förvånansvärt många träffar, åtminstone i jämförelse med andra finska citat från 1700-talet. Inskriptionen citeras bland annat i nätdiskussioner om Finlands försvar och utrikespolitiska orientering i allmänhet och om NATO specifikt eller används som signatur av användare på det ultranationalistiska diskussionsforumet Hommaforum. I de här sammanhangen får citatet en uttalat högerorienterad, nationalistisk, ibland konkret EU- eller NATO-kritisk innebörd. Som exempel kan nämnas ett blogginlägg av Finlands nuvarande försvarsminister med rubriken "Seiso omalla pohjallasi". I inlägget från 2013 beskriver Jussi Niinistö Kungsportens text som "den ehrensvärdska, stenhårda och nationella realism, som Sannfinländarna efterlyser".

Frågan är vad Niinistö och andra debattörer med en förkärlek för Kungsportens inskriptioner vet om bakgrunden till stentavlorna och om de överhuvudtaget bryr sig. Vad innebar till exempel inskriptionerna för Augustin Ehrensvärd och hans samtid? De första tjugo åren stod Kungsportens

stentavlor de facto tomma. Inskriptionerna ristades först 1772, samma år som Ehrensvärd dog. När texterna uppkom, vet vi däremot inte och därmed är det svårt att etablera en specifik, politisk kontext. En tolkning är att de sammanfattade en kritisk syn på Sveriges beroende av utrikespolitiska allianser och framför allt utländska subsidier för att upprätthålla rikets försvar under Ehrensvärds tid. Sett ur den här synvinkeln kan det te sig logiskt att citera Ehrensvärd i dagens utrikespolitiska debatter i samma anda.

Den stora ironin är emellertid att Ehrensvärd tillhörde en gruppering inom svensk 1700-talspolitik som förespråkade både allianser och subsidiefördrag. Sveaborg hade aldrig kunnat byggas utan generös, finansiell hjälp från franska kronan. I centrum av fästningen namngavs – under Ehrensvärds ledning – de allra viktigaste fästningsverken efter de riksråd som då planen om att bygga Sveaborg godkändes hade stått på de fransksinnades sida. Det var inte hela den svenska regeringen, utan enbart de riksråd som förespråkat ett nära samarbete med den franska kronan som hedrades med namn på fästningsverk kring borggården i Sveaborgs centrum. Ifall Ehrensvärd tänkte ut stentavlornas texter kort före sin död skrevs de sannerligen med ett rågat mått av efterklokhet. En fästning som byggts med främmande hjälp skulle med andra ord intala eftervärlden att inte förlita sig på någon annan än sig själv.

Stentavlornas popularitet och status som bevingade ord får en också att tänka på historievetenskapliga tolkningar som strävat efter att förflytta en spirande finsk nationalism så långt tillbaka i tiden som möjligt. Det här gäller inte bara historieforskning under 1800-talets nationalism och 1930-talets dito, utan också senare forskning. Vi har en egen, liten nordisk Historikerstreit i form av en debatt mellan en svensk och en finsk 1700-talsforskare om huruvida det fanns en etnisk nationalism i 1700-talets Finland (enligt nationalismforskaren Anthony D. Smiths ethnie-begrepp), det vill säga fanns det en finsk protonationalism på 1700-talet, då Finland varken existerade som stat eller som storfurstendöme? Intressant nog har de svenska inläggen talat för att så var fallet och de finska emot, kanske som en följd av att en finsk historiker är och måste vara känsligare för hur historietolkningar kan brukas och missbrukas utanför en vetenskaplig diskussion så att säga här ”på egen botten”.

Samtidigt finns det andra, mindre upphetsade vetenskapliga diskussioner om Sveaborg och vändpunkter i Finlands historia. Då hänvisar jag inte till frågan om varför Sveaborg kapitulerade 1808, utan till frågan om vilken roll fästningen spelade i stort från att den grundades till att den integrerades i det ryska imperiet som en del av det nya storfurstendömet. Sveaborg har inte varit en betydelsefull stridsort, inte ens 1808 då man kapitulerade utan större strider. Ändå anses fästningen ha spelat en stor roll för hur relationen mellan Sverige och Ryssland utvecklades under andra halvan av 1700-talet. Under första halvan av seklet hade Ryssland erövrat hela dagens Finland två gånger med följder som ödelagda städer och en flyktingström till dagens Sverige (en av många flyktingströmmar från Finland som få minns och vill minnas idag). Ändå var landöverlåtelserna i frederna i Nystad 1721 och Åbo 1743 små. I den senare freden nöjde sig Ryssland med en gränsförskjutning som innebar att de relativt nya fästningarna i Villmanstrand och Fredrikshamn hamnade på östra sidan om den nya gränsen. Största delen av de områden som ockuperats under kriget återbördades till Sverige.

Det här har av vissa finländska historiker tolkats som tydliga tecken på att Ryssland inte var intresserad av territoriella erövringar från Sverige och med andra ord inte strävade efter att ändra på maktbalansen kring Östersjön efter de inledande erövringarna kring sekelskiftet 1700 då S:t Petersburg hade grundats på den forna svenska fästningsstaden Nyens plats. Även Rysslandforskare betonar att Rysslands strategiska intressen låg på annat håll än kring Östersjön under största delen av 1700-talet.

Sveaborg ändrade emellertid delvis på situationen, eftersom Sverige framstod som mindre ofarligt med det tilltänkta trumfkortet Nordens Gibraltar i sin hand. Ännu viktigare anses Gustav III:s statskupp ha varit. Ur rysk synvinkel var de inrikespolitiska förhållandena i Sverige under den så kallade frihetstiden nämligen ideala. En svag kungamakt och en stark ståndsriksdag ansågs utgöra ett mindre militärt hot än en svensk envåldshärskare. När Gustav III ändrade på det svenska statsskicket 1772 (samma år som Kungsporten fick sina inskriptioner) och återinförde en stark kungamakt blev Sverige automatiskt en större hotbild för sin östra granne. Det här tillsammans med en fästning som inte bara hade ett reellt, utan framför allt ett enormt symboliskt värde har setts som orsakerna till att den ryska erövringen av Finland under 1808–1809 års krig inte blev tillfällig på samma sätt som 1700-talets erövringar. Resten är – som man brukar säga – historia. 1809 fick Finland för första gången en officiell gräns i väster och drygt hundra år senare inföll det märkesår vi firar i år. Ett år senare fick Sveaborg som sagt sitt nya finska namn.

Om ni nu förväntar er ett klart och tydligt ställningstagande vad gäller historiebruk och historietolkningar, blir ni besvikna. Sveaborg må ha två namn med två innebörder i dag, men historien om fästningens uppkomst och om dess betydelse genom tiderna lokalt, regionalt, nationellt och internationellt är fängslande just för att svaren på våra frågor oftast är många fler än två motstridiga alternativ (såsom man ofta vill ha det i dagens debatter). Och till och med när svaren är noll, upphör frågorna inte att fascinera.

Skribenter i volymen

Hartama-Heinonen, *Ritva*, Helsingfors universitet, Finskugriska och nordiska avdelningen

Heinonen, Henna, Jyväskylä universitet, Institutionen för språk och kommunikation

Henricson, Sofie, Åbo universitet, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap samt Svenska litteratursällskapet i Finland

Holm, Sophie, Helsingfors universitet, Avdelningen för filosofi, historia och konstforskning

Kauko, Mikko, Åbo universitet, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap

Kolu, Jaana, Stockholms universitet, Institutionen för svenska och flerspråkighet

Lassus, Jannika, Helsingfors universitet, Finskugriska och nordiska avdelningen

Lindström, Jan, Helsingfors universitet, Finskugriska och nordiska avdelningen

Mezhevich, Olga, Helsingfors universitet, Finskugriska och nordiska avdelningen

Mäkilä, Mari, Åbo universitet, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap

Mäntynen, Anne, Jyväskylä universitet, Institutionen för språk och kommunikation samt Helsingfors universitet, Finskugriska och nordiska avdelningen

Nilsson, Jenny, Institutet för språk och folkminnen i Göteborg

Norrby, Catrin, Stockholms universitet, Institutionen för svenska och flerspråkighet

Nelson, Marie, Stockholms universitet, Institutionen för svenska och flerspråkighet samt Mälardalens högskola, Akademin för utbildning, kultur och kommunikation

Sahlstein, Annmari, Åbo universitet, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap

Savijärvi, Marjo, Helsingfors universitet, Pedagogiska fakulteten

Sundman, Marketta, Åbo universitet, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap

Syrjälä, Väinö, Helsingfors universitet, Finskugriska och nordiska avdelningen

Thylin-Klaus, Jennica, Svenska litteratursällskapet i Finland

Vaakanainen, Veijo, Åbo universitet, Institutionen för språk- och översättningsvetenskap

Wide, Camilla, Åbo universitet, Institutionen för språk och översättningsvetenskap

NORDICA HELSINGIENSIA

NH 1/KKN 1	Hadle Oftedal Andersen: *Ikkje for ingenting. Jon Fosses dramatikk* (2004)
NH 2	Mona Forsskåhl: *Mitt emellan eller strax utanför. Språkkontakt i finlandssvensk slang* (2005)
NH 3/KKN 2	Hadle Oftedal Andersen: *Kroppsmodernisme* (2005)
NH 4/TS 1	Jan-Ola Östman (red.): *FinSSL – Finlandssvenskt teckenspråk* (2005)
NH 5/KKN 3	Hadle Oftedal Andersen & Idar Stegane (red.): *Modernisme i nordisk lyrikk 1* (2005)
NH 6/TS 2	Karin Hoyer, Monica Londen & Jan-Ola Östman (red.): *Teckenspråk: Sociala och historiska perspektiv* (2006)
NH 7	Helga Hilmisdóttir: *A sequential analysis of* nú *and* núna *in Icelandic conversation* (2007)
NH 8	Hanna Lehti-Eklund (red.): *Att växa till lärare – svensklärarutbildning i utveckling* (2007)
NH 9	Nina Martola: *Konstruktioner och valens: verbfraser med* åt *i ett jämförande perspektiv* (2007)
NH 10/SI 1	Jan Lindström (red.): *Språk och interaktion 1* (2008)
NH 11	Jan Lindström, Pirjo Kukkonen, Camilla Lindholm & Åsa Mickwitz (red.): *Svenskan i Finland 10* (2008)
NH 12	Anne Huhtala: *Det pedagogiska självet: en narrativ studie av direktvalda svensklärarstudenters berättelser* (2008)
NH 13/KKN 4	Hadle Oftedal Andersen, Peter Stein Larsen & Louise Mønster (red.): *Stedet. Modernisme i nordisk lyrikk 2* (2008)
NH 14/DF 1	Helena Palmén, Caroline Sandström & Jan-Ola Östman (red.): *Dialekt i östra Nyland. Fältarbete i Liljendal med omnejd* (2008)
NH 15	Camilla Kovero & Monica Londen: *Språk, identitet och skola. En undersökning i svenska skolor i huvudstadsregionen* (2009)
NH 16	Lieselott Nordman: *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland* (2009)
NH 17	Anita Schybergson: *Kognitiva system i namngivningen av finländska handelsfartyg 1838–1938* (2009)
NH 18/KKN 5	Hadle Oftedal Andersen, Per Erik Ljung & Eva-Britta Ståhl (red.): *Nordisk lyrikktrafikk. Modernisme i nordisk lyrikk 3* (2010)
NH 19/SI 2	Camilla Lindholm & Jan Lindström (red.): *Språk och interaktion 2* (2010)

NH 20/DF 2	Caroline Sandström: *Genus i östra Nyland – från dialektutjämning till dialektmarkör* (2010)
NH 21	Åsa Mickwitz: *Anpassning i språkkontakt – Morfologisk och ortografisk anpassning av engelska lånord i svenskan* (2010)
NH 22	Maria Green-Vänttinen, Christina Korkman & Hanna Lehti-Eklund (red.): *Svenska i finska gymnasier* (2010)
NH 23/KKN 6	Hadle Oftedal Andersen, Per Bäckström & Unni Langås (red.): *Samspill mellom kunstartene. Modernisme i nordisk lyrikk 4* (2010)
NH 24/DF 3	Sinikka Segerståhl: *Vaggvisor i Kvevlax. Språkliga strukturer och konstruktioner* (2011)
NH 25	Minna Nakari: *Variation i kvinnors namnfraser i officiella dokument i Helsingfors 1780-1930. Socioonomastiska synvinklar på makt och identitet* (2011)
NH 26	Leila Mattfolk: *Finlandssvenska åsikter om och attityder till modern språkpåverkan* (2011)
NH 27	Hanna Lehti-Eklund & Maria Green-Vänttinen: *Svenska i finska grundskolor* (2011)
NH 28	Charlotta af Hällström-Reijonen: *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag* (2012)
NH 29/TS 3	Karin Hoyer: *Dokumentation och beskrivning som språkplanering – perspektiv från arbete med tre tecknade minoritetsspråk* (2012)
NH 30/SI 3	Jan Lindström & Sofie Henricson (red.): *Språk och interaktion 3* (2012)
NH 31	Anne Huhtala & Hanna Lehti-Eklund (red./toim.): *TAITOa kehittämässä: vieraiden kielten opiskelijoiden kielitaidosta ja kielenkäytöstä* (2012)
NH 32	Tomas Lehecka: *Interrelaterade lexikala egenskaper. Engelska adjektivimporter i en svensk tidningskorpus* (2012)
NH 33/KKN 7	Randi Brenden: *Åsta Holth - Feminist og postkolonialist* (2013)
NH 34/DF 4	Helena Palmén: *Identitet i samspråk. Kodväxling till standardvarietet som risk och resurs i östnyländska samtal på dialekt* (2014)
NH 35/KKN 8	Giuseppe Caruso: *Sigrid Undset: A modern crusader* (2014)
NH 36	Melina Bister: *Topikövergång i textbaserade gruppsamtal* (2014)
NH 37	Jan Lindström, Sofie Henricson, Anne Huhtala, Pirjo Kukkonen, Hanna Lehti-Eklund & Camilla Lindholm (red.): *Svenskans beskrivning 33* (2014)
NH 38/KKN 9	Tatjana Brandt: *Livet mellan raderna. Revolt, tomrum och språkbrist i Agneta Enckells och Ann Jäderlunds tidiga poesi* (2014)

NH 39/KKN 10	Claus Elholm Andersen: *”På vakt skal man være”. Om litterariteten i Karl Ove Knausgårds* Min kamp (2015)
NH 40	Leena Hamberg: *Samverkan i och med språket. Systemisk-funktionell analys av språkanvändning i en kommunal gränsaktivitet med nyanlända flyktingar som målgrupp* (2015)
NH 41	Monica Londen, Åsa Mickwitz & Susanne Tiihonen (red.): *”Hur svårt kan det vara?” En antologi om hur lärare inom högre utbildning förnyar undervisningen* (2015)
NH 42	Þórunn Blöndal: *Where grammar meets interaction. Collaborative production of syntactic constructions in Icelandic conversation* (2015)
NH 43	Martina Huhtamäki: *En fråga om prosodi? Prosodiska drag hos frågor i Helsingforssvenska samtal* (2015)
NH 44	Mila Engelberg: *Yleispätevä mies. Suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus* (2016)
NH 45	Maria Vidberg: *Ortnamn i kontakt i Helsingfors. Finska inslag i bruket av gatunamn i svenska kontexter* (2016)
NH 46	Sofia Stolt: *Vägen till vitsordet: En studie av värderande yttranden i bedömarkommentarer på studentexamensuppsatser i modersmål och litteratur* (2016)
NH 47	Tiina Räisä: *Medieritualer som klass- och kulturbundna diskurser och funktioner: Hufvudstadsbladets lucia och konstruktionen av Svenskfinland* (2016)
NH 48/DF 5	Jan-Ola Östman, Caroline Sandström, Pamela Gustavsson & Lisa Södergård (red.): *Ideologi, identitet, intervention. Nordisk dialektologi 10* (2017)
NH 49a/KKN 11	Daniela Silén: *Rolldiktens jag. Aspekter på svenskspråkiga rolldikter från Bellman till Runeberg* (2017)
NH 49b	Hanna Lehti-Eklund: *Språkhistoria, samtal och språkinlärning. Ett urval artiklar* (2017)
NH 50a	Johanna Hyytiäinen: *Anvisningar och uppmaningar i klassrumsinteraktion: lärarens direktiv i svenskundervisningen i finska skolor* (2017)
NH 50b	Jenny Stenberg-Sirén: *Språk och språkideologier i radio och tv. Standardspråk och språkstandarder i finlandssvenska radio- och tv-nyheter* (2018)
NH 51	Jonna Ahti: *Konventioner, kommunikation och konflikter i ett finlandssvenskt chattrum* (2018)
NH 52	Väinö Syrjälä: *Namn – språk – ställe. Språkbrukarna i Svenskfinlands offentliga rum* (2018)
NH 53	Beatrice Silén, Anne Huhtala, Hanna Lehti-Eklund, Jenny Stenberg-Sirén & Väinö Syrjälä (red.): *Svenskan i Finland 17* (2018)

Serier:
KKN – Kultur og kritikk i Norden (red. Hadle Oftedal Andersen & Claus Elholm Andersen)
DF – Dialektforskning (red. Jan-Ola Östman)
SI – Språk och interaktion (red. Jan K. Lindström)
TS – Teckenspråksstudier (red. Jan-Ola Östman)

Vid konferenserna i serien Svenskan i Finland samlas forskare, lärare och doktorander från finländska universitet och forskningsinstitut med inriktning på svenska språket eller nordiska språk. Konferenserna är ett forum för presentation av forskningsresultat, inriktningar och projekt som rör svenska språket i allmänhet och dess användning i Finland i synnerhet.

I denna volym publiceras 12 artiklar som bygger på presentationerna på den sjuttonde konferensen för beskrivningen av svenskan i Finland som ägde rum i Helsingfors den 18–19 maj 2017. Temat för konferensen var Finlandssvenskan i en föränderlig värld, vilket framför allt belystes av plenarföredragen. Det första föredraget finns med i volymen. Centrala teman under konferensen var språkinlärning och översättning och språkgranskning, teman som avspeglar två viktiga användningsområden för svenskan i dagens Finland. Den kontrastiva synvinkel som är framträdande i många av artiklarna visar på finlandssvenskans position mellan sverigesvenskan och finskan och belyser därmed även språkkontakt i olika kontexter på ett mer generellt plan.

ISBN 978-951-51-4348-8
ISSN 1795-4428
UNIGRAFIA
HELSINGFORS 2018

